

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. H. İBRAHİM BODUR GİRİŞİMCİLİK UYGULAMA VE
ARAŞTIRMA MERKEZİ

GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA DERGİSİ

JOURNAL OF ENTREPRENEURSHIP AND DEVELOPMENT

Kış 2019, Cilt:14 Sayı:2
Winter 2019, Volume:14 Number:2

**Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. H. İbrahim Bodur Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Tarafından
Yayımlanmaktadır**

GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA DERGİSİ
Journal of Entrepreneurship and Development
Cilt 14- Sayı 2- Kış 2019- Volume 14 - Number 2- Winter 2019

SAHİBİ (Publisher)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İbrahim Bodur Girişimcilik Uygulama
ve Araştırma Merkezi

EDİTÖRLER (Editors)
Erdal AYDIN (Yönetici Editör - Managerial Editor)
Cüneyt KILIÇ (Yönetici Editör - Managerial Editor)
Ünzüle KURT (Yönetici Editör - Managerial Editor)

EDİTÖR YARDIMCISI (Assisting Editor)
Esra DEMİREL

YAYIN ve DANIŞMA KURULU (Editorial and Consultative Committee)

Alfabetik Sıra İle (In Alphabetical Order)

ACER Yücel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KASIMOĞLU Murat (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
AKDEMİR Ali (Arel Üniversitesi)	KAYA İbrahim (İstanbul Üniversitesi)
AKDOĞAN Asuman (Erciyes Üniversitesi)	KOÇEL Tamer (İstanbul Kültür Üniversitesi)
ANIL İbrahim (Marmara Üniversitesi)	MARANGOZ Mehmet (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
ARAT Mehmet Emin (Marmara Üniversitesi)	MEYDAN Bilçin (Uludağ Üniversitesi)
AŞIKOĞLU Rıza (Afyon Kocatepe Üniversitesi)	MURAT Sedat (İstanbul Üniversitesi)
AYDOĞAN Kürşat (Bilkent Üniversitesi)	MÜFTÜOĞLU Tamer (Başkent Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	NART Sima (Sakarya Üniversitesi)
BAKOĞLU Refika (Marmara Üniversitesi)	OKYAY Zeynep Bodur (KALE Grubu Başkanı-CEO)
BESLER Senem (Anadolu Üniversitesi)	OKYAY Osman (KALE Grubu-Teknik Bölüm Başkanı)
BOZKURT Veysel (İstanbul Üniversitesi)	ÖZTURAN Meltem (Boğaziçi Üniversitesi)
BUDAK Gönül (Dokuz Eylül Üniversitesi)	POLOUCEK Stanislav (Silesian University)
ÇETİNDAMAR Dilek (Sabancı Üniversitesi)	SABANCI Ali (TOBB Genç Girişimciler Kurulu Başkanı)
DOĞAN Şadan (Biga TSO Başkanı)	SEVİM Şerafettin (Dumlupınar Üniversitesi)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SOYSAL Süleyman (Kaleseramik-Operasyonlar Yapı Ürünleri Grubu- Başkan Yrd.)
ERDİL Oya (Gebze Y.T.E.)	ŞENER Sefer (İstanbul Üniversitesi)
FURNHAM Adrian (University College London)	YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GAVCAR Erdoğan (Muğla Üniversitesi)	YOZGAT Uğur (Marmara Üniversitesi)
GÜMÜŞTEKİN Gülten Eren (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YÜRÜR Senay (Yalova Üniversitesi)
İNCEKARA Ahmet (İstanbul Üniversitesi)	ZEHİR Cemal (Yıldız Teknik Üniversitesi)
KARADAL Himmet (Aksaray Üniversitesi)	

HAKEM KURULU (Referees)

(Alfabetik Sıra İle (In Alphabetical Order))

ACER Yücel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	CAN Özge (Yaşar Üniversitesi)
AKATAY Ayten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÇAM Handan (Gümüşhane Üniversitesi)
AKÇAKAYA Murat (Gazi Üniversitesi)	ÇAVUŞOĞLU Mehmet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AKYILDIZ Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÇETİN Tamer (İstanbul Üniversitesi)
ALTINDAĞ Erkut (Beykent Üniversitesi)	ÇETİNDAMAR Dilek (Sabancı Üniversitesi)
ALTUNTAŞ Gültekin (İstanbul Üniversitesi)	ÇETİNKAYA BOZKURT Özlem (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
ARSLAN Hasan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÇITAK Levent (Erciyes Üniversitesi)
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	CİNGÖZ Ayşe (Nevşehir Üniversitesi)
AYDIN Erdal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÇULHA Osman (Adnan Menderes Üniversitesi)
AYDIN Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	DAVES Glenn (James Cook University)
AYDOĞAN Kürşat (Bilkent Üniversitesi)	DEMİRELİ Erhan (Dokuz Eylül Üniversitesi)
AYKANAT Zafer (Ardahan Üniversitesi)	DİLBAZ ALACAĞAN Nur (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AYTAÇ Serpil (Uludağ Üniversitesi)	DOĞAN Özlem İ. (Dokuz Eylül Üniversitesi)
BABA Gürol (Ankara Üniversitesi)	DÖNMEZ POLAT Dilek (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	DURAK İbrahim (Pamukkale Üniversitesi)
BALAN Feyza (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	DURAN Cengiz (Dumlupınar Üniversitesi)
BALTACIOĞLU Tunçdan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)	ELAGÖZ İsmail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BAYAR Yılmaz (Uşak Üniversitesi)	ERDEM Ferda (Akdeniz Üniversitesi)
BİLGİÇ B. Sadi (İpek Üniversitesi)	EREN Müfide Şule (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BİLGE HÜRİYET (Celal Bayar Üni. Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu)	ERGIN Hüseyin (Dumlupınar Üniversitesi)
BOZKURT Öznur (Düzce Üniversitesi)	ERKAN Gülgün (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
	EROĞLU Umut (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

EROĞLU Filiz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EROL Mikail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ERYILMAZ Mehmet (Uludağ Üniversitesi)
FEDAİ Cemal (Kırıkkale Üniversitesi)
FURNHAM Adrian (U.Coll. London)
GAVCAR Erdoğan (Muğla Üniversitesi)
GÖK Osman (Yaşar Üniversitesi)
GÖKTEPE Ahmet Orkun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜLER Ruhi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜLTEKİN Nihat (Harran Üniversitesi)
GÜMÜŞ Mahir (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜNEY Semra (Hacettepe Üniversitesi)
GÜNEŞ Şahabettin (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
GÜNGÖR Arif (Düzce Üniversitesi)
GÜRSAKAL Necmi (Uludağ Üniversitesi)
İNCE YENİLMEZ Meltem (Yaşar Üniversitesi)
İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
İRAZ Rıfat (Selçuk Üniversitesi)
İRMİŞ Ayşe (Pamukkale Üniversitesi)
İŞCAN Ömer Faruk (Atatürk Üniversitesi)
KAHRAMAN AKDOĞU Serpil (Yaşar Üniversitesi)
KANTEN Selahattin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KALKAN Adnan (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
KALMIŞ Halis (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KARA Hakan (Dumlupınar Üniversitesi)
KARABEY Canan Nur (Atatürk Üniversitesi)
KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KARTALTEPE Nihal (Marmara Üniversitesi)
KASIMOĞLU Murat (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
KAYA Bayram (Ankara Üniversitesi)
KELEŞ Hatice Necla (Bahçeşehir Üniversitesi)
KILIÇ Cüneyt (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KILIÇ Burhan (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
KORKMAZ Oya (Mersin Üniversitesi)
KÖLEOĞLU Nilay (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KÖK Recep (Dokuz Eylül Üniversitesi)
KUTLUTÜRK Murat (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
KURŞUNLUOĞLU Emel (Yaşar Üniversitesi)
KURT Ünzüle (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KUNDAY Özlem (Yeditepe Üniversitesi)
MARANGOZ Mehmet (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
MARIN Mehmet C. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
MAYA İlnur (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
METE Sinan (Aksayar Üniversitesi)
MUTER ŞENGÜL Canan (Anadolu Üniversitesi)
MUTLU Esin Can (Yıldız Teknik Üniversitesi)
MÜFTÜOĞLU Tamer (Başkent Üniversitesi)
NARDALI Sinan (Katip Çelebi Üniversitesi)
ÖNCE Günel (Dokuz Eylül Üniversitesi)

ÖNCÜL Mehmet Sadık (Cumhuriyet Üniversitesi)
ÖZCAN Burcu (Marmara Üniversitesi)
ÖZDEMİR Yasemin (Sakarya Üniversitesi)
ÖZDEMİRCİ Ata (Marmara Üniversitesi)
ÖZER Mehmet Akif (Gazi Üniversitesi)
ÖZER Yunus Emre (Dokuz Eylül Üniversitesi)
ÖZEKİCİOĞLU Halil (Cumhuriyet Üniversitesi)
ÖZGENOĞLU Abdürrahim (Atılım Üniversitesi)
ÖZŞAHİN Mehtap (Yalova Üniversitesi)
ÖZTURAN Meltem (Boğaziçi Üniversitesi)
PAKSOY H. Mustafa (Harran Üniversitesi)
PAZARCIK Yener (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
POLAT K. Ebru (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
POLOUCEK Stanislav (Silesian University)
SAKARYA Sema (Boğaziçi Üniversitesi)
SAVRUL KILINÇ Burcu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
SAVRUL Mesut (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
SEÇKİN HALAÇ Duygu (Yaşar Üniversitesi)
SEKİN Seval (Ege Üniversitesi)
SERİNKAN Celaledin (Pamukkale Üniversitesi)
SEVİM Şerafettin (Dumlupınar Üniversitesi)
SOYLU Ali (Pamukkale Üniversitesi)
SÖNMEZ Rukiye (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ŞAHİN Mehmet (Anadolu Üniversitesi)
ŞENER KONUK Dilek (Düzce Üniversitesi)
TAN Sabri Sami (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
TAŞCI Hacı Mehmet (Erciyes Üniversitesi)
TAYŞİR E. Aygün (Marmara Üniversitesi)
TAYŞİR K. Nurgül (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
TEKİN Mahmut (Selçuk Üniversitesi)
TÜKELTÜRK AYDIN Şule (Trakya Üniversitesi)
TÜRKER Duygu (Yaşar Üniversitesi)
TOPKAYA Özgür (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ULUYOL Osman (Adıyaman Üniversitesi)
YAĞANOĞLU Nazmi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YAMAN Ramazan (Balıkesir Üniversitesi)
YAVAŞ Hikmet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YARAŞIR Sevinç (Pamukkale Üniversitesi)
YAZICI Erdiñ (Gazi Üniversitesi)
YILDIRIM Yavuz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YERELİ Ahmet Burçin (Hacettepe Üniversitesi)
YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YILDIRIM Tansoy Yavuz (Bandırma Üniversitesi)
YILDIZ Sebahattin (Kafkas Üniversitesi)
YILDIZ Tayfun (Ardahan Üniversitesi)
YÜRÜR Şenay (Yalova Üniversitesi)

Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi / Journal of Entrepreneurship and Development
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmalarını ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivlerinde beş yıl süreyle tutulur. Dergi politikaları ve yazım kuralları ile ilgili detaylar dergi başında bulunabilir. Belirtilmemiş hususlar için dergi sekreteryası aranabilir.

Journal of Entrepreneurship and Development is a referee journal. Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three referees known for their academic reputation in their respective areas. Upon their decision, the articles will be published in the journal, or rejected for publication. The referee reports are kept confidential and stored in the archives for five years. for the full details about the journal see notes for contributors section or feel free to contact with the editors.

Aşağıdaki indeksler tarafından indekslenmektedir
Indexed or/and Abstracted in

Research Bible, The Global Impact Factor (GIF), Arařtırmax, SOBIAD, Index Copernicus

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Biga/ Çanakkale – TÜRKİYE
Tel: +90 286 335 87 38-40 Fax: +90 286 335 87 36
Web: <http://gkd.comu.edu.tr>
e-mail: gkd@comu.edu.tr

Aksi belirtilmediğı sürece Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi'nde yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi veya editörler sorumlu değildir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izni alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır. All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the JED editors.

ISSN: 1306-8946

Baskı: Tam Pozitif Reklamcılık ve Matbaacılık İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.
Çamlıca Mahallesi 145. Cadde No: 10/11 Yenimahalle /ANKARA
Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12 | E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA DERGİSİ
Journal of Entrepreneurship and Development

Cilt 14 · Sayı 2 · Kış 2019 · Volume 14 · Number 2 · Winter 2019

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Innovation Ecosystems and Sustainable Development <i>İnovasyon Ekosistemleri ve Sürdürülebilir Kalkınma</i> Volkan HACIOĞLU	113
Bilgi Üretim Süreçlerinde Teknolojinin Rolü ve Gelişme Bölgelerinin Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri: Türkiye Örneği <i>The Role of Technology in The Information Production Processes and Solution Suggestions Related to Problems of Development Regions: The Example of Turkey</i> Zehra Yıldız BEZEN - Feyza BALAN	121
Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik Tarzlarının Sosyal Sermaye ve Lider-Üye Etkileşimine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma <i>The Effect of Transformational and Transactional Leadership Styles on Social Capital and Leader-Member Interaction: A Research in Hotel Businesses</i> Sena ERDEN AYHÜN - Osman CELEP	133
Ekonomik Finansal Ve Politik İstikrarın İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi ve Nedensellik Analizi <i>Impact of Financial Economic and Politc Stability on Unemployment: ARDL Limit Test and Causality Analysis for Turkey</i> Mesut YÜCESAN - Onur YAĞIŞ	153
Finansal Korku Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Analizi <i>Analysis of the Relationships between the Financial Fear Indices</i> Melik KAMIŞLI - Fatih TEMİZEL	167
Girişimcilikte Yeni Bir Yönelim: Melez (Hibrit) Girişimcilik	

<i>A New Trend in Entrepreneurship: Hybrid Entrepreneurship</i> Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU SAKALLI	177
Türkiye’de İşçi/Halk Şirketleri Sürecinin Türksan ve Hastaş Vakaları Üzerinden İncelenmesi <i>An Analysis of Worker Companies in Turkey: Türksan and Hastaş Cases</i> Yener PAZARCIK	191
Yerel Kuruluşların Mülteci Ve Sığınmacılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları: Balıkesir Örneği <i>Social Policy Applications of Local Organizations for Refugees and Refugees: Case of Balıkesir</i> Salih TOSUN - Hasan AZAZİ	213
KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimciliği Geliştirme (Yeni Girişimci) Destek Programı: TR33 Bölgesi İçin Nitel Bir Araştırma <i>KOSGEB Applied Entrepreneurship Training and Entrepreneurship Development (New Entrepreneurship) Support Program: A Qualitative Research for the TR33 Region</i> Koray GÜRPINAR	235
Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetinin Kişilik Özellikleri Bakımından İncelenmesi: Batman Üniversitesi Örneği <i>Investigation of Entrepreneurship ~Intention of University Students From Personal Properties: The Case of Batman University</i> Yusuf AYDEMİR - Osman YILMAZ	247

Innovation Ecosystems and Sustainable Development

ABSTRACT

Innovation is an inherent element for economic growth and development. The nature of innovation requires a comprehensive framework for complex economic relations. From a global perspective and with diminishing limited resources, sustainable development outweighs exponential growth which is generally considered as a mechanical progress. Innovation is the most significant factor for sustainable development. The interactive system of economic environment with both external and internal effects creates innovation ecosystems. In this paper, we examine the close connection between innovation ecosystems and sustainable development in order to search possibilities for improving economic, environmental and social well-being. Besides optimizing internal innovation processes, it is also important to take into account the external social and environmental issues. The analysis of dynamic innovation ecosystems in the context of sustainable development is a quest for new ways of production that provide high standards of life in every part of society not only in the short-run but also in the long-run.

Keywords: Innovation, Sustainable Development, Innovation Ecosystems, Technology, Entrepreneurship.

İnovasyon Ekosistemleri ve Sürdürülebilir Kalkınma

ÖZ

İnovasyon, iktisadi büyüme ve gelişmenin ayrılmaz bir unsurudur. İnovasyonun doğası, karmaşık iktisadi ilişkilerin kapsamlı bir çerçevesinin çizilmesini gerektirir. Küresel bir perspektiften ve azalan sınırlı kaynaklarla, sürdürülebilir kalkınma genellikle mekanik bir süreç olarak düşünülen üstel büyümeden daha önemlidir. Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli faktörü inovasyondur. Hem dışsal hem içsel etkileriyle iktisadi çevrenin interaktif sistemi, inovasyon ekosistemlerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, iktisadi, çevresel ve sosyal refahın gelişmesinin olanaklarını araştırmak amacıyla inovasyon ekosistemleri ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki yakın ilişki incelenmektedir. İçsel inovasyon süreçlerinin optimize edilmesinin yanı sıra dışsal sosyal ve çevresel konuların da dikkate alınması önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında dinamik inovasyon ekosistemlerinin analizi sadece kısa vadede değil, fakat uzun vadede de toplumun her kesimine yüksek hayat standartları sağlayacak yeni üretim yollarına dair bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Sürdürülebilir Kalkınma, İnovasyon Ekosistemleri, Teknoloji, Girişimcilik.

Volkan HACIOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü,

volkanh@istanbul.edu.tr,

ORCHID iD: 0000-0003-2848-5399

Sorumlu yazar

1. INTRODUCTION

The conceptual and functional connections between economics and ecology provide useful insight for a dynamic analysis. The social and economic structures change gradually similar to that of biological organism. The use of metaphors in economics helps abstract thinking to theorize and understand difficult economic relations which are not convenient for artificially isolated laboratory experiments. Classical economists defined the economic systems as a closed cyclical system such as the current economic national accounting which is generally shown on a flow diagram. Classical national innovation systems are examples of this kind of cyclical flow. Among the classical static systems of innovation approaches, Quesnay's *Tableau Économique* (1758) and Leontief's (1951) input-output analysis are most important works. Philips (1950) invented a mechanical machine to measure the monetary circulation in the economy through hydraulic macroeconomic system.

As phrased by Schumpeter (1951) ‘the circular flow of economic life is conditioned by given circumstances.’ The conditioning by given circumstances is deterministic. Human conduct and economic conduct together determine social and economic facts, and they are mutual functions of one another. The closed system of economic rhythms, cyclical ups and downs assumed to operate with great precision were mechanistic conception and flawed in many ways *per se*. The general framework of circular flow of economic events was a static—or at best a comparative static—and highly abstract view of real life.

This system, although static in nature, is sometimes constructed under the title of ‘dynamic model’ fashion just because of its employment of the element of time. However, without any formal learning model, the arrow of time cannot be integrated into a real dynamic model and will become exogenous. In other words, arrow of time is endogenized into the dynamic model with the inclusion of learning process. Hence this paper concentrates and considers on the important issue of innovation ecosystems in relation to sustainable development.

Innovation ecosystems are complex networks beyond markets. These networks are business networks that turn into ecosystems via cooperation networks. Cooperation networks become ecosystems for innovation created by collaborative networks. There is also a strategic interaction between global systems of innovation and national or regional systems of innovation. An innovation ecosystem network is built by surrounding economic agents such as corporations, entrepreneurs, employers, employees, producers, consumers, government agencies and so on.

The plan of this paper is as follows. In the second section, the definition of innovation ecosystem from metaphor towards theory is provided with reference to various economic connotations. The third section analyzes seven types of innovation ecosystems in their relevant economical contexts. The fourth section depicts the various stages of evolution of innovation ecosystem from closed to open innovation and Innovation Value Institute as an innovation ecosystem. The fifth section constructs the framework of a theory of innovation ecosystems in relation to sustainable economic and human development. The section six concludes the argument with prospects to achieve more general understanding of similarities between ecological and economic systems in the future.

2. THE DEFINITION OF INNOVATION ECOSYSTEM: FROM METAPHOR TOWARDS THEORY

Ecological system is open and subject to change. The natural ecological equilibrium is dynamic in contrast to the classical economic equilibrium. If society is a growing organism, then the economy which is formed by social life, and ecology that is nothing but a natural system have common features: “The social process is really one indivisible whole. Out of its great stream the classifying hand of the investigator artificially extracts economic facts. The designation of a fact as economic already involves an abstraction, the first of the many forced upon us by the technical conditions of mentally copying reality. A fact is never exclusively or purely economic; other—and often more important—aspects always exist” (Schumpeter, 1951, p. 3).

The innovation ecosystem is an intellectual economic environment centers around industrial atmosphere at a particular time and place. The ultimate end of an innovation ecosystem is sustainable economic development and growth. Jackson (2011, p. 2) defines innovation ecosystem as “the complex relationships that are formed between *actors* or *entities* whose functional goal is to enable technology development and innovation.” Similar to the residents who are living organisms and habitat of a biological ecosystem, the innovation ecosystem actors and entities which interact in the network of complex economic relationships. The first component of innovation ecosystem is economic actors that include human capital such as entrepreneurs, managers, dealers, faculty staff, industry researchers, business representatives, etc.

Another important component of innovation ecosystem is entities which are institutions such as corporations, universities, business schools, research institutes, economic development organizations etc. Besides these two basic components of an innovation ecosystem, there are two economies in which production process is in operation. The first one is knowledge economy which is fueled by research and development (R&D) activities of firms and government agencies. The other one is commercial economy organized by competitive market mechanism. The material inputs of commercial economy into the production function are rival goods whilst the immaterial inputs of knowledge economy into the production functions are not rival and most of the time they are complements.

3. TYPES OF INNOVATION ECOSYSTEMS: LITERATURE REVIEW AND TAXONOMY

There are different types of innovation ecosystems. Oh *et al.* (2016) distinguishes 7 types of innovation ecosystems in relation to economical contexts they are mentioned. These are corporate (open) innovation ecosystems, regional and national innovation ecosystems, digital innovation ecosystems, city-based innovation ecosystems, high-tech SMEs centered innovation ecosystems, hyper-local innovation ecosystems and university based ecosystems. Brief definitions of these different types of innovation ecosystems are as follows:

1. *Corporate (open) innovation ecosystems.* Zhang *et al.* (2014) pointed out that corporate innovation ecosystems are open innovation ecosystems of which focus is external and collaborative. This type of innovation ecosystems consists of suppliers, consumers, trade partners. The external factors of innovation ecosystems such as government agencies and industry associations play an important part in the functioning of open innovation ecosystem.
2. *Regional and national innovation ecosystems.* This type of innovation ecosystem distinguished from earlier regional and national innovation systems. The ‘National System of Innovation’ is invented by List (1841). However, the classical regional and national innovations systems were closed innovation systems. They were by their very nature centralized and inward looking systems. The regional and national innovation ecosystems are open innovation ecosystems that “behave in new ways, create civic spaces and plant new seeds,” Morrison (2013).
3. *Digital innovation ecosystems.* A digital innovation ecosystem is related with the diffusion of innovation via virtual networks. These virtual networks are online platforms through which users, producers, developers interact in synergistic relationships. Rao and Jimenez (2011) examine the digital ecosystems at Apple Inc. and Google as case studies.
4. *City-Based Innovation Ecosystems.* This type of innovation ecosystems focus on districts where small companies operate. The formation of creative spatial network on the territorial basis is planned by municipalities and universities from a perspective of government strategies (Lin, 2014).
5. *High-tech SMEs Centered Innovation Ecosystems.* Innovation ecosystems centered on small and medium sized enterprises in high-tech industry. The example for this type of innovation ecosystem is Taiwan. Lorré *et al.* (2006) construct a collaborative distributed framework for SME ecosystems.
6. *Hyper-Local Innovation Ecosystems.* The hyper-local innovation ecosystems are generally driven by universities to improve their strategic potential and develop innovations in science and technology. Commercialization of leading-edge technology is an important aspect of this ecosystem. The hyper-local innovation ecosystem has an exponential impact in comparison to the asymptotic impact of systematic programs.
7. *University-Based Ecosystems.* Similar to the hyper-local innovation ecosystems, university based ecosystems stress upon vertical organic activities by university and external people over horizontal systematic activities. Periodically marketing innovative products to industry from campus is the central idea. Léon (2013) makes an analysis of university driven open innovation ecosystems in a case study.

4. THE EVOLUTION OF INNOVATION ECOSYSTEM

The evolution of innovation is in relation to the diffusion of innovation through the different layer of society. There are mainly three stages from a static and closed mechanical system to the dynamic and open organic ecosystem. The first stage is centralized and introverted closed innovation which heads upon one direction. The second stage is external and extraverted collaborative open innovation. The third and last stage is organic and dynamic centered on an ecosystem.

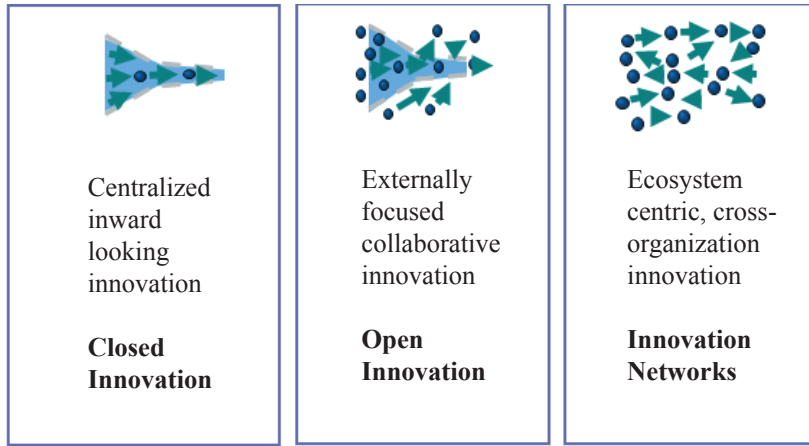

Figure 1. The Stages of the Evolution of Innovation Ecosystem Source: Curley et al. (2013)

Figure 1. helps us to improve a framework for ecological systems theory (EST) first introduced by Bronfenbrenner (1979) on the ecology of human development. The ecological systems theory is a meta-theoretical framework for innovation ecosystems (Costello and Donnellan, 2012). Innovation ecosystems are complex networks in which synergy of interacting agents are central for performance. An innovation ecosystem of business world is defined under the concept of knowledge driven entrepreneurship which is a key factor for social and economic transformation (Andersson *et al.*, 2010).

There are seven components that constitute a complete innovation ecosystem. These are (i.) government agencies, (ii.) invention and innovation, (iii.) infrastructure, (iv.) funding and outsourcing, (v.) culture, (vi.) demand for innovative products and (vii.) innovative entrepreneurs. An innovation ecosystem consists of five subsystems of which the individual is placed at the center. These subsystems are macrosystem, exosystem, mesosystem and microsystem. Each of these systems correspond a functional dynamic counterpart in economic life. Individual is researcher and microsystem is research group. Mesosystem is community. Exosystem is industry sector and macrosystem is public policy. The Innovation Value Institute (IVI) which was co-founded in 2006 by Maynooth University and Intel is depicted as a simple innovation ecosystem.

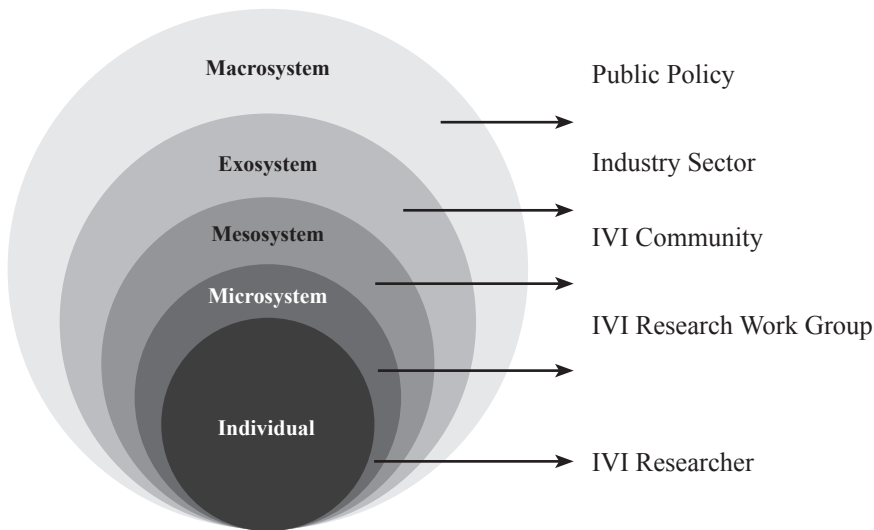

Figure 2. Innovation Value Institute as an Innovation Ecosystem Source: Curley et al. (2013).

The evolution of innovation is multidimensional. It works inside out from a closed static system to an open dynamic ecosystem. The static system of innovation approach is mechanic, whilst the dynamic ecosystem of innovation approach is organic.

5. TOWARDS A THEORY OF INNOVATION ECOSYSTEM IN RELATION TO SUSTAINABLE ECONOMIC AND HUMAN DEVELOPMENT

The ecological systems framework for innovation ecosystem is based on Bronfenbrenner’s (1979) study on the ecology of human development. He defined the ecology of human development as follows: “The ecology of human development involves the scientific study of the progressive, mutual accommodation between an active, growing human being and the changing properties of the immediate settings in which the developing person lives, as this process is affected by relations between these settings, and by the larger contexts in which the settings are embedded,” Bronfenbrenner (1979, p. 21). He continued to investigate the interpersonal structures as contexts of human development. His theoretical framework was a modification of Lewin (1935).

Lewin’s (1935, p. 73) classical equation expresses human behavior (*B*) as a combined function of interaction between the person (*P*) and environment (*E*):

$$B = f(PE). \tag{5.1}$$

In his theoretical framework Lewin (1935) places human behavior in “situational, interpersonal, sociological, cultural, historical and above all theoretical” context (Teece, 2006, p. 43).

Bronfenbrenner (1979) introduced the element of time into Lewin’s (1935) behavioral function to reach a much more complete picture of human action.

$$D = f(PE). \tag{5.2}$$

In this formulation, the dependent variable of *B* which expresses behavioral pattern in (5.1) is replaced by the dependent variable of *D* which expresses development pattern in (5.2). Bronfenbrenner (1979) analyzed the individual, social and economic development surrounded by an environment of different subsystems.

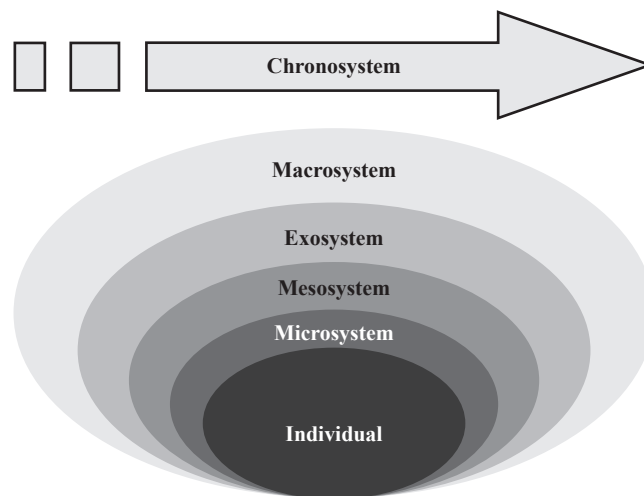

Figure 3. Ecological Systems Framework Source: Costello & Donnellan (2012).

Curley *et al.* (2013) revises Lewin and Bronfenbrenner by including technology as an integral component of information systems and the network of interaction of economic agents for the innovation process. First, Curley *et al.* (2013) reformulate Lewin (1935) and Bronfenbrenner (1979) equation by stating the element of time overtly

$$I_t = f(P_t E_t). \tag{5.3}$$

The explicit formulation of the ecological systems theory for information systems innovation is given by

$$ISI_t = f(P_t, R_t, E_t, T_t), \quad (5.4)$$

where the dependent variable *ISI* is information systems innovation, *P* is a subject person, we replace the Person with Entrepreneur. *R* is a network of relational connections to collaborators within the innovation context, *E* is environment, *T* is technological capability. All variables are annotated with a subscript *t* for the particular point in time.

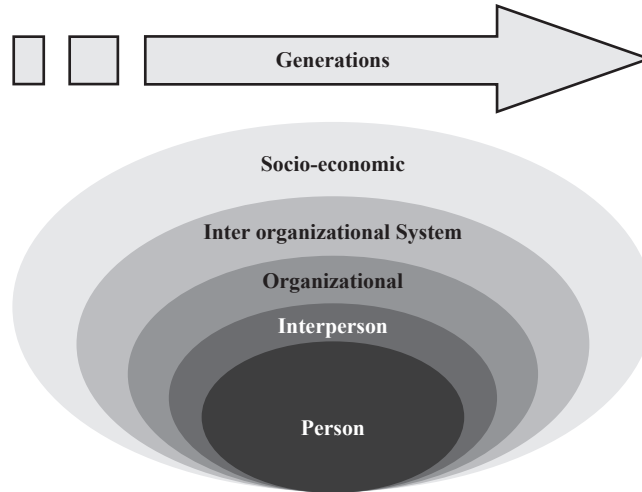

Figure 4. The Ecological Systems Framework for Innovation Source: Curley et al. (2012).

Figure 4 shows the revised ecological systems framework for innovation. The environment of the subject person -who is innovative entrepreneur from our perspective- is no longer consists of subsystems. Microsystems become interpersonal environment. Mesosystem turns out to be an organizational space. Exosystem is replaced by inter-organizational systems. Macrosystem is placed in a socio-economic context.

6. CONCLUSION

Innovation ecosystems and sustainable development require a theoretical framework for understanding of macro-meso-micro levels of economic analysis. Innovation ecosystem is a relatively new concept in economic literature. The definition and meaning of innovation ecosystem differs in relation to the level of analysis. We traced the evolution of innovation ecosystems from a metaphor toward a theory. Economic life is generally assumed to be better understood if it is seen as a living organism. However this assumption's practical importance and consequences have never hitherto investigated in detail. In this paper we traced the background of this assumption through its original premises to contrast a theoretical framework upon it.

Although there is no universally accepted general theory of innovation ecosystems, the different theoretical frameworks from different perspective help improve the understanding the similarities of ecological and economic systems. Types of innovation ecosystems are various and apt to vary through time and place. Global innovation ecosystems are comprised of regional innovation ecosystems which consist of quite complex networks within themselves. This aspect also changes the dynamics of demand and supply functions of market economies around the world.

Innovation technologies and information infrastructure of market economies determine the competitive power of countries. In order to understand these complex networks of digital and non-digital economies, connecting different types of innovation ecosystems and constructing a comprehensive theory of innovation ecosystems in relation to social, economic and human development is a challenge for future researches.

REFERENCES

- Andersson, T., Formica, P., & Curley, M. G. (2009). *Knowledge-driven entrepreneurship: the key to social and economic transformation*. Springer Science & Business Media.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Costello, G. J., & Donnellan, B. (2012). Proposing a meta-theoretical framework for innovation research. In *Social Innovation for Competitiveness, Organizational Performance and Human Excellence*, European Academy of Management EURAM 2012 conference 2012. Rotterdam, 6-8 June 2012.
- Curley, M., Donnellan, B., & Costello, G. J. (2013). Innovation ecosystems: a conceptual framework. In *Open Innovation 2.0*, Luxembourg: European Commission, 18-29
- Fukuda, K., & Watanabe, C. (2012). Innovation ecosystem for sustainable development. In *Sustainable Development-Policy and Urban Development-Tourism, Life Science, Management and Environment*. IntechOpen.
- Jackson, D. J. (2011). What is an innovation ecosystem. National Science Foundation, 1.
- León, G. (2013). Analysis of university-driven open innovation ecosystems: the UPM case study. Retrieved from (http://www.upm.es/sfs/Montegancedo/documentos_%202013/documentos%20finales/UPMdriven%20open%20innovation%20ecosystem_ok2.pdf) (accessed 12.07.17.).
- Leontief, W. (1941). *The Structure of American Economy, 1919-1929. An empirical application of equilibrium analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*. New York: McGrawHill.
- Lin, C. (2014). "The formation and building of creative spatial network and innovation ecosystem in Taipei: the territorial basis of development and governance strategies. In: *Proceedings of the 2014 Daejeon Global Innovation Forum*, Daejeon, Republic of Korea, 301-311.
- List, F. (1841). *The national system of political economy*. English Edition [1904] London: Longman.
- Lorré, J.-P., Carpentier, M. & Fabre, O. (2006). Collaborative distributed framework for SME ecosystems: the group-buying portal use case. In: Dolgui, A., Morel, G., Pereira, C., (Eds.), *12th IFAC Symposium on Information Control Problems in Manufacturing*, Ecole des Mines Saint Etienne, France, 23-27.
- Morrison, E. (2013). Universities as anchors for regional innovation ecosystems. At: (<http://www.edmorrison.com/universities-as-anchors-for-regional-innovation-ecosystems/>) (accessed 12.07.2017).
- Quesnay, F. (1894). *Tableau économique [microform]: First Printed in 1758 and Now Reproduced in Facsimile for the British Economic Association*. Macmillan & Company.
- Phillips, A. (1950). Mechanical models in economic dynamics. *Economica*, 17(67), new series, 283-305.
- Rao, B. & Jimenez, B. (2011). A comparative analysis of digital innovation ecosystems. In: *Proceedings of PICMET 2011, Technology Management in the Energy Smart World*, Portland, Oregon.
- Schumpeter, J. A. (1951). *The theory of economic development: an inquiry into the profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. English Edition, Translated from the German by Redvers Opie, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Teece, D. (2006). Foreword. In *Open innovation: researching a new paradigm*. Edited by H. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, & J. West, London: Oxford University Press.
- Oh D., S. Phillips, F. Park, S. & Lee E. (2016). Innovation ecosystems: a critical examination. *Technovation*, 54, 1-6.
- Zhang, X., Ding, L. & Chen, X. (2014). Interaction of open innovation and business ecosystem. *International Journal of u- and e-Service, Science and Technology*, 7(1), 51-64.

Bilgi Üretim Süreçlerinde Teknolojinin Rolü ve Gelişme Bölgelerinin Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri: Türkiye Örneği*

ÖZ

Türkiye'nin bilgiyi işleme ve bundan sonuç üretebilme potansiyeli olarak tanımlanabilen teknopark oluşumları yapısal olarak diğer öncü ülkelere kıyasla geç kalınmış bir donanımına sahiptir. Bu geç kalınmış donanımın kaynağı incelendiğinde yanlış uygulanan politikaların, kültürel değişimlerin, coğrafi yapının ve savaş gibi teknolojik gelişimi etkileyen faktörlerin oldukça etkili olduğu gözlenmiş ve son yıllarda ise gelişim açısından kararlı bir ivme kazanıldığı görülmüştür.

Zehra Yıldız BEZEN¹

Feyza BALAN²

Bu çalışmada öncelikle bilgi üretim süreçleri, bilginin açık bilgiye dönüştürülmesi, insanlık tarihinde bilim ve teknolojinin gelişimi, tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreçleri açıklanmış ve Türkiye'nin günümüz teknoloji yapısına ulaşana kadar geçirdiği evreler incelenmiştir. Ardından, teknoloji konusunda ileri ülke örnekleri incelenerek bu ülkelerin sosyal, kültürel yapıları da olmak üzere, teknoloji alt yapıları irdelenerek, bu değerlendirmeler çerçevesinde, Türkiye'deki Teknoparkların sorunlarına yönelik çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi Üretim Süreci, Teknoloji, Bilgi Yönetimi, Teknopark.

The Role of Technology in The Information Production Processes and and Solution Suggestions Related to Problems of Development Regions: The Example of Turkey

ABSTRACT

Techno park formations can be defined as information processing of Turkey and potential of the producing results from this information. Techno park formations have old equipment in comparison with the leading countries. When the source of this is examined, it is observed that the factors affecting technological development such as misapplied policies, cultural changes, geographical structure and war have been affected its and it has been observed that a stable acceleration has been gained in terms of economic development in recent years.

In this study, firstly knowledge production processes, transformation of knowledge to open knowledge, development of science and technology in human history, processes of transition from agriculture to industrial society, from industrial society to information society are explained and Turkey's technology stages till today's' modern technology have been examined. Then, advanced country examples about technology have been examined , countries' which have reached in a short time to the great technology countries' social structure, including cultural structures and their technology infrastructure have been examined, as well . In the context of all these assessments, for the Techno parks' problems in Turkey, some solutions offers were tried to be produced.

Keywords: Information, Information Production Process, Technology, Information Management, Techno park.

¹ Yüksek Lisans Mezunu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Anabilim Dalı,

zeraybezen@hotmail.com

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. İktisat Bölümü,

feyzabalan@comu.edu.tr

* Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans öğrencisi Zehra Yıldız BEZEN tarafından 2018 yılında Doç. Dr. Feyza BALAN danışmanlığında Enstitü'ye sunulan "Türkiye'deki Bilgi Üretim Süreçlerinde Teknoloji ve Gelişme Bölgelerinin Sorunlarına Genel Bakış ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsan doğası gereği bilgiyi alır işler ve aktarır, bu dönüşüm ve devinimi farkında olarak yapabildiği ve bilginin teknoloji ile buluştuğu ortamlar olarak tanımlanan teknoparkların bilgi üretimini bilinçli ve insan yaşamını kolaylaştıracak pratiğe dönüşmesini sağlayabilmesi için gerekli devlet desteğini alması ve üniversitelerle uyum içinde olması oldukça önemlidir.

Teknopark oluşumunun mimarı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Silikon vadisi bilgiyi işleyebilmele-ri için genç yeteneklere uygun ortamlar sağlamış ve daha sonraları bu önemli mimari oluşum diğer dünya ülkeleri için örnek teşkil etmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Diğer ülkelerin bilim ve teknoloji alt yapısı ile ülke politikaları incelenirken bu konuda hızlı bir ivme gösteren ülkeler Hindistan (devlet destek ve teşvikleri ile), Güney Kore (Tam Zamanlı Eşdeğer personel artışına verilen önemle), Finlandiya (ülke koşullarına göre yapılan yatırımlarla) ve Tayvan (teknoloji işbirlikleri ile) iken; mevcut politikalarını koruyarak istikrar gösteren ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya'dır.

Teknopark konusunda 20 yıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye'de, gerek mevzuatların daha sonuç alınabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi, gerek kuruluş ve işleyiş problemlerinin mevcut olanaklar ve bütçeler doğrultusunda revize edilmesi, gerekse yönetsel problemlerin ele alınması açısından teknoparklarla ilgili gerekli tabanın oluşması hususunda kayda değer bir yol kat edilmesi gerektiği aşikardır.

Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda teknoloji ve bilgi üretim lokasyonları olan Teknoparklar konusunda Türkiye'nin özellikle son 10 yılda devlet tarafından izlediği teknoloji politikalarında bir artış olduğu ve bu konuda verilen destek ve teşviklerin artırıldığı gözlenmiştir.

Bu çalışmada global ekonomik platformda yarışabilmek ve sağlam bir ekonomiye sahip olabilmek için Türkiye'nin bilgi üretim süreçlerinde karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların alt yapılarına bağlı kalarak çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır.

2. BİLGİ ÜRETİM SÜREÇLERİ VE TEKNOLOJİK GELİŞİMİN GEREĞİ

Bilginin geçmişine bakıldığında, literatürde farklı tanımlamaların yapıldığı görülür. Günümüzde ise bilgi, tanımlanan ve üzerinde düşünülen bir kavramdan ziyade ekonomik niteliği olan, evrimleştirilerek insan beyninde oluşması istenen ekonomik ve kültürel değer olmakla birlikte, aynı zamanda ülke vizyonunu değiştiren, iş dünyasından eğitim sektörüne birçok alanda ticari ve kültürel değer olarak görülen bir varlık halini almıştır (Celep ve Çetin, 2003: 35).

Bilginin üretilmesi, teknik olarak belirlenen bir sürecin, bir akışın ilk adımınıdır. Bu sürece ya da akışa bilgi yönetimi adı verilmektedir. "Bilgi Yönetimi", maddi kaynakların kullanılması için gerekli olan zaman zarfları, ölçütler, yapılan mütalaalar, irdelemeler ve mevduatların değişimi sonucu elde edilen verim ve ürün gibi konuları ele alır (Güçlü ve Sotirofski, 2006: 1).

Bilgiyi maddi kaynak, insan faktörü ve sermaye gibi önemli üretim faktörlerinde kullanan toplumlara "Bilgi Toplumu" adı verilmektedir. "Bilgi Toplumu"nda esas veri ve referans bilgidir. "Bilgi Toplumu"nun büyümesi ve ilerlemesini sağlayan en yetkin etmen ise bilgi teknolojisidir. Toplumlarası, kurumlararası hatta ülkelerarası rekabetlerde sosyal ve ekonomik dengelerde ve bu konulardaki hedeflere ulaşmada bilim ve teknolojinin önemli bir yeri bulunmaktadır (Övgü vd. 2013: 19).

Günümüzde bilgi ve bilgiye dayanan her türlü usullerin bir işte uygulanması için kullanılan tekniklerin tamamına teknoloji adı verilir. Teknolojinin bilgi ve bilgi üretim süreçleriyle bütünlüğü su götürmez bir gerçektir. Teknoloji insanlığın varoluşundan bu yana mevcut olduğu gibi, günümüzde ise teknolojiyi bilimden ayırmak imkânsızdır. Kısaca Teknoloji; yararlı ürünler üretme ve yeni ürünler tasarlama çabalarının bütünü olarak da tanımlanabilir (Ayhan, 2002: 2).

Eğer bir işin yapılıp, yürütülüp, sonuçlandırılmasında; iş akışında uygulanan bilgiye dayalı yöntem ve usuller o iş sürecinin daha az zamanda tamamlanmasını imkân veriyorsa, bu durumda "Teknolojik Gelişme" gerçekleşmiştir (Taban ve Şengür, 2014: 356). Teknolojik Yenilik ise, diğer adıyla inovasyon; bilginin işlenerek yeni ve iyileştirilmiş ürün, hizmet ve üretim yönetimi haline getirmek ve amaç olarak ticari gelir elde etmek için gerekli olan tüm iş ve işlemler bütünüdür. İnovasyon kısaca ticari gelir elde etmek amacıyla teknolojik olarak yenilenme ve iyileşme süreçlerini kapsayan çabalar (DEÜ, 2018).

2.1. Teknolojik Gelişimin Gerekliliği

Teknolojik ilerleme, teknolojiye kolay adapte olabilme ve üretebilme potansiyeli ekonomik büyümenin lokomotifi olmuştur. Dolayısıyla, ülkede teknolojik ilerlemenin varlığından bahsedebilmek için devletin yenilikçi ve teknolojiye dayalı uygulamalarda aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir (Taban ve Şengür, 2014: 356).

Dünyada bulunan tüm ülkeler ekonomilerinin büyümesi ve kalkınmasını amaç edinmişlerdir. Bu amaç için uygulanması gereken en temel kural ise ülkenin mevcut kaynaklarını verimli ve etkin kullanabilmesidir (Arslan, 2005). İçinde bulunduğumuz küresel rekabette, ülkelerin birbirine üstünlüğünü belirlemede temel etken teknolojidir. Bundan dolayı devletlerin yenileşme çabalarını desteklemesi, yenileşme kapasitelerini geliştirmelerini sağlayacak üniversite-sanayi işbirliğini arttırması özellikle az gelişmiş ülkeler için kalkınmanın ilk aşaması olarak görülmektedir (Durgut ve Akyos, 2001: 5-9).

Birçok gelişmiş ülkede yoğun ve etkin olarak uygulanan, bilim yuvası akademilerle, bilimin uygulanma ortamı olan sanayinin bütünleştiği, teknoloji seviyesinin ilerlemesi ve yöresel kalkınmışlık sağlayan, “teknopark” künyesinde birleştirilen yapılaşmanın oluşmasını amaçlayan birtakım hukuki düzenlemeler vardır (Resmi Gazete, 2001).

Türkiye’de hukuken “Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB)” şeklinde kurulan bu bölgeler; farklı adlandırılmakta ancak, uygulamada “teknopark” şeklinde anılmaktadır. Dünyada bulunan “Teknopark” uygulamaları, yapılarına göre, “Geliştirme Merkezi”, “Bilim ve Araştırma Parkları”, “Teknoloji Parkları”, “Ticari Amaçlı Parklar”, “Üst Düzey Gelişmiş Endüstriyel Parklar” ve “Teknokentler” şeklinde isimlerle adlandırılan teknoloji gelişim alanları mevcuttur. Bu alanların ortak özellikleri; “Araştırma Merkezi”, “Üniversite” veya “Enstitü” gibi kurumlarla işbirliği içinde olmalarıdır (Hersek, 2007: 5-8).

2.2. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Fayda Sağladığı Alanlar

Girişimciye Faydaları

Firmalarla üniversiteler arasında bağ oluşturan teknoparklar; bilgi ve insan kaynağı arasında bir etkileşim kurmaktadır. Üniversiteler bilimsel bilgi ve uzmanlıklarını firmalara aktarırken, firmalar ise genç beyinlere kendilerini geliştirecek iş potansiyelleri sunarlar. Firma ve üniversiteler arasındaki ilişki ve yakınlığın birçok yönden avantajı vardır. Ayrıca teknoparklar; firmalara saygınlık kazandırır. Teknoparklar firmaların stratejik büyüme, nitelikli iş gücü çalıştırma, asıl hedeflerine ulaşma ve konularında uzmanlaşmalarına da yardımcı olur. Firmalar, teknoparklardan finans, pazarlama ve yönetim gibi stratejik alanlarda da yardım alarak müşteri odaklı ve katma değerli ürün üretme imkânı elde ederler (Özdemir, 2009: 7).

Sanayi Sektörüne Faydaları

Sanayi sektörünün geliştirilmesi, teknoparkların kuruluşlarının temel amacıdır. Teknoparklar sanayi sektörünün, mekân talepleri, bilgi talepleri, iş gücü taleplerine yanıt verebilmelidir. Türkiye’de özellikle organize sanayi bölgelerinin, AR-GE altyapısının kurulması ile teknolojik olarak hızlı bir yükselişe geçecekleri, böylece ulusal ve uluslararası piyasalarda daha sağlam adımlar atacakları aşikârdır. Organize sanayi bölgelerindeki firmaların, fason üretimden vazgeçerek kendi teknolojilerini kurarak, markalaşma sürecine giden yolda yeni ürün imalatına geçmeleri durumunda rakiplerini geride bırakarak, kalıcı bir ihracata yönelimleri mümkün olacaktır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012).

AR-GE Yoğunluğuna Faydası

Bilişim ve Teknolojik alanda gelişme için, yeni bilgiler ortaya çıkarmak ve bu bilgilerle sıfır ürün yaratmak, donanım sistemi ve yazılım sistemi dâhil yenilikçi, işlevsel ve hedefe odaklı sistemler üretmek, mevcutları geliştirmek için yapılan çalışmaların bütünü Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) çalışmaları olarak tanımlanır. Ülkelerin AR-GE için ayırdıkları bütçe, onları bilim ve ekonomide daha ileriye taşıyacağından, bilim politikalarına eğilmeleri ve AR-GE harcamalarına gerekli önemi vermeleri oldukça önemlidir (Eren, 2011: 30).

TZE Ar-Ge Personeli Sayısına Faydası

Tam Zaman Eşdeğer (TZE): Bir yıl süre zarfında, araştırma geliştirme faaliyetlerinde çalışan insan faktörünün oluşturduğu gücün, bu faaliyetlere ayırdığı zaman değeri olarak tanımlanır. Özellikle son dönemlerde Türkiye’de AR-GE harcamalarında artışla doğru orantılı olarak bilim ve teknolojiye çalışan insan kaynaklarında da artış gözlemlenmiştir. Bilim ve teknolojiye çalışan insan kaynağında, TZE çalışanı, uzmanlar ve araştırmacılar bulunmak-

tadır. TZE, bir kurumda katılım sağlayan iş gücünün maliyetlerinin ölçümü, gerçek çalışma saatlerinin kullanılarak, çalışan sayısının belirlenmesini sağlayan yöntemdir (TÜBİTAK, 2012: 17).

Devletin istihdam ettiği on bin kişi içinde yer alan TZE istihdam sayısı, devletin hem Bilgi Teknolojileri kapasitesini hem de gelişmişliğini gösteren önemli bir ölçüttür (DPT, 2007: 75-76).

Patent Sayısına Katkı

Teknoparklarda ve araştırma merkezlerinde yapılan AR-GE etkinliklerinin neticesi olarak gösterilen patentler; bilgi edinme, yenilikçi çaba ve icatları finanse eden, şirketler ve devletler için kazancı artıran ve yasal hak tanıyan ürünlerdir. Devlet içinde alınan patent rakamı devletin yenilikçi kabiliyeti ve teknolojiye bakış açısını meydana çıkarmaktadır. Ne kadar yeni icat ve buluş var edildiğinin resmi kanıtıdır. Bu kapsamda, patent rakamlarındaki yükselme, devletin AR-GE yapılanmasında başarı sağlayabildiğini göstermektedir (Targan ve Seçilmiş, 2013:8).

Teknolojik Ürün İhracatına Katkı

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi teknoloji yoğunluğuna bağlıdır. Bu bağlamda ülkede teknoloji üretme kapasitesi yüksek olan teknoloji gelişme bölgeleri ile araştırma geliştirme merkezlerine aktarılan destek ve teşvik düzenlemeleri ile ülke politikalarına büyük rol düşmektedir. İleri teknoloji ihracatını yapabilme gelişmişlik göstergesi olduğundan, ekonominin vazgeçilmeyen ögesi olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin “Sürdürülebilir Büyüme Oranı”nı yakalayabilmeleri ileri teknolojiler üretebilme kapasitelerini arttırmalarına bağlıdır ve bu ancak teknoparklar aracılığı ile gerçekleşebilmektedir (Adaçay, 2007: 193).

İstihdama Katkıları

Bilgi ve bilim potansiyelinin, üniversitelerin sanayi ile işbirliğinden teknoparklarda nitelikli personel yetiştirme konusuna kadar, birçok sahada önemli katkılarının olduğu açıktır. Teknoparklarda faaliyet gösteren firmalara bakıldığında büyük çoğunluğunun AR-GE istihdamından oluştuğu ortaya çıkmaktadır. AR-GE personellerinin öğrenim seviyeleri en az dört yıllık fakülte mezunlarından oluşmaktadır. Bu durum teknoparklarda çalışan personellerin inovasyon yapabilme kapasitelerine haiz olduklarını gösterir ki bu şekilde yurt dışına beyin göçünün de önüne geçilmiş olunacaktır (Gümüş vd. 2013: 27).

Yerel ve Genel Ekonomiye Katkıları

Teknoloji konusunda istekli, inovasyon kabiliyeti olan firmaların AR-GE etkinliklerini teknopark dâhilinde devam ettirebilmesi, hem firmalar açısından hem de üniversite-sanayi işbirliğinin gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için sanayide teknolojik gelişme oldukça önemlidir. Teknopark firmalarının buldukları bölge ve yöre ekonomisine göre yapılanması, inovasyon faaliyetlerini bölgesel ihtiyaçlara göre belirlemesi, yerel ekonominin kalkınmasına yol açacaktır. Ayrıca yörede vasıflı personel çalışacak ve böylece işsizlik oranı da düşecektir. Dolayısıyla teknoparkın bulunduğu yörenin refah düzeyi de artacaktır (Keleş, 2007: 122).

Üniversitelere Katkıları

Teknoparklar; uygulamalı araştırma imkânı oluşturulması, üniversitelerin araştırmaya ayrılan kaynaklarını daha verimli kullanması, üniversitedeki araştırma sonuçlarının ticari faydaya dönüşmesi, üniversitelerin yeni kaynaklar oluşturması, araştırma, geliştirme ile daha iyi bir eğitim ortamının oluşması, üniversite mezunlarına ve öğrencilere iş imkânları sağlanması ve üniversiteler için gelir kaynağı olması açısından üniversitelere katkı sağlamaktadır (Keleş, 2007: 122).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TEKNOLOJİ GELİŞME BÖLGELERİNİN KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ

Dünyada bulunan teknoparklar incelendiğinde bunlardan en büyük ve en eski olanı Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Silikon Vadisidir. 1950’lerde kurulan Üniversite-Sanayi işbirliği şeklinde gelişen teknopark, kısa zamanda büyük ve geniş kitlelere ulaşmış ve tüm dünya ülkelerine örnek olmuştur. Sonraları, İngiltere ve Almanya’da kurulan teknoparklar dikkat çekse de üniversite - sanayi İş birliği çerçevesinde kurulan ve bu konuda Silikon Vadisini örnek alan ülkeler ise Çin, Hindistan, Japonya ve Kore’den meydana gelen doğu bloğu ülkeleridir.

Türkiye’ye bakıldığında ise teknoparklar konusunda geç kalınmış bir teknoloji politikasının geçerli olduğu gözlenmektedir. Yaklaşık 20 yıllık bir geçmişi olan ve yeni ayakları üzerinde durmaya çalışan teknoparklar daha çok Si-

likon Vadisi örnek alınarak tasarlanmış ve üniversite çerçevesinde konumlanmıştır. Teknopark konusunda geç ka-
linmışlığa rağmen son dönemlerde çıkarılan kanunlar ve devlet teşvikleriyle hızlı bir ivme kazandığı söylenebilir.

3.1. Lider Ülkelerde Teknoloji Gelişme Bölgelerinin Gelişimi

İlk örneğini 1950’lilerde ABD’de gördüğümüz teknoparklar, ülkelere göre farklı şekilde isimlendirilmiştir. Fransa “Technopôle”, ABD “Research Park” (Araştırma parkı), İngiltere “Science Park” (Bilim parkı) gibi terimler kul-
lanırken, Türkiye’de “Teknopark” olarak kullanım benimsenmiştir. 2001 yılında yasalaşan 4691 sayılı “Teknoloji
Geliştirme Bölgeleri Kanunu”na istinaden, yasal olarak “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri” açılımla anılan “tek-
noparklar”, “üniversite” yahut “araştırma kurumu” kılavuzluğunda, gerekli destek ve teşvikleri sağlanmasıyla
yeni teknik bilgilerin teknolojiye dönüştürülmesi ve ticarileştirilmesi faaliyetlerinde bulunan ortamlardır. Diğer
ülkelerde yapılan araştırmalara göre teknoparkların inovasyon performansları firmaların kendi aralarında, üniver-
sitelerle ve teknopark dışındaki diğer kurum ve kuruluşlarla aralarındaki bağlantılarla doğrudan ilişkilendirilmiştir
(Döner, 2016: 422).

ABD

Amerika’nın Stanford şehrinde 1950 yıllarında kurulan teknoloji parkından sonra, yine Amerika’nın Kaliforni-
ya eyaletinde oluşturulan Silikon Vadisi tüm dünyadaki teknopark kurulumlarında örnek olarak alınmıştır.
Kuruluşundan bu yana var olan en kapsamlı teknopark sayılan “Silikon Vadisi” bünyesinde bulunan oluşumlar; iş
ve personel sirkülasyonu, oluşturulan destek ve teşvikler, bünyesinde barındırdığı teknik yapısıyla birlikte kendine
has gerçekleştirdiği inceleme, irdeleme, üretme ve olgunlaşma mekanizmaları, inovatif projelerle destekleyen
ticari merkezli yapıdır. Bu gün baktığımızda; “bilgi ve teknoloji odaklı” pek çok firma ve kuruluşun bu merkez-
de konumlandığı görülür. Bunlardan bazılarına örnek olarak; “Apple”, “Google”, “e-Bay”, “Facebook”, “Intel”,
“HP” verilebilir (SiliconValley, 2017).

Fransa

1969 yılından günümüze kadar Fransa’da birçok teknopol ve bilim parkı uygulamaları üretilmiştir. Fransa’da
bulunan ve bilinen en büyük teknoloji parkı 1972’de hükümetin, yerel yönetim ve ticaret odalarının destek ve
yardımlarıyla kurulan ve ülkedeki teknopollerin en büyüğü olan Sophia Antipolis’tir. Fransa’daki teknoparkların
özelliği; devletin yasalaştırdığı “Planlama Sözleşmeleri” kapsamında hükümetten mali yardım ve destek almaları
ile üniversite araştırma kurumlarının yanı sıra, belediye, banka ve endüstri kuruluşları işbirliğinde kurulmuş olma-
larıdır. Fransa’da bulunan teknoparkların içerisinde en çok bilinen Sophia Antipolis, Fransa’nın merkezi yönetim
yapısı nedeniyle devlet otoritesiyle idare edilmektedir. Bu da üniversitelerin, araştırma merkezlerinin ve müteşeb-
bislerin ikinci planda kalmasına neden olmuştur (Bilgili, 2008: 56).

Japonya

Tsubuka Teknoparkı Japonya için bilim ve teknoloji alanlarında diğer kurumlara ve gelişmelere öncülük eden
bir kuruluş durumundadır (Şentürk ve Şentürk, 2016: 6). Japonya’daki Teknoparklara yönelik olarak bölgedeki
iletişim yapılanması geliştirilerek, kurumlar arası bağın güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Devlet
ve enstitü iş birlikliği ile AR-GE’nin önemi vurgulanarak, uluslararası birçok firmanın ülkede bulunan tekno-
parklarda konumlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Şentürk ve Şentürk, 2016: 5).

Çin

Çin Hükümeti 1980 yılı itibarıyla, bilimsel araştırmaların artırılması, ileri teknolojilerin geliştirilmesi ve ulusal
ekonominin güçlendirilmesi ilkelerini benimsemiş ve bunları teşvik etmiştir. 1986 yılında Sekiz-Altı-Üç Programı
adlı bir ileri teknoloji programı belirlemiş ve bu program kapsamında otomasyon, uzay, lazer, yeni malzemeler ve
yeni enerji konularını gündeme getirerek bu konulara ağırlık vermiştir (Babacan, 1995: 72).

Güney Kore

Dünyadaki misallerine oranla teknolojiye ilerleme hususunda, kısa zamanda büyük sıçramalar yaparak göze çar-
pan dünya örneği Güney Kore olmuştur. 1990 yılında, temel makroekonomik göstergeler açısından dünyanın
en gelişmiş on beşinci ekonomisi olan Güney Kore’de sanayileşme bilim-teknoloji yenilik alanlarında gelişme
sürecinde temel dinamikler devlet, büyük aile holdingleri, üniversiteler ve KOBİ’lerdir. Devlet endüstrileşme için
küresel rekabet edebilme potansiyelinin oluşmasında, toplumsal sınıflar, aile holdingleri ve üniversiteler üzerinde
önemli strateji ve politikalar uygulamıştır (Turanlı ve Saridoğan, 2010: 239).

Almanya

Almanya'da üniversite ile sanayi bağlantıları, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, inceleme kapsamında ele alarak farklı formata geçmiştir. Teknik yapı tabanlı şirketlerin oluşması ve bunların ilerleme kaydetmesi için ihtiyaç duyulan destekleme mekanizma ve düzenlemeler, "Berlin Teknik Üniversitesi" öncülüğünde gündeme getirilmiştir. 1983 yılında Berlin'de "Girişimciyi Destekleme Merkezi"nin kurulmasıyla 1985 yılında Federal Almanya'nın ilk teknoloji parkı oluşturulmuştur (TÜBİTAK, 1994).

Tayvan

Tayvan, teknolojik yenilik temelli KOBİ'lerin gelişmesi ve ülke ekonomisine katkı sağlamasını hedefleyen kalkınma politikası uygulamış, 1950 yılında uyguladığı ithal ikame politikaları, yerini 1980 yılında yüksek teknoloji sanayi politikalarına devretmiştir. Azalan enerji harcamasına rağmen üst seviyeli katkı veren endüstri işkolları ile yenilikçiliği önemseyen KOBİ'lere verilen destek ve yardımlar neticesi ileri gelişim sağlanmıştır (DDK, 2009).

Tayvan'ın teknoloji konusunda başarısı, Tayvan Excellence olarak anılan ve dünya genelinde kullanılmakta olan etkinliğe bağlanmaktadır. Bu Etkinliğin açılımı ortak iş yapma kültürü olarak tanımlanmaktadır. Stratejik işbirlikleri yapmak, ortak ürün ya da ürünler üretmek konusunda oldukça iyiler. Örneğin Tayvanlı firmalar yazılım ve donanım konusunda işbirliği tercihlerini yine Tayvanlı firmadan yana kullanmaktadırlar. Bu karşılıklı bağ ise onları dünya devlerine karşı rekabette bir adım öne çıkarmaktadır (Yıldız, 2016: 46-53).

Finlandiya

Finlandiya küçük bir ülke olmasına rağmen, ülkenin AR-GE yatırımları, gelişmelere stratejik bir vizyonla yapılma sağlamasından dolayı başarılı olmuştur. Teknoloji ve uygulama planının sanayi, araştırma ve kamu işbirliğinin iyi planlandığı gözlemlenmektedir (Öktem, 2009: 134-156).

Mobil iletişim konusunda fayda sağlamak için dijital ağ kuran ilk ülke Finlandiya'dır. Günümüzde kullanılan cep telefonu oranı yüzde doksanların üzerindedir. "Kablosuz uygulama protokolü (WAP)", "kablosuz geniş bant (UMTS)" ve "Bluetooth", "Genel Radyo Paket Sistemleri (GPRS)" endüstriyel çabalar ile uluslararası arenada "internet güvenliği" konusunda uzman firmalar Finlandiya tabanlıdır (DEİK, 2011).

Singapur

Singapur için AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesi 1970'li yıllarda hükümet gündemine alınmıştır. İlk Bilim parkı olan Singapur Bilim Parkı 1980 yılında kurulmuştur. Bilim Teknoloji ve Araştırma ajansı tarafından yürütülen bilim ve teknoloji politikalarıyla ilgili ülkede herhangi bir yasal mevzuat bulunamamakla birlikte, bilim politikaları stratejik plan ve şehir planlamaları kapsamında değerlendirilmektedir. Singapur Bilim Parkı Ulusal Singapur Üniversitesinin çevresinde kurulmuştur (DDK, 2009).

Yüksek teknolojiye dayalı üretim faaliyetlerine dayalı Singapur ekonomisi, sanayi sektöründe önemli bir yere sahiptir. Girişimcilik, inovasyon ve teknolojinin geliştirilmesi ülkenin geleceğine dair planlarda öne çıkan unsurlardır (DEİK, 2014). Singapur'un gelişmişliğinin en önemli nedeni yönetim kalitesidir ki bunu başarabilmelerinin yöntemi ise liyakat bazlı yönetim şeklindedir (Dünya, 2017).

İspanya

İspanya'nın, teknopark örneğine bakıldığında Avrupa'daki gelişmiş teknoloji örneklerini görmekteyiz. İspanya'nın denizle kıyısı olması gemi, gemi yapımı, deniz taşımacılığı konularında istikrarlı bir ticari yapısı gözlemlenmekte, bu konularda teknolojik yenilikler üreterek, bunları ulusal ve uluslararası pazarlarda tanıttı, pazarlama konusunda başarılı çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bundan dolayı "motor", "makine", "elektrik-elektronik", "otomotiv", "gemi ve denizcilik", "uçak ve havacılık", "uzay-savunma" ve "sağlık" alanlarında kayda değer büyüme kaydetmişlerdir (Şentürk ve Şentürk, 2016: 8).

İtalya

Endüstri merkezli bir ülke olan İtalya'da bilim, teknoloji ve yenilik faaliyetlerinde yapılan her türlü değişim ve gelişmeye yönelik birçok yasa ve yönetmelik çıkarılmaktadır. Özellikle "Sanayi Bölgelerinin" fazla bulunduğu, birçok işletme ile üniversitenin yer aldığı "Kuzey İtalya" da teknopark gelişiminin hızla artan bir ivme gösterdiği dikkat çekmektedir (Şentürk ve Şentürk, 2006).

3.2 Türkiye’deki Teknoloji Gelişme Bölgelerinin Kurulması

1950 senelerinde Amerika, 1970 senelerinde Avrupa’ya yayılan teknopark hareketi, 1980 senelerinde uzak doğuda yaygınlaşmıştır. Türkiye’de bu faaliyetin tabanını kurmak ancak 2000 tarihinden sonra gündeme gelmiştir (Tuncer, 2010: 11).

Cumhuriyet öncesi dönemde teknolojik gelişmenin boyutuna kısaca değinilecek olunursa, Fatih Sultan Mehmet’in ölümüyle başlayan ve 17. yüzyılda kendini iyice hissettirmeye başlayan gerilemelerle birlikte, Avrupa bilim ve teknik konularında ilerlemiş ve Osmanlı mevcut değerlerini de koruyamayarak daha da gerilemiştir. Bu durum 17. yüzyılda açığa çıksa da, 18. yüzyılda Osmanlı hükümetince de onaylanınca bazı yenilenme çalışmalarına başlanmıştır (DPT, 1997: 43).

Diğer taraftan, Batı’da sanayinin gelişmiş olması, batı ülkelerindeki ürün miktarını artırmış, küçük çaplı el tezgâhları bu ürünlerle rekabet edememiştir. Avrupa’nın ulaştığı ekonomik güce karşın, Osmanlı kaynaklarını kullanamayan ve kullanma yetkisini kendinde bulamayan, toplumsal sorunlarına geçerli çözüm bulamayan, bulmadığı gibi diğer devletlerden çözüm bekleyen bir toplum haline gelmiştir (DİE, 1973: 12-13).

1950’li yıllar döneminin hükümetinin ekseriyetle yol, liman ve baraj gibi altyapı çalışmalarına önem verdiği, teknoloji yoğun yatırımlarda özel sektörü destekleyici politikalar uyguladığı yıllardır. Özel sektörde yer alan girişimcinin yeteri kadar sermayesi olmaması nedeniyle, kamu kurumları gelişmiş dolayısıyla kamunun öncü kurum olması kaçınılmaz sonuç olmuştur. Bu dönemde meydana gelen diğer önemli gelişme ise, “Türk Sanayi ve Kalkınma Bankası” kurularak özel sektöre yabancı tabanlı krediler sağlanmasıyla birlikte yatırımların artırılmasına yönelik politikalar (Oğuztürk, 2004: 101).

1970 döneminde ise üretimle ilgili sahalarda “çok fonksiyonlu” ve “küçük hacimli” donanımlar, “endüstriyel robotlar” üretilmiş, “bilgisayar modelleri” ve bu modellerin uygulama sahaları çoğaltılmış, “genetik mühendisliği” ve yeni çeşitleriyle ilgili teknik çalışmalar yapıldı. Bu dönem daha çok teknolojik uygulamalar ve standardizasyon çalışmaları dönemidir. 1980’lere doğru sanayi ve üniversite arasındaki bilgi transferine yoğunluk artmış, bu transfere dayanan bilgi işlem, iletişim, enerji gibi alanlara yönelim sağlanmıştır (Alparslan vd. 2008: 12).

1980 senesi ilk çeyreğinde “TÜBİTAK”, “DPT”, “YÖK”, “TAEK” ve “üniversiteler ile ilgili bakanlıklardan 300 kadar bilim adamı” katılımı ile “Türk Bilim Politikası: 1983-2003” hazırlanmış, 1983 yılında “77 sayılı KHK ile Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu” oluşturulmuştur. 1987 yılında çıkarılan “Üniversiteler, Araştırma Kurumları ve Endüstri Arasındaki Bağları Geliştirme Projesi” ile Türkiye’nin teknik gereksinimi, donanım sorunları, teknopark kurulması ve bu kurulumda oluşabilecek problemler ele alınmıştır. Aynı Dönemde Teknoparklarla ilgili diğer önemli gelişme ise, 1990 yılında “BM Kalkınma” için “Bilim ve Teknoloji Fonu” ile Türkiye arasında yapılan anlaşmaya göre oluşturulan “Türkiye’de Teknoparklar İçin Program” belgesidir (DDK, 2009).

2000 yılı ve sonrasında TTGV ve TÜBİTAK’ın yenilik faaliyetlerine ve girişimcilere teşvik uygulamaları ile üniversite-sanayi işbirliğinde gelişen teknopark oluşumu da desteklenmiştir. Türk Bilim Politikası 1983-2003 ile yeni bir boyut kazanan teknoloji politikaları önemli bazı kurumsal ve yasal değişikliklerin gelişmesine ön ayak olmuştur. Bilim ve teknolojiye etkin araç olacağı düşünülerek, BTYK “2003-2023 yıllarını kapsayan Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Stratejileri” için “Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri” projesini ortaya koymuştur. Vizyon 2023 ile sahip olunan buluşların bilim ve teknoloji stratejilerinin belirlenmesinde yöntem olması ve sürecin yararlarına odaklanılmıştır. “2005-2010 Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı” kapsamında politik istikrarının oluşması sebebiyle “Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (UBTYS) 2011-2016” oluşturulmuştur (TÜBİTAK, 2014: 84-85).

“2001 yılında Resmi Gazete” de çıkarılarak yasalanan, “4691 sayılı Kanun” ile kurulması onaylanan TGB’ler; üretilen teknolojik bilginin pazarlanması, üretim usullerinde kalitesinin artırılması, etkinliği yükseltecek aynı zamanda üretim maliyetlerini indirecek inovasyonların uygulanması, ileri teknoloji yatırımlarına kaynak olabilecek yabancı sermayenin Türkiye’ye kazandırılması ile sanayide oluşan rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir. Bu Kanuna binaen; günümüze kadar “77 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi” oluşturulmuştur. Bunlardan 56’sı faaliyetine devam etmekte, 21 adet Teknopark’ın ise alt yapı çalışmaları sürmektedir (BTK, 2017: 4).

Tablo 1’de görüleceği üzere Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren firma sayısı 2018 sonu itibariyle 4.916’ya ulaşmıştır (BTK, 2017: 2).

Tablo 1. Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Faaliyet Gösteren Firmaların Sayısal Dağılımı.

Toplam Firma Sayısı	4.916
Yabancı/Yabancı Ortaklı Firma Sayısı (Mevcut)	284
Akademisyen Ortaklı Firma Sayısı	1.019
Toplam Personel Sayısı	47.525
Ar-Ge	38.899
Destek	3.068
Kapsam Dışı	5.558
Proje Sayısı (Devam Eden)	8.316
Proje Sayısı (Tamamlanan)	27.749
Toplam Satış (TL)	57,8 Milyar
Toplam İhracat (USD)	3,4 Milyar

Kaynak: (BTK, 2017: 4).

Tablo 2’den hareketle Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyette bulunan firmaların Sektörel Dağılımına baktığımızda, 2018 sonu itibarıyla yüzde 37’lik oranla birinci sırada yazılım firmalarının yer aldığını, bunu %17 lik oranla Bilgisayar ve İletişim teknolojilerinin takip ettiğini, Elektronik ve Makine Teçhizat İmalatının yüzde 8 ve yüzde 6 lık oranlarda kalmaktadır (BTK, 2017: 4).

Tablo 2. Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı.

Sektör	%	Sektör	%
Yazılım	37	İnşaat	1
Bilgisayar ve İletişim Teknolojileri	17	Telekomünikasyon	1
Elektronik	8	Otomotiv	1
Makine ve Teçhizat İmalatı	6	Havacılık	1
Enerji	4	İlaç	1
Medikal	3	Hayvancılık	1
Sağlık	3	Denizcilik	1
Savunma Sanayi	3	İmalat Sanayi	1
Kimya	3	Geri Dönüşüm	1
Gıda Sanayi	2	Otomotiv Sanayi	1
Tarım	2	Diğer	2

Kaynak: (BTK, 2017: 4).

Günümüz küresel rekabet savaşında bir ülkenin rekabet kapasitesini ve toplumsal huzurunu belirlemede kullanılan en önemli ölçüt; “Bilim ve Teknoloji” becerilerinin iktisadi ürün yahu tüketim planlamalarının patente çevrilmesidir. “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri”nde çalışan müesseselerin 2018 sonu itibarıyla “Fikri Mülkiyet durumları” Tablo 3’de gösterilmiştir (BTK, 2017: 4).

Tablo 3. Faaliyet Gösteren Firmaların Haziran 2018 İtibarıyla Fikri Mülkiyet Durumları.

Fikri ve Sınai Mülkiyet	Sayı
Patent Tescil Sayısı (Ulusal/Uuslararası)	997
Patent Başvuru Sayısı (Devam Eden)	2.207
Faydalı Model Tescil Sayısı	461
Faydalı Model Başvuru Sayısı (Devam Eden)	176
Endüstriyel Tasarım Tescil Sayısı	85
Endüstriyel Tasarım Başvuru Sayısı (Devam Eden)	56
Yazılım Teklif Hakkı (Alınan)	100

Kaynak: (BTK, 2017: 4).

4. TÜRKİYEDEKİ TEKNOLOJİ GELİŞME BÖLGELERİNİN SORUNLARINA GENEL BAKIŞ ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Son yüzyılda bilimsel bilgi, teknolojinin ana kaynağı olarak vazgeçilmez temel unsur haline gelmiştir. Temel bilimlerde ve teknolojiye önde olan ülkeler, sahip oldukları bilgileri teknolojiye dönüştürmek için birtakım yöntemler geliştirmiş, bu yöntemlerle ileri teknolojiye sahip olmuşlardır. Sahip oldukları ileri teknolojilerle yeni ürün ve kaliteli hizmet standartları ortaya koyabilmişler ve tüm bunlara bağlı olarak ta ekonomik ilerlemeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu ekonomik düzende eğitim kurumları bilimsel büyümenin tabanını yapılandırırken, endüstri sektörü ise, bilinmeyen teknolojiler, kaliteli hizmet ve teknolojik yenileşme ile yeni ürünler oluşturmuştur. Hükümet ise oluşan bu üniversite-sanayi işbirliği sistemi içerisinde bilimsel çalışmalar ve girişimlere fon sağlama görevini üstlenmiştir (Zaim, 2000: 48).

Türkiye’de teknopark oluşumunun ele alınması ve uygulamaya konulması süreçleri zaman almıştır. Yapılanmanın geçmişine baktığımızda yaklaşık yirmi yıllık bir geçmiş olduğu görülmektedir. 1950 senesinde Amerika’da başlayan, 1970 senesinde Avrupa’ya geçen, 1980 senelerinde uzak doğu ülkelerinde yaygınlaşan “teknopark akımı” değerlendirildiğinde, Türkiye bu akımda çok yenidir, bu kapsamda Türkiye’nin kat etmesi gereken uzun bir mesafesi olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin 2023 hedefleri doğrultusunda hazırlanan ve 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı; hedef odaklı, ileriye dönük ve geniş çaplı ekonomik genişlemeyle birlikte hukukun üstün olması, bilgili ve üretken bir toplumu, uluslararası rekabet edebilme potansiyeli, çevreci ve doğacı yaklaşım ve tüm bunların sürdürülebilir olması gibi öğelerin tamamıdır (BTK, 2017: 33).

Onuncu Kalkınma Planı çerçevesinde; Türkiye Sanayi Stratejisi’nin vizyonu, “*Orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerde Avrasya’nın tasarım ve üretim üssü olmak*” olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda, “*2015–2018 dönemini kapsayan Türkiye Sanayi Stratejisi*”nin amacı “*Türk sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilecek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak*” tır (BTK, 2017: 38).

Ancak bu hedeflere ulaşmada birtakım sorunlar mevcuttur. Örneğin, Teknoloji Transfer Ofislerinin hukuksal tabana oturtulmaması sonucu bu yapılanmalara yapılacak yatırımlardan oluşacak riskler oluşmaktadır. Teknoloji Transfer Ofisleri için finansal kaynakların oluşmasındaki belirsizlik belirli bir alana ya da sektöre odaklanmayan dağınık yapılar ve bu dağınık teknopark modellerinin benimsenmemiş olması gibi bazı eksiklikler israfa yol açmaktadır. Bu kapsamda planlı ve stratejik hareket ederek verimlilik alınacak bölgelere odaklanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir (DDK, 2009: 3).

Dahası, teknoparklarda özellikle başlangıç aşamasında olan müteşebbislere destek sağlaması ve hızlı üretimde gerekli destekler sağlayabilecek bir oluşum ortaya konulmalıdır (Başalp ve Yazlık, 2006: 20).

Finansman konusunda da Teknoloji transferinde sorunlar mevcuttur. Teknoparklarda AR-GE bina inşası için mevcut teknopark sahasına yapılacak binalarının finansmanında bankalardan alınacak kredilerde anaparının yanında faiz desteği de bulunması yahut ta faiz oranlarının düşürülmesi, sabit tutulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Banka kredisi almakta sorun yaşayan teknoparkların ise kefil problemlerinin çözülmesi için; Bakanlıkla bankalar arasında bir protokol anlaşması yapılmasının sorunları çözebileceği öngörülmektedir. Birçok teknoparkın, Sermaye yapıları zayıf olmasından bahisle personel istihdamı gibi temel konularda sorunlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda teknoparkların sermaye yapılarının güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılması da oldukça önemlidir (BTK, 2017: 1-6).

Algi ve tanıtım açısından da ülke için aktif ve inovatif bir özel sektöre sahip olmak, yalnızca global yarışta bulunmaktan ziyade, cari açığı olan ülkemiz için, emek üzerine kurulu üretimden, daha seri ve hızlı olan teknoloji üzerine kurulu üretime geçilmesi gereklidir. Bu sebeple, “*Teknopark, Ar-Ge merkezi, KOSGEB, TÜBİTAK, Tekno girişim Sermaye Desteği, OSB (Organize Sanayi Bölgesi)*” gibi Ar-Ge mekanizmasının parçalarının birbirinin bağlantısı olduğu düşünülerek; bu kapsamda teknoparkların önemi hususunda farkındalık yaratılmalıdır. Bu farkındalık daha çok medya ve reklam aracılığıyla özellikle gençlerin ve genç girişimcilerin teşvik edilmesi ile sağlanmalıdır. Bu öneriler doğrultusunda Türkiye’nin, 2023 amaçlarına ulaşabilme yolunda önemli bir ivme kazanacağı beklenmektedir (BTK, 2017: 1-6).

SONUÇ

Son yıllarda çıkarılan kanunlarla Teknoloji Gelişme Bölgeleri ile Ar-Ge Merkezleri ile Tasarım Merkezlerine verilen önemlerin arttığı, destek ve teşviklerle yapılandırıldığı görülmektedir. Bu yapılandırmaların realitede ne kadar işlevsellik kazanacağı ise zaman faktörüne bağlı olduğundan süreci takip ederek, ülkemizin kültür, gelenek gibi yan faktörlerin de oluşumunu gözetererek yapılanma sürecinden nasıl çıkacağımıza bakarak, gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir.

Tarihe bakıldığında geriden gelen teknolojiyi benimsemekte ve uyum sağlamak zorlanan bir kültüre sahip olduğumuz bilincinde olmalıyız. Bunun yanı sıra Merkezi bütçeden Ar-Ge harcamalarına ayrılan paya baktığımızda, 2017 verilerine göre, Türkiye'nin 18.sırada olduğunu görüyoruz. 2013 yılında 35. sırada olduğumuz sıralamada, 3 yıl içinde 17 basamak ilerlediğimiz gözlenmektedir. Bu durum yüzde 500 oranında ilerleme kaydettiğimiz anlamına gelir ki, bu da Türkiye'nin son 3 yılda teknoloji ve bilime verdiği önemin göstergesidir.

Diğer taraftan, Teknoloji ve bilimde son dönemde kısa süreli sıçramalar gösteren Hindistan (devlet destek ve teşvikleri ile) Güney Kore (Tam Zamanlı Eşdeğer personel artışına verilen önemle), Finlandiya (ülke koşullarına göre yapılan yatırımlarla) ve Tayvan (teknoloji işbirlikleri ile) örnekleri Türkiye için güzel örnek ülkelerdir.

Türkiye'deki teknoparklar konusunda yapılan çalışmalarda ülkemizdeki teknoparkların yenilik yapma konusunda istekli oldukları ancak işbirliği ya da stratejik ortaklıklar konusunda ise durumun tam tersi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani ülkede teknoparklardan beklenen patent ve yenilik sayısının artırılması için ülkedeki firmaların ve teknoparkların stratejik işbirliği yapmaları ve ortaklık kültürünü geliştirmeleri önem arz etmektedir.

Son olarak Türkiye'deki teknoparklarda açığa çıkan sorunların başında gelen yönetsel sorunlar açısından teknoloji ve teknopark kültürüne uzak bir yönetim sisteminin yerine liyakat temelli yönetim sisteminin hakim olması gerektiği de son derece önemli bir husustur. Böylece Türkiye'de başarılı olan teknopark şirketlerinin yurtdışına açılması ve dünya ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmasının teşvik edilmesi de ayrıca önem kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- ADAÇAY, Funda Rana (2007). Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19),185-204.
- ALPARSLAN, Barış; Afşar, K. Eser; Akseki, Utku (2008). Neo-Liberal Politikalar-Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye'nin Çevreleşmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir, 20-22 Şubat 2008,11.
- ARSLAN, Kahraman. (2005) "Bölgesel kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Sayı:7 Bahar 2005/1 ss.275-294.
- AYHAN, Ahmet (2002). *Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- BABACAN, Muazzez (1995). *Dünyada ve Türkiye'de Teknoparklar*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınevi.
- BAŞALP, Ahmet; Yazlık, Bilgin. (2006). Türkiye'de Teknoparklar ve Sorunları. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri, Ankara, 21 - 23 Aralık 2006,20.
- BAYÜLKEN, Yavuz; Kütükoğlu Cahit (2012). Organize Sanayi Bölgeleri Küçük Sanayi Siteleri Teknoparklar. *Makine ve Mühendis Dergisi*, (4),40-60.
- BİLGİLİ, Alper. (2008). Üniversite-Sanayi İş birliğinde Teknoparklar: Bursa Ulu-tek Teknoloji Geliştirme Bölgesi Örneği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- CELEP, Cevat; Çetin, Buket (2003). *Bilgi Yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- DURGUT, Metin; Akyos, Müfit (2001). Bölgesel İnovasyon Sistemleri ve Teknoloji Öngörüsü. Sabancı Üniversitesi Teknoloji Öngörüsü ve Stratejik Kalkınma Planlama Toplantısı, İstanbul, 24-26 Mayıs 2001,5-9.
- DÖNER, Ayşe Saime (2016).İnovasyon Beşiği Teknoparklarda İlişki Dinamikleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (12),422.
- EREN, Metin (2011). Türkiye'nin Teknolojik Gelişmesinde Teknoparklar ve Ar-ge Desteği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- GÜÇLÜ, Nezahat; Sotirofski, Kseanela (2006). Bilgi Yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4),1.
- HERSEK, Hasan (2007). Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Vergi Teşvikleri ve Ar-Ge Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KELEŞ, Murat Kemal (2007). Türkiye’de Teknokentler: Bir Ampirik İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- OĞUZTÜRK, Bekir Sami (2004). Türkiye’de Uygulanan Teknoloji Politikaları. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (2)2,101.
- ÖKTEM, M. Kemal (2009). Kalkınmada Yenilikçi Topluma Finlandiya Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Araştırma Makalesi*, (1),134-156.
- ÖVGÜ, Pınar, BoranŞebnem; Sevilmiş, Gözde (2013). Dünyadaki Trendler Işığında Türkiye’deki Teknoloji Geliştirme Politikaları ve İzmir’in Potansiyeli. *AR&GE Bülten - Sektörel Dergisi*,(2),19-20.
- ÖZDEMİR, Yahya. (2009). Teknolojik İnovasyon Güdümlü ABD Ekonomisindeki Teknoparkların Ülke Kalkınmasındaki Rolü. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Şurası Bilimsel Tebliğ, Ankara, 2009,7.
- ÖZTÜRK, Serdar ve Turan, Zübeyir (2017). Kapitalist Sistemin Kriz ve Yükselişleri: Uzun Dalgalar Teorisi, *Turkish Studies*,(12),24,147-158.
- ŞENTÜRK, Nesibe; Şentürk, Nesrin (2016). Dünyadaki Gelişmiş Teknoparklar ve Güncel Uygulamaların Türkiye’deki Teknoparkların Gelişimi Üzerine Etkisi. International Doctoral Conference, İstanbul, 2016,5.
- TABAN, Sami; Şengür, Mehmet (2014). Türkiye’de AR-GE ve Ekonomik Büyüme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1),356.
- TARGAN, Ünal; Seçilmiş, Nisa (2013). Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, (1)1,18.
- TUNCER, Selahattin (2010). Türkiye’de ve Dünyada Teknoparklar. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, (73)1,11.
- TURANLI, Rona; Sarıdoğan, Ercan (2010). *Bilim-Teknoloji-İnovasyon Temelli Ekonomi ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları.
- TÜRKCAN, Ergun (2009). *Dünyada ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YILDIZ, Tayfun (2016). Türkiye’de Teknokentler ve İnovasyon. *Ardahan Üniversitesi İşletme Yönetimi Dergisi*, (10),46-53.
- ZAİM, Mehmet (2000). *Savunma Sanayii Sempozyumu 2000 Türk Sanayii’nin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Savunma Sanayi Müsteşarlığı Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- BTK (2017). 2017 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- DDK (2009). 22.01.2009 tarih, 2009/1 sayılı Araştırma ve İnceleme Raporu. Ankara: Devlet Denetleme Kurumu.
- DEİK (2014). Singapur Ülke Bülteni. Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu.
- DEİK (2011). Finlandiya Bülteni. Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu.
- DEÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi İnovasyon Kurulu, <http://webb.deu.edu.tr/inoviz/index.php/inovasyonrehberi#%C4%B0novasyonNedir?> (Erişim Tarihi:02.06.2018)
- DİE (1973). Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- DÜNYA, Dünya Haber Ajansı, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/singapur/24976>, (Erişim Tarihi:04.11.2017).
- RG, 06.07.2001 tarih ve 24454 sayılı Resmî Gazete. (Erişim Tarihi:02.06.2018).
- SILICONVALLEY, Silikon Vadisi Resmî İnternet Sitesi, www.siliconvalley.com/sv2020, Erişim Tarihi:27.10.2017).
- TUBİTAK (1994). Türkiye Üniversite-Sanayi İşbirliği Birinci Şurası Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesi, Strateji Tasarımı ve Uygulama Modelinin Ortaya Konulması Alt Komisyon Raporu. Ankara: Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu.
- TUBİTAK (2012). Türkiye Bilim, Teknoloji, Yenilik ve Performans Göstergeleri. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu Resmî Web Sayfası,<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24865> (Erişim Tarihi:04.06.2018).

Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik Tarzlarının Sosyal Sermaye ve Lider-Üye Etkileşimine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*

ÖZ

Günümüzde hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde lider vasıflı çalışanların istihdam edilmesi, işletmelerin başarısında önem teşkil etmektedir. Hizmet sektöründe kişilerarası iletişimin daha yoğun yaşanması nedeniyle sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi kavramları önem teşkil etmektedir. Hizmet sektörünün ülkemizdeki en önemli temsilcisi turizm sektörüdür. Turizm sektöründeki dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik tarzları sosyal sermaye ve lider-üye ilişkisini etkileyebilecektir. Yazında örgüt içerisindeki sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi düzeyinin artmasında ya da azalmasında liderlik türlerinin etkili olduğu açıklanmaktadır.

Bu araştırma, Ege bölgesinde turizm sektöründe faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı 22 otelin toplam 550 orta, üst düzey yönetici ve çalışanlarıyla yapılmıştır. Araştırmanın amacı; yöneticilerin kendi görevlerini yerine getirdikleri süreçte sahip oldukları etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik tarzlarıyla, lider-üye etkileşimi ve sosyal sermaye arasında bir ilişki olup olmadığını belirleyebilmektir. Araştırmada dönüşümsel liderlik algılaması ile sosyal sermaye düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmada etkileşimsel liderlik algılamasının yapısal sosyal sermayeyi azaltacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna ilaveten araştırma bulguları; yapısal ve ilişkisel sosyal sermaye artarken vefaya, katkıya, saygıya ve etkiye dayalı lider-üye etkileşiminin artacağını belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkileşimsel Liderlik, Dönüşümsel Liderlik, Sosyal Sermaye, Lider-Üye Etkileşimi.

The Effect of Transformational and Transactional Leadership Styles on Social Capital and Leader-Member Interaction: A Research in Hotel Businesses

ABSTARCT

Nowadays, the recruitment of qualified employees in different enterprises is important for the success of these enterprises. Social capital and leader-member interaction concepts are important due to the intense interpersonal communication in the service sector. The most important representative of the service sector in our country is the tourism sector. Transformational and transactional leadership styles in the tourism sector may affect social capital and leader-member relationship. In the literature, it is explained that leadership types are effective in increasing or decreasing the level of social capital and leader-member interaction within the organization.

This research was conducted with 550 middle, senior managers and employees of 22 with 4 and 5 star hotels operating in tourism sector in Aegean region. Purpose of the research; to determine whether there is a relationship between the transactional and transformational leadership styles that managers have in the process of performing their duties and the leader-member interaction and social capital. In the research, it was determined that there is a significant and positive relationship between transformational leadership perception and social capital level. In the research, it was concluded that the perception of transactional leadership would decrease the structural social capital. In addition, the research findings; while structural and relational social capital increased, leader-member interaction based on loyalty, contribution, respect and influence would increase.

Keywords: Transactional Leadership, Transformational Leadership, Social Capital, Leader-Member Interaction.

Sena ERDEN AYHÜN¹

Osman CELEP²

¹Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,

senaerden@comu.edu.tr

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

osmancelep7014@gmail.com

* Bu çalışma, Osman CELEP'in Doç. Dr. Sena Erden Ayhün danışmanlığında hazırlanmış olduğu (2019); "Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik Tarzlarının Sosyal Sermaye ve Lider-Üye Etkileşimine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Bireylerin yaşamlarını sürdürebilme güdeleri, gruplardan toplumlara kadar çeşitli düzeylerde iletişimin meydana geldiği yapıların ortaya çıkmasına olanak sunmuştur. Etkileşimin mevcut olduğu beraberlik durumlarında kimileri diğer insanlardan daha baskın olmakta ve dikkat çekmekte, diğerlerinin de onayıyla lider kabul edilmektedirler. Dolayısıyla liderlik, lider kişilerin başkaları ile olan etkileşiminin bir sonucu olarak, kişinin grup dahilinde diğerlerinden ayrı elde ettiği roldür (Teyfur vd., 2013: 85). Toplumsal yaşamda sosyal bir varlık olan birey, üyesi olduğu grubun hareketini etkileyecek ve amaçlarına ulaşmasına yardımcı olacak liderlere gereksinim duymaktadır. Baltacı vd. (2014: 60-61)'ne göre; günümüzde yaşanan küreselleşme süreci işletmeler açısından her türlü kaynağı ulaşılabilir duruma getirmiştir. Böylelikle işletmeler arasındaki rekabet daha ciddi boyutlara ulaşmış ve işletmeler müşterilerini memnun edebilmek açısından arayış içerisine girmişlerdir. Özellikle turizm gibi diğer ülke halkının destinasyona çekilmeye çaba harcanıldığı bir sektörde bu durum daha fazla önem arz etmekte ve turizm işletmelerinin gelişmelerini sağlayacak aktörler arasında liderler önemli bir yer tutmaktadır.

Yazında yer alan son yıllardaki çalışmalarda, etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzları üzerine yapılan araştırmaların artış gösterdiği görülmektedir. Etkileşimci liderlerin temel özelliklerinin başında problem odaklı olma, örgüt kültürüne uygun davranma, amaçlara ulaşmada ödül ve ceza sistemini kullanma, örgütsel standartları korumaya çalışma ve izleyenlere liderlik etme gibi davranışlar gelmektedir (Canbolat, 2016: 61; Odumeru ve Ogbonna, 2013: 359). Dönüşümcü liderlerin sergiledikleri temel davranışların başında ise problemleri gelişmeden önleme, yeni düşüncelere açık olma, çalışanların eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirme, takipçilerin verimliliklerini arttırmak için personel güçlendirmeye özen gösterme gibi davranışlar gelmektedir (Odumeru ve Ogbonna, 2013: 359; Babadağ ve İşcan, 2017: 401). Yazında sosyal sermaye kavramının sosyal iletişim ağları, sosyal destek, karşılıklı güven, toplumsal bütünleşme, toplumsal uyum, toplumsal aidiyet ve yardımlaşma gibi konularla karakterize edilen bir kavram olduğu açıklanmaktadır (Eryiğit Günler, 2014: 113). Sosyal sermaye kavramı; toplumu meydana getiren kişilerin resmi ve sivil kurumlarda üyelik, toplumsal ilişkiler ve bağlantılar aracılığıyla yaptığı etkinlikler neticesinde yarar ve üstünlük elde etme kapasitesi ve becerisi olarak ifade edilmektedir (Tatlı, 2013: 87). Günümüzde yönetim bilimi yazınında lider-üye etkileşimi kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Lider-üye etkileşimi kavramının ortaya çıkmasının temelinde, liderler ile astlar arasında bir etkileşim olacağı düşüncesi yer almaktadır (Chiok Foong Loke, 2001: 195). Lider-üye etkileşimi sürecinde örgüt içerisinde çalışanlar ve liderler örgütsel amaçlar için ortak çalışmaktadırlar (Gündüz Çekmecelioğlu ve Ülker, 2014: 38). Bunun yanında lider-üye etkileşiminde, liderler astlarını desteklemekte, liderler ile astlarının birbirilerine olan hayranlık ve beğeni düzeyleri artmaktadır (Ordun ve Aktaş, 2014: 123).

Örgütsel süreçlerde faaliyette bulunan insan kaynaklarının lider-üye etkileşimi, algıladıkları liderlik tarzları ve sosyal sermaye algıları örgütsel başarı açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda yapılan bu araştırmada otel işletmelerinde dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik tarzlarının sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısmında; etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik, sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi kavramları açıklanmış ve literatürdeki konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

2.1. Etkileşimsel ve Dönüşümsel Liderlik Kavramları

Yazında, liderlik konusuna ilişkin birçok çalışma gerçekleştirilmiş ve kavram olarak liderlik pek çok yayında yer almıştır (Keklik, 2012: 74). Liderlik kavramına ilişkin tanımlarda çoğu zaman hizmet, imce, yardımlaşma, değişim, ortak amaçlar, işbirliği, karşılıklı etki ve ikna gibi terimlere yer verilmiştir (Gedikoğlu, 2015: 27). Günümüzde liderlik, belirli amaç ve hedeflere ulaşmak için düzenli ve bilinçli şekilde insanları etkileme ve yönlendirme becerisi olarak değerlendirilmektedir (Atkinson ve Mackenzie, 2015: 43). Liderlik türleri içerisinde değerlendirilen etkileşimsel liderlik kavramı, işe ilişkin liderlik olarak tanımlanmaktadır. Bu liderlik modelinde üyelerine işi gerçekleştirmeleri konusunda özendirme yaratabilmek amaçlanmaktadır (Ergun Özler, 2013: 104). Genel olarak etkileşimci liderlerin sahip oldukları temel özellikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Odumeru ve Ogbonna, 2013: 359; Eraslan, 2006: 10; Canbolat, 2016: 61-62):

- Etkileşimci lider, mevcut problemleri çözüme ulaştırmaya çalışır.
- Etkileşimci lider, organizasyonel kültüre odaklı olarak çalışır.
- Etkileşimci lider, tespit ettiği ödüller veya cezalarla çalışanların amaçlara erişmesini sağlar.
- Etkileşimci lider, çalışanların kendileri adına taleplerini onlara vaat ederek güdülenmeyi artırır.
- Etkileşimci lider, statükoyu muhafaza etmeye önem verir, verimliliği yükseltmek adına kararlar alırken ciddi stres yaşar.
- Etkileşimci lider, standartlardan ve kurallardan sapmaları araştırarak gözlem yapar, böylece emin adımlar atar.
- Etkileşimci lider, sorumlulukları dağıtır ve karar almaktan kaçınır.

Liderlik türleri içerisinde değerlendirilen dönüşümsel liderlik kavramı, değişime ilişkin bir liderliktir. Bu liderler, değişime ve dönüşüme açık, daha radikal risk alabilen ve inisiyatif kullanabilen bireylerdir. Dönüşümsel liderler, izleyicileri güdüleme noktasında da etkindirler (Ergun Özler, 2013: 104). Bu yönüyle dönüşümcü liderlerin etkili olmaları izleyenleri vizyonu ile geleceğe taşınmasına bağlıdır (Altıntop Güleç, 2010: 35). Dönüşümsel liderlik, takipçilerin örgütsel değerleri ve liderin taleplerinin karşılanmaları bakımından güdülenmeleri için bir değişim süreci kapsamıyla etkileşimci liderlikten ayrılmaktadır (Taslak, 2008: 128). Uygulamada dönüşümcü liderler, izleyicilerinin gayretlerine katkı sağlayıp onların özerk duruma gelmelerine, profesyonelliklerini arttırmalarına ve daha çok sorumluluk almalarına yardımcı olarak izleyicilerine kişisel anlamda ilgi gösterirler. Bu tip liderler izleyicilerine kendilerini geliştirme imkanı vermek için izleyicilerin işlerini planlarlar. Diğer taraftan lider, uygulamada gereksinim olan şeyi başarıyla gerçekleştirmek için ödül sözü ile etkileşimci liderlik niteliğine sahip koşullu ödül tutumunu da daha sık sergilemektedir (Bay ve Söker, 2016: 703). Yazında dönüşümcü liderlerin sahip oldukları temel özellikler aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Babadag ve İşcan, 2017: 401, Odumeru ve Ogonna, 2013: 359):

- Dönüşümcü lider, problemleri gelişmeden öngörebilir yani proaktiftir.
- Dönüşümcü lider, yeni düşünceleri yerine getirmek için organizasyonel kültürü değiştirmeye çalışır.
- Dönüşümcü lider, motivasyon ve vizyonerlik becerileri ile örgüt bünyesinde görev yapan insan kaynaklarının amaçlara ulaşmasını sağlar.
- Dönüşümcü lider, örgüt bünyesinde görev yapan insan kaynaklarını bireysellik yerine bütün ekip adına yararlı olacak gereksinimleri yanıtlayarak güdüler.
- Dönüşümcü lider, her bir tutumu kişinin kendini dile getirmesi ve yardıma gereksinim olabileceği bir durum olarak değerlendirir.
- Dönüşümcü lider, çalışanların eleştirel düşünme ve problem çözme yetilerini geliştirerek üretkenliğini artırır.
- Dönüşümcü lider, güçlendirme ile takipçilerde bu güdülenmeyi sağlayarak takipçi kitlenin kendi verimliliklerinin bilincine varmalarını sağlamakta hatta bu kapasitenin ötesinde verimlilik sergilemelerine imkan sunmaktadır.

2.2. Lider-Üye Etkileşimi Kavramı

Lider-üye etkileşimi (LÜE) örgütsel yaşamda önemli bir kavram olarak ifade edilmektedir. Lider-üye etkileşimi kuramı, lider veya yöneticilerin kendilerine bağlı olarak çalışan astlarla karşılıklı etkileşimler neticesinde çeşitli özellikte ilişkiler ortaya çıkmasını ve bu durumun özelliğinin kişisel ve örgütsel sonuçlara etki ettiğini açıklamaktadır (Özutku vd., 2008: 193). Lider-üye etkileşimi kuramı, astlarla lider arasındaki çeşitli etkileşimler ortaya çıkabileceği fikrinden yola çıkmaktadır. Bu kuram bağlamında lider, süre ve kaynak kısıtlılığı dolayısıyla bir takım sebepler dolayısıyla bazı üyelerle yüksek nitelikte ve daha yakın, bazı üyelerle ise niteliği düşük ve daha otoriter temas geliştirebilmektedir (Chiok-Foong-Loke, 2001: 195). Genel olarak kuram liderle bütün üyeler arasında tek tek çeşitli yakınlıkta etkileşimler gelişeceğini iddia etmese de, liderin bir takım sebepler doğrultusunda birtakım üyelerle daha güçlü ve yüksek nitelikli ilişkiler kurabileceğini ileri sürmektedir (Gündüz-Çekmecelioğlu ve Ülker, 2014: 35-36). LÜE kuramına göre, üstler çalışma grubu kapsamında iletişimde olduğu tüm grup üyeleri ile aynı kalitede etkileşim sağlayamazlar. Liderler, astlarını iç ve dış grup olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. İç grupta yer alan astlar, liderleriyle yüksek kaliteli etkileşime sahipken, dış grupta yer alan astların liderleri ile olan etkileşimlerinin kalitesi düşük düzeydedir (Gürbüz ve Ayhan, 2017: 3).

2.3. Sosyal Sermaye Kavramı

Örgütlerde görev yapan insan kaynaklarının iletişim biçiminden vizyonuna kadar geliştirdiği pek çok süreç sosyal sermaye kavramı ile şekillenmektedir (Dayanç Kıyat, 2018: 131). Sosyal sermaye, ekonomik etkinlikler üzerinde sosyal ilişkilerin ne tür etkiler ortaya koyduğu üzerine yoğunlaşan bir kavramdır. Yazında yer alan çalışmalarda sosyal sermaye kavramı kapsamındaki “sermaye” kavramı; sosyal sermayenin insan sermayesi ve finansal sermaye gibi verimliliğe katkıda bulunduğunu, sosyal sermayenin diğer sermaye çeşitleri ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu vurgulamaktadır (Özdemir, 2008: 82). Yazında sosyal sermaye kavramının 1900’lü yılların başında ortaya çıktığı belirtilmektedir (Sayğan Tunçay vd., 2015: 71). Sosyal sermaye kavramı “değerler, anlayışlar ağı ve grup içi ortak normlar” olarak tanımlanmaktadır (Yavuz, 2013: 43). Sosyal sermaye kavramı, “belirli bir bölge dahilindeki ekonomik aktörler arasında yer alan sosyal ilişkiler” şeklinde tanımlanmıştır (Çetin, 2006: 1). Başka bir tanımda sosyal sermaye “birbirinden farklı sonuçların gelişmesini kolaylaştıran bireyler arasındaki ilişkiler” şeklinde belirtilmiştir (Kapu, 2008: 269). Sosyal sermaye kavramı “sosyal hayatın bir takım ortak amaçlar paralelinde bir arada hareket edebilmesini sağlayan normlar, ağlar ve güven gibi özellikler bütünü, güven duygusunun egemen olduğu topluluklara katılma, belirli ağlar ve kurallar aracılığı ile ortak hareket içinde bulunma” şekli olarak belirtilmektedir (Karadeniz ve Yılmaz, 2015: 182). Bu tanımlardan hareketle sosyal sermayenin gerek birey gerekse grup bakımından yarar sunabileceği ve maddi olmayan duran varlık olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir (Polat ve Aktaş-Polat, 2015: 768). Tatlı’ya (2013: 87) göre sosyal sermaye; genellikle toplumu meydana getiren kişilerin resmî ve sivil kuruluşlar bünyesinde üyelik, toplumsal etkileşimler ve bağlantılar vasıtasıyla yaptığı etkinlikler neticesinde yarar ve üstünlük sağlama potansiyeli ve becerisi şeklinde açıklanmaktadır. Ekonomik bakımdan sosyal sermaye, kişi ve kurumlar arası güven kaynaklı ilişkilerin, ekonomik yapı içerisinde iktisadi bir değere dönüşmesi ve ekonomik verimliliğe yansması şeklinde ifade edilmektedir. Yazında, sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmaların genel olarak politika, ekonomi, sosyoloji ve örgüt kuramları üzerinde yoğunlaştığı vurgulanmaktadır (Adler ve Kwon, 2002: 17). Sosyal sermaye kavramı toplulukların, yakın çevrelerinin ve etkileşimde buldukları grupların sosyal yaşamlarını birleştirmelerine yardımcı olmaktadır (Dayanç Kıyat, 2018: 132).

2.4. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Yazında yapılan çalışmalar, dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik tarzlarını sıklıkla sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi ile bir bütün olarak ele almaya da özellikle alt boyutlarıyla incelemiştir. Buna göre; dönüşümcü liderlik tarzının benimsenmesi, sosyal sermaye düzeyini etkili bir şekilde arttırmaktadır (Tuncay, 2016: 107). Dönüşümsel liderlik sosyal sermayeyi etkilemekte ve dönüşümsel liderliğin sosyal sermayeyi etkilemesinde, lider-üye etkileşiminin kısmi aracı rolü bulunmaktadır (Söylemez ve Tolon, 2019: 372). Çatır (2009: 25)’a göre; etkileşimci liderler, izleyicilerinin geçmişten gelen çalışma faaliyetlerini daha etkin bir hale getiren bir takım iş yaptırma yöntemlerini kullanmakta, öte yandan yapısal sosyal sermaye algıları ise bireyler arasındaki ilişki sayısı, yoğunluğu ve birbirleriyle bağlarını arttırmaktadır. Buna göre liderlerin ortak amaç doğrultusunda çalışanları yönlendirmesi, çalışanların ilişki düzeyinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum yoğunlaşılan ortak amaç doğrultusunda geliştirilen tekniklerin aksine ilişkilerin zayıfladığını göstermektedir. Lider-üye etkileşimi de çalışanların liderle olan iletişim düzeylerinde önem teşkil etmektedir. Buna göre; Yıldız vd., (2008), etkiye dayalı olarak liderle çalışan arasında bir tür arkadaşça sevgi oluştuğunu ve bunun etkisiyle lider ve üyenin birlikte çalışmaktan zevk aldıklarını vurgulamıştır. Buna göre çalışma sahalarında bireyler arası ilişki boyutunun optimistliği düzeyinde liderle çalışanlar arasında etkileşim artmakta ya da azalmaktadır. Zira alan yazınında Kaşlı (2009: 41); lider üye etkileşiminde vefa boyutunun liderin ve üyelerinin birbirlerine sadık olmalarına odaklandığını ve lider-üye etkileşiminin gelişiminde ve devamında da bu boyutun önemliliği üzerinde durmuştur. Yazında sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi arasında da pozitif yönlü ilişkilerin varlığı belirtilmektedir (Akman 2017: 272). Buna ilaveten yazında yapılmış araştırmalar liderlik algısı ile örgütsel davranış biçimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu desteklemektedir (Arıkan ve Kılıç, 2017: 1; Aykanat ve Yıldız, 2016: 198; Babadağ ve İşcan, 2017: 399; Bakan vd., 2015: 201). Lider-üye etkileşimi ile örgütsel davranış biçimleri arasındaki ilişkilerin ele alındığı araştırmalarda çalışanların lider-üye etkileşimi algılarının örgütsel davranış biçimleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Turgut vd., 2015: 1; Çınar ve Koçak, 2017: 6).

3. YÖNTEM

Günümüzde hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde lider vasıflı çalışanların istihdam edilmesi, işletmelerin başarısında önem teşkil etmektedir. Yazında örgüt içerisindeki sosyal sermaye ve lider-üye etkileşimi düzeyinin artmasında ya da azalmasında liderlik türlerinin etkili olduğu açıklanmaktadır (Arıkan ve Kılıç, 2017: 1; Aykanat ve Yıldız, 2016: 198; Babadağ ve İşcan, 2017: 399; Bakan vd., 2015: 201; Turgut vd., 2015: 1; Çınar ve Koçak, 2017: 6). Turizm sektöründe uygulanan dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik tarzları sosyal sermaye ve lider-üye ilişkisini etkileyebilecektir.

Araştırmanın amacı, yöneticilerin kendi görevlerini yerine getirdikleri süreçte sahip oldukları etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik tarzlarıyla, lider-üye etkileşimi ve sosyal sermaye arasında bir ilişki olup olmadığının belirleyebilmektir. Araştırma Ege bölgesinde denize kıyısı olan Selçuk-İZMİR, Kuşadası-AYDIN ve Marmaris-MUĞLA merkezlerinde konuşlu 22 otelde görev yapan birim/şube müdür, müdür yardımcısı konumundaki yöneticiler ve diğer tüm departmanlardaki çalışanlar ile sınırlıdır. Zaman ve mekân kısıtı nedeniyle araştırmanın sadece söz konusu yerleşim merkezlerinde uygulanması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın diğer bir kısıtı, sadece otel işletmelerinde görev yapan çalışanlar üzerinde yapılmış olmasıdır.

Araştırmanın evrenini Selçuk-İZMİR, Kuşadası-AYDIN ve Marmaris-MUĞLA illerinde turizm sektöründe faaliyet gösteren yirmi iki otelin birim/şube müdür ve müdür yardımcısı konumundaki orta ve üst düzey yöneticiler ile muhasebe, insan kaynakları, housekeeper, mutfak-restorant, teknik, güvenlik, aktivite ve müşteri ilişkileri departmanlarında görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmada evreni belirleyebilmek amacıyla Marmaris, Kuşadası ve Selçuk ilçelerindeki otel çalışanları belirlenmiş ve çoklu örneklem modeli kullanılarak toplam 611 kişiye ulaşılmış, fakat kullanılabilir durumda olan 550 kişinin verileri çalışmaya dahil edilmiştir. Yazında 0.95 güven aralığında 100 milyon evren büyüklüğündeki örneklem büyüklüğünün en az 384 olması gerektiğinden, araştırmadaki örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50).

Araştırma verilerini elde edebilmede anket yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada lider-üye etkileşimi, sosyal sermaye yapısı ve liderlik türlerinin her biri için ayrı ölçek kullanılmıştır. Çalışmada sosyal sermaye kavramını yapısal sosyal sermaye, bilişsel sosyal sermaye ve ilişkisel sosyal sermaye boyutlarıyla ölçen Turgut (2013) tarafından, Nahapiet ve Ghoshal (1998) ve Tsai ve Ghoshal (1998)'dan derlenerek hazırlanan ölçek kullanılmıştır. Lider-Üye Etkileşimi (LÜE) ilişkisini ölçebilmek amacıyla Liden ve Maslyn (1998) tarafından geliştirilen çok boyutlu Lider-Üye Etkileşimi Ölçeği kullanılmış, söz konusu ölçekle lider-üye etkileşimi etki, katkı, vefa ve profesyonel saygı alt boyutlarıyla ölçülmüştür. Araştırmada uygulanan dönüşümsel-etkileşimsel liderlik tarzı ölçeği ise Bass ve Avelio'ya ait (1995) olup, Uçar (2018) tarafından da doktora tez çalışmasında uygulanmıştır. Bu bağlamda etkileşimsel liderlik alt boyutları; koşullu ödül, istisnalarla yönetim (pasif), istisnalarla yönetim (aktif) ve tam serbestlik tanıyan liderlik olarak, dönüşümsel liderlik alt boyutları da; idealleştirilmiş etki (atfedilen), idealleştirilmiş etki (davranış), bireysel destek, ilham veren motivasyon ve dönüşümcü uyarım üzere analiz edilmiştir.

Çalışmada uygulanan anket formu iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanların kategorik özelliklerini belirleyici sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan ölçekler yer almaktadır. İlk ölçek lider-üye etkileşimini belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Lider-üye etkileşimi ölçeği 5'li likert türünde katılımcılara uygulanmış, (1) Kesinlikle katılmıyorum, (5) ise kesinlikle katılıyorum olacak şekilde kodlanmıştır. Araştırmada kullanılan sosyal sermaye ölçeği 5'li likert türünde katılımcılara uygulanmıştır. Bu ölçekte (1) Hiçbir zaman (Hiç yok) olumsuz durumu ifade ederken, (5) Her zaman (çok fazla var) olumlu durumu yansıtmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek ise 5'li likert türünde olup dönüşümsel ve etkileşimsel liderliği ölçmüş, söz konusu ölçekte (1) hiçbir zaman, (5) ise her zaman olacak şekilde kodlanmıştır. Çalışmada aşağıda belirtilen hipotezler oluşturulmuştur:

HL1: Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması artarken yapısal sosyal sermaye algısı azalır.

HL2: Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması artarken bilişsel sosyal sermaye algısı azalır.

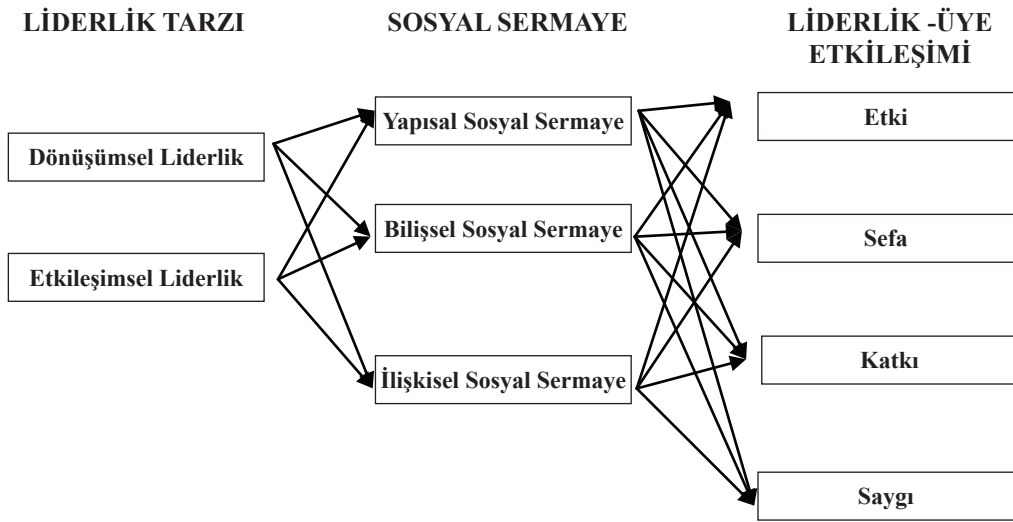
HL3: Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması artarken ilişkisel sosyal sermaye algısı azalır.

HL4: Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması artarken yapısal sosyal sermaye algısı artar.

HL5: Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması artarken bilişsel sosyal sermaye algısı artar.

HL6: Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması artarken ilişkisel sosyal sermaye algısı artar.

HY1: Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılaması artarken etkiye dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HY2: Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılaması artarken vefaya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HY3: Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılaması artarken katkıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HY4: Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılaması artarken saygıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HB1: Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye algılaması artarken etkiye dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HB2: Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye algılaması artarken vefaya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HB3: Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye algılaması artarken katkıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 HB4: Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye algılaması artarken saygıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 Hİ1: Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye algılaması artarken etkiye dayalı lider üye etkileşimi artar.
 Hİ2: Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye algılaması artarken vefaya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 Hİ3: Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye algılaması artarken katkıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 Hİ4: Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye algılaması artarken saygıya dayalı lider üye etkileşimi artar.
 Yukarıda ifade edilen hipotezlere ilişkin araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Modeli.

4. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların demografik özelliklerine, ölçeklerin güvenilirliklerine, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli bulgularına yer verilmiştir. Araştırma modeli LISREL hazır yazılımı ile sınanmış ve araştırma bulguları yapısal eşitlik modeli ile yorumlanmıştır.

4.1. Frekans Analizi Bulguları

Anket çalışması uygulanan katılımcılara ilişkin demografik bilgiler ile diğer bilgilerine yönelik frekans dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Diğer Bilgilerine Yönelik Frekans Dağılımları.

ÇALIŞAN	ORAN	ORTALAMA YAŞ	SEKTÖRDE ÇALIŞMA YILI ORTALAMASI
Erkek	% 49.3		
Kadın	% 50.7	31.06	8.19
Evli	% 42		
Bekar	% 58		
DEPARTMAN		EĞİTİM	
		İlköğretim	% 13.3
Müdür/ Müdür Yrd.	% 3.6		
Muhasebe	% 12.7	Lise	% 31.8
İnsan Kaynakları	% 6.9		
Housekeeper	% 9.3	Önlisans	% 28.3
F & B Mutfak	% 13.8		
Teknik Personel	% 6.4	Lisans	% 20.4
Güvenlik	%9.5		
Aktivite	%17.1	Yüksek Lisans ve Üstü	% 6.4
Müşteri İlişkileri	%20.7		

4.2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırmada lider-üye etkileşimi ölçeği, sosyal sermaye ölçeği ve dönüşümsel, etkileşimsel liderlik ölçeklerinin güvenilirlikleri araştırılmıştır. Lider-üye etkileşimi ölçeği dört boyuttan oluştuğundan tüm boyutlar güvenilir bulunmuştur. Boyutlara yönelik Cronbach Alpha istatistiklerinin 0,745 ile 0,813 arasında değiştiği belirlenmiştir. Ölçek inceleme alanı ile ilgili toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilir. En küçük ortalama 3,92 ile etki boyutunda elde edilirken en yüksek ortalama 4,028 ile profesyonel saygı boyutunda elde edilmiştir. Ölçekte soru bütün korelasyonlarda negatif korelasyona sahip bir madde bulunmamıştır. Ölçekte yer alan soruların gerekliliği Hotelling T kare ile araştırılmıştır. Hotelling T kareye göre; ölçekte yer alan sorular çalışanlar tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde hazırlanmış olup diğer bir ifadeyle maddeler/ifadeler çalışanların farklı farklı özelliklerini ölçtüğü belirlenmiş ve ölçek için gerekli olduğuna karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Lider Üye Etkileşimi Güvenirlik Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler.

Boyut	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma	Soru bütün korelasyon	Silinirse Alpha
Etki Boyutu	B1 Amirim/Astım kişi olarak çok severim	3,95	,869	,642	,733
	B2 Amirim/Astım yaşamında yer alan insanların arkadaş olmak isteyeceği birisidir	3,83	,872	,716	,654
	B3 Amirim/Astım ile aynı işte çalışmak oldukça zevklidir	3,99	,891	,585	,793
Alpha=0,801 Hotelling’s T2=26,612 P=0,001 Ölç.Ort=3,922					
Vefakarlık Boyutu	B4 Amirim/Astım benim yaptığım işler ya da verdiğim kararlar konusunda konuyu bilmese bile beni üstlerime karşı savunmaktadır	3,89	,975	,554	,685
	B5 Birliğimde, diğer çalışanlar herhangi bir hususta beni zorlar ya da bana yüklenirse amrim söz konusu kişilere karşı beni savunur	3,96	,946	,655	,565
	B6 İstemeden bir hata yaptığım zaman amirim beni diğer çalışma arkadaşlarıma karşı savunur	4,05	,943	,515	,728
Alpha=0,747 Hotelling’s T2=11,787 P=0,003 Ölç.Ort=3,967					

Katkı Boyutu	B7	Amirim/Astım için, sorumlu olduğum görevlerin dışında kalan ekstra görevleri de yaparım	3,94	,919	,538	,698
	B8	Amirim/Astımın belirlemiş olduğu amaçlara ulaşabilmek için kendimden beklenen çabanın daha fazlasını harcamak için gönüllüyüm	4,03	,935	,623	,599
	B9	Amirim/Astım için yüksek yoğunlukta çalışmayı yük olarak görmüyorum	3,97	,958	,554	,682
Alpha=0,745 Hotelling's T2=6,521 P=0,039 Ölç.Ort=3,981						
Profesyonel Saygı Boyutu	B10	Amirim/Astımın iş konularındaki bilgi düzeyi bende hayranlık uyandırmaktadır	3,94	1,019	,680	,726
	B11	Amirim/Astımın iş bilgisi ile işine yönelik hakimiyetine saygı duyuyorum	4,03	,963	,693	,714
	B12	Amirim/Astımın profesyonel düzeyde sahip olduğu becerileri beğeniyorum	4,11	1,005	,619	,788
Alpha=0,813 Hotelling's T2=17,894 P=0,0001 Ölç.Ort=4,028						

Sosyal Sermaye ölçeği üç boyuttan oluşmakta olup tüm boyutlar güvenilir bulunmuştur. Ölçekte en küçük güvenilirlik katsayısı bilişsel sosyal sermaye boyutunda Cronbach Alpha=0,674 olarak elde edilmiştir. En yüksek güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0,834 ile bilişsel sosyal sermaye ölçeğinde elde edilmiştir. Bilişsel sosyal sermaye ölçeği güvenilir bulunurken diğer ölçekler (yapısal sosyal sermaye ve ilişkisel sosyal sermaye ölçekleri) inceleme alanı ile ilgili toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilirler.

Araştırmada en küçük ortalama 3,916 ile yapısal sosyal sermaye ölçeğinde elde edilirken en yüksek ortalama 4,032 ile ilişkisel sermaye ölçeğinde elde edilmiştir. Ölçeklerde soru bütün korelasyonlarda negatif korelasyona sahip bir madde bulunmamıştır. Ölçeklerde yer alan soruların gerekliliği Hotelling T kare ile araştırılmıştır. Hotelling T kareye göre; ölçeklerde yer alan sorular katılımcılar tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde hazırlanmış olup diğer bir ifadeyle maddeler/ifadeler katılımcıların farklı farklı özelliklerini ölçtüğü belirlenmiş ve ölçek için gerekli olduğuna karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Sermaye Ölçeği Güvenirlik Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler.

Boyut	İfadeler	Mean	Std. Deviation	Soru bütün Korelasyon	Silindiğinde Alpha	
S1	Bilgilerimizi diğer çalışma arkadaşlarımız ile paylaşabileceğimiz iletişim kanalları bulunmaktadır	3,87	,937	,577	,747	
S3	İletişim kanalları farklı kişi ve birimlerin sahip oldukları bilgilerin paylaşılmasına olanak tanımaktadır	3,95	,933	,570	,749	
Yapısal Sosyal Sermaye	S4	İletişim kanalları farklı kişi ve birimlerin sahip oldukları bilgilerin pdağıtılmasına olanak tanımaktadır	4,03	,916	,596	,741
S5	İletişim sistemi kişi ya da birimlerden gelmiş olan bilgilerin diğer insanlara zamanında iletilmesine imkan tanır	3,89	,944	,624	,731	
S6	İletişim ağı, ağ içerisinde yer alan bilgilerin paylaşılması ve dağıtılması sürecinden haberdar olunmasını sağlar	3,83	,969	,475	,780	
Alpha=0,790 Hotelling's T2=23,718 P=0,001 Ölç.Ort=3,916 Madde Varyans=0,883						

	S10	Birbirimizi anlama ve iletişim kurma sürecimizi kolaylaştıracak ortak sözler, ifadeler ve terimlerden oluşan bir dil kullanırız	4,02	,969	,383	,655
Bilişsel Sosyal Sermaye	S11	Kullandığımız ortak dil hem sahip olduğumuz hem de paylaştığımız bilgileri elde, anlama ve yorumlama etme sürecinde etkinlik sağlar	4,00	1,006	,535	,552
	S12	Kullandığımız ortak dil, sahip olunan bilgilerin üzerinde yeni bilgiler elde etmemize olanak tanır	3,95	,911	,537	,558
	S13	Anlatılan başarı hikâyeleri; gerek birimler gerekse de bireyler için değer ve bilgilerin yaratılmasına, saklanmasına ve paylaşılmasına imkan tanır	3,89	,997	,381	,658
	Alpha=0,674 Hotelling's T ² =11,787 P=0,003 Ölç.Ort=3,967 Madde Varyans=0,944					
	S15	İşyerinde yaşamış olduğum sorunları buradaki bireyler ile özgürce konuşabilirim ve diğer insanlar da beni dinlemek ister	3,97	,935	,348	,836
	S16	Eğer buradaki insanlardan birileri başka bir yere tayin yoluyla giderse hem ben hem de onlar yalnızlık hissedebiliriz	3,93	,951	,470	,824
	S17	Eğer buradaki insanlar ile sorunlarımı paylaşırsam bana ilgili ve yapıcı bir biçimde tepki vereceklerdir	3,91	,962	,451	,827
İlişkisel Sosyal Sermaye	S18	Çalışanlarla birbirimize, kişisel ilişkilerimizde belirgin ölçüde duygusal yatırımlar yapıyoruz.	4,01	,963	,543	,817
	S19	Takım çalışmasını ve yardımlaşmayı destekleyen bir anlayış vardır.	3,94	,937	,624	,809
	S21	Eleştirilere ve farklı fikirlere açıklık, paylaşılan bir değerdir.	4,08	,904	,570	,815
	S22	Yazılı olmayan kurallar bilgi paylaşımını desteklemektedir.	4,12	,905	,546	,817
	S23	İletişime, bilgi paylaşımına isteklilik ve açıklık beni benzer şekilde davranmaya zorunlu kılar.	4,09	,862	,592	,813
	S24	Paylaşılan değerleri kendi değerlerimle uyumlu buluyorum.	4,12	,892	,543	,817
	S25	Çalışanlarla kendimi bir bütün olarak görebiliyorum.	4,15	,839	,578	,814
	Alpha=0,834 Hotelling's T ² =17,894 P=0,0001 Ölç.Ort=4,032 Madde varyans=0,838					

Etkileşimsel Liderlik ölçeği dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar doğrulandıktan sonra güvenilirlikleri de incelenmiştir. Güvenirliğin bir ölçüsü olarak Cronbach Alpha istatistiği kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan maddelerin gerekliliği diğer bir ifadeyle ölçeği bozan bir madde olup olmadıkları soru bütün korelasyonlara bakılarak karar verilmiştir. Negatif korelasyona sahip maddeler ters kodlu olup olmadıkları kontrol edilmiş ve ölçekle bütünlük sağlaması için pozitif hale getirilmiştir. Ölçeklerde yer alan soruların birimler tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı Hotelling T Kare ile incelenmiştir. Etkileşimsel Liderlik ölçeği boyutları güvenilirlik analizi sonucunda güvenilir bulunmuştur. Ölçekte en küçük güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0,753 ile istisnalarla yönetim (aktif) boyutunda elde edilmiştir. En yüksek güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0,839 ile tam serbestlik tanıyan liderlik ölçeğinde elde edilmiştir. Tüm ölçekler güvenilir bulunurken ölçekler inceleme alanı ile ilgili toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilir. En küçük ortalama 2,12 ile tam serbestlik tanıyan liderlik ölçeğinde elde edilirken en yüksek ortalama 3,919 ile koşullu ödül ölçeğinde elde edilmiştir. Ölçeklerde soru bütün korelasyonlarda negatif korelasyona sahip bir madde bulunmamıştır. Ölçeklerde yer alan soruların gerekliliği Hotelling T kare ile araştırılmıştır. Hotelling T kareye göre; ölçeklerde yer alan sorular çalışanlar tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde hazırlanmış olup diğer bir ifadeyle maddeler/ ifadeler çalışanların farklı farklı özelliklerini ölçtüğü belirlenmiş ve ölçek için gerekli olduğuna karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Etkileşimci Liderlik Ölçeği Güvenirlik Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler.

Boyut	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma	Soru bütün korelasyon	Silinirse Alpha	
Koşullu Ödül	ETL1	Sergilemiş olduğum çabaların karşılığı bana yardımcı olmaktadır	4,01	1,053	,607	,777
	ETL2	Performans amaçlarına ulaşma sürecimde kimlerin benim üzerimde sorumlu olduğu ayrıntılı bir şekilde belirtilir ve tartışılır	3,92	,906	,734	,715
	ETL3	Performans amaçlarına ulaştığım zamanlarda bunun karşılığında neler elde edeceğim açık bir biçimde belirtilir	3,89	,910	,689	,736
	ETL4	Benden beklenen hedefleri yerine getirdiğim zaman benden memnun olduğumu ifade eder	3,87	,941	,506	,818
Alpha=0,811 Hotelling's T ² =10,312 P=0,017 Ölç.Ort=3,919 Madde Varyans=0,911						
İstisnalarla Yönetim Pasif	ETL5	Problemler ciddi boyutlara ulaşana kadar bana müdahale etmez	3,63	1,173	,285	,814
	ETL6	Herhangi bir aksama ortaya çıkmadığı sürece harekete geçmez	3,06	1,467	,601	,665
	ETL7	"Eğer bozuk değilse, tamir etme" anlayışını kesin olarak kabul ettiğini gösterir.	2,69	1,384	,701	,606
	ETL8	Problemler ağırlaştığında müdahale eder.	2,61	1,484	,630	,647
Alpha=0,753 Hotelling's T ² =209,248 P=0,0001 Ölç.Ort=3,00 Madde Varyans=1,911						
İstisnalarla Yönetim Aktif	ETL9	Dikkatini, düzensizlikler, hatalar, istisnalar ve standartlardan sapmalar üzerinde yoğunlaştırır.	2,58	1,368	,543	,800
	ETL10	Bütün dikkatini hatalar, şikâyetler ve başarısızlıklarla uğraşma üzerinde yoğunlaştırır.	2,01	1,194	,541	,794
	ETL11	Bütün hataların kaydını tutar, izler.	2,35	1,230	,775	,683
	ETL12	Standartlara ulaşmak için dikkatini başarısızlıklara yöneltir.	2,23	1,248	,648	,745
Alpha=0,807 Hotelling's T ² =95,839 P=0,0001 Ölç.Ort=2,294 Madde varyans=1,592						
Tam Serbestlik Taniyan Liderlik	ETL13	Önemli sorunlar ortaya çıktığında karışmaktan kaçınır.	1,90	1,120	,737	,774
	ETL14	Kendisine ihtiyaç duyulduğu zaman konuşur.	1,99	1,190	,691	,789
	ETL15	Karar vermektan kaçınır.	2,03	1,186	,792	,746
	ETL16	Aciliyeti olan sorulara cevap vermekte geç davranır.	2,56	1,534	,533	,880
Alpha=0,839 Hotelling's T ² =95,839 P=0,0001 Ölç.Ort=2,12 Madde varyans=1,607						

Dönüşümcü liderlik ölçeği beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar doğrulandıktan sonra güvenirlilikleri de incelenmiştir. Güvenirliğin bir ölçüsü olarak Cronbach Alpha istatistiği kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan maddelerin gerekliliği diğer bir ifadeyle ölçeği bozan bir madde olup olmadıkları soru bütün korelasyonlara bakılarak karar verilmiştir. Ölçeklerde yer alan soruların birimler tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı Hotelling T Kare ile incelenmiştir.

Dönüşümcü liderlik ölçeği boyutları güvenirlilik analizi sonucunda güvenilir bulunmuştur. Ölçekte en küçük güvenirlilik katsayısı Cronbach Alpha=0,775 ile atfedilen liderlik boyutunda elde edilmiştir. En yüksek güvenirlilik katsayısı Cronbach Alpha=0,806 ile tam davranışsal liderlik ölçeğinde elde edilmiştir. Tüm ölçekler güvenilir bulunurken ölçekler inceleme alanı ile ilgili toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilir. Ölçek ortalamalarının 3,858 ile 4,024 arasında değiştiği belirlenmiştir. Ölçeklerde soru bütün korelasyonlarda negatif korelasyona sahip bir madde bulunmamıştır. Ölçeklerde yer alan soruların gerekliliği Hotelling

T kare ile araştırılmıştır. Hotelling T kareye göre; ölçeklerde yer alan sorular çalışanlar tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde hazırlanmış olup diğer bir ifadeyle maddeler/ifadeler çalışanların farklı özelliklerini ölçtüğü belirlenmiş ve ölçek için gerekli olduğu karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir.

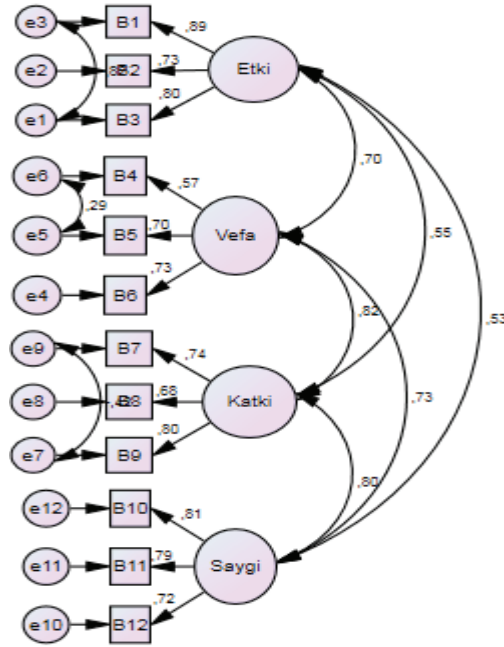
Tablo 5. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği Güvenirlik Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler.

Boyut		İfadeler	Ortalama	Std. Sapma	Soru bütün korelasyon	Silinirse Alpha
İdealleştirilmiş Etki-Atfedilen	DL1	Benim kendisiyle çalışmaktan gurur duymamı ve zevk almamı sağlar.	3,79	1,171	,499	,775
	DL2	Grubun yararına olacak şeyleri kendi çıkarından önde tutar.	3,87	,961	,635	,692
	DL3	Bana kendisine karşı saygı oluşturacak biçimde davranır.	3,98	,962	,651	,684
	DL4	Güvenli ve güçlü olduğunu gösterir.	3,92	,915	,556	,733
Alpha=0,775 Hotelling’s T ² =16,13 P=0,001 Ölç.Ort=3,86 Madde Varyans=1,014						
İdealleştirilmiş Etki-Davranış	DL5	En önemli değer ve inançları hakkında konuşur.	3,97	,943	,594	,771
	DL6	Bir amaç için çaba göstermenin önemini açık ve net biçimde belirtir.	3,94	,929	,632	,753
	DL7	Kararların ahlaki sonuçlarını dikkate alır.	4,03	,947	,668	,735
	DL8	Ortak bir amaç duygusuna sahip olmanın önemini vurgular.	3,94	,976	,594	,771
Alpha=0,806 Hotelling’s T ² =13,120 P=0,005 Ölç.Ort=3,97 Madde Varyans=0,901						
Bireysel Destek	DL9	Beni yetiştirmek ve yönlendirmek için zaman ayırır.	3,90	1,005	,608	,752
	DL10	İnsanları yalnızca bir grubun üyeleri olarak değil, aynı zamanda tek tek bireyler olarak görür.	3,82	,998	,639	,736
	DL11	Güçlü yönlerimin geliştirebilmesi için bana yardımcı olur.	3,82	,974	,670	,721
	DL12	Beni diğerlerinden farklı ihtiyaç, yetenek ve istekleri olan bir birey olarak değerlendirir.	3,89	,957	,535	,786
Alpha=0,800 Hotelling’s T ² =10,012 P=0,038 Ölç.Ort=3,858 Madde varyans=0,968						
İlham Veren Motivasyon	DL13	Gelecek hakkında konuşurken iyimser davranır.	3,95	,955	,585	,754
	DL14	Yapılması gereken şeylerden söz ederken büyük bir ilgi ve isteklilik gösterir.	4,03	,931	,649	,721
	DL15	Gelecekle ilgili olarak harekete geçirici nitelikte bir vizyon oluşturur.	4,02	,910	,649	,721
	DL16	Amaçlara ulaşılacağına inandığını ve güvendiğini ifade eder.	4,10	,875	,539	,775
Alpha=0,795 Hotelling’s T ² =12,472 P=0,0006 Ölç.Ort=4,024 Madde varyans=0,843						
Entelektüel Uyarım	DL17	Önemli kararları uygun olup olmadıklarını belirlemek için yeniden gözden geçirir.	3,98	,907	,569	,753
	DL18	Problemleri çözmeye farklı yaklaşımlar arar.	3,92	,887	,622	,727
	DL19	Benim problemlere birçok farklı açıdan bakmamı sağlar.	3,96	,951	,660	,706
	DL20	Verilen görevlerin farklı biçimlerde nasıl yerine getirebileceği ile ilgili öneriler sunar.	4,03	,908	,545	,765
Alpha=0,790 Hotelling’s T ² =12,472 P=0,006 Ölç.Ort=3,974 Madde varyans=0,834						

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

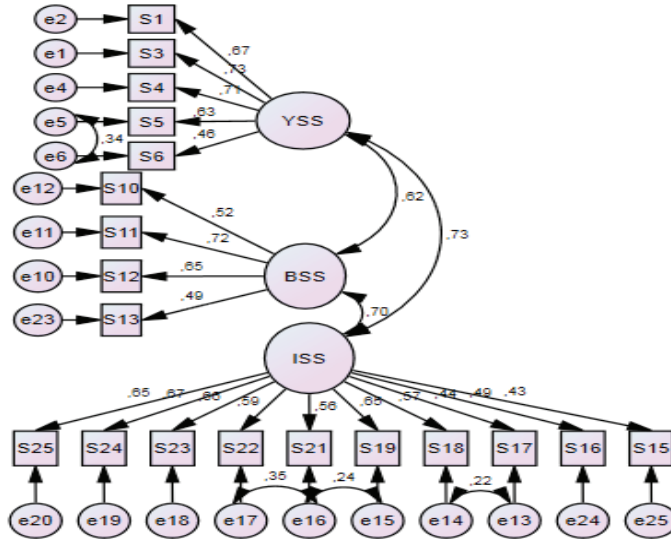
Çalışmada lider-üye etkileşimi, sosyal sermaye, dönüşümcü liderlik ve etkileşimci liderlik ölçeklerinin doğrulayıcı faktör analizi bulguları araştırılmıştır. Çalışanların lider-üye etkileşimi ölçeğine yönelik algılamalarını ölçmek için ölçeklerde yer alan ifadelerle yönelik sınırlandırılmış ve tanımlanmış olan bir yapının model olarak kabul edilip edilmeyeceği doğrulayıcı faktör analizi (Confirmatory Factor Analysis, CFA) ile test edilmiştir. Ayrıca CFA ile ölçeklerin yapı geçerliliği de incelenmiştir. CFA’inde ölçekler latent değişkenler olup, gözlenen hedeflenen parametrelerin latent değişkenler ile ve latent değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkileri (Covaryansları) de görülmüş olacaktır.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum sağlanmış olan parametrelerden bazıları, $\chi^2=178,38$; d.f.=45; $\chi^2/df=3,964$, RMSEA=0.073, NFI=0.940, CFI=0.954, GFI=0,949, SRMR= 0,044 olarak elde edilmiştir. Uyum ölçülerine bakıldığında uyum değerleri, doğrulayıcı modelin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Modelde gözlenen değişkenlerle gizil değişkenler arasında ki Z istatistikleri incelenmiş ve bütün yollar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. En küçük Z değeri 11,82>1,96 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizine Yönelik ilişkiler şekil 2.’de gösterilmiştir.

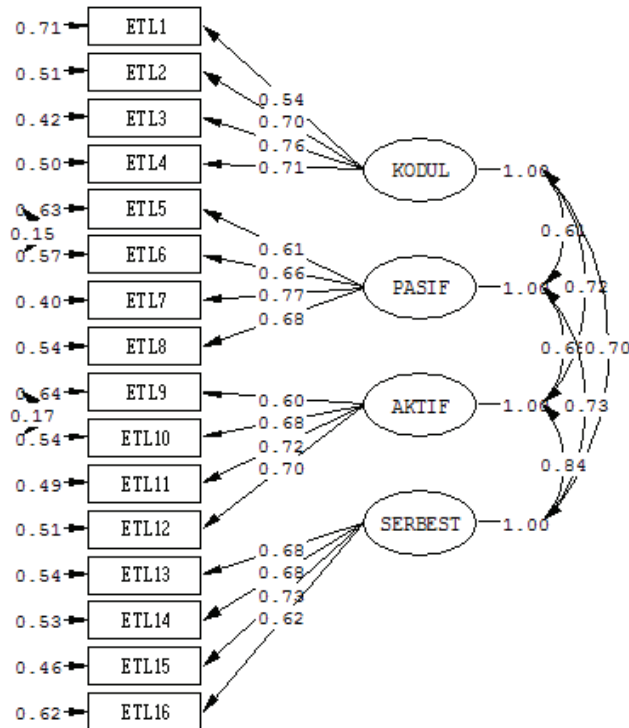
Şekil 2. Lider Üye Etkileşimine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol ve İlişkiler.

Çalışanların sosyal sermaye ölçeğine yönelik algılamalarını ölçmek için ölçeklerde yer alan ifadelerle yönelik tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Ayrıca CFA ile ölçeklerin yapı geçerliliği de incelenmiştir. Sosyal sermaye ölçeği için ölçüm modeline yönelik uyum ölçüleri $\chi^2=579,476$; d.f.=145; $\chi^2/df=3,996$, RMSEA=0.074, NFI=0.940, CFI=0.954, GFI=0,949, SRMR= 0,062 şeklinde elde edilmiştir. Uyum ölçülerine göre ölçüm modeli uygun bir modeldir. Modelin sınanmasında yapısal sermaye ölçeğinde s2, s7, s8, s9 maddeleri benzer şekilde ilişkisel sosyal sermaye ölçeğinde s14, s20 ve s26 maddeleri CFA ile analiz dışında tutulmuştur. Modele yönelik ilişkiler şekil 3’de gösterilmiştir. Şekil 3’de latent değişkenler ile gözlenen değişkenler arasındaki tüm yollar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. En küçük Z=7,336>1,96 hesaplanmıştır.

Şekil 3. Sosyal Sermaye Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol ve İlişkiler.

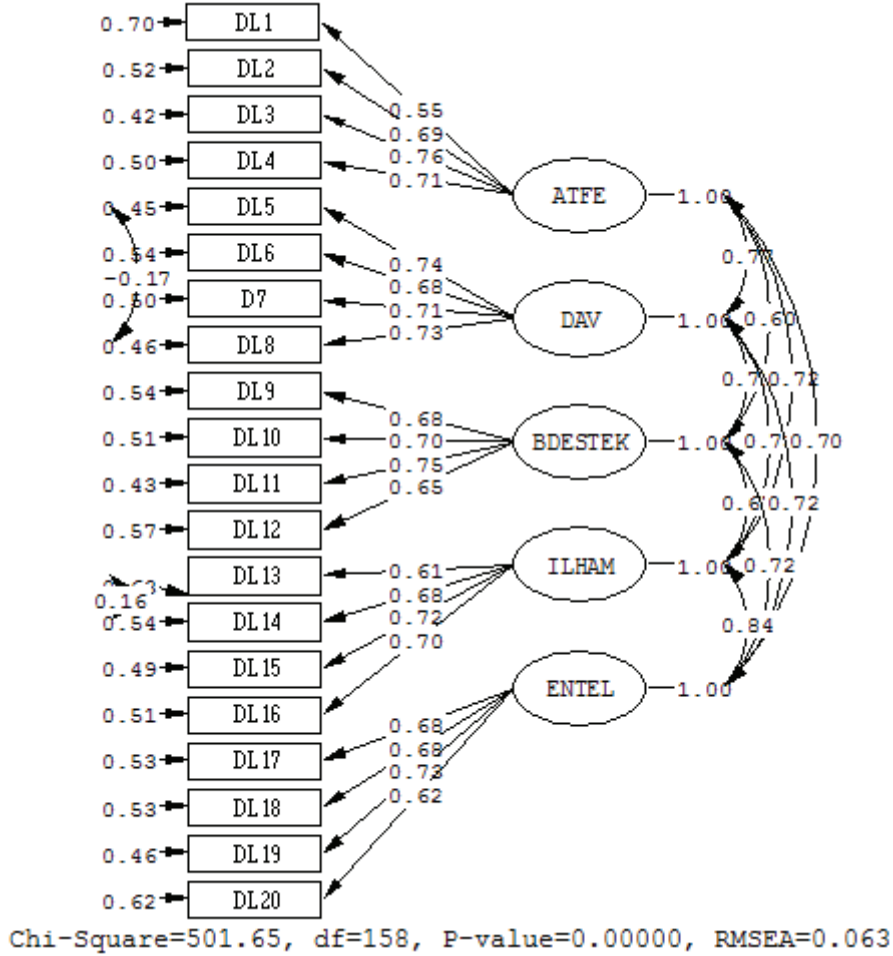
Çalışanların liderlik algılamaları ölçeği iki liderlik durumunu sorgulamayan maddelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla liderlik ölçeği etkileşimsel liderlik ve dönüşümcü liderlik ölçeklerinden oluşmaktadır. Etkileşimsel liderlik ölçeği kendi içerisinde dört boyuttan oluşmaktadır. Dönüşümcü liderlik ölçeği ise beş boyutta ele alınmıştır. Öncelikle etkileşimsel liderlik ölçeği doğrulanmıştır. CFA ölçeğe yönelik tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Ayrıca CFA ile ölçeklerin yapı geçerliliği de incelenmiştir. Etkileşimsel liderlik ölçeği için ölçüm modeline yönelik uyum ölçüleri $\chi^2=290,44$; d.f.=96; $\chi^2/df=3,02$, RMSEA=0.061, IFI=0,98, NFI=0.97, CFI=0.98, GFI=0,94, SRMR= 0,044 şeklinde elde edilmiştir. Uyum ölçülerine göre ölçüm modeli uygun bir modeldir. Modele yönelik ilişkiler şekil 4’de gösterilmiştir. Şekil 4’de latent değişkenler ile gözlenen değişkenler arasındaki tüm yollar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. En küçük $t=12,44>1,96$ hesaplanmıştır.

Chi-Square=290.44, df=96, P-value=0.00000, RMSEA=0.061

Şekil 4. Etkileşimsel Liderlik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol ve İlişkiler.

Dönüşümcü liderlik ölçeği kendi içerisinde beş boyuttan oluşmaktadır. CFA ölçeğe yönelik tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Ayrıca CFA ile ölçeklerin yapı geçerliliği de incelenmiştir. Dönüşümcü liderlik ölçeği için ölçüm modeline yönelik uyum ölçüleri $\chi^2=501,65$; d.f.=158; $\chi^2/df=3,175$, RMSEA=0.063, IFI=0,98, NFI=0,97, CFI=0,98, GFI=0,92, SRMR= 0,047 şeklinde elde edilmiştir. Uyum ölçülerine göre ölçüm modeli uygun bir modeldir. Modele yönelik ilişkiler şekil 5’de gösterilmiştir. Şekil 5’de latent değişkenler ile gözlenen değişkenler arasındaki tüm yollar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. En küçük $t=12,73>1,96$ hesaplanmıştır.

Şekil 5. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol ve İlişkiler.

4.4. Yapısal Eşitlik Modeli Bulguları

Araştırmadaki latent değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik yapısal eşitlik modeli için elde edilen uyum ölçüleri Tablo 6’da gösterilmiştir. Uyum ölçülerinden GFI hariç diğer uyum ölçüleri anlamlı bulunmuştur. Yapısal eşitlik sınavında liderlik ölçeğinde yer alan ölçeklerde gözlenen değişkenler toplanmış ve ortalaması modele gözlenen değişken olarak konulmuştur. Bu gözlenen değişkenlerden istisnalarla yönetim değişkeni modelde anlamlı bulunmadığından analiz dışında tutulmuştur. Tablo 6’ya göre yapısal model kabul edilebilir bulunmuştur.

Tablo 6. Araştırma Modeline Yönelik Uyum Ölçüleri.

Uyum ölçüleri	İyi uyum	Kabul edilebilir uyum	Ölçüm modeli
$\chi^2/sd.$	$0 \leq \chi^2/sd. \leq 2$	$2 < \chi^2/sd. \leq 5$	3,561
RMR	$0 \leq RMR \leq 0,05$	$0,05 < RMR \leq 0,1$	0,062
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI < 0,95$	0,799
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,900
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,95
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,068
IFI	$0,97 \leq IFI \leq 1$	$0,90 \leq IFI < 0,97$	0,912

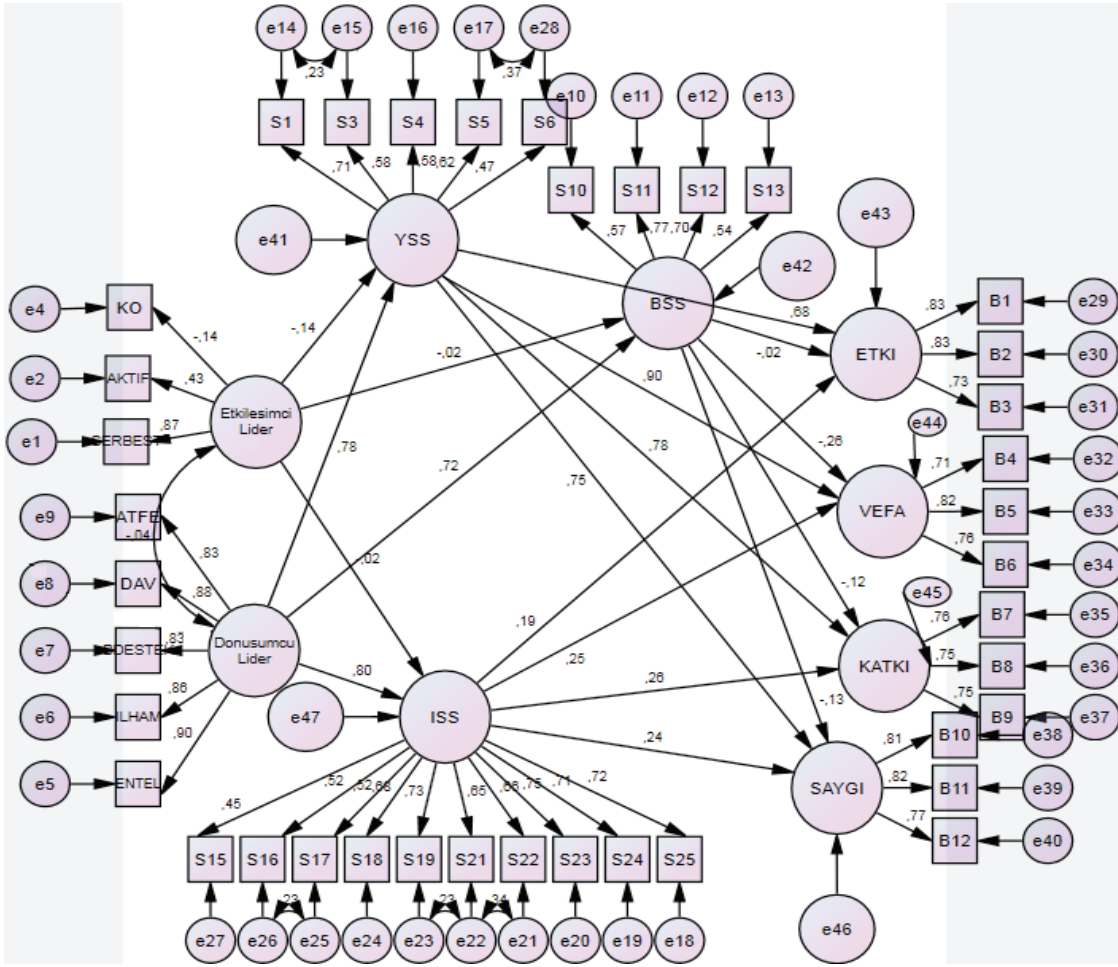
Kaynak: Yılmaz ve Çelik, 2009, Schumacker ve Lomax, 2010, Bayram, 2010.

Yapısal eşitlik modeli sonucunda;

- Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması ile yapısal sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönde 0,14 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=-4,133$ $p<0,01$). Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, yapısal sosyal sermayede 0,14 birimlik bir azalma gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{L1} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması ile bilişsel sosyal sermaye arasında ters yönde 0,02 birimlik bir ilişki belirlenmiştir. Ancak belirlenen bu ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($-0,505$ $p=0,614$). Dolayısıyla H_{L2} desteklenmemiştir.
- Çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması ile ilişkisel sosyal sermaye arasında ters yönde 0,02 birimlik bir ilişki belirlenmiştir. Ancak belirlenen bu ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($-0,671$ $p=0,502$). Dolayısıyla H_{L3} desteklenmemiştir.
- Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması ile yapısal sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,78 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=16,331$ $p<0,01$). Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, yapısal sosyal sermayede 0,78 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{L4} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması ile bilişsel sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,72 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=11,638$ $p<0,01$). Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, bilişsel sosyal sermayede 0,72 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{L5} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılaması ile ilişkisel sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,80 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=17,075$ $p<0,01$). Çalışanlarda dönüşümcü liderlik algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, ilişkisel sosyal sermayede 0,80 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{L6} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye ile etkiye dayalı lider üye etkileşimi arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,68 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=10,176$ $P<0,01$). Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, etkiye dayalı üye etkileşiminde 0,68 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{Y1} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye ile vefaya dayalı lider üye etkileşimi arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,90 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=11,733$ $P<0,01$). Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, vefaya dayalı üye etkileşiminde 0,90 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{Y2} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye ile katkıya dayalı lider üye etkileşimi arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,78 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=11,282$ $P<0,01$). Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, katkıya dayalı üye etkileşiminde 0,78 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{Y3} desteklenmiştir.

- Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye ile saygıya dayalı lider üye etkileşimi arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde 0,75 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=10,071$ $P<0,01$). Çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılamalarında gerçekleşen bir birimlik artış, katkıya dayalı üye etkileşiminde 0,75 birimlik bir artış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla H_{Y4} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye ile etkiye dayalı lider üye etkileşimi arasında ters yönde 0,02 birimlik bir ilişki belirlenmiştir. Belirlenen bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($Z=-0,394$ $P=0,694$). Dolayısıyla H_{B1} desteklenememiştir.
- Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye ile vefaya dayalı lider üye etkileşimi arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,26 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=-4,757$ $P<0,01$). Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış vefaya dayalı lider üye etkileşiminde 0,26 birimlik bir azalış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{B2} desteklenememiştir.
- Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye ile katkıya dayalı lider üye etkileşimi arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,12 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=-2,303$ $P=0,021$). Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış vefaya dayalı lider üye etkileşiminde 0,12 birimlik bir azalış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{B3} desteklenememiştir.
- Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye ile saygıya dayalı lider üye etkileşimi arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,13 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=-2,388$ $P=0,017$). Çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış saygıya dayalı lider üye etkileşiminde 0,13 birimlik bir azalış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{B4} desteklenememiştir.
- Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye ile etkiye dayalı lider üye etkileşimi arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,19 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=3,206$ $P=0,001$). Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış etkiye dayalı lider üye etkileşiminde 0,19 birimlik bir artış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{I1} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye ile vefaya dayalı lider üye etkileşimi arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,25 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=4,484$ $P<0,01$). Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış vefaya dayalı lider üye etkileşiminde 0,25 birimlik bir artış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{I2} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye ile katkı amaçlı lider üye etkileşimi arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,26 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=4,637$ $P<0,01$). Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış vefaya amaçlı lider üye etkileşiminde 0,26 birimlik bir artış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{I3} desteklenmiştir.
- Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye ile saygı amaçlı lider üye etkileşimi arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı 0,24 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ($Z=4,147$ $P<0,01$). Çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye-de gerçekleşen bir birimlik artış saygı amaçlı lider üye etkileşiminde 0,24 birimlik bir artış sağlamaktadır Dolayısıyla H_{I4} desteklenmiştir.

Elde edilen sonuçlar şekil 6'da gösterilmiştir. Şekil 6 standart çözümü göstermektedir.

Şekil 6. Çalışanlarda Lider Üye Etkileşimine Yönelik Yollar ve İlişkiler.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada işletmelerde görev yapan çalışanların algıladıkları liderlik tarzları ile lider-üye etkileşimi ve sosyal sermaye ilişkisi incelenmiştir. Buna göre, çalışanların liderlik algılarıyla yapısal sermaye sonuçları incelendiğinde; etkileşimsel liderlik algılaması ile yapısal sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönde bir ilişki belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışanlarda etkileşimsel liderlik algılaması artarken yapısal sosyal sermaye algısının azaldığı kabul edilmiş ve çalışanların etkileşimsel lider gözetiminde sosyal ilişkilerinin zayıfladığı gözlenmiştir. Çalışmanın bu bulgusu alan yazındaki araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Çatır (2009: 25)'a göre; etkileşimsel liderler, izleyicilerinin geçmişten gelen çalışma faaliyetlerini daha etkin bir hale getiren bir takım iş yaptırma yöntemlerini kullanmakta, öte yandan yapısal sosyal sermaye algıları ise bireyler arasındaki ilişki sayısı, yoğunluğu ve birbirleriyle bağlarını artırmaktadır. Buna göre liderlerin ortak amaç doğrultusunda çalışanları yönlendirmesi, çalışanların ilişki düzeyinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum yoğunlaşılan ortak amaç doğrultusunda geliştirilen tekniklerin aksine ilişkilerin zayıfladığını göstermektedir.

Araştırmada çalışanların dönüşümcü liderlik algılaması ile yapısal, bilişsel ve ilişki sosyal sermaye arasında istatistiksel olarak anlamlı aynı yönde ilişki saptanmıştır. Buna göre; çalışanların dönüşümcü liderlik algılaması artarken yapısal, bilişsel ve ilişki sosyal sermaye algısının arttığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bulgusu yazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Yazında yapılmış araştırmalarda dönüşümcü liderlik tarzının

benimsenmesinin sosyal sermaye düzeyini etkili bir şekilde arttırdığı (Tuncay, 2016: 107), dönüşümsel liderliğin sosyal sermayeyi etkilediği ve dönüşümsel liderliğin sosyal sermayeyi etkilemesinde, lider-üye etkileşiminin kısmi aracılık rolünün bulunduğu belirtilmiştir (Söylemez ve Tolon, 2019: 372). Nitekim Munir vd. (2012) çalışmalarında, dönüşümcü liderlik tutumlarının sağlık personellerinin iş-yaşam çatışmasını düşürdüğünü, iş tatminini yükselttiğini ve ruhsal durumuna pozitif yönde katkı yaptığını saptamışlardır. Görüleceği üzere genel hedef ve genel motivasyon taktiklerinin çalışanların adaptasyon ve başarısını yükselttiği ifade edilmektedir. Bu durumda iş sahalarında bireyselci çalışan tutumlarından ziyade örgütsel motivasyona önem verilmesi iş sahalarında uyumsuzluğu minimize etmektedir.

Çalışmada çalışanların yapısal sosyal sermaye ile etkiye, vefaya, saygıya ve katkıya dayalı lider üye etkileşimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Dolayısıyla çalışanlarda yapısal sosyal sermaye algılaması artarken etkiye dayalı lider-üye etkileşiminin arttığı görülmüştür. Çalışmanın bu bulgusu alan yazındaki çalışmalarla da desteklenmiştir. Uphoff (2000: 218-219)'a göre; yapısal sosyal sermaye dışsal ve gözlemlenebilirdir. Bauer ve Green (1996: 1539) ise; liderlerle çalışanlar arasında farklı ilişki boyutları olduğunu, bunların ise lider-üye etkileşimini yönlendirdiğini beyan etmişlerdir. Öte yandan Yıldız vd. (2008); iş ya da mesleki değerler dışında kişiler arası bir cazibe olduğunu belirtmiş ve etkiye dayalı olarak liderle çalışan arasında bir tür arkadaşça sevgi oluştuğu ve bunun etkisiyle lider ve üyenin birlikte çalışmaktan zevk aldıklarını vurgulamıştır. Buna göre çalışma sahalarında bireyler arası ilişki boyutunun optimistliği düzeyinde liderle çalışanlar arasında etkileşim artmakta ya da azalmaktadır.

Araştırmada; ilişkisel sosyal sermaye ile vefa, katkı, saygı ve etkiye dayalı lider üye etkileşimi arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Buna göre çalışanlarda ilişkisel sosyal sermaye algılaması artarken vefaya, katkıya, saygıya ve etkiye dayalı lider üye etkileşiminin arttığı kabul edilmiştir. Greguras ve Ford (2006); çalışmalarında liderin, izleyicilerden etkileşim sürecinde hedeflenen amaçlara karşılıksız destek beklediğini, izleyicilerin ise sadakat sonucunda bazı kazanımlar sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Bunun karşılığında çalışanlar takdir görecektir ve daha çok sevinecektir. Bu araştırma bulguları çalışan ilişkilerinin ve dostluk düzeylerinin vefalı lider tutumlarıyla yakından ilişkili olduğunu gözlemiştir. Bu durum etki tepki meselesi olarak görülebilir ve destek gören çalışanların vefalı liderlerine bağlılıklarının arttığı söylenebilir.

Araştırmada bilişsel sosyal sermaye ile vefaya, katkıya, saygıya ve etkiye dayalı lider üye etkileşimi arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Buna göre çalışanlarda bilişsel sosyal sermaye algılaması artarken vefaya, etkiye, katkıya ve saygıya dayalı lider üye etkileşiminin azaldığı görülmüştür. Çalışmanın bu bulgusu alan yazındaki çalışmalarla farklılık göstermektedir. Zira yazında Kaşlı (2009: 41); lider-üye etkileşiminde vefa boyutunun liderin ve üyelerinin birbirlerine sadık olmalarına odaklandığını ve lider-üye etkileşiminin gelişiminde ve devamında da bu boyutun önemliliği üzerinde durmuştur.

Çalışmadan elde edilen veriler, sosyal sermayenin ve lider-üye etkileşimi kalitesinin örgütsel süreçlerde önem teşkil ettiğini göstermiştir. Özellikle etkileşimci liderlik tarzının yapısal sosyal sermaye üzerinde azalmaları beraberinde getirmesi, dönüşümcü liderlik özelliklerinin hem sosyal sermayenin gelişimi hem de lider-üye etkileşiminde daha ön plana çıktığını göstermektedir. Yazında yapılmış araştırmalarda durumsallık yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında, liderin farklı koşullar altında farklı liderlik tarzlarını uygulayabileceği ifade edilmektedir. Özellikle otel işletmelerinde yapılmış bu araştırmada etkileşimci liderlik tarzının yapısal sosyal sermaye üzerindeki azalışları beraberinde getirmesi, söz konusu sektörde dönüşümcü liderlik tarzlarının daha önem teşkil ettiğini ortaya çıkarmıştır. Örgütsel süreçlerde liderler ve çalışanlar arasındaki iletişim yollarının geliştirilmesi örgütlerde sosyal sermaye ve lider-üye etkileşiminin gelişmesinde önem teşkil edecektir. Buna ilaveten örgütsel süreçlerde birliklik duygusuna sahip çalışma ortamlarının oluşturulması için yöneltme işlevine önem verilmeli, örgüt içi ve örgüt dışı sosyal faaliyetlerle çalışanların motivasyonlarının artırılmasına katkı sağlanmalıdır. Söz konusu araştırmanın farklı sektörler bağlamında da ele alınarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADLER, S. P. ve KWON, S. W. (2002). "Social Capital: Prospects for A New Concept", *Academy of Management Review*, 27(1): 17-40.
- AKMAN, Y. (2017). "Sosyal Sermaye ve Öğretmenlerin Okulları ile Özdeşleşmeleri İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Etkisi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1): 263-281.
- ALTINTOP-GÜLEÇ S. S. (2010). İzmir İli Kamu ve Özel Hastane Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Tarzlarının Lider-İzleyici İlişkileri Kalitesi Bağlamında Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ARIKAN, E. ve KILIÇ, G. (2017). "Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Kuşadası'nda Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(4): 1-19.
- ATKINSON, P. ve MACKENZIE, R. (2015). "Without Leadership There is No Change", *Management Services*, 59(2), Summer: 42-47.
- AYKANAT, Z. ve YILDIZ, T. (2016). "Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *JED/GKD*, 11(2): 199-223.
- BABADAĞ, M. ve İŞCAN, Ö. F. (2017). "Dönüştürücü Liderlik İle İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişkide Algılanan Etik İklimin Aracı Rolü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4): 399-428.
- BAKAN, İ., ERŞAHAN, B., BÜYÜKBEŞE, T., DOĞAN, İ. ve KEFE, İ. (2015). "Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik ile Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14): 201-222.
- BALTACI, F., KAVACIK, M., ŞENTÜRK F. K. ve KUSAR, İ. (2014). "Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Çalışanların İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Alanya'da Bulunan 4 ve 5 Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 59-85.
- BASS, B. M. ve AVOLIO, Bruce J. (1995). *MLQ Multifactor Leadership Questionnaire, Leader Form, Rater Form, and Scoring*. Mind Garden, California.
- BAUER, T. N. ve GREEN, S. G. (1996). "Development of Leader-Member Exchange: A Longitudinal Test", *The Academy of Management Journal*, 39(6): 1538-1567.
- BAY, M. ve SÖKER, F. (2016). "İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yönetmel-Dönüşümsel Liderlik: Karaman'da Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45): 698-713.
- BAYRAM, N. (2010). *Yapısal Eşitlik Modellerine Giriş*, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.
- CANBOLAT, S. G. (2016). Yöneticilerin Liderlik Tarzlarına İlişkin Çalışan Algıları, Çedaş Grup Şirketleri Örneği (Çorumgaz, Sürmeli-gaz, Kargaz), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- CHIOK-FOONG-LOKE, J. (2001). "Leadership Behaviours: Effects on Job Satisfaction, Productivity and Organizational Commitment", *Journal of Nursing Management*, 9(4): 191-204.
- ÇATIR, O. (2009). *Modern Lider Tipleri ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇETİN, M. (2006). "Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 1-25.
- ÇINAR, O. ve KOÇAK, D. (2017). "Lider Üye Etkileşimi ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 1-24.
- DAYANÇ-KIYAT, B. (2018). "Sosyal Sermayenin Kurum Kimliğindeki Önemi Üzerine Bir İnceleme", *Asead*, 5(9): 131-146.
- ERASLAN, L. (2006). "Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1): 1-32.
- ERGÜN-ÖZLER, N. D. (2013). *Yönetim ve Organizasyon içinde (Liderlik*. Ed. Celil Koparal, İnan Özalp), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ERYİĞİT GÜNLER, O. (2014). "Sosyal Sermaye, Sağlık ve Hastalık", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26): 107-113.
- GEDİKOĞLU, T. (2015). *Liderlik ve Okul Yönetimi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- GREGURAS, G. J. ve FORD, J. M. (2006). "An Examination of the Multidimensionality of Supervisor and Subordinate Perceptions of Leader-Member Exchange", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79: 433-465.
- GÜNDÜZ ÇEKMECELİOĞLU, H. ve ÜLKER, F. (2014). "Lider-Üye Etkileşimi ve Çalışan Tutumları Üzerindeki Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28: 35-58.
- GÜRBÜZ, S. ve AYHAN, Ö. (2017). "Lidere Yakın Olmanın Dayanılmaz Hafifliği: Lider-Üye Etkileşimi, Görev Performansı, Tecrübe ve Terfi Edebilirlik Arasındaki İlişkilerin Testi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(80): 1-19.
- KAPU, H. (2008). "Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1): 259-288.
- KARADENİZ, Ş. ve YILMAZ, B. (2015). "Sosyal Sermaye Bağlamında Kütüphane Kurumu", *Bilgi Dünyası*, 16(2): 180-203.

- KAŞLI, M. (2009). Otel İşletmelerinde İş görenlerin Kişilik Özellikleri, Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- KEKLİK, B. (2012). “Sağlık Hizmetlerinde Benimsenen Liderlik Tiplerinin Belirlenmesi: Özel Bir Hastane Örneği”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14(1): 72-93.
- LIDEN, R. ve MASLYN, J. M. (1998). “Multidimensionality of Leader-Member Exchange: An Empirical Assessment Through Scale Development”, Journal of Management, 24: 43-72.
- MUNIR, F., NIELSEN K., GARDE, A. H., ALBERTSEN, K. ve CARNEIRO I. G. (2012). “Mediating the Effects of Work-Life Conflict Between Transformational Leadership and Health-Care Workers’ Job Satisfaction and Psychological Wellbeing”, Journal of Nursing Management, 20(4): 512-521.
- NAHAPIET, J. ve GHOSHAL, S. (1998). “Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage”, Academy of Management Review, 23: 242-266.
- ODUMERU, J. A. ve OGBONNA, I. G. (2013). “Transformational Vs. Transactional Leadership Theories: Evidence in Literature”, International Review of Management and Business Research, 2(2): 355-361.
- ORDUN, G. ve AKTAŞ, H. (2014). Lider-Üye Etkileşimi Faktörlerinin Liderler ve Astar Tarafından Karşılıklı Algılanması: Bir Perakende İşletmesi Çalışanları Üzerinde Araştırma, İstanbul Üniversitesi Journal of the School of Business Administration, 43(1): 119-135.
- ÖZDEMİR, A. A. (2008). “Çalışanların İş Tatminlerinin Arttırılmasında Örgütsel Sosyal Sermaye Yeni Bir Belirleyici Olabilir mi?”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1): 77-89.
- ÖZUTKU, H., AĞCA, V. ve CEVİROĞLU, E. (2008). “Lider-Üye Etkileşim Teorisi Çerçevesinde, Yönetici-Ast. Etkileşimi ile Örgütsel Bağlılık Boyutları ve İş performansı Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2): 193-210.
- POLAT S. ve AKTAŞ POLAT, S. (2015). “Turizmin Kayıp Halkası: Sosyal Sermaye”, Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, 8(40): 765-776.
- SAYĞAN TUNÇAY, S., SÜRAL ÖZER, P. ve TOZKOPARAN, G. (2015). “Yerel Yazında Sosyal Sermaye Araştırmaları: Odaklar ve Boşlukların Sosyal Ağ Analizi İle İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 16(2): 71-89.
- SCHUMACKER, R. ve LOMAX, R. G. (2010). Structural Equation Modelling, Third Edition, Routledge.
- SÖYLEMEZ, M. ve TOLON, M. (2019). “Dönüşümsel Liderliğin Sosyal Sermayeye Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 11 (1): 372-389.
- TASLAK, S. (2008). “Göreve İlişkin Çatışmalarda Etkileşimi ve Dönüşümcü Liderlik Üzerine Etkisel Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31: 121-144.
- TATLI, H. (2013). “Sosyal Sermayenin Bireylerin İstihdamı Üzerindeki Etkisi Hanehalkı Reisleri Üzerine Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3): 87-114.
- TSAI, W. ve GHOSHAL S. (1998). “Social Capital and Value Creation: The Role of Intrafirm Networks”, Academy of Management Journal, 41(4): 464-476.
- TEYFUR, M., BEYTEKİN, O. F.; YALÇINKAYA, M. (2013). “İlköğretim Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri ile Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin İncelenmesi (İzmir İl Örneği)”, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 21: 84-106.
- TUNCAY, N. (2016). Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Sosyal Sermaye Üzerindeki Etkisi: Konya İşletmelerinde Bir Uygulama, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- TURGUT, H., TOKMAK, İ. ve ATEŞ, M. F. (2015). “Lider-Üye Etkileşiminin İşgören Performansına Etkisinde Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Rolü”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2): 417-442.
- TURGUT, E. (2013). Sosyal Sermaye ve Bilgi Paylaşımı Davranışının Yenilikçilik İklimine Etkisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- UÇAR, Ö. (2018). İşgörenlerin Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Tarzları Algılamaları İle Öz-Yeterlilikleri Arasındaki İlişkide Yöneticiye Duyulan Güvenin Aracılık Rolü: Bir Zincir Otel Uygulaması, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Antalya.
- UPHOFF, N. (2000). Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experience of Participation, Institutional Analysis, 215-249.
- YAVUZ, S. (2013). “Sosyal Sermaye ve Din: Sosyal Sermayenin Grup İçi İşbirliği ve Eşgüdümüne Etkisi Üzerine”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(23): 43-76.
- YAZICIOĞLU, Y. ve ERDOĞAN, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.
- YILDIZ, G., ÖZUTKU, H. ve CEVRİOĞLU, E. (2008). “Lider-Üye Etkileşimine Çok Boyutlu Yaklaşım: Liden ve Maslyn’in Dört Boyutlu Lider-Üye Etkileşim Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerine Yönelik Görgül Bir Araştırma”, Akademik İncelemeler Dergisi, 3(1): 95-123.
- YILMAZ, V. ve ÇELİK, E. H. (2009). Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-1. Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara

Ekonomik Finansal ve Politik İstikrarın İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi Ve Nedensellik Analizi

ÖZ

Bu çalışma Türkiye Ekonomisi üzerinde ekonomik, finansal ve politik istikrarın işsizlik üzerinde yarattığı etkileri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Ocak 2007 ve Aralık 2016 zaman aralığında aylık veriler kullanılarak ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılmış ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için ise Hatemi-J (2012) Asimetrik nedensellik testi tercih edilmiştir. ARDL sonuçlarına göre; Uzun dönemde, ekonomik istikrar ile işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilirken, işsizlik ile enflasyon arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Enflasyon ve işsizlik arasında tespit edilen doğrusal ilişki Türkiye ekonomisinde yaşanan enflasyonist süreç ile artan işsizlik oranlarına paralellik göstermektedir. Model sonuçlarına göre işsizlik ile finansal istikrar ve politik istikrar arasında negatif yönlü istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. Hatemi- J (2012) asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre ise işsizlikten ekonomik istikrara doğru ve ekonomik istikrardan işsizliğe doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki negatif şoklara doğru ve işsizlikteki negatif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ekonometrik uygulama sonucunda ortaya çıkan ARDL sonuçları ile Hatemi-J (2012) Asimetrik nedensellik testi sonuçlarının arasında tutarlılık bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik İstikrar, Finansal İstikrar, İşsizlik, Ardl, Asimetrik Nedensellik.

Impact of Financial Economic and Politic Stability on Unemployment: ARDL Limit Test and Causality Analysis for Turkey

ABSTRACT

This study aims to indicate impact of financial, economic and politic stability on unemployment for Turkey. In this study, ARDL Boundary Test approach was used for monthly data analysis between January 2007 and December 2015. Khatami-Jan asymmetric causality tests (2012) were used for causal relationship. According to ARDL results; there is a significant and negative relation between unemployment and financial stability in long-term. There is a statistically significant and positive relationship between unemployment and inflation. Linear relationship between inflation and rising unemployment rate is in line with the inflationary process experienced in Turkish economy. According to the results of the model, there is a negative statistically insignificant relationship between unemployment and financial stability and political stability. According to Hatemi-J (2012) asymmetric causality test results, a two-way causality relationship from unemployment to economic stability and from economic stability to unemployment was determined. Also, one-way causality relationships were determined from positive shocks in unemployment to positive shocks in inflation, from positive shocks in unemployment to negative shocks in inflation and from negative shocks in unemployment to positive shocks in inflation. There is consistency between ARDL results obtained from econometric application and Hatemi-J (2012) Asymmetric causality test results.

Keywords: Economic Stability, Financial Stability, Politic Stability, Unemployment, Ardl, Asymmetric Causality.

Mesut YÜCESAN¹

Onur YAĞIŞ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, mesutyucesan@comu.edu.tr

² Onur YAĞIŞ, Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü onuryagis@hotmail.com

1. GİRİŞ

Günümüz Dünya ekonomisi, temelleri 1980’li yıllarda atılan küreselleşme olgusu ile şekillenmiştir. Birçok ülkenin 1980’li yıllardan sonra kapalı ekonomik anlayışlarını terk ederek serbest piyasa ekonomisine entegre olmaya başlamaları ile ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel bağlar güç kazanmıştır. Ülkeler arasında var olan söz konusu bağların derinleşmesi olumlu etkiler yarattığı gibi birçok olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bunun en basit ve somut örneği olarak 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Lehman Brothers adlı kredi kuruluşunun iflası ile başlayan ve önce Avrupa Birliği ülkelerine sonrada diğer dünya ülkelerine sıçrayan Küresel Finans Krizi gösterilebilir. Artık ülkeler kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan riskler yanında dış dünya ülkelerinden kaynaklanan riskler ile de karşılaşmaktadır. Ulrich Beck tarafından ortaya atılan Risk Toplumu kavramı da modern dünyamızda yaratılan risklerin özellikle küresel açık sistem nedeni ile ayırım tanımaksızın yayılmakta olduğunu vurgulamaktadır. Ülkelerin ekonomik, finansal ve politik açıdan ne kadar istikrarlı olduğu diğer bir ifade ile ne kadar az risk düzeyine sahip olduğu iktisat düşünürleri tarafından yakından takip edilen bir başlık haline gelmiştir.

Ülkeler ve sahip oldukları riskler uluslararası ekonomik sistemde sermaye hareketliliğinin arttığı 1990’lı yıllardan sonra önemini artırmıştır. Bu nedenle ülkelerin sahip oldukları risk düzeyleri, başta sermaye hareketleri olmak üzere diğer üretim faktörleri ile mal ve hizmetlerinde hareketliliğinin yönünü belirlemektedir. 1990’lı yıllarda ortaya atılmış bir çok teoriye göre mal ve hizmet fiyatlarında yaşanan volatilité ve sermaye hareketlerinin yönü gibi değişimlerin temel belirleyicisi olarak ülke riski kavramı gösterilmektedir. (Emir Kadı, 2005:37).

Uluslararası alanda genel geçer kabul görmüş bir kuruluş olan PRS Group tarafından yayınlanan “International Country Risk Guide” Uluslararası Ülke Risk Rehberinde yer alan tanımlamaya göre, ülke riski kavramı temelde 3 alt başlıkta ele alınmaktadır. Bu başlıklar; politik risk, ekonomik risk ve finansal risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik risk düzeyi hesaplanırken kişi başına GSYİH, reel GSYİH’deki büyüme oranı, enflasyon düzeyi, bütçe dengesinin GSYH’ya oranı çeşitli makroekonomik değişkenler dikkate alınmaktadır. Ekonomik risk düzeyinin belirlenmesi ile ele alınan ülkenin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulduğu kabul edilmektedir. Ekonomik riske benzer şekilde Finansal risk düzeyi belirlenirken de çeşitli makro ekonomik değişkenler ve oranlar kullanılmaktadır. Finansal risk dış borcun GSYİH’ya oranı, dış borç servisi/ihracat oranı, ithalat harcamaları, döviz kuru değişkenliği gibi parametreler üzerinden hesaplanmaktadır. Bu sayede ele alınan ülkenin dış borç ödeyebilme gücü belirlenmektedir. Politik risk düzeyi belirlenirken ekonomik ve finansal riskten farklı olarak hükümet istikrarı, sosyoekonomik durum, ülke içi ve dışı yaşanan karışıklıklar, yolsuzluklar, askeri yönetimin siyasete müdahalesi, dini ve etnik gerginlikler, hukukun üstünlüğü, demokratik hesap verilebilirlik gibi değişkenler dikkate alınmaktadır. (Yapraklı ve Güngör, 2007: 200). Söz konusu üç risk düzeyi toplam ülke riski olarak tanımlanmakta ve iktisat öğretilerinde birçok çalışmaya konu olmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İktisat yazınında politik risk, ekonomik risk ve finansal riskin bir arada düşünüldüğü ülke riski kavramı farklı tanımla ile genel ekonomik istikrarın bazı makroekonomik büyüklükler ile olan ilişkinin tespitine yönelik birçok çalışmanın var olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmaların genellikle sermaye faktörü temelli, diğer bir ifade ülke riski ile hisse senedi piyasaları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi değişkenlerle olan ilişkisi araştırma konusu olmuştur. Ayrıca literatürde ülke riski ile ekonomik büyüme, enflasyon ve bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda yer almaktadır. Ancak bu çalışmada olduğu gibi ekonomik, finansal ve politik istikrarın işsizlik üzerinde yarattığı etkiyi doğrudan doğruya araştıran bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Yine de ekonomik büyümenin istihdam düzeyi ile güçlü bir ilişkiye sahip olması nedeni ile analiz sonuçlarının işsizlik özelinde değerlendirilirken literatürde yer alan ülke riski ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak yapılmış çalışmalarla kıyaslanması mümkündür. Aşağıda ilgili literatüre ilişkin güncel seçilmiş çalışmalara yer verilmiştir.

Yapraklı ve Güngör (2007) yaptıkları çalışmalarında BIST 100 endeksi ile ülke riski arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacı ile Granger nedensellik ve Johansen Juselius eşbütünleşme testleri kullanarak Politik ve ekonomik riskten BIST100 endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuşlardır. Analiz sonuçlarına göre Ekonomik, politik ve finansal riskler; BIST100 endeksini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Arslan (2011) çalışmasında politik istikrarsızlık ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Türkiye ekonomisi üzerinde 1987-2007 yıllarını kapsayacak şekilde gerçekleştirilen ekonometrik analizde eş bütünleşme

testi ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre politik istikrarsızlık ve ekonomik performans arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ekonomik performanstan politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Ren vd. (2012) yaptıkları çalışmada politik riskin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkini araştırmışlardır. Çalışma 14 MENA ülkesi üzerinde 1984 -2009 zaman periyodunda yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak Panel ARDL yöntemi tercih edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre politik risk göstergelerinin uzun dönemde, MENA ülkelerindeki doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ortaya konmuştur. Kısa dönemde ise politik risk göstergelerinden hiçbirinin sermaye girişleri üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. ARDL testi sonuçlarına göre ele alınan değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde politik istikrar ile ekonomik gelişme arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilirken kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

Khan ve Akbar (2013) çalışmalarında seçilmiş 94 ülke üzerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile politik risk arasındaki ilişkiyi tespit etmeye amaçlamışlardır. Analiz 1986-2009 yılları arasındaki 23 yılı kapsamaktadır. Ekonometrik yöntem olarak Havuzlanmış en küçük kareler, bir yönlü ve iki yönlü sabit ve rassal etkiler modelleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre politik risk ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki yüksek gelirli ülkelerde, düşük gelirli ülkelere göre daha fazla olduğu ortaya konulmuştur.

Sari vd. (2013) Türkiye ekonomisi üzerinde ülke riski göstergeleriyle hisse senedi piyasası hareketleri arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Analizlerini aylık veriler kullanarak 2002:01-2010:10 zaman aralığında ARDL testi ile gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde hisse senedi piyasası hareketliliği ile finansal, ekonomik ve politik risklerin arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak bir ilişkinin varlığı ortaya koyulmuştur.

Çam (2014) çalışmasında politik risk ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı firmaların değerleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 200-2009 yılları arasındaki zaman aralığında panel veri analizi yöntemi ile gerçekleştirilen çalışma sonucunda %1'lik anlamlılık düzeyinde politik risk ile firma değerleri arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Kaya, Güngör ve Özçomak (2014) çalışmalarında BIST 100 endeksi ile politik risk arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1998 ve 2012 yılları arasında aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre BIST 100 endeksi ile politik risk arasında uzun dönemli ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Kaplan ve Yapraklı (2014) seçilmiş 48 orta gelirli ülke üzerinde makro ekonomik istikrar ve dışa açıklık gibi belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre düşük bir düzeyde de olsa söz konusu ülke grubu için kurumlar, dışa açıklık ve makroekonomik istikrarın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Kök vd. (2015) çalışmalarında Türkiye ekonomisi özelinde çeyreklik veriler kullanarak toplam ülke riskinin diğer bir ifade ile ekonomik, politik ve finansal risklerin bankacılık ve reel sektör performansı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ekonometrik uygulama 1993:4-2015:3 zaman aralığında aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ekonometrik yöntem olarak ise ARDL yöntemi tercih edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre ülke riski bileşenlerinden olan ekonomik ve politik risklerin bankacılık sektörü üzerinde negatif ve istatikselsel olarak anlamlı bir etkisinin var olduğunu ortaya koyarken finansal risklerin ise reel sektör üzerinde negatif ve istatikselsel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tepsi edilmiştir.

Kara ve Karabıyık'ın (2015) çalışmalarında ülke riski ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1999-2013 yılları arasında aylık verilerin kullanıldığı analizde Johansen eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeline dayalı nedensellik testleri uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre ekonomik, finansal ve politik riskler; BIST100 endeksini olumsuz yönde etkilemektedir.

Rama (2016) çalışmasında seçilmiş güney batı ülkeleri üzerinde finansal sektör ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. 2002-2014 yılları arasındaki veri seti panel analiz gerçekleştirilmiş ve söz konusu ülke grubunda finansal sektör büyüklüğü ve finansal istikrarın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yalçınkaya ve Kaya (2017) çalışmalarında G-12 ve G-8 ülkeleri olmak üzere toplam 20 ülke üzerinde politik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 1996-2005 zaman aralığındaki yıllık verileri kullanarak

gerçekleştirdikleri panel analiz sonuçlarına göre G-12 ve G-8 gruplarında politik istikrar/istikrarsızlık endeksinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin sırasıyla pozitif/negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışkan ve Kurt (2018) çalışmalarında finansal istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisi özelinde analiz etmişlerdir. 1984-2014 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak yaptıkları ekonometrik analizde Johansen eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme yöntemlerini kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuçlara göre değişkenler arası uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Bu çalışmada ülke riski kavramının alt başlıklarını oluşturan ekonomik, finansal ve politik istikrar ile işsizlik arasındaki ilişkiyi tespit etmek için ekonometrik yöntem olarak ARDL Sınır Testi Yaklaşımı tercih edilmiştir. Ayrıca modele dahil edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konulması amacı ile Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki bölümlerde ekonometrik uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Veri ve Model

Ekonometrik analizde Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik, politik ve finansal istikrar düzeyinin işsizlik üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmaktadır. Ekonometrik modelde bağımlı değişken olarak işsizlik oranı değişkeni kullanılırken, denklemin bağımsız değişkenleri olarak ise ekonomik istikrar, finansal istikrar, politik istikrar ve enflasyon (TÜFE) değişkenleri yer almaktadır. Ekonometrik analiz periyodu, 2007:01-2016:12 dönemini kapsamaktadır. Söz konusu zaman aralığında aylık veriler kullanılmıştır. Ekonometrik analiz dönemine ait verilere; ekonomik, politik ve finansal istikrar verisi uluslararası alanda genel geçer kabul gören Politik Risk Grubu (PRS Group) tarafından hazırlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi (ICRG)'nden temin edilirken, işsizlik ve enflasyon (TÜFE) verisi ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin veri tabanından elde edilmiştir. Veri setinin 2016 yılı ile sınırlandırılmasının temel nedeni PRS Group tarafından elde edilen verilere ulaşımın sınırlı olmasıdır.

Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik ve finansal istikrarın işsizlik üzerindeki etkisi analiz etmek için model aşağıdaki gibi kurulmuştur;

$$ET_t = \beta_0 + \beta_1 E\dot{I}_t + \beta_2 P\dot{I}_t + \beta_3 F\dot{I}_t + \beta_4 ENF_t + \epsilon_t \quad (1)$$

Yukarıda kurulan modelde yer alan değişkenler ve kısaltmaları sırası ile ; ET: İşsizlik, Eİ: Ekonomik İstikrar, Pİ: Politik istikrar, Fİ: Finansal İstikrar, ENF: Enflasyon, ve ϵ_t kavramı ise hata terimleri şeklindedir.

3.2. Yöntem

Eşbütünleşme testleri ele alınan değişkenler arasında var olan uzun dönem ilişkilerin tespiti için kullanılmaktadır. Eşbütünleşme testleri değişkenlerin durağanlık durumlarını dikkate alarak geliştirilmiştir. Literatürde yaygın olarak Johansen eş bütünleşme testi ve Engle Granger eş bütünleşme testi değişkenlerin aynı düzeyde birim kök içermesi yani değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaları durumunda aralarındaki uzun dönemli ilişkileri tespit etmek üzere kullanılmaktadır. Ancak değişkenlere ait serilerin aynı düzeyde durağan olmama durumunda ise ARDL modelinin kullanıldığı görülmektedir. ARDL modeli farklı düzeylerde durağan olan diğer bir ifade ile farklı düzeyde birim kök içeren seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkilerini açıklayabilmektedir. Peseran, Shin ve Smith tarafından geliştirilen ARDL modeli değişkenlerin düzey değerlerinde I(0), birinci farklarında I(1) ve düzey değer–birinci fark durumlarında aralarındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri açıklamaktadır. Değişkenlerin uzun dönem durumlarını ifade eden hata düzeltme mekanizması çerçevesinde tahmin edilen model aşağıdaki gibidir (Esen vd, 2012: 256).

$$Y_T = \Phi_0 + \sum_{i=1}^m \Phi_{1i} \Delta Y_{t=1} + \sum_{i=0}^n \Phi_{2i} \Delta X_{1t=1} + \dots + \sum_{i=0}^r \Phi_{ki} \Delta X_{kt=i} + U_t$$

$$Y_T = \Phi_0 + \sum_{i=1}^m \Phi_{1i} \Delta Y_{t=1} + \sum_{i=0}^n \Phi_{2i} \Delta X_{1t=1} + \dots + \sum_{i=0}^r \Phi_{ki} \Delta X_{kt=i} + \mu ecm_{t-1} + u_t$$

Kısa dönem modeline uzun dönem modelinin gecikmeli değeri ilave edilmektedir. Hata düzeltme mekanizması kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde dengelenme yani düzene girme durumunu göstermektedir.

aşşağıda ARDL modelinde izlenecek olan sınır testi denklemi yer almaktadır.

$$\Delta Y_t = \phi_0 + \sum_{i=1}^m \phi_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \phi_{2i} \Delta X_{1t-i} + \sum_{i=0}^r \phi_{ki} \Delta X_{kt=i} + \varepsilon_1 Y_{t-1} + \varepsilon_2 X_{1t-1} + \varepsilon_k Y_{kt-1} + U_t$$

Denklemden ; sabit terimi, Δ ; fark terimi, u ; hata terimini göstermektedir. Modelde eşbütünleşmenin varlığının tespit edilebilmesi için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunlukları Akaike ve Swartz kriteri ile belirlenir ve model EKK yöntemi ile tahminlenir. Eş bütünleşme ilişkisinin varlığı test edilirken ARDL modeline göre kurulacak hipotezler aşşağıdaki gibidir.

$H_0 : \varepsilon_1 = \varepsilon_2 = \dots = \varepsilon_k = 0$ (Eşbütünleşme yoktur.)

$H_1 : \varepsilon_1 \neq \varepsilon_2 \neq \dots \neq \varepsilon_k \neq 0$ (Eşbütünleşme vardır.)

Söz konusu hipotezler test edilirken hesaplanan F test değeri ile asimptotik kritik değeri kıyaslanmaktadır. Hipotezler sınanırken alt ve üst sınırlar belirlenerek yapılan değerlendirmede, (ALT DEĞER > F) ise eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotezi kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile modele ait ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Tam tersi durumda (ÜST DEĞER < F) ise H_0 boş hipotezi reddedilerek değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisinin varlığı anlaşılmaktadır. (ALT DEĞER > F > ÜST DEĞER) olarak hesaplanırsa kararsızlık durumunda kalınarak eşbütünleşme ilişkisinin varlığı hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır.

ARDL yöntemi kullanılırken öncelikle analize dahil edilen değişkenlerin birim kök içerip içermediği araştırılmaktadır. ARDL modelinin kullanılmasını engelleyen özel durum serilerin ikinci düzeyde durağan olmaları durumudur. Bu yüzden ARDL modelinde birim kök testleri serilerin ikinci düzeyde durağan olup olmadıklarını incelemek için gerçekleştirilmektedir. (Pata, Yurtkuran ve Kalça, 2016, s. 265). Dickey Fuller (DF) (1979) birim kök testi, analize konu olan serilerde birim kökün olup olmadığını araştırmada kullanılan bir yöntemdir. Dickey ve Fuller (1981), çalışması ile hata terimleri arasında kolerasyonun varlığından hareketle modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini dahil ederek ADF testini geliştirmişlerdir (Kurt vd, 2019: 218). Söz konusu test için oluşturulan sabitsiz, sabitli ve sabitli trendli üç model aşşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Sabitsiz – Trendsiz Model : $\Delta Y_t = \gamma Y (t - 1) + u_t$

Sabitli – Trendsiz Model : $\Delta Y_t = a + \gamma Y (t - 1) + u$

Sabitli – Trendli Model : $\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y (t - 1) + u_t$

Modeller bağlamında serilerin birim kök içermeye durumları aşşağıdaki hipotezler çerçevesinde sorgulanmaktadır.

$H_0 : \gamma = 0$ ($p = 1$), seri birim kök içermektedir.

$H_1 : \gamma < 0$ ($p < 1$), seri birim kök içermemektedir.

Serilerin birim kök içermemeleri durumunda H_0 hipotezi reddediliyor demektir. Bu durumda serilerin durağan olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Ancak H_1 hipotezinin reddedilmesi durumunda ise serilerin birim kök içerdiği diğer bir ifade ile serilerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Eğer seriler durağan değil ise fark alma yöntemi ile birim kök sınaması tekrar yapılacaktır. Literatürde ADF testi gibi sık kullanılan diğer bir birim kök testi ise Philips ve Perron (1988) testidir. Yazarlar çalışmalarında DF testi ve Genelleştirilmiş DF testinin temel varsayımları olan hata terimlerinin rassal yürüyüş halinde kabul edilmesi ve eş-varyans olması sorunlarını modele hata terimlerini düzeltmeyi içeren ve parametrik olmayan bir ekleme yaparak bu durumu gidermektedir. Bu bağlamda PP modelleri sabitsiz, sabitli ve sabitli ve eğim katsayılı olmak üzere üç şekilde kurulmaktadır.

Sabitsiz Model : $Y_t = \delta Y (t - 1) + u_t$

Sabitsiz Model : $Y_t = \beta_1 + \delta Y (t - 1) + u_t$

Sabitli ve Eğim Katsayılı Model : $Y_t = \beta_1 + \delta Y (t - 1) + \beta_2 (t - T/2) + u_t$

PP testi, DF testinin kullandığı kritik değeri kullanmaktadır. Hipotez testi DF testinde sınandığı gibi kurulmaktadır.

$H_0 : \gamma = 0$, seride birim kök bulunmaktadır.

$H_1 : \gamma < 0$, seride birim kök bulunmamaktadır.

H_0 hipotezinin kabul edildiği durumda seri durağan değildir. H_1 hipotezi kabul edildiğinde ise seriler durağandır.

3.3. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi

Hatemi-J (2012) testi Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap granger nedensellik testinin pozitif negatif şoklarının ayrıştırılmış halidir. Hacker ve Hatemi-J (2006) granger nedensellik testinde değişkenler arasındaki nedenselliği belirlemek amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik testi (1995) kullanılmakta ancak hataların normal dağılmama olasılığı bulunduğundan dolayı kritik değerler bootstrap monte carlo simülasyonu ile elde edilmektedir. Fakat bu modelin eleştirilen tarafı pozitif ve negatif şokların ayırımına dair bir sonuç verememesidir. Hatemi – J (2012) asimetrik nedensellik testi ile özellikle finansal zaman serilerinin kullanıldığı çalışmalarda oldukça anlamlı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Söz konusu model şu şekilde ifade edilebilir (Çevik ve Zeren, 2014: 202)

y_{1t} ve y_{2t} gibi iki bütünlük seri arasındaki nedensellik ilişkisinin test edildiğini varsaydığımızda:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{10} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{20} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}$$

Burada $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ ifadeleri başlangıç düzeylerini temsil etmektedir. Teste ait pozitif ve negatif şoklar ise aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0), \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0), \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0), \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0)$$

Bu denklemler ile y_{1t} ve y_{2t} eşitlikleri düzenlenerek aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{10} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-$$

ve benzer şekilde;

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{20} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-$$

Her değişkende yer alan pozitif ve negatif şoklar ise birikimli formda aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$y_{1i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+, y_{1i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, y_{2i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+$$

3.4. Modele Ait Ön Testler

Zaman serilerinde modelde hangi test yönteminin kullanılacağı birim kök testleri aracılığıyla serilerin durağanlıkları araştırıldıktan sonra belirlenmektedir. Çalışmada birim kök testi olarak ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) testleri kullanılmıştır. Modele ait uygun gecikme uzunlukları ise AIC (Akaike Information Criteria) dikkate alınarak hesaplanmıştır.

3.4.1. Birim Kök Test Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde birinci aşama serilerin durağanlıklarının test edilmesidir. Çalışmaya ait serilerin durağanlık testleri ADF ve PP yöntemleri ile yapılmıştır. İlgili birim kök testi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları.

Değişkenler		ADF		PP	
		Sabitli	Sabitli/Trendli	Sabitli	Sabitli/Trendli
ET	I(0)	-3.244667 (0.2040)	-3.568524 (0.3800)	-2.261225 (0.1865)	-2.269803 (0.4463)
	I(1)	-8.280708 (0.0000)*	-8.227561 (0.0000)*	-4.055176 (0.0017*)	-4.082378 (0.0090*)
Eİ	I(0)	-3.044870 (0.3410)	-3.141466 (0.1023)	-4.110822 (0.0014)*	-4.182434 (0.0066)*
	I(1)	-10.69205 (0.0000)*	-10.64470 (0.0000)*	-13.07453 (0.0000)*	-13.03555 (0.0000)*
Fİ	I(0)	-2.255662 (0.1883)	-2.740172 (0.2230)	-2.255662 (0.1883)	-2.841890 (0.1889)
	I(1)	-9.843010 (0.0000)*	-9.805349 (0.0000)*	-9.850450 (0.0000)*	-9.813976 (0.0000)*
Enf	I(0)	-5.244149 (0.0000)*	-5.400244 (0.0001)*	-2.582016 (0.0999)***	-2.646139 (0.2612)
	I(1)	-2.783416 (0.0000)*	-8.650861 (0.0000)*	-2.948308 (0.0433)**	-2.957826 (0.1492)
Pİ	I(0)	-1.792901 (0.3823)	-2.986238 (0.1410)	-1.794195 (0.3816)	-3.016423 (0.1327)
	I(1)	-9.050079 (0.0000)***	-9.071259 (0.0000)***	-8.999640 (0.0000)***	-9.067777 (0.0000)***

*: 0.01, **:0.05 ve ***:0.10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

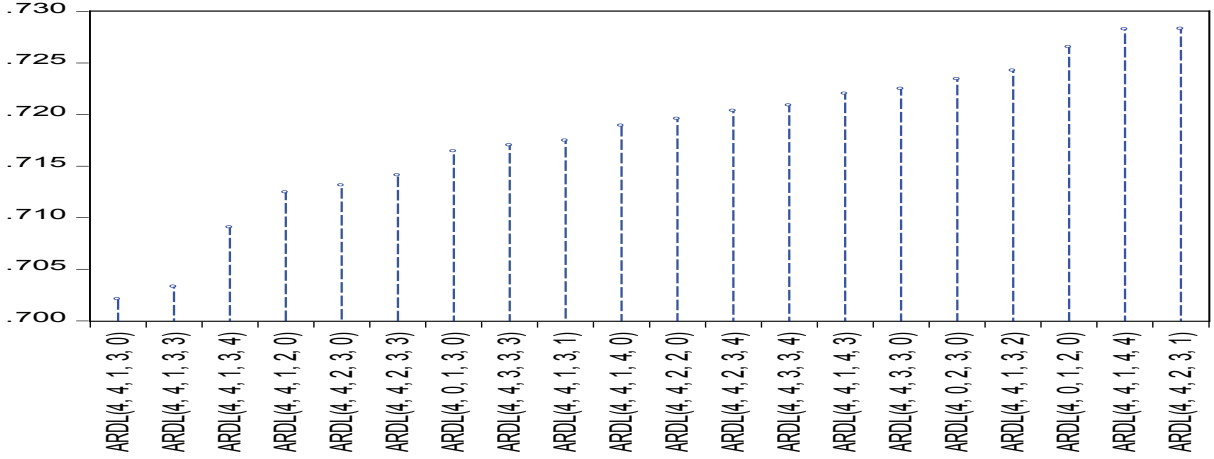
Birim kök test sonuçları ADF testi sonuçları bağlamında değerlendirildiğinde enflasyon değişkenine ait hem sabitli hem de trendli model hariç diğer değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları, düzey değerlerinde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. Enflasyon ise sabitli modelde 0.01 anlamlılık düzeyinde düzey değerinde durağandır. PP birim kök test sonuçları değerlendirildiğinde ise ekonomik istikrar değişkeni hem sabitli hem trendli modelde düzey değerinde, enflasyon ise sabitli modelde düzey değerinde durağandır. Modelde ki diğer değişkenler; işsizlik, finansal istikrar, politik istikrar düzey değerlerinde birim kök içermekte, birinci farklarında durağan duruma geçmektedirler. Bu sonuçlar serilerin farklı düzeylerde birim kök içerdiklerini ve birinci farkları alındıktan sonra birim kökten arındıklarını ve durağanlaştıklarını göstermektedir. Bu yüzden çalışmada ARDL modeli kurulmasının önünde bir engel bulunmadığı görülmektedir.

3.5. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

ARDL modeli için ikinci ön koşul uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesidir. AIC kriteri dikkate alınarak elde edilen sonuçlar Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. AIC Kriterleri.

Akaike Information Criteria (top 20 models)

Gecikme uzunluğunun belirlenmesi için AIC kriteri çerçevesinde 20 alternatif model Tablo 2’de yer almaktadır. Buna göre en düşük değere sahip (4,4,2,3,1) modeli tahmin için uygun model olarak seçilmiştir.

Tablo 2. Analiz Bulguları.

Sınır Testi Sonuçları			
Hesaplanan F istatistik Değeri	4.263146		
Tablo Kritik Değerleri	I(0)	I(1)	
%10	2.2	3.09	
%5	2.56	3.49	
%1	3.29	4.37	
Tanısal Test Sonuçları			
Breusch-Godfrey LM test İstatistik değeri	1.025012(0.4393)		
Jarque Bera İstatistik değeri	3.081621(0.6784)		
Heteroskedasticity Testi ARCH istatistik değeri	1.764480(0.1871)		
Ransey Reset Test İstatistik değeri	0.279153(0.5986)		

Sınır testi sonuçlarına göre hesaplanan F istatistik değerinin tablo üst kritik değerinden büyük olması (Hesaplanan F istatistik değeri: 4.26 > I(1) tablo üst kritik değeri) değişkenler arasında eşbütünlüğe ilişkin varlığını göstermektedir. Modele ait tanısal test sonuçları değerlendirildiğinde Breusch-Godfrey LM Testi otokorelasyonun olmadığını, Breusch-Pagan-Godfrey modelde değişen varyans sorununun olmadığını, Jarque Bera değeri modelde normal dağılım sorunu olmadığını, Ramsey Reset testi modelde model kurma hatasının olmadığını göstermektedir. Elde edilen bu eşbütünlüğe ilişkin tahmin edilen uzun dönem denklem sonuçları ise Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Uzun Dönem Model Sonuçları.

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	t-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Fİ	-0.123203	0.259968	-0.473915	0.6367
Eİ	-1.745784	0.661080	-2.640807	0.0098***
ENF	1.217668	0.665404	1.829968	0.0707*
Pİ	-0.230617	0.177509	-1.299184	0.1973
C	57.875653	18.565341	3.117403	0.0024

***, * 0.01 ve 0.10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Uzun dönem model sonuçlarına göre, ekonomik istikrar ile işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki enflasyon ile pozitif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın işsizlik ile finansal istikrar ve politik istikrar arasında negatif yönlü istatistiksel olarak anlamsız ilişki bulunmuştur. Buna göre, ekonomik istikrarlılıktaki 1 birimlik yüzde artış işsizlik oranlarını -1.74 birim azaltmaktadır. Enflasyonda meydana gelen 10 birimlik yüzde artış ise işsizlik üzerinde 1.21 birimlik artışa neden olmuştur.

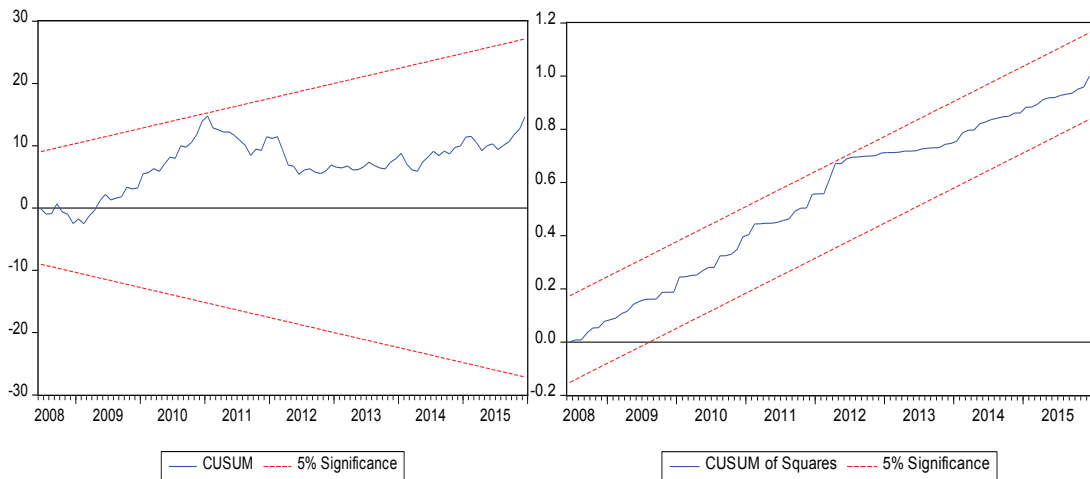
Modelde kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin uzun dönemde giderilme durumunu gösteren hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.

Değişkenler	Katsayı	Std.hata	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
D(ET(-1))	0.648279	0.089675	7.229224	0.0000
D(ET(-2))	-0.017894	0.110606	-0.161783	0.8718
D(ET(-3))	-0.378472	0.086161	-4.392601	0.0000
D(Fİ)	-0.066530	0.031717	-2.097630	0.0387
D(Fİ(-1))	-0.047366	0.032117	-1.474829	0.1437
D(Fİ(-2))	-0.071747	0.032987	-2.174984	0.0322
D(Fİ(-3))	-0.077885	0.033974	-2.292473	0.0242
D(Eİ)	-0.063872	0.031653	-2.017890	0.0465
D(ENF)	0.137376	0.123170	1.115336	0.2676
D(Pİ)	-0.060705	0.051773	-1.172514	0.2442
D(Pİ(-1))	0.123760	0.052594	2.353125	0.0209
D(Pİ(-2))	0.089770	0.051727	1.735469	0.0862
CointEq(-1)	-0.070790	0.013376	-5.292375	0.0000

Hata düzeltme modeli ile elde edilen hata düzeltme katsayısının -0.070790 (0.0000) istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olması modelde oluşan kısa dönem dengeden sapma durumlarının uzun dönemde dengelendiğini göstermektedir. CUSUM testinde ardışık hataların tahmininin uzun dönemde aynı işaretli olması ve uzun süre aynı görünümde kalması belirsizliği ifade etmektedir. Modele ait CUSUM ve CUSUMSQ Testi sonuçları Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUM SQ Test Sonuçları.

Yukarıda Şekil 2'de görüldüğü gibi %5 anlamlılık düzeyinde mavi renkle gösterilmiş olan CUSUM VE CUSUM-SQ test grafikleri kırmızı kesikli çizgiler ile sınırlandırılmış alanda yer aldığı için modelde yapısal kırılma sorununun bulunmadığını diğer bir ifade ile modele ait değişkenlerin ve parametrelerin istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi.

Sıfır Hipotezi (H0)	Test istatistiği	P-value	%1	%5	%10
$E\dot{I}^+ \not\rightarrow ET^+$	23.082***	0.000	10.400	6.625	5.127
$P\dot{I}^+ \not\rightarrow ET^+$	4.649	0.980	10.498	5.977	4.565
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow ET^+$	0.369	0.831	9.026	6.228	4.678
$ENF^+ \not\rightarrow ET^+$	8.931**	0.011	8.636	5.751	4.594
$E\dot{I}^+ \not\rightarrow ET$	35.993***	0.000	13.305	9.687	7.491
$P\dot{I}^+ \not\rightarrow ET$	5.332	0.702	9.351	6.269	4.868
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow ET$	2.951	0.229	9.434	6.009	4.824
$ENF^+ \not\rightarrow ET$	2.095	0.351	9.163	6.598	4.957
$E\dot{I}^- \not\rightarrow ET$	70.396***	0.000	26.218	18.319	15.944
$P\dot{I}^- \not\rightarrow ET$	0.634	0.889	11.883	7.415	6.213
$F\dot{I}^- \not\rightarrow ET$	2.540	0.468	11.355	8.273	6.621
$ENF^- \not\rightarrow ET$	3.743	0.291	13.094	8.001	6.188
$E\dot{I}^- \not\rightarrow ET^+$	22.106***	0.000	14.277	10.259	8.084
$P\dot{I}^- \not\rightarrow ET^+$	1.053	0.591	9.374	5.911	4.700
$F\dot{I}^- \not\rightarrow ET^+$	11.355	0.313	10.424	6.705	4.777
$ENF^- \not\rightarrow ET^+$	2.737	0.255	9.250	5.699	4.437
$ET^+ \not\rightarrow E\dot{I}^+$	3.702	0.157	11.719	6.712	4.745
$P\dot{I}^+ \not\rightarrow E\dot{I}^+$	0.002	0.961	21.415	1.850	0.858
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow E\dot{I}^+$	0.886	0.347	16.737	4.510	1.894
$ENF^+ \not\rightarrow E\dot{I}^+$	0.573	0.751	39.714	11.371	3.653
$ET^+ \not\rightarrow E\dot{I}^-$	49.099***	0.000	17.320	10.106	8.015
$P\dot{I}^+ \not\rightarrow E\dot{I}^-$	0.154	0.694	11.819	4.168	2.279
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow E\dot{I}^-$	0.041	0.841	17.232	3.635	1.762
$ENF^+ \not\rightarrow E\dot{I}^-$	0.463	0.793	11.655	6.761	5.139
$ET^- \not\rightarrow E\dot{I}^-$	43.436***	0.000	26.864	18.943	16.059
$P\dot{I}^- \not\rightarrow E\dot{I}^-$	0.857	0.355	10.305	3.641	1.951
$F\dot{I}^- \not\rightarrow E\dot{I}^-$	0.043	0.835	11.772	3.705	2.160
$ENF^- \not\rightarrow E\dot{I}^-$	5.907	0.520	9.623	6.289	4.644
$ET^- \not\rightarrow E\dot{I}^+$	4.376	0.357	15.049	10.684	8.315
$P\dot{I}^- \not\rightarrow E\dot{I}^+$	3.790	0.528	12.651	4.047	2.236
$F\dot{I}^- \not\rightarrow E\dot{I}^+$	0.940	0.332	14.990	3.953	1.757
$ENF^- \not\rightarrow E\dot{I}^+$	2.509	0.285	11.646	7.202	5.113
$ET^+ \not\rightarrow P\dot{I}^+$	3.082	0.214	11.080	5.999	4.524
$E\dot{I}^+ \not\rightarrow P\dot{I}^+$	0.047	0.829	27.605	2.330	0.939
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow P\dot{I}^+$	0.424	0.515	19.276	5.173	1.896
$ENF^+ \not\rightarrow P\dot{I}^+$	13.403	0.564	31.186	12.717	6.103
$ET^+ \not\rightarrow P\dot{I}^-$	59.538	0.689	14.059	9.130	6.910
$E\dot{I}^+ \not\rightarrow P\dot{I}^-$	0.056	0.814	22.637	4.863	1.347
$F\dot{I}^+ \not\rightarrow P\dot{I}^-$	0.261	0.609	10.610	4.242	1.887
$ENF^+ \not\rightarrow P\dot{I}^-$	0.232	0.890	11.925	7.039	5.281

Ekonomik Finansal ve Politik İstikrarın İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi Ve Nedensellik Analizi

$ET \rightarrow P_i^-$	15.588	0.196	11.455	7.981	6.374
$Ei \rightarrow P_i^-$	0.926	0.336	9.197	3.533	2.263
$F_i \rightarrow P_i^-$	3.152	0.761	7.163	3.897	2.643
$ENF^- \rightarrow P_i^-$	0.267	0.875	9.263	5.967	4.606
$ET \rightarrow P_i^+$	1.523	0.677	11.793	8.465	6.268
$Ei \rightarrow P_i^+$	0.075	0.784	27.542	4.653	1.370
$F_i \rightarrow P_i^+$	0.016	0.899	11.481	3.018	1.618
$ENF^- \rightarrow P_i^+$	1.294	0.524	11.771	7.158	5.136
$ET^+ \rightarrow F_i^+$	4.076	0.130	8.562	5.800	4.518
$Ei^+ \rightarrow F_i^+$	0.901	0.343	13.184	3.741	2.024
$P_i^+ \rightarrow F_i^+$	1.437	0.231	17.570	3.741	1.802
$ENF^+ \rightarrow F_i^+$	3.924	0.270	18.502	9.458	6.628
$ET^+ \rightarrow F_i^-$	6.005	0.111	13.530	8.390	6.195
$Ei^+ \rightarrow F_i^-$	78.043	0.879	24.174	11.975	6.730
$P_i^+ \rightarrow F_i^-$	0.001	0.970	7.893	4.101	2.701
$ENF^+ \rightarrow F_i^-$	2.153	0.341	11.064	6.234	4.486
$ET \rightarrow F_i^-$	4.049	0.256	11.679	8.220	6.324
$Ei \rightarrow F_i^-$	2.157	0.142	13.840	3.299	2.058
$P_i^- \rightarrow F_i^-$	0.976	0.323	8.298	4.327	2.795
$ENF^- \rightarrow F_i^-$	5.129	0.787	10.270	6.435	4.668
$ET \rightarrow F_i^+$	8.428	0.380	14.183	8.509	6.883
$Ei \rightarrow F_i^+$	0.614	0.893	13.642	8.595	6.353
$P_i^- \rightarrow F_i^+$	0.135	0.714	8.325	3.750	2.591
$ENF^- \rightarrow F_i^+$	4.560	0.102	9.583	6.402	4.982
$ET^+ \rightarrow INF^+$	4.903*	0.086	10.228	6.572	4.982
$Ei^+ \rightarrow INF^+$	1.001	0.606	40.569	7.262	3.573
$P_i^+ \rightarrow INF^+$	22.978	0.240	24.874	9.604	5.786
$F_i^+ \rightarrow INF^+$	27.253	0.100	20.205	10.127	6.483
$ET^+ \rightarrow INF^-$	87.442***	0.000	29.313	21.966	19.542
$Ei^+ \rightarrow INF^-$	0.272	0.873	31.370	8.214	4.267
$P_i^+ \rightarrow INF^-$	0.449	0.799	16.243	6.457	4.601
$F_i^+ \rightarrow INF^-$	5.670	0.590	15.659	6.872	4.266
$ET \rightarrow INF^-$	5.202	0.158	11.555	7.542	6.123
$Ei \rightarrow INF^-$	1.044	0.593	9.365	5.551	4.100
$P_i^- \rightarrow INF^-$	0.407	0.816	9.723	6.184	4.827
$F_i^- \rightarrow INF^-$	1.503	0.472	10.162	6.386	4.754
$ET \rightarrow INF^+$	43.684***	0.000	27.957	23.154	19.403
$Ei \rightarrow INF^+$	1.039	0.595	22.770	8.185	4.364
$P_i^- \rightarrow INF^+$	1.818	0.403	14.565	6.372	4.649
$F_i^- \rightarrow INF^+$	1.855	0.396	16.217	7.213	4.491

*Not: Optimal gecikme uzunluğu HJC Bilgi kriteri ile tespit edilmiştir. Bootstrap sayısı 10000. ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.*

Asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik istikrarın pozitif şoklarında işsizliğin negatif şoklarına doğru, ekonomik istikrarın negatif şoklarından işsizliğin negatif şoklarına doğru, ekonomik istikrarın negatif şoklarından işsizliğin pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. İşsizlikteki pozitif şoklardan ekonomik istikrardaki negatif şoklara doğru, işsizlikteki negatif şoklardan ekonomik istikrardaki negatif şoklara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bir başka ifadeyle işsizlikten ekonomik istikrara doğru ve ekonomik istikrardan işsizliğe doğru çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. İşsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki negatif şoklara doğru, işsizlikteki negatif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Ekonomik, finansal ve politik istikrarın yarattığı ekonomik etkiler özellikle 1990'lı yıllardan sonra iktisat düşünürleri tarafından sıklıkla araştırılmıştır. Bu çalışmada da ekonomik, finansal ve politik istikrarın işsizlik üzerindeki etkileri Türkiye Ekonomisi özelinde incelenmiştir. Ekonometrik uygulama 2007-2016 yılları arasındaki aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz yöntemi olarak ARDL sınır testi yaklaşımı ve Hatemi- J (2012) asimetrik nedensellik testi tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik istikrar ile işsizlik arasında uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, finansal istikrar ve politik istikrar ile işsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca teoriye uygun şekilde enflasyon ile işsizlik arasındaki istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Daha basit bir ifade ile modele dâhil edilen ekonomik istikrar ve enflasyon değişkenleri ile işsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilirken politik ve finansal istikrar değişkenlerinin işsizlikle arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi özelinde ekonomik, finansal ve politik istikrarın işsizlik üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Ekonometrik modelde ARDL sınır testi yaklaşımı ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için Hatemi- J asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Ekonometrik uygulamada bağımlı değişken olarak işsizlik kullanılırken, bağımsız değişkenler olarak ise ekonomik istikrar, finansal istikrar, politik istikrar ve enflasyon modele dahil edilmiştir. Ekonometrik analizin zaman kısıtı 2007-2016 yılları olarak kabul edilmiş ve değişkenlere ait veriler aylık olarak kullanılmıştır. Ekonomik, finansal ve politik istikrar verileri genel geçer kabul görmüş bir uluslararası kurum olan PRS Group üzerinden temin edilirken enflasyon ve işsizlik verileri TÜİK veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre ekonomik istikrar ile işsizlik arasında uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, finansal istikrar ve politik istikrar ile işsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca teoriye uygun şekilde enflasyon ile işsizlik arasındaki istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Daha basit bir ifade ile modele dâhil edilen ekonomik istikrar ve enflasyon değişkenleri ile işsizlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilirken politik ve finansal istikrar değişkenlerinin işsizlikle arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için gerçekleştirilen Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre ise işsizlikten ekonomik istikrara doğru ve ekonomik istikrardan işsizliğe doğru çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. İşsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki negatif şoklara doğru, işsizlikteki negatif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. ARDL testi sonuçları ile Hatemi-J (2012) Asimetrik nedensellik testi sonuçları arasında bir tutarlılık gözlemlenmektedir.

Analiz sonucunda elde edilen bulguların birbirleri ile ve teorik beklentiyle uyuyor olması ekonometrik modelin sonuçlarının tutarlılığını göstermektedir. Ekonomik istikrar, finansal istikrar ve politik istikrar başlıklarından oluşan ülke riski kavramının etkileri üzerine yapılmış çalışmalardan oluşan literatüre bakıldığında doğrudan doğruya işsizliğin bağımlı değişken olarak kullanıldığı bir çalışma ile karşılaşılamamaktadır. Ancak ekonomik büyüme ile işsizlik arasında teorik olarak güçlü bir bağ bulunmaktadır. Ekonomik büyüme arttıkça işsizliğin azalması bekleneneği için ulaşılan sonuçların ekonomik ve finansal istikrarın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşan çalışmalarla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AHMED, M, U. and MOHAMMAD H. P. (2013). "The Role of Political Stability on Economic Performance: The Case of Bangladesh". *Journal of Economic Cooperation and Development*, 34- (3): 61-100.
- ARSLAN, A. (2011). "Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*". 11(1), 73-80.
- BLANCO, L. (2013). "Finance, Growth, and Institutions in Latin America: What are the Links?". *Latin American Journal of Economics* 50 (2): 179–208.
- ÇALIŞKAN, D, Z. ve KURT, Ü. (2018). "Türkiye Ekonomisinde Finansal İstikrar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Social Science Development Journal*, Vol: 3/2: 414-423.
- ÇAM, A, V. (2014). "Politik Riskin Firma Değeri İle İlişkisi: İMKB'ye Kayıtlı Firmalar Üzerinde Bir Uygulama". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15 (1): 109- 122.
- ÇEVİK, Z. ve ZEREN, F. (2014). "Tarım Kredilerinin Finansal Gelişim Üzerindeki Etkisinin Asimetrik Nedensellik Testi ile İncelenmesi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 24: 197-208.
- DİCKEY, D, A. and FULLER, W, A. (1979). "Distruption of the Estimators for Autoregressive Series with a Unit Root", *Journal of the American Statical Association*, No, 49: 427-431.
- EMİRKADI, Ö. (2005). "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Sosyo Ekonomi*, 1(2) : 35-62.
- ESEN, E., YILDIRIM, S. ve KOSTAKOĞLU, F. (2012). "Felstein - Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1: 251-267.
- KAPLAN, F. ve YAPRAKLI, S. (2014). "The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis on Middle Income Countries". *Ekonometri ve İstatistik*, 20: 104-123.
- KARA, E. ve LALE K. (2015). "The Effect of Country Risk on Stock Prices: An Application in Borsa İstanbul". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20 (1): 225-239.
- KAYA, A. BENER G. ve SUPHI M. Ö. (2014). "Politik Risk Yatırımcının Dikkate Alması Gereken Bir Risk Midir? Borsa İstanbul Örneği". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16 (1): 74-87.
- KÖK, R., RAMAZAN E. ve ELİF A. Y. (2015). "Ülke Riski Bileşenlerinin Bankacılık ve Reel Sektör Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, 1993- 2015". *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi* 19 (2): 151-171.
- KURT, Ü., KILIÇ, C. ve ÖZEKİCİ, H. (2019) "Doğrudan Yabancı Yatırımların Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi Yaklaşımı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* Cilt 22, Sayı 1 Nisan 2019 (e-ISSN: 2564-7458) SS.213-224 / Araştırma Makalesi
- PATA, U. K., YURTKURAN, S. ve KALÇA, A. (2016). "Türkiye'de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38 (2) :265-266.
- PHİLLIPS, C. B. ve PERRON, P. (1998). "Test for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, Cil:75, No:2: 335-346.
- PRS-ICRG <https://www.prsgroup.com/explore-our-products/countrydata-online>, 15.03.2018.
- RAMA, A. (2016). "Investigating Financial Development- Economic Growth Nexus: A Southeastern Europe Perspective. Bankf Albania Working Paper. (Erişim:https://www.researchgate.net/publication/326719919_Investigating_financial_development 03.02.2018).
- SARİ, R., MEHMET U. ve SHAWKAT M. H. (2013). "The Relationship Between Disaggregated Country Risk Ratings and Stock Market's Movements: An ARDL Approach". *Emerging Markets Finance and Trade* 49 (1): 4-16.
- Türkiye İstatistik kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 15.03.2018.
- YALÇINKAYA, Ö. ve KAYA, V. (2017). "Politik İstikrarın/İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerinde Bir Uygulama (1996-2015)". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, ss, 277-298.
- YAPRAKLI, S. ve BENER, G. (2007). "Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 İndeksi Üzerine Bir Araştırma". *Ankara SBF Dergisi* 62 (2): 199-218.

Finansal Korku Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Analizi*

ÖZ

Bir yatırımın başarısı, sağlayacağı getiriye ve bu getiri için katlanılacak riske bağlıdır. Bu nedenle yatırım kararı verilirken risk ve getirinin belirlenmesi gerekmektedir. Ancak günümüzde yatırımın değerini etkileyebilecek risk faktörlerinin belirlenmesi giderek güçleşmektedir. Yatırımcılar yerel göstergelerin yanı sıra bölgesel ve global risk göstergelerini de takip etmek durumunda kalmaktadır. Öte yandan, borsalar arasındaki ilişkilere benzer şekilde risk göstergeleri arasında da ilişkiler bulunabilmektedir. Dolayısıyla yatırımcıların yatırım yapmayı planladıkları finansal varlıkları etkileyen risk göstergelerinin yanında bu göstergeler arasındaki ilişkileri de belirlemesi ve öngörülerinde bu ilişkileri de dikkate alması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; finansal korku endeksleri olarak adlandırılan VIX, EURO STOXX 50, CBOE EuroCurrency, CBOE altın ve CBOE petrol oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin Breitung & Candelon (2006) frekans- ta nedensellik testi ile analiz edilmesidir. Ampirik sonuçlar ele alınan korku endeksleri arasında farklı frekanslarda nedensellik ilişkileri olduğuna işaret etmiştir.

Melik KAMIŞLI¹

Fatih TEMİZEL²

Anahtar Kelimeler: Oynaklık Endeksleri, Frekansta Nedensellik Testi, Risk Yönetimi.

JEL Kodları: C58, G11, G32.

Analysis of the Relationships between the Financial Fear Indices

ABSTRACT

The success of an investment depends on the return and the risk undertaken to provide this return. Therefore, the risk and return should be determined when making investment decision. However, it is difficult to identify risk factors that may affect the value of the investment. So, investors have to follow regional and global risk indicators as well as local indicators. On the other hand, similar to the relations between stock exchanges, there may be relations between risk indicators. Therefore, investors should determine the relationships between these indicators besides determining the risk indicators that affect the selected assets, and they should consider these relationships in forecasts. In this context, the purpose of this study is to analyze the relationships between VIX, EURO STOXX 50, CBOE EuroCurrency, CBOE gold and CBOE oil volatility indices that are called as financial fear indices by Breitung & Candelon (2006) frequency domain causality test. The results show that there are causality relations between the fear indices in different frequencies.

Keywords: Volatility Indices, Frequency Domain Causality Test, Risk Management.

JEL Codes: C58, G11, G32.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

melikkamisli@gmail.com

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi,

ftemizel@anadolu.edu.tr

* Bu çalışmanın özet versiyonu 20-22 Haziran 2019 tarihlerinde Bandırma, Türkiye’de gerçekleştirilen II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS’ 19)’da sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Modern portföy teorisinin ortaya çıkması ile birlikte yatırımcılar çeşitlendirme ile portföy riskini düşürme yoluna gitmiştir. Ancak sistematik risk kaynaklarındaki büyük değişimler ve finansal liberalleşme yatırımcıları uluslararası piyasalara yönlendirmiştir. Bu durum, bir yandan yatırım alternatiflerini arttırırken öte yandan yatırım süreçlerini daha karmaşık bir hale getirmiştir. Özellikle piyasalar arasındaki entegrasyonun artmasına bağlı olarak bir piyasada yaşanan değişim diğer piyasalarda da önemli etkiler yaratmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler yatırımcıların takip edebilecekleri gösterge arayışlarına neden olmuş ve bu bağlamda pek çok yerel ve global risk göstergesi oluşturulmuştur. Günümüzde bu göstergeler piyasaların izlenmesi, portföy oluşturulması, portföy yönetimi ve risk yönetimi süreçlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Yatırım kararlarını etkileyen iki temel unsurun risk ve getiri olduğu kabul edilmekle birlikte, yatırımcı davranışlarının da yatırım kararlarını doğrudan etkilediği ve piyasaları şekillendirdiği bilinmektedir. Yatırımcı algısında ortaya çıkan kötümser hava başta hisse senedi piyasaları üzere finansal piyasalarda önemli düşüşlere neden olurken, iyimser yaklaşımlar piyasalarda alım yönünde bir hareketlilik başlatmaktadır. Bu bağlamda, davranışsal finans çerçevesinde insan davranışlarının piyasalar üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmalar yapılmaktadır. Öte yandan yatırımcı algısını temsil ettiği inanan, başta finansal korku endeksi olarak adlandırılan VIX endeksi ve emtia bazlı endeksler geliştirilmiştir. Oluşturulan bu endeksler hem yatırımcılar hem de piyasa yapıcılar tarafından yakından izlenmektedir.

Bir yatırımdan istenilen getirinin elde edilebilmesi, getiriyi etkileyebilecek risk faktörlerinin tespitine ve söz konusu faktörün yatırım aracı ile olan ilişkisinin doğru bir şekilde belirlenebilmesine bağlıdır. Ancak yatırımcı sayısındaki artışlar, finansal araç çeşitliliği ve uluslararası sermaye hareketlerinin artması bu ilişkilerin belirlenmesini daha karmaşık hale getirmektedir. Bu durum yatırımcıları, yatırım kararı verirken ve portföy yönetimi sürecinde takip edebilecekleri, piyasalarda kabul görmüş gösterge arayışına itmektedir. Yatırımcılar finansal piyasalarda var olan endeksleri analiz ederek, yatırım stratejilerine uygun olanları tespit etmek durumundadır. Ancak, yapılan çalışmalar endeksler arasında da ilişkilerin bulunduğu ve bu ilişkiler dikkate alınmadan yapılan analizlerin yanıltıcı olabileceğine işaret etmektedir. Sağlıklı yatırım kararlarının alınabilmesi söz konusu ilişkilerin doğru tespit edilmesine bağlı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı VIX, EURO STOXX 50, CBOE EuroCurrency, CBOE altın ve CBOE petrol oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin frekans boyutunda analiz edilmesidir. Bu amaca uygun olarak söz konusu endeksler arasındaki ilişkiler Breitung & Candelon (2006) testi ile analiz edilmiştir.

2. LİTERATÜR

Finans piyasalar açısından büyük önem taşıyan oynaklık kavramı farklı boyutları ile birçok çalışmada ele alınmıştır. Bu çalışmalar içerisinde özellikle VIX endeksi ile farklı finansal varlıklar arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Sarwar (2012) çalışmasında BRIC ve ABD piyasalarında VIX endeksinin etkinliğini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda BRIC ve ABD hisse senedi piyasaları ile VIX endeksi arasındaki ilişkiler çapraz korelasyon testi ile analiz edilmiştir. Çalışma ile VIX ile ABD, Çin ve Brezilya hisse senedi piyasaları arasında asimetric ilişkiler belirlenmiştir. Badshah vd. (2018), 2011-2016 döneminde VIX endeksinde yaşanan değişimler ile Çin, Brezilya ve gelişmekte olan piyasa oynaklıklarındaki yaşanan değişimler arasındaki ilişkileri karışık kantil regresyon – Copula yaklaşımı ile analiz etmiştir. Çalışmada ayrıca VIX endeksindeki pozitif ve negatif şoklara bağlı olarak asimetric ilişkiler araştırılmıştır. Çalışma sonucunda korku endeksindeki değişiklikler ile gelişmekte olan piyasa oynaklık endekslerindeki değişiklikler arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Öner (2018) 2008–2011 tarihleri arasında petrol, VIX endeksi, döviz kuru, faiz ve altın arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan testler sonucunda VIX endeksi ile ABD tahvil faiz oranları ve EUR/USD paritesi arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri belirlenmiştir. Öner, İçellioğlu ve Öner (2018) ise VIX endeksi ile gelişmekte olan piyasalar arasındaki ilişkileri eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile analiz etmiştir. Çalışma ile VIX endeksi ile Arjantin hisse senedi piyasa dışında diğer incelenen tüm piyasalara arasında kısa ya da uzun dönemli ilişki belirlenmiştir.

Literatürde farklı risk göstergelerinin farklı tip ve özellikteki piyasalar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Basher ve Sadorsky (2016), 2000-2014 döneminde 23 gelişmekte olan ülke hisse senedi piyasası ile VIX endeksi, altın, tahvil ve petrol fiyatları arasındaki oynaklık ilişkilerini DCC, ADCC ve GO-GARCH modelleri ile araştırmıştır. Çalışma sonucunda incelenen değişkenler arasında anlamlı korelasyon ilişkileri tespit

edilmiştir. Ayrıca gelişmekte olan hisse senedi piyasalarının hedge edilmesinde petrolün en iyi varlık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Raza vd. (2016) ise 2008-2015 tarihleri arasında altın ve petrol fiyatları ile oynaklıkların gelişmekte olan ülke piyasaları üzerindeki asimetrik etkilerini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan doğrusal olmayan ARDL modeli ile petrol fiyatlarının gelişmekte olan piyasalar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte altın ve petrol oynaklıklarının, hem kısa hem de uzun vadede incelenen tüm gelişmekte olan piyasalar üzerinde olumsuz etkisi olduğu belirlenmiştir. Bouri vd. (2017) 2009-2016 tarihleri arasında Hindistan hisse senedi piyasası ile altın ve ham petrol oynaklıkları arasındaki ilişkileri ARDL ve Kyrtou-Labys doğrusal olmayan nedensellik testleri ile analiz etmiştir. Çalışma ile söz konusu değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi ve oynaklık endekslerinden hisse senedi piyasasına nedensellik tespit edilmiştir. Kumar (2014) Hindistan'da altın ve sektörel hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmada; altın ile otomobil, finans, enerji, hizmetler, ilaç ve emtia sektörleri arasındaki getiri ve oynaklık yayılımları VAR(1)-ADCC-BVGARCH(1,1) modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda altından belirtilen sektörlere getiri yayılımı tespit edilmiş, ancak oynaklık yayılımı belirlenmemiştir.

Oynaklık endekslerini baz alan çalışmalarda hem risk göstergeleri arasındaki, hem de farklı oynaklık endekslerinin piyasalar üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Sadorsky (1999), 1947Q1-1996Q4 dönemi için petrol fiyatları ile petrol oynaklığının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini VAR modeli ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda petrol fiyatlarındaki oynaklığın ekonomi üzerinde asimetrik bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ajij (2008), Almanya, İsviçre ve Avrupa hisse senedi piyasaları oynaklıkları arasındaki ilişkileri VAR modeli ile analiz etmiştir. Çalışma ile söz konusu oynaklık endeksleri korelasyon yapılarının birbirleriyle yakın ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Almanya piyasası oynaklık endeksinin, diğer piyasa oynaklık endekslerinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Çalışma ile ulaşılan bir diğer bulgu ise İsviçre ve Avrupa hisse senedi piyasaları oynaklıklarında yaşanan değişimlerin çoğunlukla Almanya piyasası oynaklığı ile açıklanmasıdır. Badshah, Frijns ve Tourani Rad (2013), 2008-2011 tarihleri arasında VIX, altın ve kur oynaklıkları arasındaki yayılımları araştırmıştır. Uygulanan analizler sonucunda VIX endeksinden altın ve kur oynaklığına tek yönlü; altın ve kur oynaklığı arasında ile karşılıklı yayılım tespit edilmiştir. Emna ve Myriam (2017) 2010-2015 tarihleri arasında Euro bölgesi, Fransa, Almanya, İsviçre ve İngiltere hisse senedi piyasaları ile zımnı oynaklık endeksleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışma sonucunda incelenen borsa getirileri ile oynaklık endeksleri arasında negatif ve asimetrik ilişkiler tespit edilmiştir. Economou, Panagopoulos ve Tsouma (2018), 2000-2014 döneminde S&P500, FTSE100 ve DAX30 endeksleri ile bu endekslerin zımnı volatilité endeksleri arasındaki saklı eşbütünlük ilişkilerini analiz etmiştir. Çalışma ile korku endeksinde yaşanan değişimlerin ABD hisse senedi piyasasında asimetrik etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kang (2019) ise 18 ülkenin hisse senedi piyasası, 6 emtia, 2 tahvil ve 2 oynaklık endeksi arasındaki yayılım ve bağlantılılığı Diebold ve Yılmaz metodolojisi ile araştırmıştır. Çalışma ile gelişmiş piyasaların net şok vericisi, gelişmekte olan piyasaların ise çoğunlukla net şok alıcısı olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucunda ayrıca emtia piyasalarının hisse senedi piyasalarının aksine diğer varlıklar ile daha az bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde risk göstergeleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. İncelenen çalışmalar ışığında, farklı oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin zaman boyutunda incelemesi ile birlikte yatırımcılara faydalı bilgilerin sunulacağı düşünülmektedir.

3. METODOLOJİ VE DATA

Çalışmada farklı oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin zaman boyutunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda VIX, EURO STOXX 50, CBOE EuroCurrency, altın ve petrol endeksleri arasındaki ilişkiler Breitung & Candelon (2006) frekansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Geleneksel zamana bağlı nedensellik testleri değişkenler arasındaki ilişki için tek bir test istatistiği üretmektedir. Ancak ilişkilerin, kısa, orta ve uzun dönem ayrımı yapılmadan tüm dönem boyunca değişmediğini varsaymak çok gerçekçi bir yaklaşım değildir. Breitung & Candelon (2006) Frekans temelli nedensellik yöntemi farklı frekanslar için birden fazla test istatistiği üretmek, geleneksel nedensellik analizinin, “tek bir test, tüm değişkenler arasındaki frekans dağılımlarında geçerli olması beklenen ilişkiyi özetlemektedir” temel varsayımını red etmektedir. Böylece, frekans temelli nedensellik yöntemi, geleneksel zamana bağlı analizlerde olduğu gibi tek bir istatistiğe dayanmak yerine farklı frekanslarda nedensellik dinamiklerinin incelenmesine olanak tanımaktadır.

Breitung-Candelon analizi, Y_t ve X_t 'yi içeren iki boyutlu vektöre sahip, p 'nin dereceyi temsil ettiği sonlu dereceli VAR modelini dikkate alan Geweke (1982) ve Hosoya (1991)'nin çalışmalarına dayanmaktadır. X_t ve Y_t iki durağan zaman serisi ise, gecikme sayısı sonlu olan VAR modeli;

$$\theta(L) \begin{pmatrix} Y_t \\ X_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \theta_{11}(L) & \theta_{12}(L) \\ \theta_{21}(L) & \theta_{22}(L) \end{pmatrix} \begin{pmatrix} Y_t \\ X_t \end{pmatrix} = \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada $\theta(L) = I - \theta_1 L - \dots - \theta_p L^p$; 2×2 gecikme polinomudur ve $\theta_1, \dots, \theta_p$, 2×2 otoregresif parametre matrisleridir.

$$L_k X_t = X_{t-k} \text{ ve } L_k Y_t = Y_{t-k} \quad (2)$$

Hata vektörü ε_t , beyaz gürültüdür $E(\varepsilon_t) = 0$ ve $E(\varepsilon_t \varepsilon_t') = \Sigma$ 'dir. Σ pozitifdir. G Cholesky ayrışımının alt üçgensel matrisi ise,

$$G'G = \Sigma^{-1} \quad (3)$$

Burada $E(\eta_t \eta_t') = I$ ve $\eta_t = G\varepsilon_t$. Sistemin durağan olduğu varsayıldığında, sistemin hareketli ortalamasının (MA) gösterimi şu şekildedir;

$$\begin{pmatrix} Y_t \\ X_t \end{pmatrix} = \Phi(L)\varepsilon_t = \begin{bmatrix} \Phi_{11}(L) & \Phi_{12}(L) \\ \Phi_{21}(L) & \Phi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (4)$$

$$= \psi(L)\eta_t = \begin{bmatrix} \psi_{11}(L) & \psi_{12}(L) \\ \psi_{21}(L) & \psi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \eta_{1t} \\ \eta_{2t} \end{bmatrix} \quad (5)$$

burada;

$$\Phi(L) = \theta(L)^{-1} \text{ ve } \psi(L) = \Phi(L)G^{-1}, \text{ dir.} \quad (6)$$

Bu gösterim kullanılarak Y_t 'nin spektral yoğunluğu şu şekilde ifade edilebilir;

$$f_{Yt}(\omega) = \frac{1}{2\pi} \left\{ \left| \psi_{11}(e^{-i\omega}) \right|^2 + \left| \psi_{12}(e^{-i\omega}) \right|^2 \right\} \quad (7)$$

Geweke (1982) tarafından geliştirilen nedensellik kriteri şu şekilde tanımlanmaktadır;

$$M_{X \rightarrow Y}(\omega) = \log \left[1 + \frac{\left| \psi_{12}(e^{-i\omega}) \right|^2}{\left| \psi_{11}(e^{-i\omega}) \right|^2} \right] \quad (8)$$

Eğer $|\psi_{12}(e^{-i\omega})| = 0$, ω frekansında X_t 'den Y_t 'ye Granger nedenselliği yoktur. ω frekansında X_t Y_t 'nin nedeni değildir hipotezinin test edilmesinde sıfır hipotezi şu şekildedir;

$$M_{X \rightarrow Y}(\omega) = 0 \quad (9)$$

Breitung-Candelon (2006), yukarıdaki hipotezi test etmek için aşağıda yer alan doğrusal kısıtları geliştirmiştir:

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \cos(k\omega) = 0 \quad (10)$$

$$\sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \sin(k\omega) = 0 \quad (11)$$

Notasyonun basitleştirilmesi için $\alpha_j = \theta_{11,j}$, $\beta_j = \theta_{12,j}$ olarak kabul edildiğinde, Y_t için VAR eşitliği şu şekilde yazılabilir;

$$Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \dots + \alpha_p Y_{t-p} + \beta_1 X_{t-1} + \dots + \beta_p X_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (12)$$

Belirtilen $M_{X \rightarrow Y}(\omega) = 0$ doğrusal kısıtlara bağlı olarak sıfır hipotezi aşağıdaki şekilde ifade edilir;

$$H_0 = R(\omega)\beta \quad (13)$$

Burada β , Y_t katsayılarının vektörüdür,

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) & \cos(2\omega) & \dots & \cos(p\omega) \\ \sin(\omega) & \sin(2\omega) & \dots & \sin(p\omega) \end{bmatrix} \quad (14)$$

Böylece, doğrusal kısıtlar için standart F testi kullanılarak ω frekansında Granger nedenselliği olmadığı sıfır hipotezi test edilebilir. F testi, $\omega \in (0, \pi)$ için yaklaşık $F(2, T-2p)$ olarak dağılmaktadır. Burada; 2 kısıt sayısını, T gözlem sayısını ve p VAR modelinin gecikme sayısını göstermektedir.

Çalışmada; 8.1.2008-7.25.2018 tarihleri kapsamında haftalık bazda; VIX, EURO STOXX 50 (ES50), CBOE döviz kuru (EuroCurrency - EUC), CBOE altın (GOLD) ve CBOE petrol (OIL) oynaklık endeksleri kullanılmıştır. Veriler Thomson & Reuters DataStream veri tabanından elde edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada belirlenen endeksler arasındaki ilişkiler öncelikle geleneksel nedensellik testi ile sınanmış, ardından frekans boyutunda farklılıkların bulunup bulunmadığının belirlenmesi amacıyla Breitung & Candelon (2006) nedensellik testi uygulanarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Geleneksel nedensellik testinden elde edilen sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Granger Nedensellik Testi Sonuçları.

EU50 => EUC	0.0013	EUC => OIL	0.0301
UC => EU50	< 0.0001	OIL => EUC	0.0028
EU50 => GOLD	< 0.0001	EUC => VIX	< 0.0001
GOLD ≠> EU50	0.2536	VIX => EUC	0.0797
EU50 => OIL	0.0806	GOLD ≠> OIL	0.9699
OIL => EU50	0.0011	OIL => GOLD	0.0021
EU50 ≠> VIX	0.9379	GOLD => VIX	0.0119
VIX => EU50	0.0062	VIX => GOLD	< 0.0001
EUC => GOLD	< 0.0001	OIL => VIX	0.0015
GOLD ≠> EUC	0.1714	VIX => OIL	0.0231

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre incelenen oynaklık serileri arasında genellikle nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Sonuçlar sadece altın oynaklığından EURO STOXX 50, döviz kuru, petrol oynaklığına ve EURO STOXX 50 oynaklığından VIX endeksine nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. Ancak geleneksel nedensellik testi sonucunda iki varlık arasında belirlenen ilişkinin tüm dönem boyunca değişmediği varsayımı gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen adımında oynaklık endeksleri arasındaki ilişkiler Breitung & Candelon (2006) frekansta nedensellik testi ile analiz edilmiş, özet sonuçlar Tablo 2’de sonuç grafikleri ise Ek-1’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Frekansta Nedensellik Testi Sonuçları.

	Frekans							
	0,02 (314 hafta)	0,12 (52 hafta)	0,24 (26 hafta)	0,48 (13 hafta)	1,04 (6 hafta)	1,57 (4 hafta)	2,09 (3 hafta)	3,14 (2 hafta)
EU50 ≠> EUC	28.1	28.0	27.7	24.8	12.8	1.10	4.25	0.58
EUC ≠> EU50	11.3	11.0	10.2	7.27	5.18	0.24	0.93	2.35
EU50 ≠> GOLD	7.63	7.50	7.06	4.33	7.39	11.7	0.08	1.94
GOLD ≠> EU50	15.8	14.4	9.40	6.82	6.76	0.40	2.68	4.62
EU50 ≠> OIL	131	12.3	10.4	11.1	15.7	5.46	0.22	2.21
OIL ≠> EU50	0.29	0.16	0.09	0.43	0.28	2.10	0.35	2.24
EU50 ≠> VIX	1.01	1.08	1.38	2.58	3.40	9.41	7.95	2.50
VIX ≠> EU50	7.53	7.38	6.87	5.48	1.60	3.20	10.6	7.28

EUC ≠ > GOLD	0.48	0.15	0.17	2.30	3.62	0.01	0.86	6.23
GOLD ≠ > EUC	25.3	25.6	25.4	19.6	12.6	0.98	0.01	0.14
EUC ≠ > OIL	8.44	8.37	7.75	5.53	2.59	1.05	1.08	0.27
OIL ≠ > EUC	6.03	5.46	3.97	4.34	6.04	0.98	0.89	7.89
EUC ≠ > VIX	30.9	30.8	30.2	25.3	7.43	5.05	5.05	0.32
VIX ≠ > EUC	2.92	2.89	2.67	1.97	9.40	6.69	6.67	0.31
GOLD ≠ > OIL	0.04	0.01	0.10	0.82	1.52	0.94	0.93	0.25
OIL ≠ > GOLD	17.7	16.9	14.7	13.4	11.3	1.08	1.08	0.03
GOLD ≠ > VIX	19.3	19.5	19.3	11.3	9.01	3.32	3.27	1.77
VIX ≠ > GOLD	3.35	2.47	4.85	7.35	0.64	0.17	0.22	0.37
OIL ≠ > VIX	5.04	5.07	5.19	5.92	7.94	7.74	7.74	7.65
VIX ≠ > OIL	16.7	16.1	14.5	16.9	14.6	0.01	0.02	2.95

Frekansta nedensellik testi sonuçlarına göre, altın oynaklığı ile petrol oynaklığı dışında incelenen tüm oynaklık endeksleri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Tablo 2’den görülebileceği gibi geleneksel nedensellik testi sonuçlarından farklı olarak altın oynaklığından EURO STOXX 50 oynaklığı ile döviz kuru oynaklığı ve EURO STOXX 50 oynaklığından VIX endeksine nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Sonuçlar Badshah vd. (2013) çalışmasından farklı olarak oynaklık endeksleri arasında genel olarak karşılıklı nedensellik ilişkileri bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli bulgu ise petrol oynaklığının tüm frekanslarda VIX endeksinin nedeni olduğudur. Sonuçlar oynaklık endeksleri arasındaki nedensellik ilişkilerinde frekans yapısının farklı olduğunu göstermektedir. Örneğin altın oynaklığından EURO STOXX 50 oynaklığına, VIX endeksinden döviz kuru oynaklığına ve petrol oynaklığından VIX endeksine uzun, orta ve kısa dönemlerde nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Petrol oynaklığından EURO STOXX 50 oynaklığına ve döviz kuru oynaklığından altın oynaklığına olan nedensellik ise sadece kısa dönemdedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

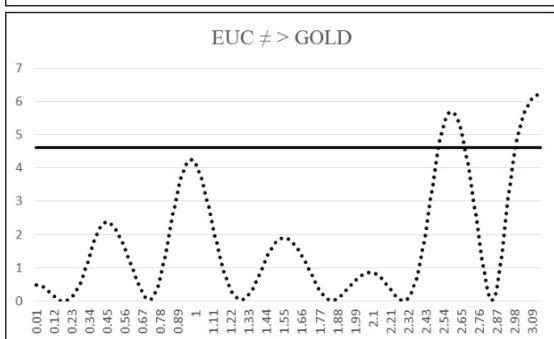
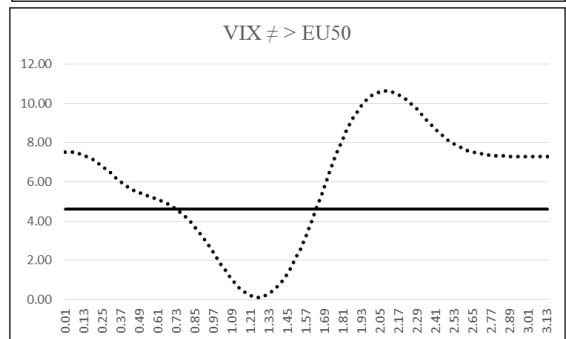
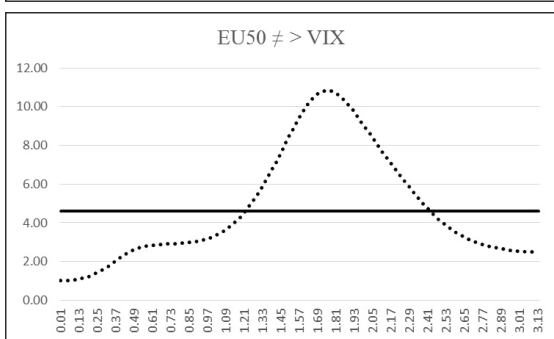
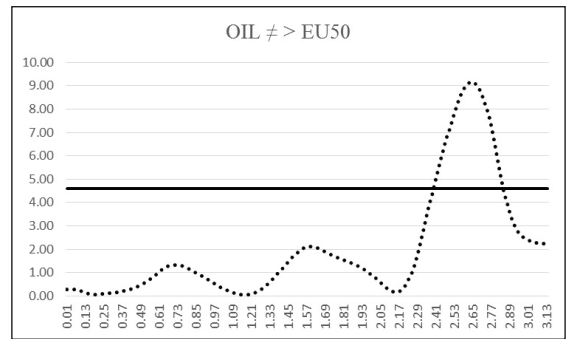
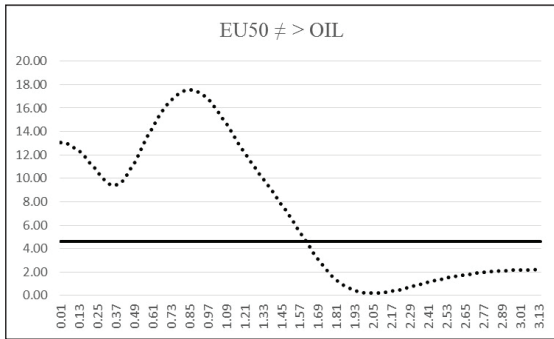
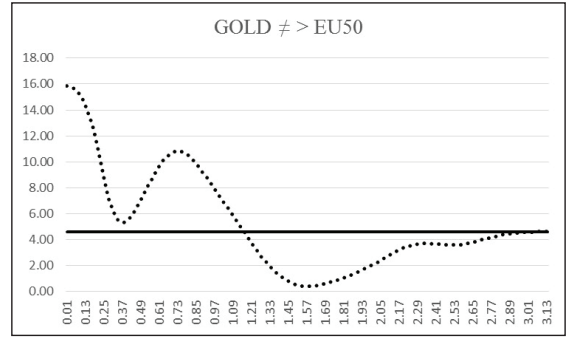
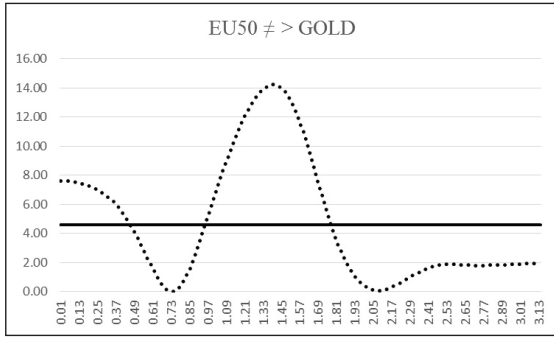
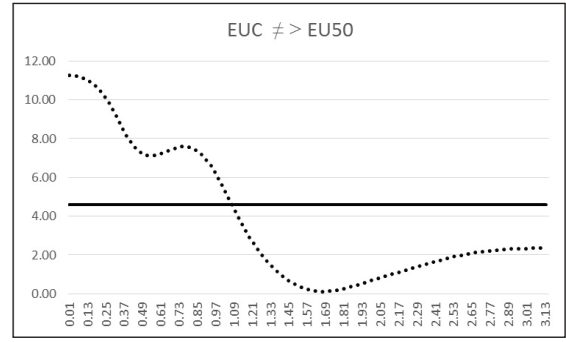
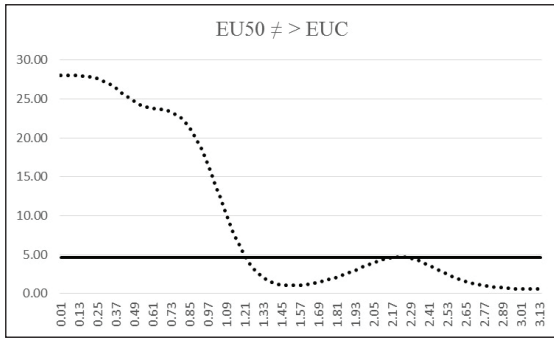
Çalışmada VIX, EURO STOXX 50, altın, döviz kuru ve petrol oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin zaman boyutunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda belirtilen oynaklık endeksleri arasındaki ilişkiler öncelikle geleneksel, ardından Breitung & Candelon (2006) tarafından geliştirilen frekansta nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Uygulanan geleneksel nedensellik testi sonuçlarına göre incelenen oynaklık serileri arasında genellikle nedensellik ilişkisi belirlenmiş, ancak altın oynaklığından EURO STOXX 50, döviz kuru, petrol oynaklığına ve EURO STOXX 50 oynaklığından VIX endeksine nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Oynaklık endeksleri arasındaki ilişkilerin ele alınan dönem boyunca değiştiği varsayımı ile uygulanan frekansta nedensellik testi sonuçlarına göre ise altın oynaklığı ile petrol oynaklığı dışında tüm oynaklık endeksleri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Bununla birlikte oynaklık endeksleri arasında farklı dönemlerde karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca petrol oynaklığının tüm frekanslarda VIX endeksinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

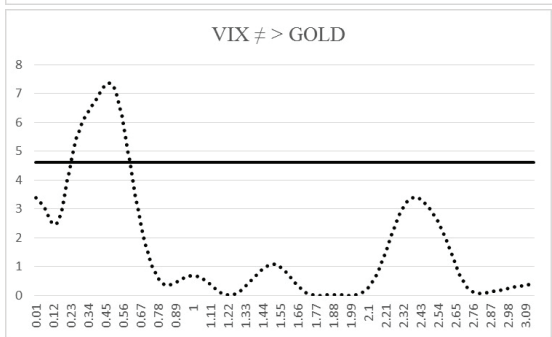
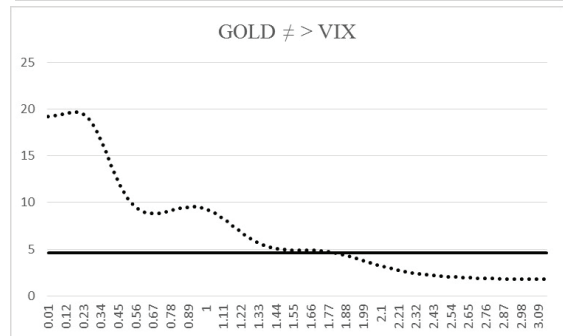
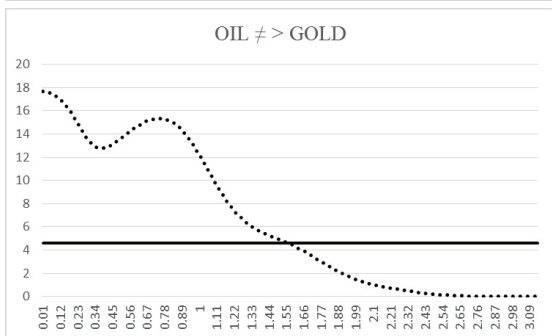
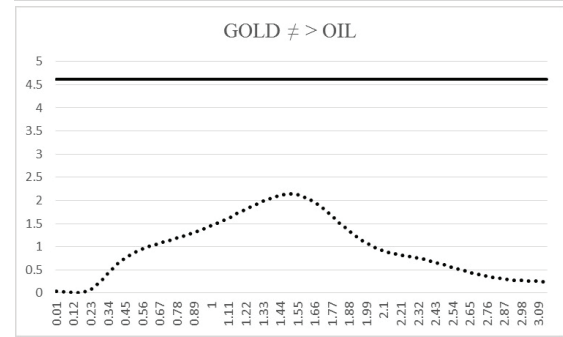
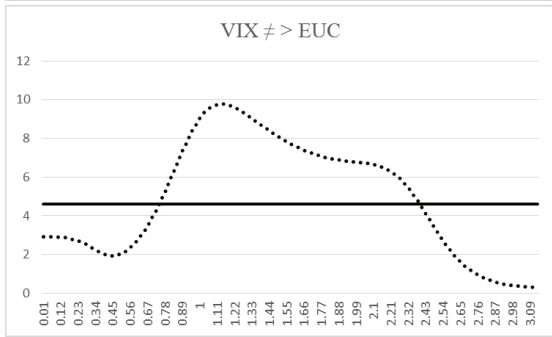
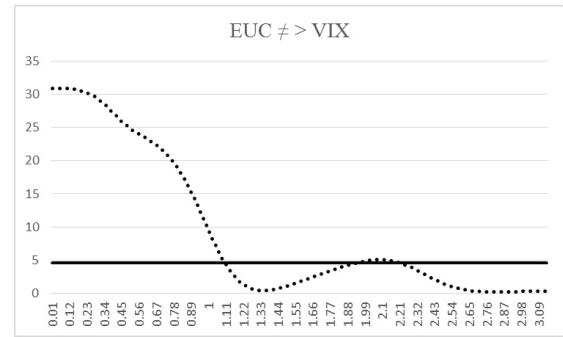
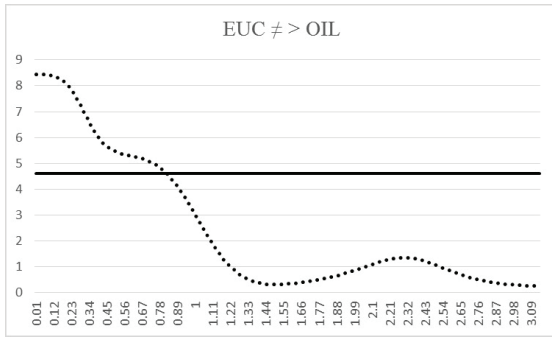
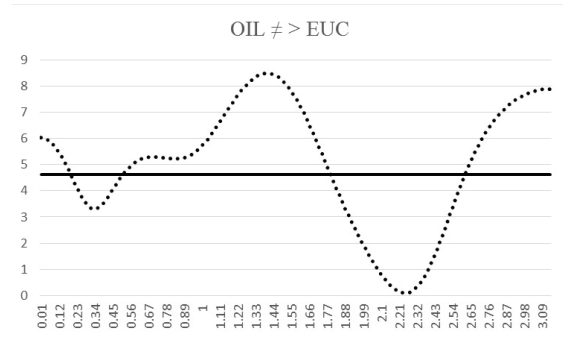
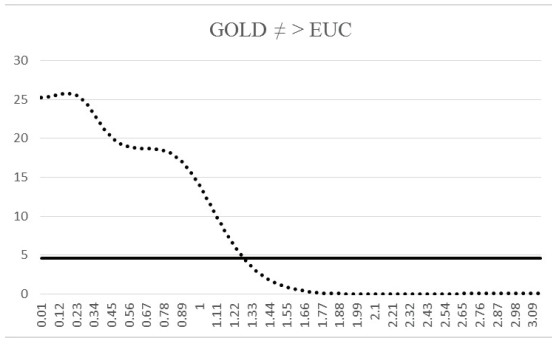
Bir oynaklık endeksi bir finansal varlık veya piyasa ile ilişkili olabilmektedir. Ancak bu ilişki diğer bir oynaklık endeksinin söz konusu endeks üzerindeki dolaylı etkisi nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, portföy yönetim sürecinde çalışmada ele alınan oynaklık endekslerini takip eden yatırımcıların aralarında ilişki bulunan endekslerdeki değişimleri yorumlarken dönemsel nedensellik ilişkilerini dikkate almaları gerektiği ifade edilebilir.

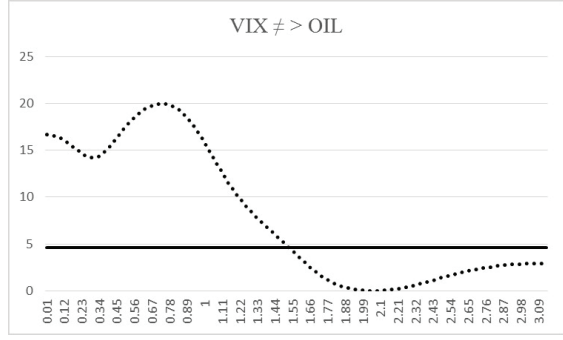
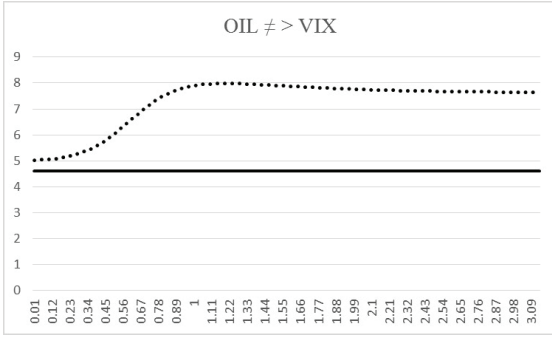
KAYNAKÇA

- ÄIJÖ, J. (2008), "Implied volatility term structure linkages between VDAX, VSMI and VSTOXX volatility indices". *Global Finance Journal*, 18(3): 290-302. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2006.11.003>
- BADSHAH, I. U., FRIJNS, B., & TOURANI-RAD, A. (2013), "Contemporaneous Spill-Over Among Equity, Gold, and Exchange Rate Implied Volatility Indices", *Journal of Futures Markets*, 33(6): 555-572. <https://doi.org/10.1002/fut.21600>
- BADSHAH, I., BEKIROU, S., LUCEY, B. M., & UDDIN, G. S. (2018), "Asymmetric linkages among the fear index and emerging market volatility indices", *Emerging Markets Review*, 37: 17-31. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2018.03.002>
- BASHER, S. A., & SADORSKY, P. (2016), "Hedging emerging market stock prices with oil, gold, VIX, and bonds: A comparison between DCC, ADCC and GO-GARCH", *Energy Economics*, 54: 235-247. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2015.11.022>
- BREITUNG, J., & CANDELON, B. (2006), "Testing for short-and long-run causality: A frequency-domain approach", *Journal of Econometrics*, 132(2): 363-378. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2005.02.004>
- BOURI, E., ROUBAUD, D., JAMMAZI, R., & ASSAF, A. (2017), "Uncovering frequency domain causality between gold and the stock markets of China and India: Evidence from implied volatility indices", *Finance Research Letters*, 23: 23-30. <https://doi.org/10.1016/j.flr.2017.06.010>
- ECONOMOU, F., PANAGOPOULOS, Y., & TSOUMA, E. (2018), "Uncovering asymmetries in the relationship between fear and the stock market using a hidden co-integration approach", *Research in International Business and Finance*, 44: 459-470. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.116>
- EMNA, R., & MYRIAM, C. (2017), "Dynamics of the Relationship between Implied Volatility Indices and Stock Prices Indices: The Case of European Stock Markets", *Asian Economic and Financial Review*, 7(1): 52-62. <https://doi.org/10.18488/journal.aefr/2017.7.1/102.1.52.62>
- GEWEKE, J. (1982), "Measurement of linear dependence and feedback between multiple time series", *Journal of the American statistical association*, 77(378): 304-313. <https://doi.org/10.1080/01621459.1982.10477803>
- HOSOYA, Y. (1991), "The decomposition and measurement of the interdependency between second-order stationary processes", *Probability Theory and Related Fields*, 88(4): 429-444. <https://doi.org/10.1007/BF01192551>
- KANG, S. H., MAITRA, D., DASH, S. R., & BROOKS, R. (2019), "Dynamic spillovers and connectedness between stock, commodities, bonds, and VIX markets", *Pacific-Basin Finance Journal*, 58:101221. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2019.101221>
- KUMAR, D. (2014), "Return and volatility transmission between gold and stock sectors: Application of portfolio management and hedging effectiveness", *IIMB Management Review*, 26(1): 5-16. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2013.12.002>
- ÖNER, H. (2018), "Altın, Petrol, Döviz Kuru, Faiz ve Korku Endeksi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19): 396-404. [tps://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.411115](https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.411115)
- ÖNER, H., İÇELLİOĞLU, C. Ş., & SELMA, Ö. (2018), "Volatilite Endeksi (Vix) ile Gelişmekte Olan Ülke Hisse Senedi Piyasası Endeksleri Arasındaki Engel-Granger Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18): 110-124. <https://doi.org/10.14784/marufacd.460670>
- RAZA, N., SHAHZAD, S. J. H., TIWARI, A. K., & SHAHBAZ, M. (2016), "Asymmetric impact of gold, oil prices and their volatilities on stock prices of emerging markets", *Resources Policy*, 49: 290-301. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2016.06.011>
- SADORSKY, P. (1999), "Oil price shocks and stock market activity", *Energy economics*, 21(5): 449-469. [https://doi.org/10.1016/S0140-9883\(99\)00020-1](https://doi.org/10.1016/S0140-9883(99)00020-1)
- SARWAR, G. (2012), "Is VIX an investor fear gauge in BRIC equity markets?", *Journal of Multinational Financial Management*, 22(3): 55-65. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2012.01.003>

Finansal Korku Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Analizi

Girişimcilikte Yeni Bir Yönelim: Melez (Hibrit) Girişimcilik*

ÖZ

Melez girişimcilik çoğu ülkede ve akademik araştırmalarda yeni bir kavramdır. Bu nedenle çalışmada melez girişimciliğe ilişkin teorik ve uygulamalı araştırmalar çerçevesinde tartışmalara değinerek, bu yeni alana uygulamalı olarak katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Melez girişimcilerin girişimleriyle ilgili motivasyon, davranış ve niyetleri ile ilgili durumu analiz etmek üzere 2019 Nisan ayı içerisinde ABD’de yaşayan biri tam zamanlı girişimci olan diğeri melez girişimci olarak devam eden iki Ahıska Türk’ü ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilerek, nitel bir araştırma yöntemi olan yaşam öyküsü tekniği kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre melez girişimcilerin homojen bir grup olarak görülmemesi gerektiği söylenebilir. Zira hem yapılan görüşmeler neticesinde hem de literatürde bazı melez girişimciler daima ücretli işini devam ettirmeyi düşünürken, bazıları melez girişimcilikten tam zamanlı girişimci olma eğiliminde olduğu görülmektedir. Kendi işini kurma ve bir işi başlatma ile ilgili araştırmalarda melez girişimcilerin tam zamanlı girişimcilerden ayrı olarak değerlendirilmesi gerekir. Melez girişimcilerin ve işletmelerinin daha iyi anlaşılması için daha fazla incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Melez (Hibrit) Girişimcilik, Yaşam Öyküsü Yöntemi, İşgücü, İstihdam.

Jel Sınıfı: L26, J01, J21.

A New Trend in Entrepreneurship: Hybrid Entrepreneurship

ABSTRACT

Hybrid entrepreneurship is quite a novel concept in many countries and in academia. Therefore, the aim of this paper is to contribute to this new field empirically within the framework of theoretical and applicable discussions. In order to analyze the motivation, behavior, and intention of the hybrid entrepreneurs regarding their venture, two Ahıska Turkish hybrid entrepreneurs living in the USA were interviewed in-depth in April in 2019 and qualitative life history analysis was performed. According to the findings of the study, hybrid entrepreneurs should not be regarded as a homogenous group because while some of the hybrid entrepreneurs think to continue their hybrid state, keeping their wage job, others tend to be full-time entrepreneurs as seen both from the interviews and the literature. The hybrid entrepreneurs should be evaluated differently from full-time entrepreneurs in the studies regarding starting ventures. It is suggested that the hybrid entrepreneurs and enterprises should be investigated in more detail for a better understanding.

Keywords: Entrepreneurship, Hybrid Entrepreneurship, Life History Methodology, Labor, Employment.

JEL Classification: L26, J01, J21.

Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU
SAKALLI¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi,
sibel.ozafsarlioglu@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8404-2720

* Bu çalışma ABD University of Texas at Dallas’ta doktora sonrası araştırma çalışması esnasında üretilmiştir. Doktora sonrası araştırma çalışmamı yürütebilmem için beni davet eden Prof. Dr. Hasan Pirkul’a teşekkür ederim.

** Bu çalışma 4-6 Eylül 2019 tarihinde gerçekleşen II. Uluslararası İşletme ve Organizasyon Kongresi’nde sunulan özet bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

1. GİRİŞ

Kamu istatistiklerinin çoğu işgücü dünyasını kendi hesabına çalışanlar ve başkasına çalışanlar (işçiler) olmak üzere sadece iki kategoride sınıflandırmış (Bögenhold, 2019: 134) ve her iki işi bir arada yapan kişileri bu sınıflandırmaya dâhil etmeyerek, ikisinin bir arada olabileceği düşüncesi göz ardı edilmiştir (Folta, Delmar ve Wennberg, 2010: 253). Girişimcilikle ücretli işini kombine etme süreci olarak tanımlanan ve melez (hibrit) girişimcilik olarak adlandırılan bu kavram, son zamanlarda hem araştırmacıların hem de politika yapıcıların ilgisini çeken bir olgu haline gelmiştir.

İngilizce hybrid kelimesinden Türkçeye hibrit olarak alınan ve kullanılan bu kelime için Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük'te “melez” ve “iki farklı güç kaynağının bir arada bulunması” olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Bu çalışmada, hibrit girişimcilik kavramının daha anlaşılır olması için Türkçe bir karşılık olarak “Melez Girişimcilik” teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada ücretli işinde çalışırken kendi hesabına iş kuran kişilerin, iki işini bir arada yürütebilmesi sürecine “melez girişimcilik”, bu sürece dâhil olan kişiler de “melez girişimci” olarak ifade edilecektir (Özafşarlıoğlu-Sakallı, 2019: 274).

Çoğu kişi için kendi işini kurma nedeni her zaman farklı faktörlerden kaynaklanmaktadır. Literatür, iki karşıt kutup olan itme ve çekme faktörleri arasında ayrım yapmaktadır. Bu durumda, insanlar geçimini sağlamak için işgücü piyasasındaki yokluk veya eksik alternatifler tarafından motive edilerek kendi işini kurma girişiminde bulunuyorsa itme faktöründen; kendini gerçekleştirmenin içsel motivasyonu tarafından motive edilerek kendi işini kuruyorsa çekme faktöründen etkilenmektedir. Küresel Girişimcilik Raporunda (2016-2017) itme faktörleri “ihtiyaç odaklı”, çekme faktörleri ise “fırsat odaklı” yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Bögenhold, 2019: 136).

Girişimcilik, çekme faktörlerinden ziyade itme yoluyla da motive edilebilir, yani bir birey, kendi işini yapmanın tek uygun seçenek olduğunu görebilir veya ücretli çalıştığı işinde yaşadığı tatminsizlik onu girişimciliğe itebilir. Dolayısıyla çalışan bir kişi ücretli işinin sürekliliği konusunda kendini güvende hissedebilir ve yarı zamanlı bir girişime de kariyer güvencesi olarak başlayabilir (Viljamaa ve Varamäki, 2015: 937).

Girişimcilik kariyeri, başarı veya başarısızlık açısından yüksek düzeyde belirsizlik ve risk ile ilişkilidir. Rasyonel seçim teorisi (Raffiee ve Feng, 2014; Dzomonda ve Fatoki, 2018) bireylerin kendi işine sermayelerini ve zamanlarını harcamadan önce var olan riske dayanarak mevcut seçenekleri değerlendirmeleri gerektiğini vurgular. Bu anlamda melez girişimcilik, bireye büyük yatırımlar yapmadan önce pazarın uygulanabilirliğini değerlendirmesine olanak sağlar ve başarısızlıkla ilişkili riskleri azaltır (Raffiee ve Feng, 2014: 936).

Melez girişimciler girişimcilik faaliyetlerinin önemli bir bölümünü temsil etmektedir, ancak bunlar hakkında çok az şey bilinmektedir (Viljamaa ve Varamäki, 2015: 936). Melez girişimcilik nedir ve kimler melez girişimcidir? Bireyler ücretli bir işi varken neden kendi işini kurmak ister? Bu isteğinde parasal faydalar mı ön planda yoksa parasal olmayan faydalar mı daha etkilidir? Bazı bireyler neden melez girişimciliği tam zamanlı girişimciliğe geçiş stratejisi olarak değerlendirmektedir? Tüm melez girişimciler sonunda tam zamanlı girişimciliğe geçer mi? Çalışmanın temelinde bu araştırma soruları tartışılarak, melez girişimcilik üzerine kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur.

Bu kapsamda çalışma aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır. Öncelikle melez girişimciliğe ilişkin kavramsal ve metodolojik konular çerçevesinde tartışmalara değinilerek mevcut literatür gözden geçirilmiştir. Daha sonra bireylerin melez girişimciliği tercih etme nedenleri ve tam zamanlı girişimciliğe geçiş için bir araç olup olmadığına ilişkin gerekçeler ele alınmıştır. Ayrıca melez girişimcilerin girişimleriyle ilgili motivasyon, davranış ve niyetleri ile ilgili durumu analiz etmek üzere biri tam zamanlı girişimci olan diğeri melez girişimci olarak devam eden iki Ahıska Türkü ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilerek girişimcilik deneyimleri aktarılmıştır. Bu kapsamda görüşmelerde üç temel soruya cevap aranmıştır: (1) melez girişimcilerin profili, (2) motivasyonları ve iş fikirlerinin kaynağı ile (3) girişimcilik açısından gelecekle ilgili hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak, çalışmadan edinilen bulgular teorik çerçevede açıklanmaya çalışılarak, gelecek için önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Melez Girişimcilik Üzerine Genel Çerçeve

Kendi işini kurmak başka bir gelir elde etmenin yolunu bulamayanlar için bir hayatta kalma stratejisi olarak veya girişimci ruhun kanıtı ve kişinin kendi kendinin patronu olma arzusu olarak görülebilir. Girişimcilik ve işletme istatistiklerine ilişkin OECD tarafından hazırlanan *Bir Bakışta Girişimcilik* (2018) başlıklı raporda neredeyse tüm OECD ülkelerinde yeni işletme oluşumlarının düşük seviyelerde olsa da artmaya devam ettiği belirtilmektedir. Aynı raporda girişimcileri motive eden unsurlar cinsiyete göre ele alınmış ve iş kurmak için daha fazla para kazanma arzusu erkekleri kadınlardan daha fazla motive ederken, bir ilgi ya da hobi peşinde koşmak, kadınlar için daha güçlü bir motivasyon kaynağı olarak görülmüştür.

Günümüzde pek çok insan başkasının hesabına çalışırken kendi işine de sahip olabilmektedir. Bireyin başkasının hesabına çalıştığı ücretli işi ile kendi hesabına kurduğu işini kombine ederek girişimde bulunmasına melez (hibrit) girişimcilik denir (Folta vd., 2010). Dolayısıyla melez girişimciler kendi işinin girişimcisi iken başkasına çalıştığı işin işçisi konumundadır. Folta ve arkadaşları (2010) girişimcilikle ücretli işini birleştirme sürecine “*hibrit girişimcilik*” derken, Gruenert (1999) “*ikinci iş girişimciliği*”, Kimmel ve Conway (2001) “*moonlighters*” olarak ifade ettiği “*ikinci işte çalışanlar*”, Koster, Markantoni ve Strijker (2010) “*yan aktivite girişimciliği*”, Powell ve Sandholtz (2012) “*amfibi girişimciler*” ve Petrova (2012) ise “*yarı-zamanlı girişimcilik*” olarak adlandırmaktadır.

Folta ve arkadaşları (2010) melez girişimciliğe giriş için üç teorik gerekçe önermektedir. Bunlar; ek gelir, parasal olmayan faydalar ve kendi işini kurmak isteyen kişiler için melez girişimi güvenli bir yol olarak görmektir. Bireyler ücretli işini terkedip doğrudan kendi işini kurmak yerine hem ücretli işine devam edip hem de kendi işini kurmayı tercih edebilir. Bu sayede hem kendi işini kurma sürecindeki başlangıç maliyetlerini ücretli işinden elde edeceği gelirle destekleyebilir hem de girişiminin başarısızlığı durumunda ücretli işine devam edebilir. Bu eşzamanlı girişimcilik ve istihdamın, girişimcilere kendi yeteneklerini test etmeleri için bir fırsat sağladığı önerisine paraleldir (Folta vd., 2010: 253; Schulz, Urbig ve Procher, 2016: 273; Dzomonda ve Fatoki, 2018: 2).

Yeni bir girişimin hayatta kalma oranı, kişinin önceki girişimcilik deneyiminden etkilendiğini göstermektedir (Raffiee ve Feng, 2014: 941). Bu anlamda melez girişimcilik, daha önce girişimcilik deneyimi veya yeterli tecrübesi olmayan kişilere yapacağı işin uygulanabilirliğini test etmesine ve öğrenmesine fırsat verir (Folta vd., 2010; Raffiee ve Feng, 2014; Petrova, 2012). Bununla birlikte melez girişimcilik bireylere işini “yaparak öğrenme” (Petrova, 2012: 489) ile girişimcilik becerilerini, yeteneklerini ve uyumlarını öğrenme imkânı sunar (Raffiee ve Feng, 2014). Böylece, melez girişimciler sadece girişimin potansiyel değeri hakkında bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda girişimcilik yoluyla kişisel bilgilerini, becerilerini ve yeteneklerini artırma potansiyeline sahip olurlar (Folta vd., 2010).

Bireylerin melez girişimci olma nedenleri farklı açılardan ele alınabilir. Öncelikle melez girişimcilik kişilere ücretli bir geliri varken ilave gelir fırsatı sunar, aynı zamanda onlara yeni iş fikirlerini test etme imkânı verir (Schulz vd., 2016; Folta vd., 2010; Burmeister-Lamp, Levesque, Schade, 2012). Bu kişiler, işleri başarılı olur ve yeterli miktarda gelir elde ederlerse, melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçiş yapabilirler (Folta vd., 2010). Bazı kişilerinde kendi işini açmak için gerekli maddi kaynakları yoktur. Bu nedenle ücretli işinden kazanmış olduğu para ile kendi işlerini kurarlar ve işyerinde karşılaşılabileceği engelleri aşmak için melez girişimci olarak ücretli işine devam etmeyi tercih ederler (Solesvik, 2017).

Bireyler melez girişimciliği fırsatların değerlendirilmesi (Gruenert, 1999), sevdiği ya da ilgilendiği bir hobisini gerçekleştirmek istemesi (Viljamaa ve Varamaki, 2015) veya girişimcilik tutkusu (Thorgen, Nordström ve Wincet, 2014) gibi maddi olmayan faydaları nedeniyle de tercih edebilir. Buna ilave olarak melez girişimciliğin bir başka belirleyicisi örgüt politikalarıdır. Birinin melez girişimci olma eğilimine sahip olmasında, örgüt politikalarının çalışanların girişimci olmalarını desteklemek için esneklik açısından nasıl yapılandırıldığı önemlidir (Dzomonda ve Fatoki, 2018: 4). Marx (2011, Akt. Dzomonda ve Fatoki, 2018), bazı kuruluşların çalışanlarına, mevcut şirket için çalışırken kendi işlerini kurmalarını yasaklayan sözleşmeler imzalattığını belirtmektedir.

Girişimcilik niyetleri bağlamında Ajzen’in Planlı Davranış Teorisinin etkili olduğu kanıtlanmıştır. Ajzen’in teorisindeki davranışsal niyetler *davranışa yönelik tutum*, öznel norm ve *algılanan davranışsal kontrol* gibi kavramsal olarak bağımsız üç belirleyiciye sahiptir. Davranışa yönelik tutum, bir kişinin davranışını olumlu bir şekilde değerlendirmesinin derecesini ifade eder. Öznel norm, bir davranışı gerçekleştirme veya gerçekleştirilmeme gibi

algılanan sosyal baskıyı ifade eder. Önemli kişilerin davranışı onaylayıp onaylamadığı ve bunun birey için ne kadar önemli olduğu konusundaki inançlara dayanmaktadır. Algılanan davranışsal kontrol ise algılanan davranışı gerçekleştirme kolaylığı anlamına gelir ve gerekli kaynakların ve fırsatların varlığına ilişkin inançlara dayanır (Viljamaa ve Varamäki, 2015: 937). Bu bağlamda melez girişimcilerin girişimcilğe yönelik tutumunda, sosyal çevrelerinin onları ne kadar desteklediği ve kendilerini ne kadar başarılı hissettiğine ilişkin algılarının etkili olduğu söylenebilir (Viljamaa ve Varamäki, 2015).

2.2. Melez Girişimcilik Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Literatürde pek çok araştırmacı melez girişimciliğin tam zamanlı girişimcilğe geçiş için önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin Folta ve arkadaşları (2010) ücretli işi varken kendi işini kuranların sonunda tam zamanlı girişimcilğe geçtiğini ve bu süreçte melez modun etkili olduğunu belirtmiştir. Petrova (2012) bireylerin ücretli bir işte çalışırken yarı zamanlı girişimde bulunarak kendi işini kurmanın finansal yönden riskleri azaltacağını, ayrıca melez girişimcilerin doğrudan tam zamanlı girişimde bulunanlara göre finansal kaynaklara erişimin daha kolay olduğunu ve maddi zorlukların daha kolay üstesinden gelebildiklerini belirtmiştir. Raffiee ve Feng (2014) melez girişimcilerin işletmelerinin tam zamanlı olarak faaliyet gösterenlerden daha yüksek hayatta kalma oranlarına sahip olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Thorgren, Siren, Nordström ve Wincent (2016), Block ve Landgraf (2016) ile Viljamaa ve Varamäki (2015) ise bazı melez girişimcilerin iki işini de bir arada yürüttüğünü ve süresiz olarak melez modda devam edebileceklerini tespit etmişlerdir.

Melez girişimcilikle ilgili mevcut literatür incelenerek, melez girişimcilik üzerine temel varsayımlar ve bulgular Tablo 1’de aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Melez Girişimcilik Üzerine Yapılmış Çalışmaların Özeti.

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın amacı	Yöntem	Teorik Çerçeve	Ana bulgular
Petrova (2012)	Melez girişimciliğin faydaları araştırılmıştır.	Nicel yöntem. (İkincil veri) ABD Girişimcilik Dinamikleri Panel Çalışması verileri	-	- Melez girişimcilerin doğrudan tam zamanlı bir girişimde bulunanlara göre maddi zorlukların üstesinden daha kolay geldiği ve finansal kaynaklara erişimi daha kolay olduğu belirtilmiştir.
Thorgren, Siren, Nordstrom ve Wincent (2016)	Melez girişimcilerin girişimcilikle ilgili niyetlerinde yaş değişkeninin etkisi araştırılmıştır.	Nicel yöntem. (Birincil veri-anket) İsveçli 103 melez girişimci.	Kimlik teorisi	Yaş değişkeninin melez girişimcilikten tam zamanlı girişimcilğe geçişte etkili olduğu görülmüştür.
Folta, Delmar ve Wennberg (2010)	Bireylerin neden melez girişimciliği tercih ettikleri ve melez girişimcilerin tam zamanlı girişimci olma ihtimalinin daha fazla olup olmadığı araştırılmıştır.	Nicel yöntem (İkincil veri). İsveç işçi ve işveren verileri.	-	- Melez girişimcilerin ücretli çalışanlara göre tam zamanlı bir iş girişiminde bulunma olasılığı daha yüksektir. - Bireylerin iş değiştirme maliyetleri yüksek olduğunda melez girişimci olma olasılığı daha yüksektir.
Schulz, Urbig ve Procher (2016)	Melez girişimciler ve tam zamanlı girişimcilerin kurumsal değişimlere verdiği cevap araştırılmıştır.	Nicel yöntem (İkincil veri) Meksika Ulusal Meslek ve İşgücü Araştırması verileri	-	Melez girişimcilerin daha eğitilmiş olduğunu ve kurumsal değişimlere daha az eğitilmiş melez girişimcilerden ve tam zamanlı girişimcilerden daha hızlı cevap verdiği görülmektedir.

Xi, Block, Lasch, Robert ve Thurik, (2017)	Melez girişimcilerin girişimciliğe giriş modlarını (yeni bir girişim ya da devralma) belirlemektir.	Nicel yöntem. (İkincil veri) Fransa Ulusal İstatistik ve Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü verileri	-	Eğitimsel kazanım (formal veya mesleki eğitim) ve yönetim deneyimi olanlar yeni bir girişimde bulunarak melez girişimci olurken, kadın olmak, işçi deneyimine sahip olmak ve sosyal faydalar almak işi devralma ile ilgilidir.
Dzomonda ve Fatoki (2018)	Ücretli bir işte çalışanları melez girişimciliğe motive eden nedenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.	Nicel yöntem. (Birincil veri-anket) Güney Afrika'da imalat, hizmet, perakende, tarım ve toptan satış sektörlerinde çalışan 83 kişi.	Rasyonel seçim teorisi	Hem ilave gelir hem de parasal olmayan faydaların bireylerin melez girişimciliğe geçişinde motive eden etmenler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu süreçte örgütsel politikaların da önemli bir unsur olduğu belirlenmiştir.
Raffiee ve Feng (2014)	Ücretli bir işte çalışırken melez girişimcilik aracılığıyla kendi işini kurma süreci, bireyin girişimciliğe giriş ve hayatta kalma stratejini nasıl etkiler?	Nicel yöntem. (İkincil veri) ABD Ulusal Gençlik Araştırması verileri	Rasyonel seçim teorisi	Melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçiş yapanlar, doğrudan tam zamanlı girişimci olanlara göre girişimlerinde daha az riskle karşılaşmakta ve daha fazla hayatta kalma oranına sahip olmaktadır.
Block ve Landgraf (2016)	Bireyleri melez girişimciliği tercih etmede hangi motivasyon faktörleri etkilidir?	Nitel ve nicel yöntem. (Online anket) Almanya'da 481 yarı zamanlı girişimci.	-	Bağımsız olma ve kendini gerçekleştirme arzusu, bireylerin melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçiş davranışını etkileyen faktörler arasındadır.
Solesvik (2017)	Bireyler ücretli işi ile kendi işini neden ve nasıl birleştirir?	Nitel yöntem. (İkincil veri ve görüşme) Norveç ve Alman iki melez girişimci	-	Melez girişimcilerin homojen bir yapıda olmadığını, girişimciliğe ilişkin beklenti ve niyetlerinin farklı olabileceğini belirlemiştir.
Viljamaa, Varamaki, Tornikoski ve Sorama (2014)	Melez girişimciliğin tam zamanlı girişimciliğe giriş stratejisi olup olmadığı araştırılmıştır.	Nicel Yöntem (Birincil veri-anket). Finlandiya'da 249 melez girişimci.	Ajzen'in Planlı Davranış Teorisi (1991) ve Davidsson'un (1991) Küçük İşletmelerdeki Büyüme Modeli	- Melez girişimcilik tam zamanlı girişimciliğe geçiş için salt bir araç olarak görülmemektedir. - Melez girişimcilerin çoğu iş fikrini bir hobi ya da kişisel ilgi alanından elde etmiştir.

Melez girişimcilik tam zamanlı girişimciliğe geçişte daha az riskli olmakta ve riskten kaçınan bireyler için melez girişimciliğin tercih edildiği görülmektedir (Raffiee ve Feng, 2014). Folta ve arkadaşları (2010) melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçişin çoğunlukla yarı zamanlı girişimden elde edilen finansal kazançlar tarafından belirlendiğini; kazançlar arttıkça geçiş olasılığının gerçekleşeceğini ifade eder. Petrova (2012) melez girişimcilerin, tam zamanlı girişimcilerin karşılaştığı mali sıkıntılarla karşılaşmadığını tespit etmiştir. Melez girişimciler daha yetenekli bireyler olma eğiliminde olduklarından, tam zamanlı girişimcilere göre daha yüksek büyüme oranlı işletmelere başlamaları muhtemeldir. Ayrıca melez girişimcilerin fırsatları önceden görebilme şansı nedeniyle doğrudan kendi işini kuranlara göre daha iyi performans göstermeleri beklenir (Folta vd., 2010: 267). Örneğin Steve Wozniak, Hewlett-Packard'da mühendis iken Apple'ı ve Pierre Omidyar'da bir yazılım geliştirme firması için çalışırken kendi işini (eBay) kurmuştur (Dzomonda ve Fatoki, 2018: 2).

Özetle, literatüre dayanarak, melez girişimcilerin yaşı, eğitim durumu, yeteneği, ücretli ve kendi işindeki iş tatmini, beklentileri, büyüme hedefleri, motivasyon kaynakları ve yakın çevrelerinden aldığı destek onların melez girişimciliği devam ettirme ya da tam zamanlı bir girişimi tercih etme niyetinde etkili olabileceğini göstermektedir.

2.3. Melez Girişimcilerin Motivasyonları ve Büyüme Beklentileri

Folta ve arkadaşları (2010) bireyleri melez girişimciliğe motive eden nedenleri ilave gelir, sevdiği bir işi ya da hobisini gerçekleştirme ve öğrenme deneyimi olarak açıklamaktadır. Ayrıca ücretli işinden elde ettiği gelire, kendi girişimindeki başlangıç maliyetlerini azaltmak istemesi de bir diğer faktördür. Bazı bireyler ise ekonomik fayda için değil, daha çok psikolojik faydalar için melez girişimciliği seçebilir (Folta vd., 2010). Çoğu durumda, bu psikolojik faydalar bireyin mevcut işinde bulunmayabilir, bu nedenle birey, bu tür parasal olmayan faydaları elde etmek için bir iş kurmaya karar verir. Bu durum Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşi ile açıklanabilir. Maslow, insanların güvenlik ve para gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, çoğu durumda psikolojik fayda sağlayan öz saygı ve kendini gerçekleştirme gibi üst düzey ihtiyaçlarla motive edileceğini savunur. Dolayısıyla bu durum, bireyi parasal olmayan bu faydaları karşılayabilecek bir şey bulmaya zorlayacaktır (Dzomonda ve Fatoki, 2018: 3). Öte yandan, bazı kişiler de tutkularını gerçekleştirmek için kendi işini kurarak melez girişimciliği tercih edebilirler (Thorgren, Nordström ve Wincent, 2014).

Melez girişimciler motivasyonları açısından tam zamanlı girişimcilerden farklıdır (Burmeister-Lamp vd., 2012). Özellikle düşük ücretli işlerde çalışanların, gelirlerini artırmak için melez girişimciliği tercih ettiği görülmektedir (Folta vd., 2010). Tam zamanlı girişimciliğe geçiş mekanizması olarak melez girişimciliği tercih edenlerin, kendini gerçekleştirme ve bağımsızlık gibi parasal olmayan faydaların daha fazla motive ettiği (Block ve Landgraf, 2016: 259), bununla birlikte melez girişimcilerin tam zamanlı girişimciliğe geçmesinde, bireyin yeni girişimine olan bağlılığı ve istekli olması da etkili olmaktadır (Burmeister-Lamp vd., 2012).

İnsanların kendi işini yapmak istemesi büyüme isteğinin bir göstergesi midir? Yoksa işgücü piyasasındaki bir açığın ifadesi olabilir mi? 1950-1980 aralığında OECD ülkelerindeki işsizliğin kendi işini kurmayı pozitif bir şekilde etkilediği görülmektedir. Yani işsizlik oranları arttığında buna paralel olarak kendi işine sahip olanların oranı da artmaktadır (Bögenhold, 2019: 136). Bununla birlikte girişimcilerin daha fazla gelir elde etme arzusu büyümeye olan ilgisini etkilerken, kendini gerçekleştirme gibi psikolojik bir taleple kendi işini kuranların büyümeye olan ilgisi daha düşük olabilir (Viljamaa ve Varamaki, 2015: 937). Muhtemelen bireylerin girişimciliği tercih etme nedenlerinden kendini gerçekleştirme veya sevdiği işi yapma tutkusunu gibi maddi olmayan faydalar tatminle sonuçlanır ancak büyüme ile ilişkisi olmayabilir. Bu anlamda melez girişimcilik ile büyüme motivasyonu daha pozitif düşünülebilir. Çünkü birey ücretli işine devam ederken eşzamanlı olarak kendi işini kurduğunda hem büyüme motivasyonunu hem de mevcut psikolojik sürecini daha etkili hale getirebilir. Ayrıca birey ücretli işinin doğrudan ve dolaylı faydalarını da kaybetmemiş olur. Dolayısıyla melez girişimcinin kendi işinde istenen gelir seviyesine ulaşma düzeyi onun büyüme motivasyonunu etkileyebilir.

Girişimcilerin büyüme motivasyonu yaş, cinsiyet ve eğitim gibi değişkenlerden etkilenebilir. Tam zamanlı girişimcilerin melez girişimcilere göre daha yüksek büyüme eğiliminde olması (Schulz vd., 2016: 275) eğitim değişkeninin büyüme ile ilişkili olduğunu gösterir. Kadınlar erkeklerden daha az risk alma eğiliminde olduğundan, erkeklere göre daha yavaş büyümeyi tercih etmektedir (Watson ve Robinson, 2003). Daha az risk alan ya da riskten kaçınan bireylerin melez girişimciliği tercih ettiği düşünüldüğünde, bu girişimcilik türünün kadınlar için ideal olacağı söylenebilir. Ayrıca büyüme motivasyonunu incelerken yaş değişkeni de dikkate alınmalıdır. Büyüme motivasyonu 40 yaşın altındakiler için en yüksek seviyededir (Gray, 2005: 11). Melez girişimciliğe giriş şekli de büyüme motivasyonunu etkileyen bir değişken olarak ele alınabilir. Xi ve arkadaşları (2017: 12) devralma yolunu seçerek melez girişimci olanların, yeni bir girişimde bulunarak melez girişimci olanlara göre daha güçlü büyüme arzusu içinde olduğunu ve bunun nedeninin işletme devralmalarının daha yüksek başlangıç sermayesi gerektirmesiyle ilgili olabileceğini belirtmektedir.

Melez girişimciliğin bireylere ve örgütlere çeşitli avantajları vardır. Öncelikle birey hem çalışan hem de girişimci olduğu için rol zenginleştirme özelliğinden faydalanabilir. Ayrıca bireyin ikili rolünün olması fırsatlara erişim, insan ve sosyal sermayenin gelişmesi ile finansal desteklere ulaşmada fayda sağlayabilir. Bu sayede bu faydaları hem çalıştığı işyerinde hem de kendi girişiminde değerlendirebilir. Ayrıca melez girişimciliğin çalışanların yenilikçi ve yaratıcı yönlerine katkı sağladığı da görülmektedir (Marshall, Davis ve Dibrell, 2016). Bununla birlikte melez girişimciler hem çalışan hem de işveren rolüne sahip oldukları için, iki farklı role sahip olmalarından dolayı çatışma potansiyelinin yüksek olacağı söylenebilir. Çünkü kendi işinde karar veren konumunda olan birey, ücretli işinde emir alan konumunda olacaktır. Nitekim Marshall (2018) melez girişimciliğin bireylerde çalışan rollerini zenginleştirdiğini ancak bireyin ücretli işinde çalışan rolü, kendi işinde ise işveren rolünü üstlenmesi nedeniyle bireylerde rol çatışmasına sebep olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu durum bireyin kişilik ve kişisel özellikleriyle

de ilgili olabilir. Örneğin kişilik özelliklerinden biri olan nevroitiklik boyutu bir bireyin gergin, sinirli, karamsar ve kendini güvende hissetmeme derecesini tanımlayan olumsuz bir kişilik özelliğidir. Bu anlamda nevroitiklik düzeyi yüksek olan bireyler veya işi ile ilgili konularda eğitim, tecrübe ve bilgi seviyesinde yeterli olmadığını algılayan bireyler kendilerini baskı altında hissederek olumsuz davranışlar sergileme eğiliminde olabilirler.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Literatürde bireylerin girişimci olmak için kendi ülkesini terk edip başka ülkelerde girişimde bulunması göçmen girişimciliği olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ise bilinenin aksine girişimci olmak için kendi ülkesini terk eden kişileri değil de çeşitli ayrımcılıklara ve sıkıntılara birden fazla kez maruz kalan, önce anavatanından Özbekistan'a daha sonra Rusya'ya ve nihayetinde 2004 yılı itibariyle özel göç yasası kapsamında Amerika Birleşik Devletlerine göç etmek zorunda kalan Ahıska Türkleri, hayatlarını devam ettirmek ve geçimlerini sağlamak için önce ücretli işlerde çalışarak para kazanmış daha sonra ise çoğu fırsatları fark ederek kendi işlerini kurmaya başlamıştır.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı etnik kimliğe sahip olanların girişimlerine melez modda devam etme niyetleriyle ilgili tutum ve davranışlarını tespit etmektir. Bununla birlikte girişimcilerin işlerinin (ücretli, melez, tam zamanlı) dönüşümünü anlamak, girişimcilikle ilgili süreçlerini ele almak ve girişimciler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmanın evrenini ABD'nin Ohio eyaletinde Dayton'da yaşayan girişimci Ahıska Türkleri oluşturmaktadır. Bu bölgenin seçilmesinin sebebi Dayton'ın ABD'deki Ahıska Türklerinin en yoğun olarak yaşadığı bölge olmasıdır. İlk olarak, Dayton'daki Ahıska Türk-Amerikan Toplum Merkezi (Ahıska Turkish American Community Center) Başkanı İslam Shakhbandarov ile görüşülmüş, çalışma sahası hakkında detaylı olarak ilk bilgi kendisinden alınmış ve uygulamanın yapılması konusunda izin ve yardım istenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Dayton'da yaşayan girişimci Ahıska Türklerinden sadece birinin aktif olarak melez girişimci olduğu, diğerinin ise melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçiş yaptığı öğrenilmiştir. Ancak melez girişimcilikten tam zamanlı girişimciliğe geçiş yapan kişinin, melez moddan tam zamanlı girişimciliği tercih etme nedenleri ve süreci hakkında da değerlendirme yapabilmek için çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Zira literatürde melez girişimcilerin sonunda tam zamanlı girişimciliğe geçtiğine ilişkin bulgular yer almaktadır. Neticede çalışmanın konusuyla ilgili olan iki Ahıska Türk'ü ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Ahıska Türklerinin seçilme nedeni farklı etnik kökene sahip olmalarıdır. Literatüre göre etnik kimliğe sahip olanların kendi işini kurma oranı buldukları ülkenin yerli vatandaşlarına göre daha yüksektir (Light, 1988-1989; Lofstrom, 2002; Clark ve Drinkwater, 2010).

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yaşam öyküsü tekniği kullanılmıştır. Bulut (2014: 886)'a göre bu teknik "bir bireyin geçmişi, şu andaki yaşantısı ve gelecek beklentilerine odaklanabildiği gibi, herhangi spesifik bir olay ya da zaman dilimini de hedef alabilmektedir". Aynı zamanda yaşam öyküsü yönteminin tek kişi ile yapılan bu tarz araştırmalar için uygun olduğuna yönelik Mizrahi (2005: 263) çeşitli nedenler ileri sürmektedir:

Öncelikle yaşam öyküsü yöntemi bireye konsantre olur. Aynı zamanda bu yöntem bütüncül bir yaklaşımdır. Böylece kişinin yaşamlarını parça parça ya da bölüm bölüm değil bir bütün olarak incelenmesine olanak sağlar. Böylece kişinin nasıl yaşadığını ve bütün biyografik süreçleri açığa çıkarır. Bir diğer neden yaşam öyküsü yöntemi görüşülen kişinin hayatındaki olayları öznel bir bakış açısıyla anlatmasını sağlar. Yani birey öznel bir şekilde kendini anlattığı için oradan anahtar ifadeler bulmak o kişinin kişiliğini çözmeye yardımcı olur. Son olarak bu yöntem bireyin hayatının sosyal yönlerini anlamamıza yardımcı olur. Çünkü birey hayatını bir zamana ve yere konumlandırır. Böylece mikro ve makroyu birbirine bağlar.

Dolayısıyla mevcut çalışmada da yararlanılan bu yöntem, görüşülen kişilerin yorumuyla onları bir iş sahibi olma-ya, melez modda devam etmeye ya da etmemeye yönlendiren olayların anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Görüşmeler 2019 yılı Nisan ayı içerisinde girişimcilerin ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde girişimcilere yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Bu kapsamda girişimcilerin işlerinin dönüşümünü ve girişimcilik süreçlerini anlamak için hem kendi işlerini kurmadan önceki ücretli işleriyle ilgili hem de kendi işlerini kurdukları andan itibaren girişimcilikle ilgili süreçleri değerlendirilmiştir. Girişimcilerden biri ile toplamda 150 dakika, diğeriyle ise 180 dakika olmak üzere 2'şer kez görüşülmüş ve gönüllülük kapsamında girişimcinin

rızası alınarak sesli kayıt edilmiştir. Bilgi verenlerin hem araştırmaya karşı ilgili ve yardımsever olması hem de misafirperver olması görüşmenin rahat ve verimli geçmesi adına sevindirici olmuştur. Görüşmelerden elde edilen veriler melez girişimcilikle ilgili olan çalışmalar göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmış ve yaşanan değişim aktarılarak, gelecek için önerilerde bulunulmuştur.

ABD’de farklı etnik kökene sahip pek çok millet yaşamakta ve girişimcilik faaliyetinde bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada sadece Ahıska Türkleri ile görüşme yapılmış olması çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda daha büyük bir örneklem çerçevesi oluşturmak daha maliyetli olacağından çalışmanın belirli bir bölgede yapılmasına karar verilmiştir. Neticede çalışmanın sadece ABD Dayton’da faaliyette bulunan iki kişi ile yapılması, çalışmanın sonucunun genellenebilirliği bakımından bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak Mizrahi (2005)’nin de çalışmasında görüldüğü gibi tek bir vakanın bile belli bir grup hakkında yaşam öyküsü tekniğinden faydalanılarak sağlam teoriler geliştirildiği düşünüldüğünde, çalışmanın melez girişimcilikle ilgili literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

3.2. Katılımcıların Yaşam Öyküsü Analizi

Yaşam Öyküsü Analizi I- Melez Girişimci: Kemal Shakmandarov, ücretli işiyle kendi işini kombine eden melez girişimcidir. Ekonomik gerekliliklerden dolayı lisede okurken yarı zamanlı olarak şehir içinde ve çevre şehirlere eşya taşımacılığı yapan Amerikalı bir şirkette 6 yıldır çalışmaktadır. 2014’te 18 yaşına geldiğinde abisinin ve ailesinin desteğiyle liseyi bitirdikten sonra lojistik üzerine kendi işini kurmaya karar vermiştir. Bu sayede ağır yük taşımacılığı üzerine başkasının yanında çalışan abisi ve babası da artık kendi işlerine çalışacaktır. Görüşmeci bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Kendi geçimimizi sağlamak için babam, abim, ben yıllardır başkasına çalışıyorduk. Çevremizde de kendi işlerini yapan akrabalarımız vardı, zaten abim ve babam akrabalarımızın yanında çalışıyordu. Sonunda kendi işimizi kurmaya karar verdik, birikimimizi bir araya getirdik şirketi kurduk. Aile şirketi bizimkisi, birlik olmasaydık olmazdı.”* Kemal işini kurduktan sonra kendisini ve yabancı dilini geliştirmek için işinden çok farklı bir alan olan emlak uzmanlığı üzerine üniversite eğitimi de almaya başlamıştır.

Kemal’i kendi işini kurmaya motive eden nedenler; daha fazla gelir, gelecek için güvence ihtiyacı ve abisi ile babasının maddi ve manevi desteği sayesinde aile işletmesini kurmak istemesidir. İşletmenin sermayesini kişisel birikimi ve aile desteği ile temin etmiş, daha sonra işini büyütmek istediğinde ise bir miktarda kredi çekmiştir. Görüşmeci bu hususta şunları aktarmıştır: *“Biz iş bulamadığımız için kendi işimizi açmadık, zaten bizim çalıştığımız bir işimiz vardı. Ama kendimize çalışmak hem daha fazla para kazanmamızı sağladı hem de bizler kalabalık aileleriz, ilerde çocuklarımıza daha iyi bir hayat sunmamıza olanak tanıdı. Ayrıca ailemin desteği olmasaydı, tek başıma zor olurdu. Ben şirketin idari işlerini ve mal bulma konusunda tedarikçilerle görüşmeyi sağlıyorum. Abim ve babam da taşımacılık işlerini yapıyor. İşimizi biriktirdiğimiz parayı bir araya getirdik öyle kurduk ama sonradan işi büyütmek için bir miktar kredi de çektik.”*

Kemal, kendi işini kurduktan sonra ücretli işinden ayrılmak istememiştir. Çünkü hem her iki işinin de benzer faaliyet alanında olması kendi işine de fayda sağlamıştır hem de bekâr olduğu için işi ön plandadır ve bu yüzden her iki işini de bir arada yapabilecek yeterli zamanı vardır. Ancak kendi işini kurduktan sonra iş yerinde geçirdiği zamanın üçte birini ücretli işine, kalan zamanını ise kendi işine ayırmıştır. Kemal’in ücretli işindeki patronu ile iletişiminin çok iyi olması ve kendi işinde acil bir durum veya yoğunluk olduğunda esnek çalışabilme imkânına sahip olması onun ücretli işinden ayrılmamasını etkileyen bir diğer nedendir. Bununla birlikte ücretli işi ona ekstra gelir ve sosyal sermaye, fırsatlara erişim gibi çeşitli faydalarda sağlamaktadır. Zaten Kemal kendi işini kurduğu zaman da tam zamanlı girişimci olmayı istememiştir. Melez girişimcilikle ilgili süreci hakkında görüşmeci şunları ifade etmiştir: *“Kendi işimizi kurmaya karar verdiğimde ücretli işimden ayrılmak istemedim çünkü her iki işimde aynı alandaydı. Bu durum bana avantajlar sağladı, çünkü ücretli çalıştığım iş yerinde bir çevrem vardı aynı zamanda kendi işimde de benzer süreçleri uygulayacağım için özel bir tecrübe ya da eğitim almama gerek kalmadı. Ayrıca ben aktif biriyim sürekli bir şeyler yapmayı düşünürüm. Şuan da iki işimi de yürütebilecek zamanım var ancak ilerde evlendikten sonra aileme vakit ayırmak için ücretli işimi bırakabilirim. Eğer patronum kendi işimi kurduktan sonra gerektiğinde bana izin vermeseydi ya da zorluklar yaşasaydım ücretli işimden ayrılmayı düşünürdüm ama patronumla aram çok iyi, bana her zaman destek oluyor bende kendi işimi kursam bile onun işinden ayrılmıyorum. Bir anlamda vefa da diyebilirim. Karşılıklı birbirimizi anlıyoruz.”*

Yaşam Öyküsü Analizi II- Tam Zamanlı Girişimci: Ali Shakmandarov, melez girişimcilikten tam zamanlı girişimci-liğe geçiş yapan bir girişimcidir. Ali, bankacılık üzerine 4 yıllık üniversite eğitimini tamamladıktan sonra iki yıl ücretli çalışan olarak bankada çalışmıştır. Bir hafta 08:00-15:00, diğer hafta 12:00-18:00 saatleri aralığında vardiyalı çalışan Ali, 23 yaşında babasının desteği ve akrabalarının yönlendirmesiyle ücretli işine devam ederken lojistik üzerine kendi şirketini kurmuştur. Zaten bankada çalışırken kalan vakitlerinde aynı işi yapan akrabasına yardım etmektedir ve bu sayede işin işleyiş sürecini öğrenmiştir. Ayrıca okuduğu bölüm kurduğu işinden farklı olsa da edindiği bilgilerin, şimdi kendi şirketinde faydası olmaktadır. Ali, evli ve iki çocuk babasıdır. Onu kendi işini kurmaya motive eden nedenler; özgürlük, daha fazla gelir ve girişimcilik tutkusudur. İşletmenin başlangıç sermayesini ücretli işinden elde ettiği gelir, kişisel birikimi ve aile desteği ile temin etmiştir. Görüşmeci bu hususta şunları ifade etmektedir: *“Dayton’da lojistik üzerine kendi işini kuran akrabalarım ve yakınlarım vardı. Bende bankada vardiyalı çalıştığım için boş vakitlerim oluyordu. Bu yüzden boş vakitlerimde akrabamın yanına gidiyordum, onlara yardım ediyordum, böylece işi öğrenmiş oldum. Üniversitede 4 yıllık bankacılık bölümünden mezun oldum ama ben ne kadar bankada çalışırsam çalışayım bankanın sahibi olamazdım ya da bir banka açamazdım. Kendi işimi kurmanın en önemli nedeni özgür olmak ve kendi kararlarımı kendim vermek istiyordum. Çünkü vardiyalı çalıştığım bankada, onlar istediğinde geç gitmem gerektiğinde bile işe erken de çağırabiliyorlardı. Mesela izinli olduğum zamanlarda plan yapıyordum ama bankadan arayıp acil gelmem gerektiğini söyleyince gitmek zorunda kalıyordum. Bu düzensizlik benim aile hayatımı ve çalışma hayatımı olumsuz etkiliyordu. Çalışma hayatımda düzensiz çalışma saatlerinin olması beni kendi işimi kurmaya itmişti ama akrabalarım yol göstermeseydi ve ailem destek olmasaydı zor olurdu.”*

Ali kendi işini kurma kararını verdiğinde ücretli işinden ayrılmak istememiştir. Çünkü hem bu işinden elde edeceği gelire ihtiyacı vardır hem de ücretli işiyle tamamen farklı olan bir alanda başarılı olup olmayacağı konusunda emin değildir. Bu yüzden kendi işi oturana ve gelir elde edene kadar her iki işini de birlikte kombine etmeyi tercih etmiştir. 2012 yılında kendi işini kurduktan 6 ay sonra gelir elde edip ikinci tırını alınca kendi işini büyütme kararı vermiş ve ücretli işinden istifa ederek tüm enerjisini ve zamanını sadece kendi işine ayırmıştır. 5 yıllık sürede lojistik sektöründeki işinde başarıyı yakaladıktan sonra 2017 yılında inşaat ve müteahhlik üzerine ikinci şirketini, 2018 yılının sonunda ise akrabası ile ortak girişimde bulunarak inşaat sektöründeki işinin yan ürünlerini temin etmek için seramik üzerine üçüncü şirketini kurmuştur. Girişimci bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Aslında her iki işim de bir arada olurdu ama o zaman bu kadar büyüyemedim.”* Zaten Ali kendi işini kurduğu zaman, girişiminde başarılı olduğunu görene kadar ücretli işine devam etmeyi düşünmüştür.

4. BULGULAR

Melez girişimcilik bireylere ücretli işinin yanında sevdiği işi yapabileceği özgürlüğünü sunar. Bunun yanında melez girişimcilik bireylerin iş fikirlerini ve gelişme süreçlerini test etmelerine de olanak sağlar. Ancak tüm melez girişimcilerin sonunda tam zamanlı girişimcilere dönüşmesi beklenmez. Bazıları melez girişimci olarak işlerine devam ederken, bazıları kendi işinde kazancı arttığında işine daha fazla vakit ayırıp tam zamanlı girişimci olmak isteyebilir. Bu durum bireyin girişimciliğe bakış açısıyla alakalıdır.

Çalışmada görüşülen kişilerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır: Öncelikle ikisi de erkektir ve ikisinin de kendi işini başlatma sürecinde çeşitli sosyal faydalarla birlikte ücretli bir işi vardır. Ayrıca her ikisi de ücretli işinde kazandığı parayı kendi işinin başlangıç sermayesi olarak kullanmıştır. Her iki girişimcide genç yaşta biri 18, diğeri ise 23 yaşında kendi işini kurmuştur. Yine her iki melez girişimcinin de ücretli işlerinin yanında kendi işini yapacak yeterli zamanları olmuş ve kendi işlerini kurmak çok büyük yatırım gerektirmemiştir. Her ikisi de 2. el bir tır alarak aile şirketini kurmuştur ve aileden abi, kardeş ve babasıyla birlikte şirketinin işlerini yürütmüştür.

Ortak özelliklerin yanında girişimciler arasında bazı farklılıklar olduğu da görülmektedir: Girişimcilerden biri bankacı olmasına rağmen kalan vakitlerinde akrabasına yardım ederek işi öğrenmiş ve babasının yanında çalışmasıyla kendi işini kurmaya karar vermiştir. Diğeri de kendi işiyle benzer alanda ücretli bir iş’te çalıştığı için tecrübe ve çevre edinmiş, ailesinin de yanında olacağı düşüncesiyle kendi işini kurma kararı vererek daha fazla gelir elde edeceğini düşünmüştür. Girişimcilerin gelecekteki girişimcilik aktivitesi için niyetleri de farklıdır. Biri kendi işini büyütme kararı ve tam zamanlı girişimci olmayı arzularken, diğeri ekstra gelir elde etmek ve aileyi bir araya getirmek için kendi işini kurmuş ve melez girişimci olarak her iki işine de devam etme niyetindedir. Girişimcilerin çalışma ortamı da farklıdır. Biri bankada, yani kendi işinden tamamen farklı bir ortamda çalışırken, diğeri kendi işine benzer alanda faaliyet gösteren bir ortamda çalışmaktadır. Motivasyonları bakımından da bazı farklılıklar vardır. Biri kendi işinin patronu olmayı ve bağımsız olmayı isterken, diğeri ücretli işinin faydalarından yararlanmaya devam ederek kendi işini yapmak istemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatürde melez girişimciliğe ilişkin sınırlı sayıda çalışma olmasına rağmen, melez girişimcilikle ilgili yapılan çalışmaların çoğu bireylerdeki bu melez durumun geçici ve kısa ömürlü olduğunu ve melez girişimcilerin sonunda tam zamanlı girişimciliğe geçiş yapabileceğini öne sürmektedir (Raffiee ve Feng, 2014). Araştırmadan da edinilen bulgulara göre melez girişimcilik büyüme ve riskleri azaltmada girişimcilik hedeflerine ulaşmak için ideal bir yol olarak görünmektedir. Gruenert (1999) melez girişimcilerin ikinci işi yapacak zamanları ve pazarlanabilir becerileri gibi ayırt edici özellikleri olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada da her iki girişimcinin mevcut işiyle kendi işini kombine edecek zamanları vardır ve her ikisi de önceki çalışmalarda (Petrova, 2012; Raffiee ve Fengi, 2014; Solesvik, 2017) olduğu gibi daha az risk alma eğilimindedir.

Melez girişimcilik, tam zamanlı girişimciliğe geçişin daha yaratıcı ve sürdürülebilir bir giriş şekli olabilir (Raffiee ve Feng, 2014). Çalışmada tam zamanlı girişimci olma niyetinde olan girişimci, kendi yeteneğini test etmek ve girişimcilik potansiyelini öğrenmek için başlangıçta her iki işini bir arada yürütmüştür. Bu durum Folta ve arkadaşları (2010) ile Dzomonda ve Fatoki (2018)'nin çalışmasında da görülmektedir. Dolayısıyla ücretli işiyle kendi işini bir arada yürütmek, özellikle belirsiz fırsatları görmek ve kendi işine sahip olmak isteyen bireyler için daha cazip olabilir. Her ne kadar bazı araştırmacılar (Petrova, 2012; Schulz vd., 2016; Solesvik, 2017) melez girişimcilerin, sonunda tam zamanlı bir girişimciye dönüşme olasılığının var olduğunu belirlese de bazı araştırmacılar da (Viljamaa ve Varamaki, 2015; Solesvik, 2017) bireylerin melez girişimciliği devam ettirme niyetinde olduğunu ifade etmektedir. Nitekim mevcut çalışmada girişimcilerden biri kendi işini kurduğu andan itibaren tam zamanlı girişimci olmayı isterken, diğerinin melez modda her iki işini de kombine ederek bir arada yürüttüğü görülmektedir. Bu durum tüm melez girişimcilerin homojen olmadığını gösterir.

Girişimcilerle yapılan görüşmelerde kendi işletmelerinin kurulması için başlangıçtaki motivasyon kaynağının öncelikle aileden (anne, baba, kardeş) geldiğini ortaya koymaktadır. Çeşitli çalışmalarda, sosyal ağ oluşturmanın girişimciler tarafından iş yapmak için kullanılan önemli bir strateji olduğu savunulmaktadır (Jan, 2017; Martinez ve Aldrich, 2011; Waldinger, 1989). Buna ilaveten Waldinger ve arkadaşları (1990)'da etnik topluluklar arasında girişim faaliyetlerinin oluşumu ve yönetiminde sosyal ağların önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada da aile ve yakın akrabaların bireylerin girişimcilik sürecinde hem emek unsuru hem de sermaye unsuru bakımından önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik ilişkilerdeki başarı sosyal ağların başarısına bağlı denilebilir.

Gruenert (1999) aynı işi ikinci iş olanların düşük olduğunu ancak öğrenmesi zaman gerektiren işlerde, bir mesleğe yatırım yapan ve bu meslekte uzman olanların ikinci iş girişimlerinin aynı olma olasılığının daha yüksek olduğunu ifade ederken, mevcut çalışma da tersi bir sonuç elde edilmiştir. Bankacılık üzerine 4 yıl üniversite eğitimi alan melez girişimcinin kendi işi ile emlak uzmanlığı bölümünde üniversite eğitimine başlayan melez girişimcinin kendi işinin farklı olması, bu durumun tüm meslekler için geçerli olmayacağını gösterir.

Viljamaa ve Varamaki (2015: 939) melez girişimciliği tam zamanlı girişimciliğe bir geçiş stratejisi olarak görenlerin büyüme motivasyonunun daima melez modda kalmak isteyenlere oranla daha yüksek olduğunu belirlemiş ve mevcut çalışmada da benzer sonuçlar tespit edilmiştir. Girişimcilerden biri ücretli işi varken kendi işini kurup başarılı olduktan sonra tam zamanlı girişimciliğe geçmiş ve ilerleyen yıllarda da ikinci ve üçüncü şirketini kurmuş, diğer girişimci ise melez modda kalıp ilave gelir ve kendi işini yapma arzusuyla kendi hesabına çalışmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu bulgunun teorik çerçeve ile uyumlu olduğu, yani tam zamanlı girişimcilerin büyüme arzusunun daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca beklenildiği gibi melez girişimcilik, tam zamanlı girişimciliğe giden güvenli bir yol olması nedeniyle önemli bir motivasyon kaynağı olarak düşünülebilir.

Melez girişimcilikle ilgili uygulamalı çalışmaların özellikle İngiltere, İsveç, Norveç, Finlandiya, ABD, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde yapıldığı görülmektedir. Bu durum melez girişimciliğin gelişmiş ülkelerde daha yaygın olduğunu ancak geri kalmış ve gelişmekte olan bazı ülkelere ise politika yapımcılar tarafından tanınmaması nedeniyle hala düşük olduğunu göstermektedir (Dzomonda ve Fatoki, 2018: 2). Ülkemizde de melez girişimcilerin sayısını, düzeyini ve genel durumunu analiz etmek için ulaşılabilecek herhangi bir veri tabanı bulunmamaktadır. Melez girişimcilerin çoğunlukla küçük ve orta büyüklükteki işletmelere sahip olduğu düşünüldüğünde, böyle bir veri tabanının Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından oluşturulması hem alandaki boşluğu doldurmak hem de mevcut durumu ve potansiyeli belirlemek adına yararlı olacaktır (Özafşarlıoğlu-Sakallı, 2019: 283).

Viljamaa ve Varamaki (2015) emeklilerin kendi işini kurması durumunda melez girişimci statüsünde olacağını belirtmektedir. Çünkü birey bir yandan emekli aylığını almakta, diğer yandan da tam zamanlı veya yarı zamanlı kendi işini yaparak melez girişimciliğin tanımını karşılamaktadır. Bu anlamda emekli maaşına sahip bireyler girişimciliğe teşvik edilerek, tam zamanlı çalışmaya istekli olmasalar bile yarı zamanlı girişimcilik faaliyeti ile ekonomiye katkıda bulunabilirler. Bu sayede bu kişilerin çalışma hayatının aktif olmaya devam etmesi, yaşlılıkta daha önemli hale gelen kişisel tatmin ve kendini faydalı hissetme gibi psikolojik süreçler de yapılandırılmış olabilir.

Marshall, Davis ve Dibrell (2016) melez girişimciliğin bireylere rol zenginleştirme sayesinde hem çalışan hem de girişimci rolünü bir arada sergilemesinin öğrenmeyi ve yenilikçiliği desteklediği, ayrıca insan sermayesi ve sosyal sermayenin gelişimini ve finansal kaynaklara erişimi artırdığını belirtmektedir. Ancak özel sektörde çoğu işletme çalışanların asıl işyerindeki performansını etkilememesi için iş dışındaki faaliyetlerine sınırlamalar getirmektedir. Bu sınırlamalar veya engeller işletme politikaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Hâlbuki işletmeler, melez girişimciliğin teşvik edilmesinin hem kendilerine hem de çalışanlarına faydalı olacağını düşünmelidir. Zira çalışanların kurum dışında sergilediği girişimcilik davranışları, çalıştığı kurumda iç girişimcilik davranışlarının ortaya çıkmasına veya artmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca işletmelerde yöneticiler veya liderler tarafından çalışanların girişimcilik davranışlarının desteklenmesi, çalışanların asıl çalıştığı işyerine olan güven, bağlılık ve tatmin olma gibi algılarının artmasının yanı sıra yenilik ve yaratıcılık gibi becerilerini sergilemesinde de payı olabilir. Aynı zamanda kendi işini kurmak isteyen çalışan olduğunda, örgütsel politikaların bu çalışanları destekleyecek şekilde düzenlenmesi girişimci zihniyetin gelişmesine imkân tanıyabilir.

Melez girişimcilik özellikle yüksek eğitimli kişilerde görülmekle birlikte doktor, akademisyen ve polis gibi meslekler melez girişimciliğe uygun meslekler olarak ifade edilmektedir (Folta vd., 2010; Solesvik, 2017). Ülkemizde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre işçi statüsünde olanların kendi hesabına ait işletme açabileceğine dair izin verilmesine rağmen (5510 sayılı Kanun, md. 53) 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre devlet memurlarının ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır (657 sayılı Kanun, md. 28). Ancak son yıllarda akademisyenlerin teknoparklar sayesinde kendi şirketini kurabilme şansı doğmuştur. Hâlbuki kamu sektöründe çalışanların da ikinci iş olarak kendi işini kurabilmesine imkân tanınması girişimciliğin gelişmesine ve desteklenmesine ilave katkı sağlayacaktır. Bu anlamda karar vericilerin saf girişimcilere olduğu gibi kamu memurlarına da asıl işini ihmal etmeyecek şekilde kendi işini kurabilme hakkı vermesi, ihmal edilmiş bir girişimcilik türünün desteklenmesine imkân sağlayacaktır. Bu anlamda melez girişimciliğin teşvik edilmesi ve geliştirilebilmesi için karar vericilerin, Devlet Memurları Kanununda yeni düzenlemelere gidilmesi önerilmektedir (Özafşarlıoğlu-Sakallı, 2019: 283).

Melez girişimcilik, tam zamanlı girişimciliğe geçme niyetinde olan bireylere piyasa hakkında bilgi toplama ve piyasayı daha iyi tanınmasına olanak sağlar. Ancak tam zamanlı girişimciliğe geçiş için melez girişimciliği tercih eden bireylerin melez modda ne kadar kaldığına ilişkin çok az şey bilinmektedir. Gelecekte yapılması düşünülen çalışmalarda melez girişimciliği tercih eden bireylerin kendi işini kurarken özellikle seçtiği bir sektör olup olmadığı, tam zamanlı girişimciliğe geçiş için melez modu değerlendirmek istiyorsa bu modda ne kadar kaldığı ve nedenleri derinlemesine araştırılabilir. Melez girişimciliğin özellikle örgütsel davranış araştırmacıları tarafından incelenmesi önerilir. Çünkü melez girişimciler eşzamanlı olarak hem kendi işinde hem de ücretli işinde çalıştığı için yaratıcılık, yenilik, çatışma, kişilik özellikleri gibi konularda yarattığı etkilerin incelenmesi gerekir.

Sonuç olarak, kendi işini kurma ve bir işi başlatma ile ilgili araştırmalarda melez girişimcilerin tam zamanlı girişimcilerden ayrı olarak değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca tüm melez girişimcilerin sonunda tam zamanlı girişimciliğe geçtiği ya da melez girişimciliğin kısa vadeli olduğu varsayılmamalıdır. Bu nedenle melez girişimcileri ve onların işletmelerini daha iyi anlamak ve sağlam bir temel oluşturmak için, melez girişimcilerin ve işletmelerinin doğasının daha fazla incelenmesi önerilmektedir. Çünkü melez girişimciliğin gelecekte daha da önemli olacağı düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR: Bu çalışmanın yürütülmesinde Dayton'daki Ahıska Türk-Amerikan Toplum Merkezi (Ahıska Turkish American Community Center) Başkanı İslam Shakhbandarov'a ve merkezin idari müdürü Sarvar İsmaylov'a her zaman destek oldukları için; Ali Shakhmandarov ve Kemal Shakhbandarov'a ise değerli görüşlerini benimle paylaştıkları için teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- BLOCK, J. H. and LANDGRAF, A. (2016). "Transition from part-time entrepreneurship to full-time entrepreneurship: the role of financial and non-financial motives". *International Entrepreneurship Management Journal*, 12, 259-282.
- BOGENHOLD, D. (2019). "From Hybrid Entrepreneurs to Entrepreneurial Billionaires: Observations on the Socioeconomic Heterogeneity of Self-employment". *American Behavioral Scientist*, 63(2), 129-146.
- BULUT, S. (2014). "Yaşam Öyküsü Araştırması". *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 880-895.
- BURMEISTER-LAMP, K., LEVESQUE, M. and SCHADE, C. (2012). "Are entrepreneurs influenced by risk attitude, regulatory focus or both? An experiment on entrepreneurs' time allocation". *Journal of Business Venturing*, 27(4), 456-476.
- CLARK, K. and DRINKWATER, S. (2010). "Patterns of Ethnic Self-Employment in Time and Space: Evidence from British Census Microdata". *Small Business Economics*, 34(3), 323-338.
- DZOMONDA, O. and FATOKI, O. (2018). "Demystifying The Motivations Towards Hybrid Entrepreneurship Among the Working Populace in South Africa". *Academy of Entrepreneurship Journal*, 24(4), 1-9.
- FOLTA, T. B., DELMAR, F. and WENNERBERG, K. (2010). "Hybrid Entrepreneurship". *Management Science*, 56 (2), 253-269.
- GRAY, C. (2005). "Age effects on small firm growth and strategic objectives". Open Univ. Research Centre on Innovation, Knowledge and Development Working paper, 1, 1-15. Erişim adresi: <http://www.open.ac.uk/ikd/sites/www.open.ac.uk/ikd/files/files/working-papers/ikd-working-paper-1.pdf>, (Erişim tarihi: 05.07.2019).
- GRUENERT, J. G. (1999). "Second job entrepreneurs". *Occupational Outlook Quarterly*, 43(3), 18-26.
- JAN, M. A. (2017). "The Emergence and Transformation of Batkhela Bazaar (Pakistan): Ethnic Entrepreneurship, Social Networks and Change in Underdeveloped Societies". *Journal of South Asian Development*, 12(3), 308-330.
- KIMMEL, J. and SMITH CONWAY, K. (2001). "Who moonlights and why? Evidence from the SIPP". *Industrial Relations*, 40 (1), 89-120.
- KOSTER, S., MARKANTONI, M. and STRIJKER, D. (2010). Side Activity Entrepreneur: Lifestyle or Economic Oriented? Johansson, B., Karlsson, C. ve Stough, R.R. (Ed.), *Agglomeration, Clusters and Entrepreneurship: Studies in Regional Economic Development* içinde (s. 1- 18). Cheltenham: Edward Elgar.
- KÜRESEL GİRİŞİMCİLİK RAPORU (Global Entrepreneurship Monitor), (2016-2017). Global report 2016/17. London, England: Babson Park. Erişim adresi: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2016-2017-global-report>, (Erişim tarihi: 10.06.2019).
- LIGHT, I. (1988–1989). "Local economy and ethnic entrepreneurs". *ISSR Working Papers in the Social Sciences*, 4(13). Erişim adresi: <https://escholarship.org/uc/item/2dr328b6>, (Erişim tarihi: 04.04.2019).
- LOFSTROM, M. (2002). "Labor market assimilation and the self-employment decision of immigrant entrepreneurs". *Journal of Population Economics*, 15(1), 83-114.
- MARSHALL, D. R. (2018). "The entrepreneurial-employee role interface: Exploring the effects of hybrid entrepreneurship". *Academy of Management Proceedings*, 2018 (1), 16833. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2018.16833abstract>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).
- MARSHALL, D. R., DAVIS, W. D. and DIBRELL, C. (2016). "Work to Work Enrichment: Employee Innovation through Hybrid Entrepreneurship". *Academy of Management Proceedings*, 2016 (1), 11318. Erişim adresi: <https://doi.org/10.5465/ambpp.2016.11318abstract>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).
- MARTINEZ, M. A. and ALDRICH, H. E. (2011). "Networking strategies for entrepreneurs: Balancing cohesion and diversity". *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 17(1), 7-38.
- MIZRACHI, B. (2005). *The Henna Maker: A Moroccan Immigrant Woman Entrepreneur in an Ethnic Revival*. Keister, L. A. (ed), *Entrepreneurship, Research in the Sociology of Work* içinde (s. 257-277). Amsterdam: Emerald Group Publishing Ltd.
- OECD (2018). *Entrepreneurship at a Glance-Highlights*, OECD Publishing, Paris. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/sdd/business-stats/EAG-2018-Highlights.pdf>, (Erişim tarihi: 19.06.2019).
- ÖZAFŞARLIOĞLU-SAKALLI, S. (2019). Girişimcilik Temel ve Yeni Yaklaşımlar. Özkara, B. ve Özafşarlıoğlu-Sakallı, S. (Ed.) *Melez (Hibrit) Girişimcilik* içinde (s. 273-286). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- PETROVA, K. (2012). "Part-time entrepreneurship and financial constraints: evidence from the panel study of entrepreneurial dynamics". *Small Business Economics*, 39(2), 473-493.
- POWELL, W.W. and SANDHOLTZ, K.W. (2012). "Amphibious entrepreneurs and the emergence of organizational forms". *Strategic Entrepreneurship Journal*, 6(2), 94-115.
- RAFFIEE, J. and FENG, J. (2014). "Should I quit My day job? A hybrid path to entrepreneurship". *Academy of Management Journal*, 57(4), 936-963.
- SCHULZ, M., URBIG, D. and PROCHER, V. (2016). "Hybrid Entrepreneurship and Public Policy: The Case of Firm Entry Deregulation". *Journal of Business Venturing*, 31(3), 272-286.
- SOLESVIK, M. Z. (2017). "Hybrid Entrepreneurship: How and Why Entrepreneurs Combine Employment with Self-Employment". *Technology Innovation Management Review*, 7(3), 33-41.
- THORGREN, S., NORDSTROM, C. and WINCENT, J. (2014). "Hybrid Entrepreneurship: The Importance of Passion". *Baltic Journal of Management*, 9(3), 314-329.
- THORGREN, S., SIREN, C., NORDSTROM, C. and WINCENT, J. (2016). "Hybrid Entrepreneurs' Second-Step Choice: The Nonlinear Relationship between Age and Intention to Enter Full-Time Entrepreneurship". *Journal of Business Venturing Insights*, 5(1), 14-18.
- VILJAMAA, A. and VARAMAKI, E. (2015). "Do Persistent and Transitory Hybrid Entrepreneurs Differ?". *International Scholarly and Scientific Research and Innovation*, 9(3), 936-940.
- VILJAMAA, A., VARAMAKI, E., TORNIKOSKI E. and SORAMA, K. (2014). Hybrid Entrepreneurship -Exploration of Motives, Ambitions and Growth. *Proceedings of ICSB World Conference on Entrepreneurship*, 11-14 Haziran 2014, Dublin.
- WALDINGER, R. (1989). "Structural Opportunity or Ethnic Advantage?". *International Migration*, 23(1), 83-102.
- WALDINGER, R., ALDRICH, H. and WARD, R. (1990). Opportunities, group characteristics, and strategies. Waldinger, R., Aldrich, H. ve Ward, R. (eds), *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies içinde* (s. 13-48). Newbury Park, CA: SAGE Publications.
- WATSON, J. GATEWOOD, E. J. and LEWIS, K. (2014). "A framework for assessing entrepreneurial outcomes: an international perspective". *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 6(1), 2-14.
- XI, G., BLOCK, J., LASCH, F., ROBERT, F. and THURIK, R. (2017). Mode of entry into hybrid entrepreneurship: New venture start-up versus business takeover. *IZA Institute of Labor Economics, Discussion Paper Series*.
- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu. (1965, 14 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 12056). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12056.pdf>, (Erişim tarihi: 08.12.2019)
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. (2006, 31 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 26200). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>, (Erişim tarihi: 08.12.2019)

Türkiye’de İşçi/Halk Şirketleri Sürecinin Türksan ve Hastaş Vakaları Üzerinden İncelenmesi*

ÖZ

Türkiye’de 1961 yılında kitlesel biçimde başlayan Avrupa ülkelerine işçi göçü, devamında pek çok büyük değişimin de öncüsü olmuştur. Sosyal yaşamda, iş, eğitim hayatında ve akla gelebilecek her türlü kamusal/bireysel alanda etkilerini nesillerdir yaşadığımız, hissettiğimiz bu olay, günümüze gelene kadar çok sayıda akademik çalışmanın ve siyasi tartışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu çalışma ile 1964 yılında itibaren ortaya çıkmaya başlayan İşçi Şirketi Hareketi üzerinden, süreçler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada konuyu daha somut kılabilmek için Avrupa ülkeleri ve ağırlıklı Türkiye’de yaşanan 55 yıllık süreç, TÜRKSAN ve HASTAŞ şirketleri temelinde ele alınmıştır. Tüm sürece şahitlik etmiş, hatta paydaş olmuş iki ulusal gazetenin arşivinde, “Türksan, Hastaş, İşçi Şirketi ve Halk Şirketi” geçen tüm metinler belge ve veri seti haline getirilmiştir. Elde edilen 725 belge, haber, ilan/duyuru, reklam, köşe yazısı/görüş, araştırma başlıklarıyla sınıflandırılmıştır. TÜRKSAN ve HASTAŞ vakalarında yaşananları elde edilen belgeler üzerinden yorumlamak için araştırma soruları oluşturulmuş ve elde edilen belgeler ile bunlara yanıt aranmıştır. Özetle araştırmada, İşçi/Halk şirketi olarak isimlendirilen bu iki çok ortaklı kuruluşun, üretim, pazarlama, finansman sorunlarına, akabinde ortaya çıkan sürdürülebilirlik sıkıntıları aşmak için büyük kampanyalar ile yüzlerini tekrar tekrar Avrupa’daki Türk işçilerine, Halk’a dönmelerine, kampanyalarına, çıkar çatışmalarına, ortak ve ortak potansiyeli taşıyanlara olan vaatlerine, yaşanan tartışmalara, siyasilere konuyla ilişki ve dahillerine, süreç içerisinde ortaya çıkan hayal kırıklıklarına, iki girişimin yaşam öyküsü üzerinden değinilmiş, yaşananlar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi Şirketi, Halk Şirketi, Türksan, Hastaş.

An Analysis of Worker Companies in Turkey: Türksan and Hastaş Cases

ABSTRACT

Labor emigration from Turkey to European Countries started in the early 1960s and this movement pioneered many great changes. The effects of this incident have been felt among generations in the fields of social, business, education and in any public and individual life up to this date, and it has also been subjected to many scholarly studies and political debates. This study puts forward very debatable processes of the case of Worker Company Movement started in 1964 with the image of financing private sector in Turkey. Two cases, TÜRKSAN and HASTAŞ, were analyzed to discuss 55 years of a process in European countries and in Turkey in order to make the subject more meaningful in the study. Archives of two national newspapers that witnessed all process and even became stakeholders were analyzed and all texts related to “Türksan, Hastaş, Worker Company and Public Company” collected and transformed into document and data sets. Obtained 725 documents were divided under the titles of news, announcement/declaration, commercial, column/comments, and research. To interrogate and comment about the incidents in the cases of TÜRKSAN and HASTAŞ questions were formed and answers sought in the designated documents. In sum, the study stresses story of multi-partnered enterprises TÜRKSAN and HASTAŞ that following the production, marketing, and financial issues and subsequent sustainability problems how they repeatedly tried to lure Turkish workers in Europe and the public repeatedly, their campaigns, promises to partners and potential partners, interests conflicts, debates, politicians relations and their inclusion to the process and disappointments during the process.

Keywords: Worker Company, Public Company, Türksan, Hastaş.

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
ypazarcik@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7651-9349>

* Çalışma, 2. İşletme Tarihi Konferansı’nda özet bildiri olarak sunulmuş ve konferans kitabında özet olarak basılmıştır.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1961 yılında kitlesel biçimde başlayan Avrupa ülkelerine işçi göçü, devamında pek çok büyük değişimin de öncüsü olmuştur. Sosyal yaşamda, iş, eğitim hayatında ve akla gelebilecek her türlü kamusal/bireysel alanda etkilerini nesillerdir yaşadığımız, hissettiğimiz bu olay, günümüze gelene kadar çok sayıda akademik çalışmanın ve siyasi tartışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu çalışma ile 1964 yılında itibaren ortaya çıkmaya başlayan İşçi Şirketi Hareketi üzerinden, Türkiye’de özel sektörün finansmanı görüntüsü altında, oldukça tartışmalı olan süreçler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada konuyu daha somut kılabilmek için Avrupa ülkeleri ve ağırlıklı Türkiye’de etkileri hissedilen 60 yıllık süreç, Türksan ve Hastaş şirketleri temelinde ele alınmıştır. Tüm sürece şahitlik etmiş hatta paydaş olmuş iki ulusal gazetenin arşivinde, “Türksan, Hastaş, İşçi Şirketi ve Halk Şirketi” geçen tüm metinler, belge ve dolayısıyla veri seti haline getirilmiştir. Elde edilen belgeler, “*haber, ilan/duyuru, reklam, köşe yazısı/görüş, araştırma*” başlıklarıyla sınıflandırılmıştır.

Türksan ve Hastaş vakalarında yaşananları elde edilen belgeler üzerinden yorumlamak için araştırma soruları oluşturulmuş ve elde edilen belgeler ile bunlara yanıt aranmıştır. Özetle çalışmada, İşçi/Halk şirketi olarak isimlendirilen bu iki çok ortaklı kuruluşun, üretim, pazarlama, finansman sorunlarına, akabinde ortaya çıkan sürdürülebilirlik sıkıntıları aşmak için büyük kampanyalar ile yüzlerini tekrar tekrar Avrupa’daki Türk işçilerine, Halk’a dönmelerine, kampanyalarına, çıkar çatışmalarına, ortak ve ortak potansiyeli taşıyanlara olan vaatlerine, yaşanan tartışmalara, siyasilerin konuyla ilişki ve dahillerine, süreç içerisinde ortaya çıkan hayal kırıklıklarına, iki girişimin yaşam öyküsüne üzerinden değinilmiş, yaşananlar özetlenmiştir.

Çalışma ile iş adamı, gazeteci ve politikacıların süreç içerisindeki yer, söylem ve yönlendirmeleri, unsurların finansman sağlama kampanyalarına destek ve karşıt duruşları, haber, köşe yazısı, reklam ve ilanlarda kullanılan dil üzerinden ele alınmış, iyi amaçlarla başladığı varsayılacak ancak sonuçları itibariyle birkaç neslin anavatanı ile bağının kopmasına neden olmuş, yakın zamanda da Çiftlik Bank vb. halkalarla tekrar tekrar gündem olan benzer vakaların Türkiye’de, nasıl başladığına, nasıl geliştiği ve bazı şeylerin yıllar geçse de neredeyse hiç değişmediğine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR

30 Ekim 1961 tarihinde Bonn’da, o zaman ki adıyla, Almanya Federal Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan “İşgücü Alımı Anlaşması”, beraberinde pek çok büyük değişimin de öncüsü olmuştur (Kılıç, 2016, 04 Kasım). Sosyal yaşamda, iş, eğitim hayatında ve akla gelebilecek her türlü kamusal alanda etkilerini nesillerdir yaşadığımız, hissettiğimiz bu önemli anlaşma ve akabinde başlayan göç, günümüze kadar çok sayıda akademik çalışmanın konusunu oluşturmuştur (Abadan-Unat, 1976, 1979; Akyol, 1977; Demirel: 1977; Gökmen, 1972; Tuna, 1977; Çöloğlu, 1984; Apak, 1993; Üçışık, 2014; Yılmaz, 1993; Pazarcık ve Erol, 2018).

Öncelikle, gittikleri ülkede tutunmaya çalışan Türk işçileri zaman geçtikçe para kazanmaya, birikim yapmaya ve Almanya’nın beklentisinin aksine yerleşik olmaya başlamışlardır. Türk işçiler zaman geçtikçe çalışmalarının karşılığı olarak sahip olduklarıyla hem göç ettikleri ülkede hem de anavatanlarında çok sayıda kişi ve kurumun ilgisini çekmişlerdir. 1964 yılında Almanya’da bir kahvehanede başlayan İşçi Şirketleri Hareketi (Mortan, 1982: 8), sonrasında Türkiye ve Almanya’da 250’den fazla İşçi/Halk Şirketinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Kurulan bu işletmelerin sürdürülebilirliği günümüze gelindiğinde hiç parlak olmasa da İşçi Şirketleri hareketi, Türkiye ve Avrupa ülkeleri ve özellikle de Almanya açısından dikkatle ele alınması gereken önemli bir vaka oluşturmuştur.

İşçi şirketi, özellikle yurt dışında çalışan göç etmiş işçilerin tasarruflarıyla kurulan Anonim ortaklıklara verilen addır. Yurt dışında çalışan işçilerin çaba ve tasarrufları ile kurulmaları bu ortaklığın diğer anonim ortaklıklardan farklı yönünü oluşturmaktadır (Üçışık, 2014: 12). Bunun yanında İşçi Şirketi kavramı yine 1960’larda ortaya atılan Halk Şirketi kavramıyla birlikte de ele alınmaktadır (Türk, 1980: 306). Bu çalışmada ise araştırmaya konu olan iki şirketin kavramları farklı amaçla kullanmaları nedeniyle bir ayırım olduğu varsayılmıştır.

Bunu farklılığı açıklar biçimde işçi şirketi ile, ortaklarından %50’den fazlasının yurt dışında çalışan işçilerin oluşturduğu ve ortakların her birinin payının %2’yi geçmediği ortaklık anlaşılmalıdır (Çöloğlu, 1984: 28-30). Yıllar içinde işçi şirketi kavramı daha sonra kimilerince halk şirketi, kimilerince de çok ortaklı şirket olarak da ele alınmıştır. Bununla birlikte İşçi şirketlerine, “*hemşeri şirketi*” de denilmektedir. Bunun sebebi yurt dışına aynı

bölgeden göçen işçilerin bir araya gelmeleri ve informal gruplar oluşturmalarında memleketlerinin büyük etkisinin olmasıdır. Bir dönem Türk İşçi Şirketleri Birliği Başkanlığı yapan İsmail Ertan ise bu şirketlere “*dert şirketi*” adını vermiştir (Mortan, 1982: 8).

Bu iş modelinin arkasında toplumsal ve ekonomik çok sayıda motivasyon etkili olmuştur. İşçi şirketleri genelde şu amaçlarla kurulmuşlardır (Apak, 1993: 71; Yılmaz, 1993: 312):

- Türk işçileri makine, teçhizatı çalıştıkları ülkeden daha uygun koşullarla alabileceklerdi. Böylece ülke için büyük ölçüde döviz tasarrufu sağlanacaktı.
- Tek bir kişinin az sermaye ile gerçekleştiremeyeceği işleri, diğer işçilerle bir araya gelerek başarmak mümkün olacaktı.
- İşçi şirketlerinin kurulması ile dövizin ülkeye girişinde yaşanan kesintiler önlenecek, devamlılık sağlanacaktı.
- İşçi şirketleri, ülkenin sanayileşme sürecine ek bir destek yaratacaktı.
- Yurtdışında çalışan işçilerin anavatan ile olan ekonomik bağları geliştirilecekti.
- İşçi şirketleri vasıtasıyla bu şirketlerin ortağı olan işçilerin Türkiye’ye dönüşleri kolaylaşacak, böylece ülkenin yetişmiş işgücü oranı artacaktı.
- İşçi şirketleri kendi ortaklarını istihdam edeceklerdi. Böylece dönüş yapan işçilerin daha etkin biçimde istihdam edilmelerini mümkün kılınacaktı.
- Sanayileşme çabaları ülkeye daha dengeli dağıtılmasıyla, ülkede artan refah ile sosyal adalet daha hızla sağlanacaktı.
- Türk işçilerinin, yurtdışında elde ettikleri tasarruflar oradaki tüketim harcamalarından ziyade anavatanlarının sanayileşme girişimlerine aktarılacaktı.
- İşçi tasarruflarının üretime aktarılması enflasyonla mücadeleyi kolaylaştıracaktı.
- Kırsal alanlara kurulacak üretim tesisler kırdan kente göçü durdurulabilecekti¹.

Türkiye devleti, girişimcileri açısından bakıldığında, Avrupa’daki Türk işçilerin birikimlerinin akıllıca kullanılması, tasarruflarının anavatan ekonomisine kazandırılması, olası bir geri dönüş sonrası işçi ve ailelerinin geleceğinin garanti altına alınması vb., ikili anlaşmalarda diğer taraf olan işçi göçünü gerçekleştiren ülkeler açısından da “*yabancı işçilerin anavatanlarına dönmesini sağlama*” gibi motivasyonlarla desteklenen bu hareket, sonrasında çok tartışılan ve pek çok türev sonuca da sebep olan özel durumlar da yaratmıştır. Özellikle de kuruluş hikayeleri incelendiğinde neredeyse tamamen amatörce başlangıçlara sahip olan işçi şirketleri, kısa zamanda yaşanmaya başlayan üretim, pazarlama ve finansman sorunları karşısında bu coğrafyaya özgü olarak kabul edilebilecek yöntemlerle mücadele etmeye çalışmışlar ve ortaya, ülkemiz işletmecilik tarihi açısından dikkat çekici vakalar çıkmıştır.

3. METODOLOJİ

Çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma deseni olarak da durum analizi tercih edilmiştir. İki vakanın aynı bağlamda ele alınmaya çalışıldığı bu araştırma desenine “çoklu durum analizi” ifadesi uygun düşmektedir. Çalışmada aşağıda verilen araştırma soruları bağlamında iki işletmenin ömrü yazılı basın üzerinden incelenmiştir:

- İşçi Şirketleri hareketi nasıl ve hangi argümanlarla kamuoyuna tanıtılmıştır?
- *Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluş süreci gazetelerde nasıl yer almıştır?*
- *Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluşunda özel sektör aktörlerinin tutum ve açıklamaları nasıldır?*
- *Türksan ve Hastaş şirketlerinin devlet ve siyaset kurumuyla ilişkileri nasıldır?*
- *Türksan ve Hastaş şirketleri halka arz süreçlerinde gazetelere yansıyan haber ve ilanlarda hangi unsurlar ön plana çıkmaktadır?*

1 Türksan’ın kurulma aşamasında bu durum gazete haberlerine olumsuz bir konu olarak geçmiştir. TÜRKSAN işçi şirketinin 14 Aralık 1966 tarihindeki tescili sonrasında gerçekleştirilen basın toplantısında Yönetim Kurulu Başkanı Necati Telger, Türkiye’den Federal Almanya’ya giden milletvekili ve senatörlerin işçilerle olan buluşmalarında onlara ‘*memleketlerine*’ yatırım yapmalarını öğütlemelerinin, işçiler arasında gruplaşmalara neden olmasını eleştirmiştir. Bkz: Cumhuriyet (1966, 18 Aralık). Türk-San İlk Yatırımını 1967’de Yapacak. s.5.

- İki işletme ne gibi iş birliklerine girmişler ve ne gibi ayrılıklar yaşamışlardır?
- Türksan ve Hastaş şirketlerinde sorunlar ne zaman başlamıştır?

Çalışmanın metodolojisinde Avrupa ülkelerine kitlesel olarak işçi göçünün başladığı 1961 yılından itibaren olan gazete arşivleri incelenmiştir. Arşivleri üzerinden incelenen gazetelerin tüm asıl gazete ve eklerinde, “Türksan, Hastaş, İşçi Şirketi, Halk Şirketi” ifadelerinin yer aldığı tüm haber, ilan, reklam, köşe yazısı, araştırma ve ek olarak sarı sayfalar tespit edilmiş ve inceleme için belge haline getirilmiştir.

Araştırma kısıdı olarak arşiv incelemesi sadece, Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın bu kısıdının altında iki gerekçe yatmaktadır. İlk gerekçe, sadece bu gazetelerin arşivlerine, abonelik sistemi ile web tabanlı olarak ulaşılabilir. Ele alınan 1960 sonrası dönem için ulusal çapta yayınlanan diğer Hürriyet, Günaydın, Tercüman, Akşam vb. gibi gazetelerin arşivlerine web üzerinden ulaşılabilir. Dolayısıyla araştırma bu kısıda uygun biçimde tasarlanmıştır.

Araştırma kısıdının diğer gerekçesi ise inceleme için belirlenen iki gazetenin İşçi/Halk şirketi hareketine yayın politikalarında sıklıkla destekleyici olmalarıdır. Özellikle Milliyet Gazetesi, o dönem başyazarı olan Abdi İpekçi vasıtasıyla İşçi Şirketleri Hareketine ve özellikle de Türksan’a, başlangıçtan itibaren çok kapsamlı bir destek vermiştir. Aynı şekilde Cumhuriyet Gazetesi de 1967 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliği, milletvekilliği de yapmış olan Suphi Baykam’a ve Hastaş’a, haber, ilan, reklam vb. üzerinden oldukça yer ayırmıştır. Süreç içerisinde Hürriyet Gazetesi’nin ise bu harekete daha farklı etkileri olmuştur. Konunun bu yönüne çalışma içerisinde yer ayrılmıştır.

Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri arşivlerinde gerçekleştirilen tarama ile toplam 725 belge oluşturulmuştur. Bu, ham veri setini oluşturan 725 ögenin 231’i Cumhuriyet Gazetesi arşivinden, 494’i de Milliyet gazetesi arşivinden elde edilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi arşivinden elde edilen 231 belgenin 78’i “Türksan”, 124’ü “Hastaş”, 18’i “İşçi Şirketi” ve 16’sı ise “Halk Şirketi” ifadelerini içermektedir. Milliyet Gazetesi arşivinden oluşturulan 494 belgenin ise 231’i “Türksan”, 101’i “Hastaş”, 135’i “İşçi Şirketi” ve 27’si ise “Halk Şirketi” ifadelerini içermektedir.

Bununla birlikte iki vakayı incelerken elde edilen belgeler, ele alınacak araştırma soruları bağlamında elemeye tabi tutulmuştur. Örneğin 1970’lerin sonlarına doğru sarı sayfalarda ağırlıklı olarak yer almaya başlayan bankerler ve hisse ve tahvil alım-satım ilanları ana inceleme verileri dışında tutulmuş, yeri geldiğinde yorumları desteklemek amacıyla değerlendirilmek için ayrılmıştır. Eleme işlemi sonucunda Cumhuriyet Gazetesi’nde “Türksan” ifadesi geçen 23 haber, 10 ilan/duyuru, 11 reklam, 7 köşe yazısı ve 1 araştırma yazısı dikkate alınmıştır. Yine aynı gazete- de “Hastaş” ifadesi geçen 61 haber, 23 ilan, 51 reklam, 6 köşe yazısı/görüş çalışmaya yansıtılmıştır.

Milliyet Gazetesi’nde ise “Türksan” ifadesi geçen 68 haber, 18 ilan/duyuru, 26 reklam, 14 köşe yazısı ve 8 araştırma ele alınmıştır. Milliyet gazetesinin İşçi Şirketi meselesi ve özellikle de “Türksan” şirketine sayfalarında verdiği ağırlık dikkat çekicidir. Yine Milliyet Gazetesi’nde “Hastaş” ifadesi geçen 28 haber, 5 ilan/duyuru, 29 reklam, 1 köşe yazısı incelemeye dahil edilmiştir. Milliyet Gazetesi Türksan hakkında 68 habere, Hastaş hakkında ise 28 habere yer vermiştir.

Sonuç olarak araştırma kapsamında veri seti haline getirilmiş 725 “gazete unsuru” incelenmiştir. İnceleme esnasında herhangi bir kodlama yapılmamıştır. Veriler bir mantık çerçevesinde, incelenen belgelerdeki “vurgu noktaları ve içeriklerine göre” araştırma soruları ile ilişkilendirilerek bulgu haline getirilmeye çalışılmıştır. Bulguların oluşturulmasında kronolojiye dikkat edilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmada tüm elde edilen belgeler, araştırma sorularına yanıt verir biçimde birleştirilerek bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Sürecin yargısal olma ve öznel yönleri/zayıflıkları olsa da tarafsız ve sadece araştırma amacına uygun biçimde gazetelerden elde edilen veri seti üzerinden bilgiler, araştırma soruları bağlamında özetlenmiştir. Araştırmada veri seti dışında bir kaynak kullanıldığında bunun bilgisine de yer verilmiştir.

İşçi/Halk Şirketleri hareketi nasıl ve hangi argümanlarla kamuoyuna tanıtılmıştır?

İşçi şirketi hareketi ile Halk şirketi hareketini ele alırken konuyu farklı ele almak doğru olacaktır. 1961 yılın-

da başlayan Avrupa ülkelerine işçi göçü hareketi öncesinde “İşçi Şirketi” gibi bir kavrama ele alınan bağlamda rastlamak mümkün değildir. Bunun nedenleri olarak özel sektörün ihtiyacı olan sermayeyi sağlamak noktasında Türkiye’de çalışan işçilerin birikimleri üzerinden bir kaynak aranmasının anlamlı olmadığı, böyle bir finansman yoluyla girişim inşa edecek iş insanlarının olmaması gösterilebilir. Ancak 1964 yılında itibaren (göçün üçüncü yılında) özellikle de en yoğun işçi göçünün yaşandığı Federal Almanya bankalarında giderek artan işçi tasarrufları bir şekilde işçi şirketleri hareketini başlatmış, ilk harekete motivasyon kaynağı olmuştur.

Halk şirketi konusu ise güncel manada, halka açık pay senedi ile finansman elde etmeyi amaçlayan ortaklık anlamındadır. Türkiye’de ilk Anonim Şirket meselesi çalışmanın incelediği dönemin çok daha öncelerine uzanmaktadır. Örneğin Hastaş ile aynı dönem gazetelerinde sıklıkla adı geçen Deva Holding 1958 yılında kurulmuştur. İşletme 1958 yılında 27 ortakla yola çıkmış ve 1961 yılında hissedar sayısını 1500’e çıkarmıştır (www.deva.com.tr). Ancak Deva Holding, başlangıcında yurt dışında çalışan işçi tasarrufları söz konusu olmadığı, kitlesel bir ortaklık olarak kurulmadığı ve başarılı bir örnek olay olmayı hak ettiği için araştırma kapsamına alınmamıştır.

İşçi/Halk Şirketlerinin tanıtım süreçlerini açıklamak için Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri, Türksan ve Hastaş A.Ş., kuruldukları tarihlere kadar geçen süre içinde gazetede yer alan unsurlar üzerinden ele alınmıştır. Türksan 14 Aralık 1966, Hastaş ise 27 Haziran 1967 (Aslan, 2018: 144) tarihinde kurulmuşlardır. Hastaş bu süreçte tanıtım için Türksan’a göre daha geriden gelen bir görünüme sahiptir. Buna gerekçe olarak Türksan’ın, Hastaş’a göre ticaret siciline yaklaşık altı ay daha önce tescil ettirilmiş olması gösterilebilir. Türksan ise 1964 yılından itibaren, Türkiye’de tescil edildiği 1966 yılı sonuna kadar basında bir biçimde haber olmaya başlamıştır. Süreç incelendiğinde oldukça sistematik bir kamuoyu oluşturma çabası gözden kaçmamaktadır.

Türksan’ın kuruluşunda önemli bir etkisi ve çalışması olan Milliyet gazetesinin konu hakkındaki ilk haberi 15 Eylül 1965 tarihindedir. Haberde, *Köln’de 100 Türk işçisinin şirket kurduğu ve teşebbüs geliştirdiği takdirde bunun ortak yatırım yapma konusunda bir “pilot proje” olarak ele alınacağı* belirtilmektedir. Yine aynı haberde *Almanya’daki işçilerin elde ettikleri tasarrufların 1.2 Milyar Mark civarında olduğu ve kazanılan paraların “otomobil, teyp gibi lüksüz şeylere gittiği”* ve oluşturulacak ortaklığa *Türkiye’den de katılmanın mümkün olduğu “vurgulu”* bir metinle belirtilmektedir (Milliyet, 1965, 15 Eylül: 1-7).

Yine Milliyet gazetesi 10 Aralık 1965 tarihinde tam sayfa bir tanıtım haberi ile oluşumun *ortak sayısını 202’ye çıkardığı ve ortaklığın (şirketin) işçilerin biriktirdiği paralarla kurulacağı* belirtilmiştir. Haberde Türkiye Cumhuriyeti Bonn Büyükelçiliği’nde gerçekleştirilen toplantıya ilişkin fotoğraflar da yer almakta ve sürecin içindeki *devlet desteğine* ilgi çekilmektedir. Ayrıca yine haberde o dönem Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan Abdi İpekçi’nin habere konu olan toplantıda konuşma yaparken görüntüsüne ve Bonn Büyükelçisi Ziya Müezzinoğlu’nun *“teşebbüs fiiliyata geçmeli”* temennisine yer verilmiştir. Haberde sıklıkla *“Milli Dava, Alman basınının konuya ilgisi, artacak ortak sayısı”* vurgulanmakta ve toplantıya katılan Metin Türköz adındaki sanatçının toplantı sonunda seslendirdiği şu sözlerle sahip türkü ile haber metni son bulmaktadır:

*“Üyeler sayısı pek çok olacak
Geri Düşünceler artık ölecek
Vatandaş işini sağlam bilecek
İşçi de sefir de ortak olacak
Herkes eşit hakkı mutlak alacak
İşçiler de fabrikatör olacak
Eserimiz tarihlere örnek kalacak.”*

Türksan’ın tescil edildiği 14 Aralık 1966 (Mortan, 1982, 29 Mart: 7) tarihine kadar *“tanıtım faaliyeti”* olarak adlandırılması gereken, Milliyet gazetesinde 20, Cumhuriyet gazetesinde ise 2 habere yer verilmiştir. Dolayısıyla bu noktada Milliyet gazetesinin, *“süreçteki ağırlığı ve destek verdiği girişim”* daha iyi anlaşılabilir.

Cumhuriyet gazetesinde Türksan ile ilgili ilk haber 27 Ağustos 1966 tarihinde *“Dünyanın en fazla ortaklı şirketini Türkler kurdu”* başlığıyla çıkmıştır. Haberde, şirket kurucularından Necati Telger’in şirketin 2206 ortağının bulunduğunu belirtmesinin ardından, *“Alman bankalarına bugüne kadar 700 Milyon Marktan fazla para yatıran Türk İşçisinin tasarrufunu Türkiye’ye aktararak burada işlemek ve hem sahibi hem de çalışan olacağımız iş yerini açmak ana gayelerimizdir”* açıklamasına yer verilmiştir. Haber metninde Türksan’ın ilk yatırımını ise *1967 yılının mayıs ayında yapacağı ve çok kısa sürede Türkiye’nin en büyük şirketlerinden biri olacağı* vurgulanmıştır (Cumhuriyet, 1966, 27 Ağustos: 7).

Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluş ve ilerleyen süreçleri gazetelerde nasıl yer almıştır?

Türksan ve Hastaş şirketlerinin halka arz süreçleri yapılan haberler, yazı dizileri ve ilan/reklamlar ile yürütülmüştür. Her reklam kampanyasında hedef kitle ve bu kitlenin özellikleri süreci yönlendirdiği gibi İşçi/Halk Şirketleri özelinde Türksan ve Hastaş Şirketlerinin incelenen iki gazeteye yansıyan haber, ilan ve reklamlarında da hedef olarak belirlenen kitlenin dönemselsel olarak değişerek de olsa ilgisini çekecek argümanların bolca kullanıldığı görülmektedir. İlk olarak Türksan hakkındaki haber, ilan ve reklamlarda öne çıkarılan unsurlardan bahsedilecektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluş aşamasına kadar gelen süreç özellikle de Türksan açısından ciddi yönlendirmeler, mesajlar içeren bir özelliğe sahiptir. Avrupa’da çalışan ve sayıları giderek artan Türk İşçilerinin tasarruflarını Türkiye ekonomisine katmak için adeta “*kusursuz tasarlanmış*” bir süreç işletilmiştir. Mortan’ın belirttiği üzere (1982: 8) 1965 yılının ortalarında yaklaşık 400 kişi Almanya’nın Köln kentinde bir kahvehanede “*gelecekleri*” için hesaplar yapmak amacıyla bir araya geldiler. Toplantıyı organize eden Ömer Yılmaz, Necati Telger ve İrfan Argun şu öneriyle kitleyi etkilemeye çalıştılar: “*Gurbette çalışan bizler yurda döndüğümüzde neden birlikte çalışıp birlikte iş kurmayalım?*” Mortan’ın belirttiğine göre bu sözlerle başlayan toplantının sonunda işçiler 650 Bin Mark toplamıştı. Bu, zor şartlarda çalışan ve bir şekilde “*dönmek için gurbete gitmiş*” işçileri etkileyen başlıklar İşçi/Halk şirketi hareketinin neredeyse her aşamasında gazete sayfalarında fark edilmektedir.

Türksan’ın bir proje olarak ortaya çıktığı 1965 yılından itibaren hem yapılan haberlerde hem de ilan ve reklamlarda genellikle hedef kitle olarak belirlenmiş olan yurtdışındaki Türk işçilerinin hassasiyetleri üzerinden argümanlar oluşturulmuştur. Türksan hakkında Milliyet Gazetesi’nde yapılan ilk geniş haberde Türksan ile kurulacak olan ortaklığın amaçları, kurucu Necati Telger tarafından şöyle sıralanmıştır (Milliyet, 1965, 15 Eylül: 1):

- “*Fert olarak ve az para ile yapılmayacak işleri, bir araya gelmek suretiyle yapmak,*
- *Yarın memleketimize döndüğümüzde, kendi iş yerimizi şimdiden hazırlamak,*
- *En modern tesislerle kuracağımız işyerimizde kendimiz çalışarak ucuza mal etmek imkanına sahip olmak suretiyle memleket ve dünya piyasasında her türlü rekabete karşı koyabilmek,*
- *Mamullerimizi ihraç ederek yurda döviz sağlamak suretiyle memleket kalkınmasına hizmet vermek.”*

Necati Telger’in belirttiği bu amaçlar Türksan’ın yaşanan süreçlerinin tamamında işletmenin kurumsal dilinin unsurlarını oluşturmuştur. Yapılan bu haberde de Türk İşçisi tasarruflarının yönlendirilmesi sorunlarına ya da daha fazla finansman elde edilebilmesine yönelik olarak şirkete, “*Türkiye’den de ortak olunabildiği*” vurgulanmaktadır. Bu jenerik haberde yukarıda geçen amaçlarda geçen ifadeler dışında, “*dava, geleceği garantiye almak, geri dönmek, tasarrufların boşa gitmesi, Almanya’da ciddi bir ekonomik güce sahip olunması*” gibi unsurlar metne yansımaktadır.

Hastaş şirketinin gazetelerde yer bulmaya başlaması ilk olarak 27 Ağustos 1967 tarihinde olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin bu tarihli nüshasında yer alan ilanda, “*Hastaş Öğretim ve Sağlık Kurumları A.O. ’dan*” başlığıyla, üç gün önce gerçekleştirilen olağanüstü genel kurul toplantısında ortaklığın sermayesinin On Milyon Türk Lirasına artırıldığı belirtilmektedir. Kısaca, Hastaş’ın kurulması ve öncesinde yaşananlar hiçbir şekilde basında yer bulmamıştır. İlginçtir, bu tarihten sonra neredeyse bir yıl boyunca Cumhuriyet Gazetesi’nde Hastaş ile ilgili bir metne de rastlanmamaktadır. Bir sonraki ilan 17 Temmuz 1968 tarihlidir. Bu ilan metninde Hastaş’ın “*İstanbul, Ankara, Bursa, Adana ve İzmir’de Kolej ve Fen Lisesi olmaya elverişli 8-10 odalı kiralık bahçeli bina*” aradığı belirtilmektedir. Bu iki örnekle anlatılmak istenen, Hastaş ortaklığının, Türksan’ın izlediği tarzda bir “*kamuoyu yaratarak*” meydana getirilmediğini göstermektedir. Kısa süre öncesine kadar Adana Milletvekili yapmış Dr. Suphi Baykam, Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliğini bırakarak sağlık ve eğitim alanına odaklanmış olan bu anonim ortaklığı kurmuştur.

Milliyet Gazetesi’nde ise Hastaş Anonim Ortaklığı hakkında ilk metne 13 Eylül 1968 tarihindeki bir vefat ilanında rastlanmaktadır. İlan, şirketin kurucularından olduğu belirtilen Dr. Faruk Ayanoğlu adına Hastaş tarafından verilmiştir. 1967 tarihli Cumhuriyet Gazetesi yayınlananlardan farklı olarak bu “*vefat ilanında*” ortaklık türü ilk defa basına yansır biçimde “ *Holding*” olarak verilmiştir. İlanda ayrıca Holding’e bağlı diğer şirketlerin adları da geçmektedir. Adı geçen şirketler, Hastaş A.O., Pimtaş T.A.Ş., Estaş A.Ş., Güney Reklam A.Ş. ve Konaş A.Ş. şeklindedir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde ise şirket ilk olarak 17 Kasım 1968 tarihli tam sayfa bir ilanda *Holding* olarak ifade

edilmiştir. Bu reklam olarak değerlendirilmesi gereken ilanda, çok sayıda noktaya ilgi çekilmeye çalışılmış ve tam sayfa ilanının her noktası amaca hizmet eder biçimde “doldurulmuştur”. Holding meselesi Ayşe Buğra’nın Devlet ve İşadamları kitabında ele aldığı üzere 1961 yılında Koç Holding oluşturulmasında sonra Türkiye’de çok önemli bir olgu haline gelmiştir (Buğra, 2016). Dolayısıyla dönemin ruhuna uygun olarak şirketler grubu özelliği taşıyan ya da bunu amaçlayan girişimlerin, Holding adını ısrarla kullanmaları gayet anlaşılabilir. Türksan ve Hastaş bu durumun uygulayıcısı olmuşlardır.

Bahsedilen bu ilanın üst kısmında küçük karakterli bir italik yazı tercih edilerek;

“3000’i aşkın doktor, eczacı, üniversite profesörü, doçent, ev kadını, öğretmen, hukukçu, çiftçi, su-bay, mühendis, mimar, emekli, işçi, memur, san’atçı, HALK SEKTÖRÜ adına küçük tasarruflarını bir araya getirdiler ve eğitim, sağlık, turizm, tarım, gıda endüstrisi ve çeşitli sanayi alanlarına büyük yatırımlar yapmak için HASTAŞ Holding’i yarattılar” ifadesine yer verilmiştir.

Hastaş şirketini Halk Şirketi olarak ele almamızın gerekçesi bu metinde de görülmektedir. Hastaş için (en azından sürecin başında) *ortaklar* olarak belirtilen kesim, Türksan’da olduğu gibi gurbetteki Türk İşçileri değildir. Zira o alan İşçi Şirketi hareketine dahil diğer girişimler ve Türksan vb. ile çok daha önce doldurulmuştur. Hastaş bu sebeple işçi kesimini de içeren tüm halk kesimlerine yönelmiş, sloganlarını bu yönde oluşturmuştur. Dolayısıyla da Hastaş, girişimin adını “*Halk Şirketi*” olarak sabitlemiş ve bu tarihten sonra medyada yer alan tüm metinlerde bu ifade ile yer almaya özen göstermiştir. Bunun tek istisnası 1969 yılı mart, nisan aylarında gerçekleştirilen, yurt dışındaki vatandaşlara yönelik döviz karşılığı hisse senedi satış kampanyasıdır. Bu da şirketin içine düştüğü finansman sorunları ile açıklanabilir. Yurtiçi finansman elde etmede sorun yaşanması şirketin yüzünü yurtdışına dönmesine gerekçe olmuştur.

Türksan ve Hastaş Şirketlerinin kuruluşunda/ileri süreçlerinde özel sektör aktörlerinin tutum ve açıklamaları nasıldır?

İncelenen belgelerde, özel sektör aktörlerinin Türksan ve Hastaş ile ilgili gelişmelerde doğrudan bir etkileme eğilimi içinde olduğuna dair bir metne rastlanmamaktadır. Elbette yine birer işletme olan Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin ana amaçları olan “*haber yapmak*” eylemleri bu bağlamda ele alınmadığı müddetçe... Zira Milliyet gazetesinin Almanya’daki Türk İşçilerden sermaye elde edilmesi sürecine çok ciddi biçimde dahil edildiği çalışma sürecinde net bir şekilde görülmektedir.

Bununla birlikte araştırma kapsamı dışına çıkıldığında 19 Eylül 2016 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde Jale Özgentürk’e ait köşe yazısında Türksan’ın ilk fabrika yatırımını yapacağı arsanın (duvar kâğıdı üretimi tesisi) şirkete Vehbi Koç tarafından satıldığı bilgisi verilmektedir. Özgentürk bu bilgiyi “*Türksan kurucularından*” diye vurguladığı Refik Baydur’un hayat hikayesinden bahsederken kaleme almıştır (Özgentürk, 2016, Eylül 19). Türkiye’nin ilk Holding’inin kurucusu olan Vehbi Koç’un yatırımla olan bu ilişkisi, bir başka araştırmanın konusu olarak düşünülebilir.

1970’lerin sonuna doğru İşçi/Halk Şirketleri büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları dönemde Türkiye’de bankerlerin dönemi başlamıştır. Bu dönem elbette meşruiyet kazanmak isteyen bankerler için kendilerinden önce yaşananlara dair tespitler yapmalarını gerekli kılmıştır. 1960’ların ortasında itibaren yüzlerce işçi/halk şirketi çabasının olması ve 70’lerin sonunda gelinen noktanın çok da parlak olmaması yine vatandaştan bir banka gibi fon toplayan bankerlerin verdikleri mülakatlarda *konu başlığı* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bankerler ve halk şirketleri konusu incelenen gazetelerde iki tarihte karşımıza çıkmaktadır. İlk haber 04 Mayıs 1980, ikinci haber ise 21 Haziran 1980 tarihlerinde Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınlanmıştır. İlk Kenan Mortan tarafından gerçekleştirilen bir mülakat olan metinlerde Kastelli (Cevher Özden), bankerlik kurumu ile Hastaş vakası (o günlerde şirket çok zor durumdadır) arasında bir benzerlik varsayan soruya, “*Bizi hep Hastaş ile karıştırıyorlar, Hastaş gibi bir olay her gün olabilir... Hastaş bir ortaklık senedir. Oysa bizim tahvilimiz bir borç senedir. Ödenmemesi söz konusu olamaz...*” şeklinde yanıt vermiştir.

21 Haziran 1980 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Ekonomi Servisi tarafından yapılan haberde ise Kastelli, diğer bankerleri bağlar biçimde yine Hastaş Vakasından söz etmiştir. Haberde Kastelli’nin, “*Sınırlı mevduatı olan küçük bankalar birinci kulvarda maceraya doğru koşacak ve bir değil bin Hastaş olayı meydana gelecektir*” sözlerine yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere Türksan ve Hastaş vakalarında iş dünyası, işler tersine dönene kadar süreci bir şekilde uzaktan izlemeyi uygun bulmuş gibidir. En azından basına yansır biçimde bir görüş bildirilmediğini, incelenen gazeteler üzerinden söylemek mümkündür. Ancak iş adamlarının ve işletmelerin süreçle olan ilişkileri, doğrudan gazete metinlerinde yer almasa da iş dünyası aktörlerinin temaslarının bir dönem sonra oluşmaya başladığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Elbette bu yönde de gelişmelerin doğrudan olmadığı, araştırma kapsamında incelenmeyen diğer basın unsurları üzerinden yürütüldüğü, alana yönelik yapılan araştırmalarda karşılaşılan bir unsurdur.

Özellikle 16 Aralık 1969 tarihli Ant Dergisi'nde Hastaş vakasına ilişkin kapsamlı incelemelere rastlamak mümkündür. İdeolojik özelliği ön planda bir dergi olarak değerlendirilebilecek yayının ilgili sayısında, "*Holdingleer arasında kıran kırana savaş nihayet açığa çıktı*" başlığı altında konu oldukça detaylı bir analizle yer almıştır. Analiz içeren yazıda özet olarak Hastaş vakasına da bir destek içermeyecek biçimde, Hürriyet Gazetesinin Hastaş'ın faaliyetlerine ilişkin yaptığı olumsuz haberlerin olası gerekçelerine yer verilmiştir (Ant, 1969, 16 Aralık. 4-5).

Ant dergisinin ilgili yazısında Hürriyet Gazetesi'nin Hastaş şirketine yönelik attığı manşetler de yer verilmiştir. Hürriyet Gazetesi'nde, "*Hastaş bol keseden attı...*", "*Halktan toplanan milyonlar nereye gidiyor?*", "*Hastaş'a dur demenin zamanı geldi...*" gibi başlıklarla başlatılan, yazı dizisi ve haberlerin irdelendiği yazı, Hastaş şirketinin finansman toplama kampanyalarına karşılık Koç Holding'in de tahvil emisyonu başlattığı ve bunun Hastaş'ın durumunu sarstığını belirtmektedir.

Yazının devamında Hastaş'ın, düzenlenen Konut Kampanyasıyla (1969) ortak sayısının yeniden artırmaya başlaması ile Hürriyet Gazetesi'nin sürece dahil olduğu ve yapılan haberlerin kampanyaya ve Hastaş'a büyük zarar verdiği belirtilmektedir. Dergiye göre, Hastaş'ın yönetsel süreçleri tartışılabilir olsa da hisse satış kampanyalarından, başta bankalar olmak üzere pek çok iş aktörünün olumsuz etkilendiği, Hürriyet Gazetesi'nin haberlerinin arkasında bu durumun olduğu belirtilmektedir. Yine yazıda büyük iş çevrelerinin de "*halka açık şirket*" efsanesinden rahatsız olduğu ve kendi şirketlerinin bu yolla finanse edilmesi konusunda girişimlerde buldukları bilgisine yer verilmektedir. Bu yayınların yapılması sürecinde Hürriyet Grubu tarafından Hür-İş Halk Üretim A.Ş. kurulduğu ve esasen bu girişimin de amacının, Türksan ve Hastaş gibi halktan finansman elde etmek olduğu, ortadaki tüm "*savaşın*" sebebinin de bu olduğu yazıda belirtilmektedir.

Türksan ve Hastaş Şirketlerinin devlet ve siyaset kurumuyla ilişkileri nasıldır?

Güdülen ithal ikameci ekonomi politikalarının "*aktörü*" olarak değerlendirilebilecek İşçi/Halk Şirketi hareketinin süreçlerinde siyaset kurumu, özellikle de umut vaat eden "*başlangıç aşamasında*" için içerisinde olmuştur. Özellikle de Türksan gibi başlangıç adımları yurtdışında gerçekleştirilen bir girişimde ve de özellikle Almanya'daki Türk İşçilerinin ortak edilerek sürece yönlendirilmesinde devletin unsurları, bürokrat ve hükümet temsilcileriyle, yönlendirici olarak konuya dahil olmuşlardır. 10 Aralık 1965 tarihli Milliyet Gazetesinin fotoğrafı ve oldukça detaylı olarak tam sayfa verdiği, "*Ortak Yatırım Gelişiyor*" başlıklı haberde, "*İşçilerin biriktirdiği paralarla kurulacak*" Türksan'ın geçici yönetim kurulu toplantısının Türkiye Cumhuriyeti'nin Bonn Büyükelçiliği'nde gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Yine aynı yılın 5 Şubat tarihli "*Türkiye'deki İşçiler 'Ortak Yatırım'a katılmak istiyorlar*" başlıklı haberinde (Milliyet, Şubat 5 1966, 3) girişimin genel kurulunun, Türkiye Cumhuriyeti Almanya Büyükelçisi Ziya Müezzinoğlu'nun da katılımıyla Köln Belediyesi salonunda gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Bu gelişmenin devamında 1 Mart tarihli "*Türk İşçilerinin Bankada 600 Milyon Markı Var*" başlıklı Milliyet Gazetesi haberinde (1966, 1 Mart, 9), Bonn Büyükelçisi Ziya Müezzinoğlu'nun gerçekleştirilen genel kurul toplantısında yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Genel kurulda yaptığı konuşmada Müezzinoğlu;

"Türksan 1966 yılının ikinci yarısında harekete geçecektir. Birçok yokuşlar aşılmıştır. Bundan sonraki çalışmalar daha kolay olacaktır. Şirkete yatıracağımız her kuruş sizin istikbalinizi biraz daha garanti altına alacaktır. Hükümet, Türksan'a yatırılacak her Mark'ın 285 kuruş üzerinden Türkiye'ye transfer edileceği konusunda teminat vermiştir. Şirketin baş yardımcısı hükümet olacaktır" demiştir.

Bu açıklama, hükümet üzerinden devletin de çeşitli vaatlerle sürecin ne kadar içinde olduğunu göstermektedir. Ancak haber metinlerinden de anlaşılacağı üzere Türksan'ın yatırımının hangi alana olacağı ve işin içeriği konusuna değinilmemekte, esas niyetin, bir şekilde "*dövizlerin Türkiye'ye aktarılması*" olduğu anlaşılmaktadır.

Milliyet Gazetesi'nin 8 Mart 1966 tarihli nüshasında ise konunun içine diğer taraf olan "*Almanların*" da dahil olduğu verilen haberle anlaşılmaktadır. İşçi hareketi konusunun en başından beri konuya ilgi gösteren Almanya

Devleti ve basını da gelişmeleri yakından takip ettiğini gösterir biçimde övgü dolu ifadelerle haber yapmaya başlamış görünmektedir. Bu aşamada Alman basınının bu gibi girişimlere övgüler düzmesinin mantığını anlamak zor olsa da Türk İşçilerin ülkelerine dönmeleri için onlara her türlü desteğin verildiği ve İşçi Şirketi Hareketine de özellikle başlangıç aşamasında, “*geri dönüşlere katkı vereceği umuduyla*” ciddi destek olunduğu bilinmelidir.

Milliyet Gazetesi’nin bahsedilen nüshasında Münih Muhabiri M.E. Aydın imzalı haber, bu niyeti destekler biçimde Alman *Rheinische Post* gazetesinde yayımlanan yazıyı haberleştirmiştir. Milliyet Gazetesi’nde bu haberle ilgili olarak;

“*Almanların Türk İşçilerinin bir araya gelerek ‘Türksan’ adında 500 Bin Mark sermayeli bir şirket kurmasının* övüldüğü ve bu girişimin Almanya’da çalışan diğer milletlere mensup işçilere de örnek olmasını diledikleri” belirtilmektedir.

Türksan girişimine olan Alman ilgisini kanıtlar biçimde bir diğer haber de 5 Nisan 1966 tarihinde yine Milliyet Gazetesi’nde çıkmıştır (1966, 5 Nisan, 1). *Alman Hükümeti Türksan’la ilgilendi* başlığıyla çıkan haberde Türk İşçilerinin bu girişiminin Federal Hükümet (Almanya) çevrelerinde büyük ilgi uyandırdığı ve Türksan Yönetim Kurulu üyelerinin *Federal İktisadi İşbirliği Bakanlığı* tarafından toplantıya davet edildiği belirtilmektedir. Görüldüğü üzere Türksan girişimi sadece Türkiye Cumhuriyeti Devletinin değil, aynı zamanda göç alan ülkelerin de büyük ilgisini çeken bir konu olmuş gözükmektedir. Alman gazetesinde yayımlandığı belirtilen haberlerin gerçekliği, ilgili gazetenin açık arşivinin ancak 1993 yılına kadar gitmesi nedeniyle doğrulanamamıştır. Bu yazıların haberleştirilmesinin arkasındaki motivasyonun Milliyet Gazetesi’nin sürece olan büyük desteği, olma ihtimali sürece ilişkin manipülasyon olasılıklarını sorgulamayı gerektirmektedir.

Yine Milliyet Gazetesi’nin 16 Nisan 1966 tarihli haberinde, Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem’in Almanya seyahatinde yanında 7 proje götürdüğü haber edilmektedir. Haber metninde Bakan Erdem’in Bonn’daki toplantıda sunduğu 7 yatırım projesi şöyle sıralanmıştır: “*Demir Çelik Sanayii, Otomobil Sanayii, Alüminyum Sanayii, Petro Kimya Sanayii, Radyo Sanayii, Çimento Sanayii.*” Haberde Bakan Erdem’in bu projeleri Türksan yöneticilerine sunacağı ve bunlardan birisini tercih etmelerini isteyeceği, projelerde devletin payının %51, işçilerin payının ise %49 olacağı belirtilmektedir.

Devlet unsurlarının konuya olan ilgilerine ilişkin haberlere devam edilecek olursa, Türksan’ın Almanya’da çeşitli gerekçelerle düzenlediği toplantılarda *almazsa olmaz bir biçimde* devlet adamlarının bulundurulması bir kural gibi olmuştur. Milliyet Gazetesi’nin 30 Mayıs 1966 tarihli nüshasındaki “*Türksan’ın Ana Tüzüğü kabul edildi*” başlıklı haberde toplantıyı, Türkiye Cumhuriyet Köln Konsolosu Ertuğrul Tırgan’ın yönettiği belirtilmektedir.

Ancak süreci devlet adamları ile yönetmek yanında işçileri Türksan’a ortak etmek konusunda kurucuların, daha güdüleyici çabalara giriştiği görülmektedir. Milliyet Gazetesi’nin 21 Ağustos 1966 tarihli nüshasında, “*Türksan’a ortak olan işçiler Almanya’ya öncelikle gidecek*” başlıklı haberde, Türksan Yönetim Kurulu üyelerinin Başbakan Süleyman Demirel ile görüştüğü ve yatırıma “*iştirak*” eden gurbetçi Türk işçilerine “*Anayurtta yapılacak yatırımın sonucu üretime geçilinceye kadar devlet tarafından yüzde 6 temettü verileceği*” müjdelenmiştir. İlk defa bu haberde Türksan’ın hangi sektöre yönelik yatırım yapacağı da ifade edilmiştir. İlgili haberde anavatanda ilk yatırımın çimento sanayiine olmasının uygun olacağına karar verildiği belirtilmiştir.

Ayrıca haberin başlığında da vurgulandığı üzere, Türksan’a ortak olmayı taahhüt eden “*işçi adaylarının*” Almanya’ya öncelikli gönderileceğine ilişkin bilgiye yer verilmiştir. Öncelikli işçi olunması konusu Milliyet Gazetesi’nin 27 Ağustos 1966 tarihli nüshasında yer alan “*Türksan’a herkes ortak olabilecek*” haberinde de Türksan yöneticilerinden Necati Telger ve arkadaşlarının Başbakan Demirel ve çalışma bakanı ile yaptıkları konuşma sonunda, “*hükümetin işçilerin sıra beklemeden yabancı memleketlere gönderilecekleri vadedinde bulunulduğunu*” ifadesiyle vurgulanmaktadır. 1961 yılından itibaren başlayan işçi gönderilmesi meselesinde ortaya çıkan “*işçi adaylarının beklemesi*” sorunu böylece Türksan’a ortak olma için bir unsur olarak devlet eliyle kullanılmaya başlanmış gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak bu haberlerin hemen ardından yine Milliyet Gazetesi’nin 1 Eylül 1966 tarihli haberinde Çalışma Bakanı Nail Erdem’in şu açıklamasına yer verilmiştir;

“*Türksan temsilcileri Başbakanla ve benimle bu hususu görüştüler, biz prensip olarak kabul ettik ve Türksan’a üye olacakları öncelikle işçi olarak yurt dışına göndermeyi kararlaştırdık. Ancak bu konuda henüz alınmış bir hükümet kararı yoktur.*”

Bu gelişmelerin devamında Türksan İşçi Emegi Anonim Şirketi, 6 Kasım 1966 tarihinde Almanya Köln’de, yaklaşık üç bin hissedar ve 10 Milyon Türk Lirası Sermaye ile kurulmuştur. Toplantıda Bonn Büyükelçisi Ziya Müezzinoğlu da yer almıştır (Milliyet, 1966, 7 Kasım: 7). Türksan, 8 Aralık 1966 tarihinde de Birinci Asliye Ticaret Mahkemesince tescil edilmiş ve Türkiye’deki faaliyetlerine başlamıştır (Milliyet, 1966, 9 Aralık: 1).

Türksan şirketinin kurulduğu dönemde Almanya’da başlayan işsizlik problemi bakanlık seviyesinde izlenir bir konu haline gelmiştir (Milliyet, 1967, 15 Ocak: 1; 1967, 24 Ocak: 1). Bu durumun yerinde tespiti için bakanlık ve milletvekilleri düzeyinde Avrupa ülkeleri ve de özellikle Almanya sıklıkla ziyaret edilmiştir. Bu dönemde Almanya’da yaşanan ve Türk işçilerini de etkiler hale gelen haberlerin bir kısmında mutlaka Türksan ile ilgili bir detaya rastlanılmaktadır. Çalışma Bakanı ve Milletvekillerinin Almanya ziyaretlerinde Türksan, ortaklık ve işçilerin Türkiye’ye dönüşlerine ilişkin görüşlere sürekli olarak yer verilmiştir. Türksan gibi işçi şirketlerinin kurulmaları hızlandıkça², bu işletmelerin kurulma gayelerinden birisi olarak lanse edilen, “*Türk işçilerinin yurda dönüş sonrası kendi işlerinin patronları olması*” konusu bu siyasetçi/devlet adamı temaslarında ele alınan başlıkların önemli bir kısmını oluşturmuştur. Ziyaretlerden basına yansıyan bir haberde, Adalet Partili, CHP’li ve bir bağımsız milletvekilinin temasları içerisinde Türksan yöneticileriyle birlikte Almanya, Belçika ve Hollanda çapında bir kampanyaya katılacakları belirtilmektedir. Kampanya sonucunda Türksan’ın sermayesinin 100 Milyon Liraya çıkarılmasının beklendiği de haberde belirtilmektedir (Milliyet, 1966, 18 Aralık: 1; Milliyet, 1967, 24 Ocak: 1).

Türksan ve yapacağı yatırımlarla ilgili haberler Milliyet gazetesinde yer almaya devam etmiştir. 26 Mart 1967 tarihli haberde, “*Türksan Almanya’dan 80 milyon Mark kredi aldı*” başlığıyla, kredinin Türksan ve Etibank arasında ortaklıkla kurulacak Karadeniz Bakır Tesisleri’nde kullanılacağı ve 5 yılda geri ödeneceği belirtilmektedir. Haberde ayrıca krediye “*Türk Hükümetinin kefil olacağı*” konusunda prensip anlaşmasına varıldığı belirtilmektedir. Etibank ile olan iş birliği haberi daha sonra çok defalar haber olmuştur (Milliyet, 7 Aralık 1967; 14 Temmuz 1967: 5; 13 Ağustos 1967: 7; 15 Ağustos 1967:1; 18 Ağustos 1967) Sonuç olarak bu yatırımın hiçbir zaman gerçekleşmediği ve incelenen gazetelere de yansıyan büyük tartışmalara neden olduğu belirtilmelidir³.

Türksan’ın yatırımlarına ilişkin “*ilk temel atma töreni*”, 9 Temmuz 1967 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk yatırımın konusu, çimento, bakır işletmeciliği, otomotiv olarak başlayan ilk niyetlerden farklı olarak “*Duvar Kâğıdı*” üretim tesisleri olarak belirlemiştir⁴. İlk yatırımın temel atma töreni gazete ilanları ile de duyurularak Süleyman Demirel’in katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Milliyet, 1967, 9 Temmuz: 1; Cumhuriyet, 1967, 9 Temmuz). Haberde Başbakan Süleyman Demirel’in ünlü *fötr* şapkası ile temele çimento atarken bir fotoğrafına da yer verilmiştir. Temeli atılan Türksan Ambarlı Kâğıt ve Kaplama Sanayii Tesislerinin, bir kısmı alınmış, bir kısmı ise alınacak makinelerle okul defteri üreteceği bilgisi haberde yer almaktadır.

Bu haberin ertesi günü Milliyet Gazetesi, başyazarı Abdi İpekçi “*Durum*” başlıklı köşesinde, temeli atılan tesise büyük destek veren bir yazı yayınlamıştır. Milliyet gazetesinde aynı gün, gerçekleşen temel atma töreninde Başbakan Demirel’in Türksan’a ilişkin olarak;

“*Bu ilk teşebbüstür. Fevkalade mühimdir. Siz bugün para ile bilgiyi bir araya getiriyorsunuz. Türk işçisini uyuyor zannedenler kendilerini aldatıyorlar. Türk işçisi kendi parasını, alın terini burada Türkiye’nin kalkınmasına koymuştur. Bu tesis kendisinden sonra gelecek yüzlerce tesisi doğuracaktır. Hükümet olarak daima yardımcıyız, yardımcı olmakta devam edeceğiz*” açıklamalarını içeren bir habere de yer verilmiştir.

Ancak yine aynı gün (1967, 9 Temmuz), Milliyet gazetesinde Örsan Öymen imzasıyla başlayan ve altı gün süren “*Yurt dışında Çalışan İşçilerimizin Şirket Kurma Teşebbüsleri*” adlı yazı dizisinde, “*Başbakanın tutumu bütün ümitleri yıktı*”, “*Türksan’la yakından ilgileniyoruz!*” başlıklarıyla, devlet adamlarının konuya yeterince ilgi göstermemesini eleştiren ifadeler kullanılmıştır. Bu yazı dizisinin 13 Temmuz tarihli bölümünde, “*Kuruluş kongrelerinde Türksan’a başarı telgrafları yollayan hükümet yetkilileri, Şirketin Bakanlar Kurulu’ndaki önemli bir dilekçesi için ‘haberimiz yok’ dediler...*” alt başlığı ile sürecin geldiği nokta eleştirilmiştir. Haberde, devlet bürokrasisinin Türksan’ın onay aldığı Almanya kaynaklı kredi için belirsiz davrandığı ve Etibank iş birliği ile gerçekleştirilecek Bakır İşletmeleri konusundaki izne dair başvurudan bakanlar kurulu üyelerinin dahi haberdar olmadığı belirtilmektedir.

2 Almanya’da motor sanayiinde çalışan Türk İşçileri “Türkmoro” adı ile bir şirket kurmayı ve Türkiye’de motor sanayii için döviz biriktirmeyi kararlaştırmışlardır. Bkz. Milliyet (1966). Dışarıdaki İşçiler motor fabrikası kurmak istiyorlar, 14 Eylül 1966, 1.

3 Milliyet (1967). Etibank Amerika’lıları Türksan’a tercih etti. 13 Ağustos, 1-7; Milliyet (1967). Türksan: “Etibank bizi uyuttu” diyor. 18 Ağustos. 1-7.

4 Milliyet (1967). Türksan A.Ş.nin daveti. 8 Temmuz 1967, 7.

İncelenen haberlerden hükümet unsurlarının Türksan konusuna, özellikle Etibank ile Bakır İşletmesi ortaklığı konusundan sonra daha mesafeli yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında gurbetçi işçiler tarafından toplanan, yatırılacağı en uygun sektörün belirlenmeye çalışıldığı sermaye, yerel politikacıların da ilgisini çekmiştir. Milliyet Gazetesi’nin 13 Ağustos 1967 tarihli nüshasında Bandırma Belediye Başkanı Necmi Tolunay’ın Türksan ve benzerlerine yardımcı olmak istediklerini belirten açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde Başkan Tolunay’ın “*Bandırma Belediyesi dahilinde herhangi bir tesis veya fabrika kurmayı arzularlarsa kendilerine her türlü imkânı tanımaya hazır olduklarını*” belirten yatırım çağrısı yer almıştır.

Tarihler 28 Temmuz 1969’ı gösterdiğinde Türksan, yeni bir yatırımla gazetelerde yer etmeye başlamıştır. Önceki tarihlerde yeni bir yatırım olarak Ham Kâğıt Üretim ve Hadde Tesisi yapılacağına ilişkin haberler yapılsa da⁵, sanayi üretimi yapmak gayesiyle kurulan şirket konuyu kısa sürede konut üretimine getirmiştir. 27 Temmuz ve 28 Temmuz 1969 tarihlerinde Türksan A.Ş. olarak Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde verilen ilanlarda, 29 Temmuz 1969 günü Etiler’deki arazide Türksan Konut Sitesi’nin temel atma töreninin gerçekleştirileceği ve törene Başbakan Süleyman Demirel’in bizzat katılacağı belirtilmiştir. Ancak Başbakan Demirel, “*yoğun temel atma programı*” nedeniyle törene katılamayınca yerine, dönemin İmar ve İskân Bakanı Seyfi Öztürk’ü göndermiştir. Başbakanın katılamaması ve yerine temsilci olarak Seyfi Öztürk’ü göndermesi Milliyet Gazetesi’nin 30 Temmuz 1969 nüshasının 11. sayfasında yer bulmuştur. Bu sapmaya rağmen Türksan, bu temel atma törenine devlet adamı desteğini vurgulamak için 2 Ağustos tarihinde “*yeniden*” bir tören düzenleyerek, Bakan Seyfi Öztürk ve adı ilanda belirtilmeyen diğer Devlet Bakanının temel başında ellerinde kürekle fotoğrafını aşağıdaki metinle birlikte gazetede yayınlamıştır (Milliyet, 1969, 2 Ağustos: 3; Cumhuriyet, 1969, 2 Ağustos: 3):

“Sevgili Türksan Ortakları, ‘Ahrette iman, dünyada mekân’ sözüne inanan bir milletin çocukları olarak bugün sizleri bu hasrete kavuşturmak için, elimizde kürek iki bakan bekliyoruz. Az sonra, TÜRKSAN ortaklarını yuva sahibi yapacak Konut Sitesinin temelini, hükümet ve Başbakanım adına, hayırlı ve uğurlu olması dileği ile ilk harcı koyacağım. Devlet Bakanı Seyfi Öztürk”

İlanın alt başlığı olarak, “*Siz de Türksan’a Ortak Olunuz*” ifadesi de belirtilmiştir. Türksan ile ilgili Milliyet Gazetesinde bu tarihten sonra devlet adamlarının desteğini içeren, “İstanbul Valisi Vefa Poyraz’ın *kâğıt kaplama fabrikası gezisi*” dışında bir içeriğe rastlanmamaktadır⁶.

Ancak ilginçtir ki, Türksan’ın konut yapımı için tahsis ettiği arazi için 07 Ocak 1972 tarihinde, altyapı tesisleri yapımı adına bir tören daha düzenlenmiş ve bu tören ile ilgili Milliyet Gazetesi’nde verilen haberde temelin, Şirket Genel Müdürü Ömer Yılmaz tarafından atıldığı belirtilmiştir. Törene ilişkin haber fotoğrafında, “*iş makinesi, ay yıldızlı Türksan Bayrağı ve kurban edilen koç ile şirket yöneticilerine*” yer verilmiştir. Bu arazi için gerçekleştirilen üçüncü temel atma törenidir. Bu devlet desteği olmaksızın gerçekleştirilen sonuncu tören, 1970’lerin başından itibaren hükümet üyelerinin “*İlk İşçi Şirketi*” olan Türksan’a “*artık*” mesafeli yaklaşımları, Türksan’ın, kayda değer bir yatırım gerçekleştirmemesi ya da dönemin köşe yazarlarının yazılarında, dönemin Başbakanı olan Süleyman Demirel’i “*nerede kurdele görse koşarak gittiği*” yönünde eleştirmelerinin bir sonucu olarak açıklanabilir.

Cumhuriyet Gazetesi ise Türksan ile ilgili habercilikte Milliyet Gazetesi kadar takipçi değildir. Cumhuriyet Gazetesi’nde sadece temel atma törenleri ile ilgili olarak verilen ve “*para karşılığı*” yayınlanan ilanlara rastlanılmaktadır. Bu açılışlara ilişkin gazetede bir habere rastlanmamıştır.

Hastaş ile ilgili olarak ise şirketin 1982 yılında iflasını verene kadar olan sürecinde devlet unsurlarının desteğini içeren çok az sayıda habere rastlanmaktadır. Hatta Şirketin işçi tasarrufları konusunda iş birliği geliştirmek için gerçekleştirdiği Almanya ziyaretlerinde, devlet unsurlarının Türksan sürecinde yaşandığı üzere hiçbir şekilde adı geçmemektedir. Hastaş ile ilgili olarak “*bir devlet adamının*” adının geçtiği ilk haber (her iki gazetede de), “*Bir şirket hakkında soruşturma*” başlığıyla 09 Nisan 1969 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan haberdir. Haberde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Hastaş ile ilgili olarak gündem olan iddialara ilişkin olarak Ticaret Bakanı Ahmet Türkel’in cevabı yer almıştır. Bakan Türkel sorulara ilişkin, “*Bakanlık olarak Hastaş ile ilgili iddialar, bize de intikal etti. Bunun için Eskişehir’e iki müfettiş gönderilmiştir. Müfettişler incelemeye başlamıştır*” cevabı haberde verilmiştir⁷.

5 Milliyet (1969). ‘Türksan’ Ham Kâğıt ve Hadde Tesisleri Kuruyor. 26 Mart, 1-7.

6 Haberde Vali Vefa Poyraz’ın Türksan Kâğıt ve Kaplama Fabrikası’nı gezdiği ve işletme yöneticilerini başarılarından dolayı tebrik ettiği belirtilmektedir. Haberin devamında fabrika yöneticilerinin geçen yıl yatırım dolayısıyla temettü dağıtamadıklarını, ancak bu yıl ortaklara kâr payı dağıtacaklarını belirtmişlerdir. Bkz. Milliyet (1972). Poyraz; işçilerin kurduğu fabrikayı ziyaret etti. Şubat, 9.

7 Ahmet Türkel, Adalet Partisi Bursa Milletvekili olarak mecliste bulunmuştur. Bkz: <http://www.biyografya.com/biyografi/1303> (17.03.2019).

Kuruluş döneminde hükümet olan Adalet Partisi'nden yeterli kamuoyu yaratma desteği alamadığı görülen Hastaş'ın içinde bir “*devlet adamı*” adının geçtiği ikinci haberde, adı geçen devlet adamı eski Fransa Maliye Bakanı olmuştur. Hastaş, Suphi Baykam ev sahipliğinde Fransa Eski Maliye Bakanı Edmond Giscard D'Estaing'i misafir etmiş ve şirketin faaliyetleri hakkında kendisine bilgi vermiştir (Cumhuriyet, 1969, 8 Haziran). Haberde Eski Fransa Maliye bakanının Türkiye'deki maliye uygulamalarına yönelik eleştirilerine de yer verilmiştir.

Bu tarihten sonra Hastaş hakkında haberler genelde, açılan soruşturular, incelemeler, genel kurul toplantılarında çıkan kavgalar hakkında, olumsuz seyreden biçimde olmuştur. Bunun tek istisnası 03 Ağustos 1974 tarihli Milliyet Gazetesi'nin Körfez Eki'dir. Hastaş'ın konut projesini tanıtmak amacıyla yayınlanan bu ekte, 2000 konutluk projenin temel atma töreni için çok sayıda hükümet üyesi ve devlet adamının destek mesajlarına yer verilmiştir. Temel atma törenine gönderdikleri telgrafları yayınlanan kişiler arasında, CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Başbakanı olan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Milli Savunma Bakanı Hasan Işık, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ, Ticaret Bakanı Fehim Adak, Sanayi ve Ticaret Bakanı Abdülkerim Doğru, Ulaştırma Bakanı Ferda Güley, Gençlik ve Spor Bakanı Musluhittin Yılmaz Mete, Birinci Ordu ve İstanbul-Çanakkale Sıkıyönetim Komutanı H. Doğan Özgöçmen ve iş dünyasının temsilcilerinin olduğu görülmektedir. Bu gazete ekinin yayınlandığı dönemde Türkiye'de yukarıda da belirtildiği üzere CHP-MSP koalisyon hükümeti mevcuttur.

Araştırmada, Türk basınının iki unsuru üzerinden net biçimde görülen durum kısaca bu şekildedir. Adalet Partisinin hükümet olduğu dönemde Hastaş'ın devlet tarafından görülmemesinin arkasında kurucusu olan Suphi Baykam'ın, eski CHP milletvekili olması büyük etken olmuştur demek yanlış olmayacaktır.

Türksan ve Hastaş şirketlerinin halka arz süreçlerinde gazetelere yansıyan ilan ve reklamlarında hangi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Bu araştırma sorusuyla iki şirketin reklam ve ilanlarında kullandıkları dil ele alınmıştır. Bu konuda Türksan, reklam ve ilanlarda Hastaş kadar yoğun kampanyalara yönelme yolunu seçmemiştir. Türksan'ın tanıtımı, gazetelerde ilan ve reklamlarla değil daha çok Milliyet gazetesinde Türksan'a yönelik yapılan haberlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Türksan'ın Milliyet Gazetesi'ndeki ilk ilanı 3 Eylül 1967 tarihli, duvar kâğıdı fabrikasının ürettiklerine ilişkin “*bayilik verilecektir*” ilanındır. Bunun ardında 15 Ocak 1968 tarihinde temeli daha önce Başbakan Demirel tarafından atılmış olan “*Türksan Kâğıt ve Kaplama Sanayii A.Ş. iftiharla arzeder*” başlığıyla tesisin ürettiği ürünlere, teknik özelliklerine ilişkin bilgiler içeren bir ilan yine Milliyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Bu ilanda sürekli olarak “*İşçi Şirketi*” olarak ifade edilen Türksan için ilk kez “*hakiki halk yatırımı*” ifadesi kullanılmıştır. Hakiki ifadesi diğer rakip işçi/halk şirketlerini değersizleştirmek için kullanılmış gözükmektedir.

Türksan'ın ürün tanıtımı, temel atma, genel kurul toplantısı dışındaki ilk “*farklı*” kabul edilebilecek ilanı ise 23 Nisan 1969 tarihinde Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan “*Türksan'dan Duyurulur*” başlığıyla yayınlanmıştır. Türksan tarafından verilen bu ilan Hastaş hakkındadır. İlanın hikayesi çalışmanın ilerleyen kısmında detaylı biçimde ele alınmıştır.

Ancak 19 Haziran 1969 tarihinde Milliyet Gazetesi'nde yer alan “*Türksan Konut Parası Topluyor*” haberinin ardından şirketin, tam sayfa ilanlara başladığı görülmektedir. Türksan'ın bu konudaki reklamların ilkinde (Milliyet, 1969, 17 Temmuz: 11), tam sayfa olarak ve büyük puntolarla;

“*2 yıllık zaman içinde memleketimizde hakiki halk yatırımının ilk ve gerçek örneğini verdi. Türksan başarılı çalışmaları, vatana hizmet yolundaki verimli yatırımları ve ortaklarına vaat ettiği iyi istikbal ve geniş imkanlar ile gerek yurt içindeki ve gerekse yurt dışındaki vatandaşlarımızın devamlı arzu ve ısrarları karşısında sermayesini 50 Milyon Liraya Çıkardı*” ifadesine yer verilmektedir.

Türksan tarafında gerçekleştirilen bu yeni ilan/reklam kampanyasına başlanmasında temel etken olarak Hastaş'ın yeni ortaklar elde etme ihtiyacına girmesi gösterilebilir. Türksan tarafından 1969 yılının temmuz ve ağustos aylarında yayınlanan toplam altı reklam/ilanda, “*İşçi Şirketi*” ifadesi artık hiç yer almazken şirket niteleyen kelime olarak “*Halk*” tercih edilmeye başlanmıştır. Ancak 24 Temmuz 1969 tarihli ilanın alt bilgisinde, “*Bu ilanı keserek yurt dışındaki tanıdıklarınıza gönderiniz*” metni de bir yandan akılların hala “*gurbetçi tasarruflarında*” olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

Türksan tarafından 4 Ağustos 1969 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan ilanda ise “*bileklerinden birbirini tutmuş üç el*” olarak oluşturulmuş bir logo ve “*ilk ve gerçek halk şirketi*”, “*hakiki bir halk kuruluşu*”, “*memleket sathında tüten fabrika bacaları*” sloganlarıyla herkes Türksan'a ortak olmaya çağrılmıştır. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yer alan altı farklı Türksan ilanı incelendiğinde şu ifadelerin ön plana çıktığı görülmektedir:

- *Hakiki Halk Yatırımı*
- *İyi İstikbal*
- *Türksan’a Evet!..*
- *Milletin Çocukları*
- *Birlik Kuvvettir*
- *Hakiki Halk Kuruluşu*
- *Tüten Fabrika Bacaları*
- *Hakiki Halk Şirketi*
- *Her Ortağına Yuva*
- *Türk Halkının Sembolü, Emeklerin Abidesi*
- *Kapısı Herkese Açık*
- *Öz Halk Şirketi*

Hastaş Şirketinin Cumhuriyet Gazetesi’ndeki ilk ilanı ise 12 Ağustos 1968 tarihinde yayınlanmıştır. Bu ilk ilan Hastaş Eskişehir Eğitim Sitesinin Öğrenci Kaydına başladığına ilişkindir. İlanın üst bilgisinde Hastaş’ın;

“Yediyüzden fazla Doktor, Doçent, Profesör, Diş tabibi, Eczacı, Mimar, Mühendis, Subay, Öğretmen, Memur, Esnaf, Çiftçi ve Küçük San’at erbabının mütevazı tasarruflarını bir araya getirerek 10.000.000 TL sermaye ile kurulmuş” olduğu vurgulanmaktadır.

Hastaş tarafından verilen 22 Eylül tarihli ilanda ise vurgulanan unsur “*Halk Sektörü*” detayıdır. Cumhuriyet Gazetesi’ndeki 17-20 Kasım 1968 tarihli hisse senedi ihraç ilanlarında, “*Paranız çömlekte çürür, Kasada erir, Hastaş’ta Değerlenir*” sloganı dikkat çekmektedir. Bu çok sayıda detay içeren ilanda Hastaş’ın ne anlama geldiği ise şöyle açıklanmaktadır:

“Halkın kurduğu, halka açık gelişen, en son girecek ortaklarına da kurucularla aynı hakları veren ilk ciddi finansman ve yatırım kuruluşudur. Hastaş, bir bankanın, bir sermaye grubunun, bir şahıs veya kuruluşun hakimiyetinde değil, Hastaş, yönetimiyle, gelirleriyle, tapularıyla halkın malıdır. Hastaş, Anadolu’ya fırsat eşitliği götüren, kar ve sosyal faydayı birlikte değerlendiren ilk gerçek Anonim Şirkettir.

Hisse senedi almak için zengin olmaya lüzum yoktur. Yılda ikiyüzelli lirayı taksitle dahi ödeyebilecek herkes, Hastaş’a tam ve eşit haklarla ortak olur ve şirket karından, okullarından, hastanesinden, fabrikasından, sosyal hizmetlerinden yararlanır.

Hastaş sizi piyango ve ikramiye ümitleri ile oyalamıyor. Kurulmuş ve kurulmakta olan tesislerinin devamlı gelirini ve tapularını birlikte dağıtıyor. Hastaş hisse senetlerine bağlanan paralar, her gün değer kazanır. Çünkü, Hastaş’ın yatırımları, geniş araştırma ve ilmi çalışma sonucu planlanmaktadır. Hastaş’ın gayrimenkul ve tesisleri, paranızın değerini her türlü tehlikeye karşı koruyacak güçtedir.”

Hastaş’ın 24 Kasım 1968 tarihli Cumhuriyet Gazetesi ilanı ise içerdiği detaylarla, kuruluş esnasında ulusal medyada “*haberlerle*” tanıtılmamış olmanın acısını çıkarır niteliktedir. Yine üstbilgisinde meslek erbapları teker teker sayılarak başlanan ilan metninde Hastaş’ın, “*Ne olduğu, ne yaptığı, ne yapacağı, ortaklarına ne sağladığı ve nasıl ortak olunacağına*” uzun bilgilendirme ve detaylarla verilmektedir.

Hastaş ile ilgili Cumhuriyet Gazetesi’ndeki 26 Mart 1969 tarihli haber, Hastaş’tan bir heyetin Batı Almanya’ya gittiğini belirtmektedir. Bu haberde ziyaretin gerekçesinin *yurt dışındaki Türk işçiler için çıkarılan bir milyar liralık hisse senedinin satışını düzenlemek* olduğu belirtilmektedir. Bu haber sonrasında şirketin tam sayfa ilanlarında hedef kitle olarak, “*yurt dışında çalışan, işçi, doktor ve diğer meslek mensuplarının*” belirlendiği anlaşılmaktadır.

Almanya ziyareti sonrası ilk ilan olan 30 Mart 1969 tarihindedir. İlanda Hastaş’ın, “*50 bini aşan ortak, 14 dev şirket, 307 Milyon TL sermaye*” den oluştuğu belirtildikten sonra “*Ve şimdi Hastaş... yurt dışında çalışan meslek mensuplarına döviz karşılığı 1 Milyar liralık hisse senedi dağıtıyor*” ifadeleri vurgulanmıştır. Ertesi gün yeni kampanyaya yönelik hazırlanan yeni ilanın tamamı da “*yurt dışında çalışanlara döviz karşılığı 1 Milyar Liralık hisse*

senedi dağıtım kampanyasına” yöneliktir. İlanda onbir madde üzerinden Hastaş’ın yurt dışında çalışanlara neler sağladığı belirtilmiştir. Hastaş’ın yurt dışına yönelik kampanyası toplam altı ilandan oluşmuş ve tamamında, sloganlardan ziyade “kişilerin” neden Hastaş’a ortak olmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. İlanlardaki dil, Türksan kampanyalarından farklıdır. Ayrıca ilanlar çok daha fazla bilgilendirme içermektedir. Ortak olunması için üç ile onbir arasında türetilmiş gerekçe ilanlarda yer bulmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde Hastaş şirketi hakkında 12 Mayıs 1969 tarihinden itibaren yeni kurulacak tesislere ilişkin yine tam sayfa ilanlara yer verilmiştir. Temel olarak eğitim alanına odaklanmış olan şirketler grubunda sırasıyla, Çukurova Eğitim sitesi, Hastaş Vakfı’ndan öğrencilere karşılıksız burs, Adana Ceyhan’da kurulacak olan çimento fabrikası ve ilköğretime öğrencilerine yönelik kaynak dergilere ilişkin bilgilendirmeler olduğu görülmektedir.

Hastaş şirketler grubunun 26 Kasım 1969 tarihinden itibaren özellikle Cumhuriyet Gazetesi’nde, Turizm Şirketi ve turlarına ait ilanları yer almaya başlamıştır. Hastaş şirketler grubu da tıpkı Türksan gibi bir gelişim izlemiş, Turizm alanına (Cumhuriyet, 1969, 30 Kasım) ve akabinde konut projeleri üretimine dahil olmuştur (Cumhuriyet, 1969, 26 Kasım).

Konut kampanyalarında verilen ilanlar “*Bu ne güzel hayat*” sloganı ile verilmiştir. Ancak kronolojik olarak bu konut kampanyası akabinde başlayan Hürriyet gazetesinin olumsuz haberleri adeta bir sonun da başlangıcı olmuştur.

Türksan ve Hastaş birlikte ne gibi iş birliklerine girmişler? Ne gibi ayrılıklar yaşamışlardır?

Türksan ve Hastaş şirketleri arasında 1969 yılı başından itibaren ilginç gelişmeler yaşanmıştır. İşçilerden elde edilen sermaye ile kurulan ve daha sonra yönünü Halk şirketi olmaya dönen⁸ Türksan ile Halk şirketi olarak kurulan ve daha sonra yönünü yurt dışındaki gurbetçilere dönen Hastaş arasında yaşanan iş birliği ve kırılmalar gazete ilanları üzerinden yürütülmüştür. İki şirket arasındaki iş birliği ilk olarak Hastaş tarafından verilen ilanda yer almıştır. 3 Nisan 1969 tarihli ilanda, Hastaş’ın milyarlık yurt dışı döviz (döviz karşılığı hisse senedi satışı) kampanyasına Türksan’ın da katıldığı belirtilmiştir.

17 Nisan 1969 tarihinde verilen ilanda Hastaş ve Türksan döviz kampanyasının “*Elele*” yürüdüğü yine vurgulanmaya devam etmektedir. Ancak Türksan tarafından 23 Nisan 1969 tarihlerinde hem Cumhuriyet hem de Milliyet gazetesinde verilen ilanlarda şu açıklama ile ortak yürütülen kampanya yalanlanmıştır. Duyuru metni şu şekildedir:

“Bazı gazetelerde ‘Hastaş ve Türksan Birlikte duyururlar’ başlığı ile şirketlerimizi ilzam edici ve Hastaş Holding tarafından yaptırılan ilanlara rastlamaktayız. Filvaki şirketimiz temsilcileriyle Hastaş Holding temsilcisi arasında bazı görüşmeler yapılarak kurulacak bir yatırım şirketi için ön protokol tanzim edilmişti. Bu protokolün anlaşma seviyesine çıkması teferruatının tespit edilerek ilgili şirket idare meclislerince de kabul ve tasdikine bağlıdır. Cari mevzuata göre ancak, kurulmuş anonim şirketler için hisse senedi karşılığı para toplamak mümkündür. Şirketimiz ve Hastaş Holding arasında bu maksatla halen kurulmuş bir şirket mevcut olmadığından, yapılan ilanlarla mutabık olmadığımız gibi hiçbir ilgimiz de yoktur. Sayın ortaklarımıza ve kamuoyuna saygılarımızla duyururuz.”

Bu gelişmenin ardından Hastaş, Türksan tarafından yapılan açıklamaya 2 Mayıs 1969 tarihine kadar yanıt vermemiş ve bu tarihte, incelenen her iki gazetede yer alacak biçimde Türksan ile 29 Mart, 1 Nisan ve 3 Nisan 1969 tarihlerinde gerçekleştirilmiş protokol metinlerine yer verilen, “milyarlık döviz kampanyasını Hastaş’ın tek başına yürüteceği” ifadesini içeren bir ilanla yanıt vermiştir. İş birliği ilanları ve yalanlama metni ile, yalanlama metni ile “kampanyanın Hastaş tarafından tek başına yürütüleceği” açıklamasını içeren ilanlar arasında geçen zaman, iki şirketin birlikte harekete geçmek, kampanya yürütmek için bir çaba içine girdiklerini ancak çeşitli sebeple bu sürecin yürümediğini göstermiştir. Bu olay iki şirketin “finansman elde etme sürecinde rakip olma durumlarına” ara verdikleri kısa bir mola olarak değerlendirilmiştir. Esasında bu Milyarlık Döviz kampanyası ve akabinde gerçekleştirilen Konut Kampanyaları Hastaş ve Türksan için işlerin bir anlamda terse döndüğü nokta olarak belirtilebilir.

Türksan ve Hastaş şirketlerinde sorunlar ne zaman başlamıştır?

Bu araştırma sorusu bağlamında önce Hastaş’ın yaşadığı süreç ele alınmıştır. Ardından Türksan ile ilgili olarak süreçlerin nasıl işlediği hakkında bilgi verilmiştir.

⁸ Bu tarihten sonra Türksan verdiği ilanlarda daha çok “*Halk Şirketi*” olduğu vurgusunu yapmaktadır. Buna gerekçe olarak bu sloganı ilk kullanan Hastaş’ın yaklaşık 50 bin ortak sayısına ulaşması, ilgi görmesi belirtilebilir.

1969 yılı başında Hastaş tarafından başlatılan milyarlık döviz kampanyası sürecinde yayınlanan “ortaklık/ortaklığı red” ilanları⁹, şirketler için süreci tersine dönmeye başlamasının işareti olarak belirtilebilir. Bunu takip eden ve 1969 yılı sonunda şirket tarafından başlatılan “*Bu ne güzel hayat*” sloganlı konut kampanyası, Hürriyet Gazetesi tarafından Hastaş’ın işlemlerinin çok yoğun biçimde eleştirildiği bir yayın anlayışını hayata geçirmiştir¹⁰. 31 Kasım 1969 ve 4 Aralık 1969 tarihli ilan, haberlerle eş zamanlı gerçekleşen karalayıcı/sorgulayıcı kabul edilebilecek haberler ve akabinde Hastaş Holding tarafından yapılan açıklamalar sonrası şirkette dengeler bozulmuştur.

8 Aralık 2019 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Hürriyet gazetesine karşı 50 Milyon Liralık tazminat davası açılacağına ilişkin bir haber yer almıştır. Yine 9 Aralık 1969 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde “*Hastaş’a yapılan saldırının içyüzü...*” başlığı altında bu iddialara yanıt verilmiştir¹¹. Bu haberden iki gün sonra 10 Aralık 1969 tarihinde Hürriyet gazetesinin sahibi olan gruba ait olan ve iddiaların içinde adı geçen Hürriş ortaklığı, Türksan’a, Cumhuriyet gazetesinde cevap vermiştir. İlanda, Hürriş şirketinin faaliyetlerine ilişkin bilgi verilmiş ve “*iddia edildiği gibi şirketimizle Hastaş arasında bir rekabet bahse konu değildir*” açıklaması yer almıştır.

14 Aralık 1969 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde ise Hastaş’ın “*kendi hakkında*” Meclis ve Senato araştırması istediği belirtilmektedir. Haberin devamında Suphi Baykam’ın “*Hastaş yüce Meclislerden rica ediyor. Buyurun, Hastaş’ı tepeden turnağa inceleyin ve zihni bulandırılmak istenen Türk milletini aydınlatın*” sözlerine yer verilmiştir.

Hastaş’ın meclisten araştırma isteyen ilanları 15 Aralık 1969 tarihinde de geniş çaplı biçimde sürmüştür. Bu ilan metni içinde şirket tarafından meclise, senatoya yazılan dilekçelerin örneklerine ve Hastaş tarafından gerçekleştirilen yatırımlara dair uzun bir listeye de yer verilmiştir.

Hastaş ve Hürriyet gazeteleri arasındaki atışmalar devam ederken 17 Aralık 1969 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haber olacakların ön belirtisi olarak değerlendirilebilir. Eğitim tesisleri Hastaş vakfına devredilecek başlıklı haberin metninde;

“Hastaş, eğitim alanındaki hizmetlerini aksatmadan yürütmek ve bundan vazgeçmemek kararındadır. Ancak, bu hizmetlere ticari vasıflar dışında sosyal nitelikleri ve devamlılığı ağır basan bir statü içinde devam edilmesi, Hastaş’ın faaliyetlerini endüstri alanına teksif¹² etmesi bakımından zaruri görülmektedir. Hastaş bundan böyle endüstri, mesken ve turizm alanında faaliyet gösterecektir” denilmektedir.

Bu hamle şirketin en eski ve iki karlı kuruluşundan birisi olan eğitim kurumlarının, bir anlamda “*garantiye alınması*” olarak değerlendirilebilir.

Bu gelişmeyi takip eden günlerde Hastaş verdiği ilanlarla (20 Aralık 1969; 22 Aralık 1969; 26 Aralık 1969; 27 Aralık 1969), ortaklarını toplantıya çağırmıştır. Toplantıyı duyuran haber ve ilanlarda, “*eserinize sahip çıkınız*” sloganı yanında “*mesnetsiz¹³*” iddialara bu toplantıda kararlılık içinde cevap verileceği duyurulmaktadır.

29 Aralık 1969 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberinde, gerçekleştirilen toplantıda Hastaş İdare Meclisi Başkanı Suphi Baykam’ın üç saat süren konuşmasının sonlarında “*üç saattir burada oturuyoruz. Bize rakamları açıkla, sorulara cevap ver*” şeklinde sataşma olduğu ve Baykam’ın “*Bu iki kişiden biri Hürriyet gazetesinin yüzde 90 hisse sahibi Hür Holding’in, diğeri de bir bankanın hukuk müşaviridirler*” diyerek kişileri ortaklarına hedef gösterdiği belirtilmektedir. Toplantının, üyelerin bu iki kişiyi yumruklamasının ardından Suphi Baykam’ın “*alkışlanması ve omuzlara alınması*” ile sona erdiği belirtilmektedir.

Aynı genel kurulun Milliyet gazetesindeki haberinde ise toplantının 45 dakika gecikmeyle başladığı, bunun katılımcıları sinirlendirdiği ve Suphi Baykam’ın, “*bitsin artık bu çile, yoh, yoh plaklarının çalınmasından sonra*”

9 1969 yılı mart ve nisan aylarında her iki gazetede, Hastaş ve Türksan’ın yurt dışında dövizle hisse senedi satmak konusunda iş birliğine gittiklerini belirten ilanlar yayınlamıştır. İlerleyen süreçte Türksan bu iddiayı yine ilanlarla reddetmiş ve bu hamleyi, Hastaş’ın kampanyayı tek başına yürüteceğini belirttiği yeni ilanlar izlemiştir.

10 Bu durum incelenen Ant dergisinde “*Holdingleer arası savaş*” yazısında da belirtilen bir tespittir. Bkz. Ant (1969). Holdingler arasında kıran kırana savaş nihayet açığa çıktı. Haftalık Dergi, Sayı: 155.

11 Hürriyet gazetesinin iddiaları arasında Hastaş’ın Ceyhan’da kuracağı fabrika için 150 Milyon Lira bulunamaması nedeniyle projeyi Devlet Planlama Teşkilatına getiremediği, sermayenin 100 Milyon Liraya çıkarılması sırasında, şirketin kanunen ödemesi gereken 10 Milyon Liranın ancak 6 Milyon 400 Bin Lirasının ödenebildiği ve eski ticaret bakanının bu yolsuzluklara isin verdiği ve Baykam hakkında kanunsuzluk ve usulsüzlük gerekçesiyle davaların devam ettiği belirtilmektedir. Bkz. Cumhuriyet (1969, 8 Aralık). Hastaş 50 milyon lira tazminat istiyor. s.1-7.

12 “*Sıklaştırma, yığma, toplama.*” Bkz. www.tdk.gov.tr

13 “*Dayanaksız, desteksiz.*” Bkz. www.tdk.gov.tr

kürsüye geldiği belirtilmektedir. Aynı haberde Suphi Baykam ile eski CHP'li arkadaşı Yaşar Keçeli arasında tartışma yaşandığı, Keçeli'nin Baykam'a, "*Sahtekâr sorulara cevap ver...*" dediği ve Baykam'ın da bu sataşmaya, "*Yaşar, CHP'de yaptığımı burada da yapma, otur yerine...*" diyerek bağırduğu belirtilmiştir.

Bu olaylı toplantının ertesi gününde yine tam sayfa olarak verilen ilanda (Cumhuriyet, 12 Aralık 1969), Türk Halkına teşekkür edilmiş ve şirketin faaliyetlerine devam ettiği belirtilmiştir. Aynı içerikte olan ve Türk halkına teşekkür içeren ilanlar Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde 31 Aralık 1969, 01 Ocak 1970 ve 27 Ocak 1970 tarihlerinde yoğun biçimde devam etmiştir.

Devam eden süreçte 06 Mart 1970 ve 07 Mart 1970 tarihlerinde Hastaş topluluğuna ait Renkli Pres Tuğla Fabrikası'nın işletmeye açılacağına ilişkin ilanlara rastlanmaktadır¹⁴. Bu ilanların Hastaş'ın 1974 tarihindeki 2000 konutluk inşaat projesi dışında, "*sanayi yatırımlarına*" yönelik verdiği son ilanlar olması dikkat çekicidir.

Cumhuriyet gazetesinin 10 Nisan 1970 nüshasındaki haberde ise işlerin Hastaş için giderek daha zor hale geleceğinin ipuçlarını veren haberlerden biri yer almaktadır. Haberde, "*Bir Avukat Hastaş aleyhine dava açtı*" başlığıyla, ismi verilmeyen avukatın, Hastaş Öğretim ve Sağlık Kurumları Anonim ortaklığının düzenleyeceği 12 Nisan 1970 genel kurulunun durdurulması için Ticaret Bakanlığına başvurduğu bilgisine yer verilmektedir. Başvuru sahibi avukatın "*Hastaş ortaklarına vekalet ettiği*" iddiası da yazıda ayrıca belirtilmektedir.

Ancak bu başvuruya rağmen 12 Nisan 1970 tarihinde Hastaş genel kurulu toplanmıştır. Genel kurulda, Suphi Baykam'ın iki saatlik konuşma yaptığını, tenkitlere cevap verdiğini ve muhalif olanları suçlayarak, "*Hastaş'ın batması halinde, yüzlerce şirketin de batacağını*" iddia ettiği belirtilmektedir. Ayrıca toplantıda zaman zaman tartışmaların yaşandığı da metne yansımıştır (Cumhuriyet, 1970, 12 Nisan).

Bu genel kurul haberi sonrası Cumhuriyet gazetesinde yaklaşık iki, Milliyet gazetesinde ise yaklaşık dört yıl boyunca Hastaş hakkında bir habere rastlanmamaktadır. Cumhuriyet gazetesinde sonraki ilk haber 13 Haziran 1972 tarihli kurumlar vergisi ödeyen işletmelerin ödeyeceği vergi miktarları üzerinedir. Bu haberde benzer zamanlarda halk şirketi olarak yola çıkmış iki şirketin ödeyeceği vergi rakamları görülebilmektedir. Günümüzde hala varlığını başarıyla sürdüren Türksan ve Hastaş ile yakın tarihlerde kurulmuş olan Deva Holding'in ödeyeceği vergi o dönem için 6 Milyon 683 Bin Lirayken Hastaş'ın ödeyeceği vergi ise 27 Bin Lira olarak habere yansımıştır. Bu durum Holding'in düşük karlılığını göstermektedir.

Daha sonra 20 Ocak 1974 tarihinde, "*Hastaş İdare Meclislerinin Ortak Bildirisi*" ana başlığıyla kuruluşun beşinci yılında "*gerçek sermaye piyasası*"¹⁵ hareketinin doğuşunu teşvik etmek amacıyla "*Hastaş Hisse Senetlerinin hamiline çevrilerek borsada kote ettirilmesine ilişkin*" bir ilana rastlanılmaktadır. İlan içeriğinde gerçekleştirilecek işlem için hisse senetlerinin bedellerinin tamamının "ödenmiş" olması gerektiği vurgulanarak, bakiye borcu olanların taahhütlerini bir ay içerisinde yerine getirmeleri gerektiği belirtilmektedir. İlan aynı ifadelerle Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer almıştır. Bu tarihten sonra Cumhuriyet gazetesinde sadece 1976 yılında gerçekleştirilecek genel kurula ilişkin küçük haberlere rastlanılmaktadır. Bu noktada Cumhuriyet gazetesinin 1974-1977 yılları arasında Hastaş konusunda sürdürdüğü yayın tavrını değiştirdiğine ilişkin bir izlenim doğmaktadır. Bunu tam tersi olarak o zamana kadar reklam ve ilanlar dışında Hastaş'a ciddi yer vermeyen Milliyet gazetesinin 18 Temmuz 1974 nüshasında, Hastaş holding tarafından "*Körfez Şehri*" adıyla başlanacak 2000 konutluk projenin 1. kısım inşaatının temel atma töreninin "*20 Temmuz 1974*" tarihinde olacağını belirtir küçük ilanı dikkat çekicidir. İşin dikkat çeken yanı temel atmanın gerçekleşeceği günün aynı zamanda Kıbrıs Barış Harekâtı'nın da gerçekleştiği tarih olmasıdır. Hastaş'ın "*ayağa kalkma*" çabaları ile "*Ayşe'nin tatile çıktığı*" günün bu şekilde denk gelmesi bir anlamda "*kaderin bir cilvesi*" olarak kabul edilebilir. Ancak bu denk geliş temel atma töreninin tarihini değiştirmemiştir.

Barış Harekâtı günü gerçekleştirilen temel atma töreni, 03 Ağustos 1974 tarihinde Milliyet Gazetesi ile birlikte dağıtılan "*Körfez Şehri*" ekinde bütün detayıyla verilmiştir. Bu durum şirketin "*kamuoyu yaratmak*" için bir fırsat olarak değerlendirdiği projeyi, gecikmeli de olsa yayınlamak konusundaki tavrı hakkında fikir vermektedir. Milli-

14 İncelenen haberlerde belirtildiğine göre bu yatırım, ana yatırım yapılmış olmasına rağmen ek yatırımlar gerçekleştirilmediği için hiçbir zaman faaliyete geçmemiştir.

15 Türkiye'de sermaye piyasası, 1981 yılı temmuz ayında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu düzenlenerek tekrar ele alınmıştır. 1983 yılında Menkul Değerler ve Kambiyo Borsaları Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve yerine KHK/91 sayılı Menkul Değerler Borsaları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname getirilmiştir. 6 Ekim 1984 tarihinde "Menkul Değerler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" yayımlanmış ve 18 Aralık 1985 tarihinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İMKB 26 Aralık 1985 tarihinde faaliyete başlamıştır. Bkz. Aytekin, G. K. (2018). Türkiye'de Sermaye Piyasaları ve Borsaların Gelişim Süreci. International Journal of Humanities and Education. Cilt 4, Sayı 9, 151-177.

yet gazetesinin Körfez eki, Türkiye’de o dönem değişen siyasi yapı ve güncellenen ilişkiler bağlamında da önemlidir. Hastaş’ın kuruluşunda itibaren verdiği ilanlar içinde ilk defa bu ilan/gazetede, devlet adamlarının Hastaş’ın bir projesine ilişkin tebrik ve destek mesajlarına rastlanmaktadır.

Aradan geçen neredeyse üç yıl içinde gazetelerde Hastaş ile ilgili birkaç küçük ilan dışında bir hareketlilik olmamıştır. Ancak 15 Mart 1977 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan, “*Hastaş’ın iki yıldır yapılamayan genel kurulu, ticaret bakanlığının müdahalesiyle toplanıyor*” başlıklı haber dikkat çekicidir. Haberde Ticaret Bakanlığının, ortakların başvurusuyla 29 Mart 1977 tarihinde genel kurul düzenleme kararı aldığı belirtilmektedir. Bu haberin ardından 27 Mart 1977 tarihli Milliyet gazetesinde, bakanlık tarafından 29 Mart günü toplanması kararının alındığı genel kurulun, *14 Nisan 1977* gününe ertelendiğini haber veren ilana yer verilmiştir.

Bu genel kurul ertelenmesi 29 Mart 1977 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, “*Hastaş Genel Kurulu Ertelendi, Ortaklar Yöneticileri Kinadı*” başlığıyla haber olmuştur. Haberde ayrıca 29 Mart günü hissedarların ertelenme kararına rağmen genel kurul için “*yine de*” toplandıkları ve yönetim kurulunu, “*paramız çar-çur edildi, şimdi kendileri ortada yok!*” sözleriyle protesto ettikleri bilgisine yer verilmiştir. Haberin içeriğinde Hastaş için durumun bu noktaya nasıl geldiği de detaylı biçimde açıklanmıştır.

Hastaş genel kurulunun ertelenerek 14 Nisan 1977 tarihinde gerçekleştirileceğini duyuran 27 Mart 1977 tarihli Milliyet gazetesindeki ilan metni¹⁶, içerik açısından gerçekten dikkate değerdir. Bu ilan metni, Hastaş’ın kurulduğu günden itibaren ilan ve reklamlarına “*hâkim olan dilin*” ötesinde unsurlar içerir biçimde kaleme alınmıştır. Bu uzun ilanın içeriğinin bir kısmı şöyledir:

“Sekiz yıl önce Edirne’den Ardahan’a değin Türkiye’imizde halkın el-ele vermesi, ekonomik güç olması, ekonomik halk iktidarına doğru devrimsel yürüyüşe başlaması olan HASTAŞ’ın bu genel kurulunda her güçlüğe her tertibe, her baskıya rağmen amacından sapmak bir yana, halk adına, halk için, aydınlık ekonomik yarınlara bilinçli ve güçlü adımlarla yürümüş olmanın gururunu yaşayacaksınız.”

Halka açık şirketler ve Holdingler dönemini başlatarak ekonomide yeni şeyler söyleyen ‘HALK SEKTÖRÜ’ nün yaratıcısı, HASTAŞ’ın yaptığı aşamayı, vardığı mutlu merhaleyi, belgelere dayalı olan karlılık durumunu ve öz varlığını göreceğiz, göreceksiniz ve görecekler... Biz güçlü HASTAŞ ortakları, övünçle bu günü görüp yarınlara bakarken, işleri kirli, bilinçleri kirli, dünya ve ekonomik görüşleri kirli amaçlar üzerine kurulu ‘HASTAŞ’ın düşmanları’ da görecekler... Çok şaşırarak görecekler; çok kıskanarak görecekler; çok üzülmeye görecekler. Ama ne yazık ki asla görmek istemedikleri gerçeği görecekler. Bunun ötesi yok!”

14 Nisan 1977 tarihinde gerçekleştirilen genel kurul, sahte vekaletname¹⁷ kullanıldığı saptandığı, çeşitli olayların çıktığı, Suphi Baykam’ın ortaklar tarafından suçlandığı bir toplantı olmuştur (Cumhuriyet, 1977, 15 Nisan). Bu genel kurul hakkındaki bir habere Milliyet gazetesinde yer verilmemiştir. Tamamlanamayan bu genel kurulun hemen ardından 16 Nisan 1977 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, “*Küçük hisseli ortakların isteği üzerine Hastaş’ın defterleri inceleniyor*” başlıklı bir haber çıkmıştır. 13 Mayıs 1977 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki “*Kurumlar Vergisi Miktarları Belli Oldu*” başlıklı haberinde Hastaş’ın zarar ettiği bilgisine yer verilmiştir.

Hastaş 1 Haziran 1977 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde, 3 Haziran günü gerçekleştirilecek genel kurul için yine büyük puntolu ve çok sayıda uyarı, mesaj içeren bir ilan yayınlamıştır. “*Hastaş ortaklarına önemli uyarı*” başlığıyla başlayan bu ilanda;

“Memleketi aile ekonomisi devrinden çıkarıp halk ekonomisi devrine erdiren sayın ortaklarımız, Türkiye’nin aydınlık ekonomik yarınlara imzasını atan Hastaş’ınızı yıkmak isteyen bazı çevreler ve kişiler düzenledikleri milyonlarca sahte yetki belgeleri ile genel kurulumuzu bir ay erteletip, şirketi maddi, manevi büyük zararlara ve zaman kaybına uğratmışlardır. Yapılan bütün oyunlara, bütün sabotajlara rağmen Hastaş’ın güçlü şirket, artan özvarlıklı şirket olmasını yıllardır bize gönderdiğiniz temsil yetki belgelerinizle sağladınız. Sekiz yıldır el-ele omuz omuz... Sekiz yıldır hep ileriye doğru... Sekiz yıldır yarınları, yarınlardan da daha önce yaşadınız” ifadeleri yer almıştır.

16 Aynı ilan metni Cumhuriyet gazetesinde 2 Nisan 1977 tarihinde yayımlanmıştır.

17 Bizzat katılamayacak olan ortakların yerine onları temsil etmek için vekaletname hazırlanması genel kurul öncesindeki ilanlarda ısrarla belirtilmiştir.

Milliyet gazetesindeki 12 Haziran 1977 tarihli tam sayfa ilanda¹⁸;

“Halk Sektörünün Yaratıcısı Hastaş’tan Türk Halkına” başlığıyla “3 Haziran 1977 Cuma günü, İstanbul Kazablanka salonlarında Hastaş’ın kurultayı niteliğindeki genel kurulumuz olgun bir hava içinde başarı ile yapılmış ve onbinlerce ortağın asaleten ve vekaleten katıldığı bu tarihi ve anlamlı Genel Kurulda HALK SEKTÖRÜ’nün beklediği bütün kararlar OYBİRLİĞİYLE alınmıştır” açıklama-
malı bir metin yayınlanmıştır.

Milliyet gazetesindeki ilanın tarihinden de anlaşılacağı üzere Hastaş’ın 14 Nisan tarihinde yapılacağı ilanlarla duyurulan genel kurulu bu tarihte de sağlıklı yapılamamış, ertelenmiş¹⁹ ve iki ay gecikmeli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu ilan, Hastaş’ın adımın geçtiği Milliyet gazetesindeki son metindir...

Cumhuriyet gazetesi, Hastaş ile ilgili bilgi verme çabasına sonuna kadar devam etmiştir. 16 Mayıs 1978 tarihindeki haberde, *“yapılan dağılık ve yersiz yatırımlar ile tam anlamıyla çözülme noktasına varan Hastaş şirketinin”* ifadesi yanında şirketin genel kurulunun gerçekleştirileceği haber olarak verilmiştir. 17 Mayıs 1978 günü Cumhuriyet gazetesinde, Hastaş’ın genel kurulunun yapıldığı ve kurulda Baykam’ın *“CHP Hükümetinin Hastaş olayına eğileceğini”* ileri sürdüğü, ayrıca bunun *“hükümetin Hastaş’a ve onun şahsında halk sektörüne karşı doğal görevi”* olduğunu belirttiği bir habere yer verilmiştir.

1970’lerin sonuna gelindiğinde Hastaş artık basında çok az yer alır hale gelmiştir. Haber olduğu konular da genel olarak *“şirketlerin kurumlar vergisi ödeyeceği”* miktarlarla ilgili haberlerdir. Elbette Hastaş bu sıralamalarda *“zarar açıklayan”* şirketler arasında yer almaktadır. Ancak, Cumhuriyet gazetesindeki 5 Mayıs 1979 tarihindeki haberde şirketin 30.021 Lira kurumlar vergisi ödeyeceğini gösteren bir habere de rastlanmaktadır. Bu kar! etmiş gözükten şirketin, Hastaş’ın reklamlarının tamamını yapan Güney Reklamcılık A.Ş. olma ihtimali yüksektir. Bu konuda Aslan (2018: 149) tarafından yapılan çalışma fikir vermektedir. Aslan, Güney Reklamcılık şirketinin, Hastaş’ın tüm reklamlarını yapmasında ötürü Hastaş’ın karlı gözükten iki şirketinden biri olduğunu ifade etmektedir²⁰.

Bu haberden bir sene sonra Kenan Mortan tarafından Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Kastelli mülakatı, çok kısa süre sonra vatandaşın topladığı paralarla kaçan bir iş adamının dahi Hastaş örneği ile *kendi faaliyetlerini yücelttiğini* bizlere göstermektedir (Mortan, 1980, 4 Mayıs).

Artık Hastaş için süreç sona yaklaşmaktadır. 27 Ocak 1981 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde, Hastaş’ın 55 bin kişiyi dolandırdığı iddiasıyla MGK’ya²¹ başvurulduğu bilgisi haberleştirilmiştir. MGK’ya şikâyet haberinin içeriğinde şikâyetçilerin öne sürdüğü argümanlar ise oldukça ilginçtir. Hastaş ortakları tarafından verilen dilekçenin son kısmı şöyle bitmektedir:

“Bizler Hastaş ortakları olarak bu şirkete yatırdığımız parayı pek önemsemiyoruz. Ekli belgelerdeki yazılı olaylar son yıllarda o kadar yoğunlaştı ki, ekonomi üzerinde olumsuz etkileri açıkça görülmektedir. Yurt dışındaki vatandaşların 20 Milyar Mark olarak tahmin edilen tasarrufları bir türlü yurda gelmemektedir. Yeni iş alanları yaratacak bu tür şirketlere vatandaşlar ortak olmaktadır. Normal çalışan öteki kuruluşlar bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Bundan böyle, devlet otoritesinin yeniden kurulduğu şu günlerde, konunun ivedi olarak ele alınması, vatandaşın toplanan paraları ne yaptıkları tespit edilemeyen şirket yöneticilerinin geçici olarak yönetimlerden uzaklaştırılarak gereken idari ve yasal işlemlerin yürütüleceği umuduyla durumu arz ederiz.”

Dilekçeden de anlaşılacağı üzere, 1965 yılında itibaren Türk işçilerin tasarrufları da eklenerek kurulan yüzlerce işçi/halk şirketinin tüm faturasının Hastaş’a kesildiği görülmektedir. Oysa Hastaş yaşanan binlerce dramın *“bir kısmının”* sebebi durumundadır. Yine 27 Ocak 1981 tarihli Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili bir diğer haber, Hastaş’ın bazı muhasebe işlemlerinin bilirkişi tarafından eleştirildiği bilgisini vermektedir.

18 Aynı ilan metni Cumhuriyet gazetesinde 13 Haziran 1977 tarihinde yayınlanmıştır.

19 15 Nisan 1977 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, 14 Nisan tarihinde gerçekleşen genel kurula ilişkin detaylı bir haber bulunmaktadır. Haberde, sahte vekaletle temsil edilen üyelerin tespit edilmesinden ötürü hükümet komisyonunun kararıyla genel kurulun ertelendiği belirtilmektedir. Ertelenen genel kurul 12 Haziran 1977 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet (1977, 15 Nisan). Hastaş Genel Kurulunda Baykam Ortaklar Tarafından Sert Biçimde Suçlandı. s.1-7.

20 Hastaş’ın genelde kar eden diğer şirketi ise Eskişehir’deki okullardır. Bkz. Aslan, M. (2018). Sermaye Piyasaları Altyapısı Oluşturulmadan Yapılan Bir Halka Arz Denemesi: Hastaş Vakası. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi. Özel Sayı, 149.

21 Milli Güvenlik Konseyi.

18 Şubat 1981 tarihindeki haber, Hastaş başkanı Suphi Baykam aleyhine kamu davası açıldığıyla ilgilidir. Baykam hakkında, “kendisine beslenen inancı kötüye kullanmak” gerekçesiyle dava açıldığı haberde yer almaktadır. Bu gelişmeden yaklaşık bir ay sonra, 19 Mart 1981 tarihinde Baykam “inancı kötüye kullanmak” iddiasıyla hâkim karşısına çıkmıştır. Hâkim karşısında söz alan Baykam özetle şunları söylemiştir:

“Şirketi 1969 yılında kurduk. İlk yılda sermayemizin yüzde 20’sini hemen sağladık. Çeşitli yatırımlara giriştik. Fakat ne zaman ki, toplu konut projesine giriştik, Hürriyet Gazetesi anlayamadığımız bir neden ötürü aleyhimize bir kampanya başlattı. Bunun üzerine kredilerimiz kesildi. Ortaklar paylarının geri kalan bölümünü göndermediler. Bir bölümü de yattıkları paylarını geri çekti... Bu yüzden yatırımlarımız aksadı projelerimizi gerçekleştiremedik.”

Bu mahkeme sürecinin bir yıl sonrasında Hastaş Öğretim Kurumları tasfiye edilmeye başlanmıştır. Tasfiye hakkında bilgi veren 21 Şubat 1982 tarihli haberde, Baykam’ın 1980 yılından beri yurt dışına çıkmasının yasak olduğu bilgisi de verilmektedir. 20 Mart 1982 tarihindeki haberde ise 1968 yılında kurulan Hastaş hakkında iflas kararı verildiği bilgisi yer almaktadır. Haberde Hastaş Şirketler Grubu, Ana şirketi olan Hastaş Öğretim Kurumları A.O. ile birlikte 7 şirketin iflasına karar verildiği belirtilmektedir. Bu iflastan yıllar sonra 30 Eylül 2004 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Kitap ekinde Suphi Baykam hakkında yayınlanan bir kitaba dair yazı, şu ifadelerle bitmektedir:

“Hastaş eğer başarılı olsa ‘halk sektörü’ ekonomiyi omuzlasa, ülke IMF sultasına esir düşürülür müydü?”

Türksan şirketi ise günümüzde hala faaliyetlerini sürdürse de son derece yüksek beklentilerle başlanan sürecin geldiği nokta “başarı” ile nitelendirilemeyecek seviyededir. Türksan için 1969 yılı tıpkı Hastaş gibi sürecin geriye işleminin başlangıcını oluşturmuştur. Aynı Hastaş gibi 1969 yılı içinde duyurusu yapılan Konut Projesi sonrası Türksan tarafından duyurusu yapılan büyük kapsamlı ortaklık çağrıları, verilen ilanların içeriği, Türksan’ın yeni finansmana duyduğu büyük ihtiyacı göstermektedir. 18 Ağustos 1969 tarihinde Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde rastlanan ilanlarda, “Birliği sembolü, emeklerin abidesi Türksan sermayesini 50 Milyon liraya çıkardı” başlığı ile herkes ortak olunmaya çağırılmıştır. Bu ilanlarda da tıpkı Hastaş’ın ilanlarında rastlandığı üzere, “bu ilanı keserek yurt dışındaki tanıdıklarınıza gönderiniz” ricası yer almıştır.

20 Ağustos 1969 tarihli Milliyet gazetesindeki haberde ise Türksan’ın zarar ettiği bilgisine yer verilmektedir. 26 Ağustos ve 28 Ağustos tarihli Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerindeki ilanlarda, “Kapısı herkese açık olan Öz Halk Şirketi Türksan’a ortak olma müddeti bitmek üzeredir. Müracaat için acele ediniz” metni dikkat çekicidir.

23 Haziran 1970 tarihli Milliyet gazetesinde Sanayi işletmeleri kurmak için yola çıkan Türksan’ın 1969 yılındaki konut projesinin ardından yönünü hizmet sektörüne, turizme çevirdiğini gösteren haber basına yansımıştır. Haberde “Almanya’daki işçilerimizin parası ile kurulmuş olan Türksan şirketi, uçakla işçi taşıma seferlerinin başlamasını bir kokteyl ile kutladığı” belirtilmektedir. Haberde seferlerin Almanya-Türkiye arasında gerçekleştirileceği bilgisi de verilmektedir. Türksan bu yeni alana yapılan yatırımı, “Türklerin parası Türkiye’ye” olarak duyurmuştur. Haberin içeriğinde bilindik sloganlar olarak, “memleket ekonomisi için” gibi ifadeler de yer almaktadır.

Milliyet gazetesinde yayınlanan 19 Haziran 1971 tarihli ilan, Türksan’ın uçuşlarının Türk Hava Yolları uçakları ile gerçekleştirileceğini ve vatandaşa yönelik olarak da “THY ile iş birliğini destekleyerek Türk İktisadi savaşına katılınız” mesajını içermektedir.

Türksan ile ilgili ilk olumsuz haber 10 Aralık 1971 tarihinde Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. Köln Milliyet Muhabiri Orhan Türel imzalı haberde Almanya’nın en tanınmış dergisi olan Der Spiegel’in, “Türksan’ın şimdiye kadar 20 Milyon Mark topladığını ve üyelerine faiz ödemediğini, Türkiye’de başlanan konut projesinin de geri çevrildiğini” yazdığı belirtilmektedir.

Haberin devamında Türksan ortaklarının bir bildiri yayınladıkları ve bildiride “toplanan paraların hesapsız şekilde bitirildiği, vaatlerin gerçekleşmediği, ‘charter’ işinin iflasla son bulduğu ve üyelerin alın terlerinin heba olmaması için duruma el konulması gerektiği” yazdığı belirtilmektedir.

5 Mart 1972 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan ilanda Hastaş’ın zorlanmaya başladığı dönemdekine benzer biçimde Türksan’ın genel kurul ilanına rastlanmaktadır. Bu ilanda genel kurulun 22 Mart 1972 tarihinde gerçekleştirileceği bilgisine yer verilmektedir. 22 Mart 1972 tarihli genel kurul, ortaklar arasında kavganın çıktığı ilk toplantı olmuştur (Milliyet, 1972, 23 Mart: 1).

11 Ekim 1972 tarihinde Milliyet Gazetesi yazarı Hasan Pulur köşesinde, “*Bu işler ne zaman düzelecek acaba?*” başlığı altında Türksan Hava Yolları ile yolcu taşımada yaşanan bir skandala yer vermiştir. İşin ilginç tarafı Türksan bu yazı kaleme alınmadan dört gün önce konu edilen skandal ile ilgili olarak Milliyet gazetesine ilan vermiştir (1972, 7 Eylül: 9).

Milliyet gazetesinin 9 Aralık 1973 nüshasında yer alan haberde, Türksan kurucusu Necati Telger’in serzenişlerine yer verilmiştir. Haberde Telger’in, Türksan’ın yıllar önce yurt dışındaki işçilerin tasarruflarını değerlendirmek amacıyla kurulduğunu bugüne kadar ekonomik ve mali devamlı engellerle karşılaştığını, hükümetlerin kendilerine gereken yardımı göstermediği ve “*o zaman bizim elimizden tutulsaydı, dışarıdaki milatlarca mark yurda gelmiş, büyük yatırımlara girişmiş olurduk*” beyanına yer verilmiştir. Bu açıklamalar Türksan açısından da işlerin hiç iyi gitmediğinin göstergesi niteliğindedir.

Bundan sonraki süreçte incelenen gazetelerde Türksan ile ilgili olarak genelde bir süre önce dahil olunan sınır kapılarındaki “*free shop*” işletmeciliği ile ilgili gelişmelere yer verilmektedir. 26 Haziran 1974 tarihli Milliyet gazetesinde, Gümrük Bakanı Mahmut Türkmenoğlu’nun bu mağazaları kaçakçılık ile eleştirmesine verilen yanıtlara yer verilmiştir.

1974 yılına gelindiğinde İlkın Kâğıt İşletmesinin Milliyet gazetesine verdiği ilan Türksan’ın düştüğü zor durumu işaret etmektedir. İlanda Türksan’ın, Kâğıt ve Kaplama fabrikasındaki defter ve Tifdruk²² makinelerinin İlkın tarafından satın alındığı, Türksan’ın bu tesislerle hiçbir ilişkisinin bulunmadığı bilgisi verilmiştir (1974, 15 Ekim: 7). Aynı ilan 5 Kasım 1974 tarihinde tekrar yayınlanmış ve bu ilanda İlkın’ın, önceki ilana ek olarak Türksan’a ait fabrika binasında kiracı olarak faaliyet gösterdiği bilgisi özellikle belirtilmiştir. Aynı firmanın iki farklı açıklaması kamuoyunu olumsuz etkilememek için hassas bir metin oluşturulduğu izlenimini vermektedir.

Bu tarihten itibaren Türksan’a dair, bayramlarda yayınlanan tebrik mesajları, genel kurul ilanları sıklıkla görülmektedir. Ayrıca şirket tarafından Milliyet gazetesinin düzenlediği güzellik yarışmasının “*duvar kâğıdı*” sponsoru olduğuna ilişkin verilen çok sayıda ilana rastlanılmaktadır. Bu çok sayıda verilen güzellik yarışması sponsorluğu ilanları yanında Türksan’ın zarar açıkladığına yer veren haberler de dikkat çekicidir (Milliyet, 1977, 14 Mayıs: 11).

27 Kasım 1977 tarihinde Türksan Holding’in adı ilginç bir habere konu olmuştur (Milliyet, 1977, 27 Kasım: 1-7). Haber, Türksan Holding Başkanı’nın öldürüleceğine ilişkin ilginç detaylara sahiptir. Olay ilk bakışta dönemin sağ-sol çatışmaları ile ilgili gibi görünse de haberde, Türksan Holding İnşaat departmanı başkanının evine dinamit atılması ile gerçekleştirilen eylemi, Anadolu Ajansı’na arayan, kendilerini, “*Almanya’da çalışan bir grup işçi*” olarak tanımlayan kişilerin üstlendiği bilgisi verilmektedir. Metinde saldırıyı üslenenlerin bunu bir uyarı olarak yaptıkları, Türksan bünyesinde yer alan yolsuzluklara son verilmediği takdirde Holding Başkanı Necati Telger’in öldürüleceğinin de saldırıyı üslenen kişilerce belirttiği geçmektedir.

Bu tarihten sonra incelenen gazetelerde Türksan’a ilişkin küçük, iddiasız (önemsiz) haberlere yer verilmektedir. Monroe firması ile ortak yapılan amortisör fabrikası yatırımı (Milliyet, 1979, 8 Mart: 2), 1982 tarihinde ortaklara dağıtılacak yüzde 30 kâr payı (Cumhuriyet, 1982, 27 Mart), 1985 tarihinde ortak bir girişim olarak kurulan İstanbul Hava Yolları kuruluşunda ortak olarak yer alınması (Milliyet, 1985, 29 Aralık: 3) ve Fransız J. Grantil firmasıyla yapılan duvar kâğıdı üretim anlaşması (Milliyet, 1989, 10 Mart: 5) haberleri bunlar arasında sayılabilir.

Türksan firması günümüzde hala faaliyetini sürdürmekte ve geldiği noktada hiçbir şekilde Hastaş ile kıyaslanamayacak biçimde faaliyet yürütür durumdadır. Ancak 1965 senesindeki kuruluşta belirlenen hedefler, amaçlananlar ile bugün gelinen nokta kıyaslandığında yaşananların mutlak bir hayal kırıklığı olduğu da son derece nettir.

5. SONUÇ

Çalışmada ülkemizin 1960’lardan itibaren yaşadığı pek çok sürece temas eden iki vaka incelenmiştir. Çalışma, belirlenen araştırma sorularına, incelenen gazetelere yansıyan haber ve diğer basılı metinlerin incelenmesi ve yorumlanmasından oluşmaktadır. Yapılan çalışmada Türksan ve Hastaş’ın ilk tanıtım kuruluş sürecine bakılmıştır. Özellikle Türksan’ın kuruluşunda işçileri, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Almanya Hükümetini ve yatırımcı potansiyeline sahip diğer Türk vatandaşlarını etkilemek için her kesime uygun, cazip projeler duyurulmuştur. Projelere ek olarak olası yatırımcılara yönelik olarak da motive edici çeşitli başlıklar oluşturulmuştur. İşçiler anavatana döndüklerinde kendi sahibi oldukları fabrikalarda çalışacak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kalkınma yolunda gur-

22 Matbaacılıkta kullanılan “derin baskı” yapmak olarak ifade edilen tekniktir.

betçi dövizlerinden faydalanacak, Almanya hükümeti geçici olarak ülkeye getirdiği ancak kalıcı olma yolundaki yabancıları ülkelerine gönderecek ve Türk vatandaşları sağlanan sanayileşme atağı sayesinde ülkelerinde refah içinde yaşayacaklardı. Hastaş da Türksan’a benzer iddialarla yola çıkmıştır. Halk şirketi hareketi sayesinde Hastaş ve modeli, ülkeyi ekonomik olarak kalkındırarak, sermayeyi tabana yayacaktı. Ayrıca sermaye belirli ailelerin sahip olduğu bir şey olmaktan da çıkarılacaktı. Ancak günümüze yansıyan sonuçlarından da görüldüğü üzere bu amaçların hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Hatta gelinenin, ülkeyi de ilgilendiren amaçlananlar bakımından, başlangıcın dahi gerisine gitmek olduğu da iddia edilebilir.

Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluş süreçleri değerlendirildiğinde, özellikle Türksan’ın basından çok ciddi bir destek aldığını belirtmek gerekmektedir. Köln’de 400 işçinin bir araya gelerek harekete geçtiği toplantı dahil olmak üzere yaşanan “neredeyse” her gelişme özellikle de Milliyet Gazetesi tarafından çok kapsamlı biçimde desteklenmiştir. Hastaş ise Adalet Partisi’nin hükümet ettiği yıllarda kurulmuş bir şirket olarak kurucusunun siyasi yönünden dolayı Cumhuriyet gazetesi dışında basından çok ciddi bir destek görmemiştir.

Türkiye’nin özel sektör aktörleri, Türksan ve Hastaş’ın öncülüğünü yaptıkları İşçi/Halk Şirketi hareketlerinde basın üzerinden sürece dahil olmamayı seçmiş gibidirler. Ancak ilerleyen süreçte özellikle de Hastaş’ın ciddi biçimde ortak sağlaması sonucunda farklı yöntemler üzerinden süreçlere müdahale etmiş olabileceklerini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Yaşanan süreçte adı geçen şirketlerin kuruluş amaçlarından, yöneldikleri sektörler, yöneticilerin seçiminden, elde edilen finansmanın verimli kullanılmamasına kadar çok sayıda yanlışlarına rağmen ortaya çıkan süreçte, yerleşik iş aktörlerinin etkisi yoktur demek de çok akılcı olmayacaktır.

Türksan ve Hastaş şirketlerinin kuruluş aşamalarında devlet kurumlarının ve adamlarının etkisi de incelenen bir diğer başlık olmuştur. Bu bağlamda Türksan’ın Hastaş’tan çok daha farklı bir noktada olduğunu tekrar belirtmek gerekmektedir. Türksan kurulduğu andan itibaren devlet kuruluşlarının ve adamlarının çok ciddi desteğini görmüştür. İşçilerin şirkete ortak olması konusunda motivasyon sağlamak için Başbakan düzeyinde açıklamalar yapılmış ve işçilerin girişime katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Hastaş’ın ise bu noktada Türksan kadar şanslı olmadığını belirtmek gerekir. Ancak iki işletme de devlet unsurları tarafından desteklenme noktasında farklı süreçler yaşasalar da sonuçlar açısından çok büyük bir fark olmamıştır. Her iki işletme de başarısız olmuşlar ve işçi şirketi/halk şirketi hareketi uzun “bir süreç sonunda” başlamadan bitmiştir.

Her iki şirketin halka arz süreçlerinde kendilerini ifade etmek için kullandıkları ilan ve reklamlarda tercih ettikleri dil başlangıçta birbirinden net bir biçimde ayrılmaktadır. Türksan çok daha vatanseverlik, hamaset içeren bir dil kullanırken Hastaş bu konuda daha farklı, zamanın ruhuna göre daha seviyeli olarak değerlendirilebilecek bir dil tercih etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte şirketler sıkıştıkça ve süreç zorlaştıkça iki işletmenin de kamuya yansıyan dilleri tekleşmiş ve büyük kitleleri etkilemek gayesiyle adeta bayağılaşmıştır.

İki şirketin iş birliğine gittikleri bir durum hiç olmamıştır. Başlangıçta Türksan kendini İşçi Şirketi, Hastaş ise Halk Şirketi olarak ifade etmelerine rağmen finansman sıkıntılılarıyla beraber odaklanan hedef kitle aynılaştırmış ve yaşanan rekabet özellikle de 1969 yılına damga vurmuştur. İki şirket yurt dışına hisse senedi ihraç etme konusunda bir iş birliği gerçekleştirmek için ön protokoller imzalamış olsalar da süreç içinde bu durum gerçekleşmemiştir. Bu yaşanan deneyim finansman elde etme konusunda iki şirket arasındaki rekabeti daha da artırmış, sertleştirmiştir.

Türksan ve Hastaş şirketlerinde sorunların ne zaman başladığı da cevaplanmaya çalışılmıştır. Ancak ele alınan belgelerden de anlaşılacağı üzere esasen iki şirket de ölü doğmuş olarak sayılabilir. Zira bir girişimin başlangıç aşamasının hafife alınacak bir şey olmadığı, iyi fikirlerin iyi etütlerle ele alınmasının ve finansmanın buradan yola çıkılarak elde edilmesinin, bir heyecanla harekete geçmekten çok daha anlamlı olduğu bir gerçekliktir. İşçi ve Halk Şirketi olarak kurulan yüzlerce şirketten büyük kısmının başarısız olmasının sebebi esasen başlangıç aşamasının büyük hatalar içermesi olduğudur. Bütün bu başlangıç hataları yanında süreç içinde hemen her olumsuzluktan kolayca etkilenecek biçimde yönetilmeleri, somut konulara yönelmeksizin sektörel olarak daha hafif sayılabilecek alanları tercih etmeleri, sanayici olacak iken hizmet sektörü ve konut üreticisi durumuna düşmeleri bu iki şirketin hızlı biçimde başarısız olmaları sonucunu doğuran etkenler olarak belirtilebilir.

Sonuç olarak bu iki şirketin yaşayıp, yaşattıkları, Türkiye’de son 60 yılının, sürekli tekrarlananların bir özeti durumundadır. 1960’ların ortasında başlayıp 70’lerin sonuna doğru “*olamayacağı*” anlaşılan İşçi/Halk Şirketi meselesi, 70’lerin sonunda başlayıp 80’lerin başında büyük bir skandala dönüşen Bankerler olayı, 90’larda İşçi Şirketlerinin Devlet tarafından kurtarılması projesi ile tekrar hortlayan gurbetteki Türklerin yine, yeniden hortulanması, ülkemizde esas sorunun “*kuralsızlık*” olduğunu ortalama on yılda bir bize hatırlatmaktadır. 1980’lerin

başında yeniden ele alınan sermaye piyasalarının, gerçekleştirilen/kurulan tüm düzenleme ve kurumlara rağmen, Türk vatandaşlarının birikimlerinin menkul kıymetler borsası üzerinden tüketilmesi gerçeğini zerre değiştirmemesi, bazı aktörlerin her koşulda Türkiye’de rahatlıkla operasyon yapabilme kabiliyetine sahip olduklarını net bir şekilde göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, N., KELEŞ, R., PENNİX, R. (1976). Göç ve gelişme: Uluslararası işgücü göçünün Boğazlıyan İlçesi üzerindeki etkilerine ilişkin bir araştırma. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi.
- ABADAN-UNAT, N. (1979). Turkish Workers in Europe 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures. E.J. Brill, Leiden, Netherlands.
- ANT (1969). Holdingler Arasında Kıran Kırana Savaş Nihayet Açığa Çıktı. Haftalık Dergi, Sayı: 155.
- APAK, S. (1993). Yurt Dışındaki İşçi Potansiyeli ve Türkiye Ekonomisi. Cem Yayınevi: İstanbul.
- AKYOL, S. (1977). Yurtdışında Çalışan İşçilerimizin Kurdukları İşletmelerin Yatırım Sorunları: Yurt Dışında Çalışan İşçilerimizin Türkiye’de Kurdukları İşletmelerin Yatırım Finansman ve Yönetim Sorunları. Güredin, E. Küçükberksun, S. Bilginoğlu, F. (Edt.), İ.Ü. Muhasebe Enst.Yay.No.21, İstanbul, 71-84.
- ASLAN, M. (2018). “Sermaye Piyasaları Altyapısı Oluşturulmadan Yapılan Bir Halka Arz Denemesi: Hastaş Vakası”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi. Özel Sayı, 139-164.
- AYTEKİN, G. K. (2018). Türkiye’de Sermaye Piyasaları ve Borsaların Gelişim Süreci. International Journal of Humanities and Education. Cilt 4, Sayı 9, 151-177.
- BUĞRA, A. (2016). Devlet ve İşadamları. İstanbul: İletişim Yayınları, 10.Baskı.
- CUMHURİYET (1966, 18 Aralık). Türk-San İlk Yatırımını 1967’de Yapacak. s.5.
- ÇÖLOĞLU, H. (1984). Yurt dışındaki Türk işçileri ve tasarrufları. Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın no:35, Ankara.
- DEMİREL, A. (1977). İşçi Şirketlerinin Finansman ve Yönetim Sorunları: Yurt dışında çalışan işçilerimizin Türkiye’de kurdukları işletmelerin yatırım finansman ve yönetim sorunları. Güredin, E. Küçükberksun, S. Bilginoğlu, F. (Edt.), İ.Ü. Muhasebe Enst.Yay.No.21, İstanbul, 87-97.
- GÖKMEN, O. (1972). Federal Almanya ve Türk işçileri. Ayyıldız Matbaası: Ankara.
- KILIÇ, C. (2016, 04 Kasım). Almanya’ya Türk işçi göçünün 55. Yılı. Milliyet Gazetesi. Erişim adresi: www.milliyet.com.tr
- MİLLİYET (1967, 15 Ocak). Almanya’da 6 Bin Türk İşsiz Kaldı. s.1
- MORTAN, K. (1982, 29 Mart). Boğulan güç: Halk şirketleri. Cumhuriyet Gazetesi, s.8.
- PAZARCIK, Y., EROL, M. (2018). “İşçi şirketleri: Türkiye’de yerli sermaye oluşturma çabaları”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (09/2018), 105-138.
- TUNA, O. (1977). Dış Ülkelerde Çalışan İşçilerimiz ve İşçi Şirketleri: Yurt Dışında Çalışan İşçilerimizin Türkiye’de Kurdukları İşletmelerin Yatırım Finansman ve Yönetim Sorunları. Güredin, E. Küçükberksun, S. Bilginoğlu, F. (Edt.), İ.Ü. Muhasebe Enst.Yay.No.21, İstanbul.
- ÜÇİŞİK, F. (2014). İşçi Şirketleri Sorunu. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- YILMAZ, C. (1993). “Türkiye’de Kırsal Sanayinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri Örneği”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(1), 305-334.
- www.deva.com.tr (erişim 22.02.2019).

Yerel’de Mülteci ve Sığınmacılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları: Balıkesir Örneği*

ÖZ

Türkiye’nin mülteci ve sığınmacılara sosyal politika üretebilmesinin ve sürdürebilmesinde, en büyük etki şüphesiz devlet bütçesiyle arkasında durduğu güçlü ekonomik kaynak aktarımıdır. Ülkemizin bu sosyal politika uygulamalarına verdiği önem kadar, çalışmamıza da konu olan unsur, yerel hizmetin sunumunda görev alan yöneticilerin pratikteki hizmet sunumu ve sığınmacıların tümünü kapsayıcılığıdır. Çalışmamızda, ülkemizin uyguladığı sosyal politikaların yeterli, eksik veya geliştirilmesi gereken yönleri devletimiz adına bu politikaları yerelde uygulayan sosyal politika uygulayıcı kurum ve sivil toplum kuruluşları yöneticileriyle görüşülerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Balıkesir ilinde faaliyet gösteren resmi kurum yöneticileri ve STK yetkilileriyle nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle yapılan görüşmeler konulara ayrılmış ve temalar altında değerlendirilmiştir. Çalışmamızın amacı mülakat gerçekleştirilen katılımcıların tecrübelerini, sığınmacılara yönelik politikalar konusundaki faaliyetlerini, uygulamadaki eksik yönleri ve geleceğe ait planları tespit ederek, yerelde sığınmacılara uygulanan sosyal politika uygulamalarını literatüre kazandırmak hedeflenmiştir. Çalışmamızda birinci bölümde mülteci ve sığınmacıların ülkemizi tercih etme sebepleri ülkelerine geri dönme ihtimali ve vatandaşlık gibi konulara yönelik yönetici görüşleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümünde barınma ve sağlık konuları üçüncü bölümde sosyal yardımlara erişim durumları ve çalışma kazanç getirici faaliyetleri dördüncü bölümde eğitim, dil sorunu ve hukuki hakları konusunda yönetici ve yetkililerin görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmamız Balıkesir ilinde yetkili 16 kurum ve STK yetkilisine yöneltilen mülteci ve sığınmacılara yönelik, 8 soruya verdikleri yanıtları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, Sığınmacı, Suriye, Sosyal Politika, Sosyal Yardım, Yerel Yönetim.

Social Policy Applications of Local Organizations for Refugees and Refugees: Case of Balıkesir

ABSTRACT

The greatest impact in generating social policies of Turkey towards refugees and asylum seekers, the state budget is the source. In addition to the importance that Turkey attaches to these social policy practices, the subject of our study is the practical service delivery of the managers in local services and the inclusion of all asylum seekers. In this study, it is tried to determine the aspects of the social policies applied by our country and the managers of the social policy implementing institutions and non-governmental organizations that apply locally. Interviews with officials of governmental institutions and NGOs working in Balıkesir province through qualitative research methods through in-depth semi-structured interview technique were devoted to topics and evaluated under themes. The aim of this study was to determine the experiences of the interviewed participants, their activities on policies for asylum seekers, the shortcomings in implementation and the plans for the future, and to introduce the social policy practices applied to asylum seekers in the literature. In the first part of our study, the opinions of the administrators about the reasons of refugees and asylum seekers to choose our country and the possibility of returning to their country and citizenship were evaluated. In the second part, housing and health issues, in the third part, access to social assistance and work-earning activities, in the fourth part, the opinions of managers and authorities on education, language problem and legal rights were used. Our study includes answers to 8 questions directed to 16 institutions and NGO officials in Balıkesir.

Keywords: Refugee, Asylum Seeker, Syria, Social Policy, Social Assistance, Local Government Page.

¹ Öğr.Gör, Balıkesir Üniversitesi,
salih.tosun@balikesir.edu.tr

² Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz
Mart Üniversitesi,
hasanazazi@comu.edu.tr

* Bu çalışma Salih TOSUN’un yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Çalışma IX. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi’nde sözlü olarak sunulmuş ve bir kısmı tam metin olarak yayınlanmıştır.

1. GİRİŞ

Türkiye coğrafi konum itibariyle her dönem göç akınlarına maruz kalmıştır. Türkiye 2001 ABD - Afganistan savaşı, bunun devamında 2003 ABD- Irak savaşı ve 2010 yılı Arap Baharı ile başlayan Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen’de büyük çapta; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas’ta küçük çapta olmak üzere tüm Arap Dünyasında baş gösteren mitingler, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalar sonrası ortaya çıkan iltica hareketlerinin merkezi haline gelmiştir(Paksoy ve Karadeniz, 2016:785). Son yüzyılda gerçekleşen coğrafyamıza yakın ülkelerdeki bu iç karışıklıklar, savaş ve terör olayları sonrası ortaya çıkan zorunlu göç mağdurları ülkemize akın etmiş ve etmeye devam etmektedir. Bu zorunlu göçün mağdurları olarak mülteci ve sığınmacılar başta yakın komşu ülkeler olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere iltica etmekte ve bu ülkelerin korumasına ve bakımına ihtiyaç duymaktadır.

Sosyal politika uygulamaları sanayi devrimiyle ön plana çıkarak başta işçileri korumaya yönelik politikalar olarak doğsa da zamanla tüm dezavantajlı grupları ve toplumda çözüm bekleyen tüm konuları kapsamıştır. Ülkemiz sosyal devlet ilkesini 1961 anayasasıyla benimsemiş, devlet politikası olarak günümüze kadar uygulamaya devam etmiştir. Son yüzyılın en büyük dezavantajlı grup kitlelerinden biriside şüphesiz mülteci ve sığınmacılardır. Ülkemizin sosyal politikaya uygulamalarına en çok ihtiyaç duyan kitlelerinden birisi olarak mülteci ve sığınmacı nüfusu kayıtsızlarla beraber 5 milyona dayanmıştır. Mülteci ve sığınmacıların tamamını ülkemiz kamplarda barındırabilecek ekonomik güce sahip olmadığından yüzde doksandan fazlası kamp dışı belirlenmiş illerde ikamet etmektedir. Kamp dışı yaşayan sığınmacıların barınma, eğitim, sağlık, ekonomik gelir, gıda, dil tercümanlık ve hukuki yardım gibi birçok konuda sosyal politika ihtiyacı doğmuştur. Ülkemiz mülteci ve sığınmacılara sosyal yardım ve hizmet uygulama bakımından dünyaya örnek olacak politikalar geliştirmiş ve birçok sığınmacı barındıran ülkelerden daha iyi hizmetler sunmuştur. Fakat bu ağır yük ve ekonomik külfetin sonucunda uygulamada eksik yönler, çözüm bekleyen sorunlar ve geliştirilmesi gereken politikalar mevcuttur.

Sığınmacılara ve mültecilere yönelik literatürde bulunan birçok çalışmada bu sosyal politikaların eksik ve yeterli yönlerine değinilmiştir. Çalışmamızda ise ülkemizin uyguladığı sosyal politikaların yeterli, eksik veya geliştirilmesi gereken yönleri devletimiz adına bu politikaları uygulayan sosyal politika uygulayıcı kurum ve sivil toplum kuruluşları yöneticileriyle görüşülerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Balıkesir ilinde faaliyet gösteren resmi kurum yöneticileri ve STK yetkilileriyle nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle yapılan görüşmeler konulara ayrılmış ve temalar altında değerlendirilmiştir. Çalışmamızda mülakat gerçekleştirilen katılımcıların tecrübesinden, sığınmacılara yönelik politikalar konusundaki faaliyet ve planlarını kavrama açısından görüşme yarı yapılandırılmış geliştirici nitelikte gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızda birinci bölümde mülteci ve sığınmacıların ülkemizi tercih etme sebepleri ülkelerine geri dönme ihtimali ve vatandaşlık gibi konulara yönelik yönetici görüşleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümünde barınma ve sağlık konuları üçüncü bölümde sosyal yardımlara erişim durumları ve çalışma kazanç getirici faaliyetleri dördüncü bölümde eğitim, dil sorunu ve hukuki hakları konusunda yönetici ve yetkililerin görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmamız Balıkesir ilinde yetkili 16 kurum ve STK yetkilisine yöneltilen mülteci ve sığınmacılara yönelik, 8 soruya verdikleri yanıtları içermektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sosyal politikanın çözüm aradığı konulardan birisi olarak göç Türkiye için son yılların önemli konularından biri haline gelmiştir. Göç olgusuna bakıldığında gerek ortaya çıkış sebepleri gerekse doğurduğu sonuçlarla sosyal politikanın önemli meselelerinden birisi haline gelmiştir. Göç, sadece salt bir nüfus hareketi olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir sosyal politika konusu ve sorunu haline almıştır(Taşçı, 2009:199). Türkiye, komşu ülkelerinde ortaya çıkan iç savaş ve terör olayları sonrası ortaya çıkan mülteci ve sığınmacı akınlarına yönelik sosyal politikalar üreten ve uygulayıcılığında tüm sosyo-ekonomik faktörlerle mücadele eden ülke konumundadır. Ülkemizin mülteci ve sığınmacılara sosyal politika üretebilmesinin ve sürdürebilmesinde en büyük etki devlet bütçesiyle arkasında durduğu güçlü ekonomik kaynak aktarımıdır. Ülkemizin bu sosyal politika uygulamalarına verdiği önem kadar çalışmamıza da konu olan diğer önemli konu yerel hizmetin sunumunda görev alan yöneticilerin pratikteki hizmet sunumu ve sığınmacıların tümünü kapsayıcılığıdır. Dünya da ve ülkemizde mülteci ve sığınmacıların genel sorunlarını değerlendirmek, çözümler sunabilmek ve literatüre katkı sağlamak için birçok nitel araştırmalar yapılmıştır. Nitel araştırmanın amaçlardan en önemlisi araştırmaya katılan kişilerin algılarının ve tecrübelerinin ortaya

konmasıdır. Araştırmacılar, bu katılımcıların dış dünyayı nasıl algıladıklarını ve nasıl yorumladıklarını anlamak ve çıkarım yapmak amacıyla onlarla konuşur, onları gözlemler. Araştırmadaki katılımcılar değerli bilgi kaynağı olarak kabul edilir ve onların vereceği cevapları daha önceden oluşturulan sorularla sınırlandırma yerine açık ve esnek bir tutum izlenir ve ilgili araştırma sorusuna ilişkin mümkün olduğu kadar derinlemesine ve ayrıntılı bilgi toplanmaya çalışılır (Yıldırım 1999:12). Çalışmamızda nitel araştırmaların bu yönünden faydalanarak sosyal politika uygulayıcı kurum ve kuruluş yöneticilerinin görüşleri ele alınacaktır. Çalışmamızın bu bölümünde ülkemizde ve dünyada benzer nitel ölçekli çalışmalara yer verilmiştir.

Aslan vd. (2018)'nin çalışmasında Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyeli vatandaşlara Türk halkının bakış açısını öğrenmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya gönüllü olarak 14 üniversite öğrencisine yarı yapılandırılmış görüşme formuyla birlikte nitel araştırma veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan alt başlıklar iki tema altında toplanmıştır. Tutum teması altında duygu, düşünce ve davranış alt başlıkları bulunurken mültecilerin varlığının doğurguları temasının altında ekonomi, kültürel-toplumsal ve çözüm önerisi alt başlıkları bulunmaktadır.

Çömez Polat ve Kaya(2017)'nin çalışmasında özellikle Suriyelilere yönelik ayrımcı tutumların günlük hayatta ve günlük konuşma pratiklerinde gözlenmesinden yola çıkarak; sığınmacılara yönelik hangi ötekileştirme tarzlarının daha çok kullanıldığı bu araştırmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu farklı şehirlerden gelen ve çeşitli yurtlarda kalan 36 kadın, 9 erkek toplam 45 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada katılımcıların sığınmacılara yönelik tutumlarının ötekileştirme tarzları çerçevesinde değerlendirmek amacıyla demografik bilgi soruları dışında 13 yarı yapılandırılmış soru ve yorumlamaları beklenen 5 gazete başlığı kullanılmıştır. Mülakat çalışması araştırmacılar tarafından yürütülmüştür.

Alptekin vd. (2017)'nin çalışmasında; Konya'da, Suriyelilerle yakın ilişki içinde bulunan kurum/kuruluşların, amaçlı örneklem tekniği ile belirlenen 13 temsilci ile yarı yapılandırılmış bir form üzerinden derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma geçici koruma altındaki Suriyelilerin acil çözüm bekleyen kimlik, barınma, kayıt, dil, eğitim, istihdam ve mevzuat odaklı birtakım sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde eğitim ve istihdama dair yaşanan sorunların öncelikli olarak ele alınması ve sosyal uyum sürecinin multidisipliner ve çok sektörlü bir yaklaşımla, planlı bir şekilde yönetilmesinin gerek olduğu üzerinde durulmuştur.

Levent ve Çayak (2017) çalışmasında Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik okul yöneticilerinin görüşlerini incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden, yüz yüze görüşme yoluyla yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak İstanbul ili Pendik ve Zeytinburnu ilçelerinde farklı derecelerdeki okullarda görev yapmakta olan 30 okul yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler nitel araştırma yöntemleri doğrultusunda kodlanarak temalar altında toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma bulgularına göre okul yöneticilerinin tamamına yakını, Suriyeli öğrencilerle ilgili olarak gerek kayıt sürecinde gerekse eğitim ve öğretimde en fazla iletişim problemleri yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların büyük bir kısmı, Suriyelilerin eğitiminde öğrenci kayıt sisteminin yetersizliğine dikkat çekmişlerdir.

Uzun ve Bütün (2016)'ün araştırmasında Samsun'un değişik yerlerinde görev yapan ve sınıfında Suriyeli öğrenci olan altı okul öncesi öğretmeni ile nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Araştırmada Suriyeli sığınmacı çocukların buldukları eğitim kurumlarına uyum sağlamakta ciddi güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Yapılan görüşmelerde bütün katılımcıların birleştiği en önemli ortak noktanın çocukların Türkçe bilmemeleri nedeniyle hem öğretmenleri ile hem de akranları ile iletişim kuramamaları ciddi sorunlar yaşadıklarıdır. Aynı zamanda çocukların ülkemize tam olarak yerleşemedikleri ve sığınmacı konumunda oldukları için beslenme, barınma, temizlik gibi temel ihtiyaçlar noktasında sorunlar yaşadıkları saptanmıştır.

Topkaya ve Akdağ(2016)'in çalışmasında mülteci ve sığınmacı akınlarının Suriye'nin sınır komşusu olan Kilis ilini sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı şekillerde etkileri olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışma 2014-2015 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programında öğrenimlerini sürdüren toplam 18 öğretmen adayının Suriyeli sığınmacılara yönelik görüşleri üzerine gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yarı yapılandırılmış görüşme formundaki açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Çalışma sonunda elde edilen veriler doğrultusunda Sosyal bilgiler öğretmen adayları, Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle birlikte ülkelerinin kıymetini daha iyi anladıklarını, ev kiralılarının sığınmacıların gelmesiyle birlikte artış gösterdiğini, şehrin aşırı derecede kalabalıklaştığını, sığınmacılara yönelik kısmen olumsuz tutum içerisinde olduklarını

belirtmişlerdir. Ayrıca sığınmacılara bireysel olarak parasal yardımda bulduklarını ve devletin sığınmacılara ücretsiz eğitim olanağı sağladığını ifade etmişlerdir.

Edward ve Hines-Martin (2015)'in çalışmasında yabancı kökenli nüfusun artmaya devam ederek ABD'nin iç kesimlerindeki şehirlere doğru genişledikçe, yerel halkın sağlık ve sosyal ihtiyaçların karşılamak için kaynak ve tesislerin yetmeyeceği belirtilmiştir. Bu çalışmanın amacı, hızla büyüyen yabancı nüfusa sahip bir güney metropol kentindeki göçmenler ve mülteciler için sağlık ve sosyal hizmetler sağlayıcılarının perspektiflerini tanımlamaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğiyle 10 sağlık ve sosyal hizmet sağlayıcısına, derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Sağlayıcıların görüşünde, göçmen ve mültecilerin en büyük ihtiyacı acil sağlık hizmetlerine erişim ve kronik hastalıkların yönetimi olarak belirlendi. Hizmetlerinin önündeki engeller ve kolaylaştırıcılar erişilebilirlik, bulunabilirlik, satın alınabilirlik ve kabul edilebilirlik faktörleriyle ilişkilendirilmiştir.

Farley vd. (2012)'nin çalışmasında Avustralya'nın Brisbane şehrinde yeni gelen mültecilerle çalışan birinci basamak sağlık hizmeti sağlayıcılarının deneyimlerini araştırdı. Beş odak grubuna katılan 36 katılımcıdan (20 genel pratisyen, 5 uygulama hemşiresi ve 11 idari personel) ve dört yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen veriler analiz edildi. Sonuç olarak büyük bir reform geçiren Avustralya temel sağlık hizmetleri için mülteci ve sığınmacılara sunulan hizmet önem arz etmektedir. Çalışmadaki katılımcılar güçlüklerle rağmen, mültecilerle çalışma konusunda kararlı ve hevesli olduklarını belirtmişlerdir. Bu yönden Brisbane'de uzmanlaşmış bir mülteci sağlık servisinin kurulması, sağlayıcıların mülteci sağlık bakımı sağlama kapasitesini geliştirmiştir. Bununla birlikte, sağlık hizmeti sağlayıcıları mülteci ve sığınmacılara yönelik çoğu uygulamalara çözümler ararken kendilerini yalıtılmış hissederken daha fazla destek ve daha koordineli bir yaklaşım ihtiyacı vurgulanmaktadır.

Fennelly, Katherine (2006)'nin nitel çalışmasının amacı, göçmen ve mültecilerin ihtiyaçlarını ve bunların yoksulluk ve göç sonrası streslerden nasıl etkilendiklerini daha iyi anlamaktır. Veriler, ABD'nin Minnesota eyaletinde göçmenlerle çalışan 62 sağlık ve sosyal hizmet sağlayıcı ile derinlemesine görüşülerek elde edilmiştir. Kendi ülkelerinde işkence veya ağır mahrum bırakma mağduru olan birçok mülteciye ABD ev sahipliği yapmasına rağmen, sağlayıcıların çoğunluğu, mültecilerin sağlık koşullarıyla ilgili ihtiyaçlardan ziyade, temel ihtiyaçlarını, uygun fiyatlı konut, iş ve sağlık hizmetlerine erişim olarak tanımlamıştır. Katılımcıların açık uçlu yorumlarından anlaşılan, göçmenlerin göç sonrası yaşam deneyimleri sağlığını ve refahını tehlikeye atan somut streslere yol açtığını göstermiştir.

Yukarıda atfedilen çalışmalarda da görüldüğü üzere mülteci ve sığınmacıların kendi ülkelerinden çıkıp başka bir ülkeye sığınmalarıyla beraber temel ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır. Bu temel ihtiyaçlar kendi ekonomik imkanlarının yetersizliğinden dolayı sığındıkları ülkelerin sosyal yardım ve hizmetleri doğrultusunda karşılanmaktadır. Bu noktada barınma, sağlık, eğitim, çalışma, dil, hukuki haklar ve ötekileştirme gibi tüm sorunlarının çözümünde bu hizmetleri sağlayıcı şahıslar ya da sivil hak ön plana çıkmaktadır. Çalışmamız hem literatüre katkıda bulunmak hem de devletin yerelde sosyal politika uygulamalarından sorumlu yöneticilerin ve tüm sosyal sorunların çözümünde aktif rol alan STK yöneticilerinin nitel yöntemler ışığında görüşleriyle gerçek saha uygulamaları ve eksik yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmalar yapılan konular üzerine, insanların kendi bağlamında görüşleri ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanabilir. Nitel araştırma, farklı disiplinleri birleştirerek, bütünü kapsayan bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini, yorumlayan bir yöntemdir. Nitel araştırmanın kullanıldığı çalışmanın bu bölümünde görüşme tekniği uygulanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin yönlendirilen belli bir konuda duygu ve düşüncelerini kendine özgü anlatma etkinliği olarak görüşmeyi tanımlayabiliriz. Görüşme tekniğinin amacı bireyin fikir ve düşünce dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaya çalışmaktır. Görüşme yoluyla araştırılan konu hakkında bireyin deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ve fikirlere erişilmesi istenir (Karataş 2015: 63-71).

Bu çalışmanın amacı, ülkemizin kabul ettiği kamp dışı yaşayan sığınmacıların yaşam koşulları, sosyal yardım ve hizmetlerden faydalanma durumlarının yeterli veya yetersizliğini tespit etme de bu hizmet kollarındaki idarecilerin düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda ülkemiz yönetimi adına sığınmacılara yardım kollarında aktif bulunan kamu ve STK idarecilerine bazı sorular sorulmuş, bu sorularla reelde, pratik uygulama durumu görülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın cevap aradığı temel sorular şu şekildedir:

Ülkemizde yaşayan sığınmacılar ve ilgili devlet kolları ile birlikte STK yetkililerine göre kamp dışı yaşayan sığınmacılara yönelik devletimizce ve STK'larca yeterli sosyal yardım ve hizmet uygulanmış mıdır?

Araştırmanın cevap aradığı bu temel sorunun yanında şu alt sorulara da cevap aranmaktadır.

Yöneticilere göre ülkemiz sığınmacılara pratikte veriler ışığında ne kadar sosyal yardım ve hizmet uygulaması yapmıştır?

Ülkemiz kamp içi yaşayan sığınmacılara ilk anda afet yönetimi kapsamında değerlendirmiş fakat kısa süreli afet yönetimi ve sosyal yardımı uygulamasından çıkarak neden uzun süreli sosyal hizmet uygulamasına devam etmektedir?

Yöneticilere göre ülkemizdeki sığınmacılar sosyal yardım ve hizmetlere erişim yollarını bilmekte ve kullanabilmekte midir?

Yöneticilere göre sığınmacılar için barınma, sağlık, çalışma, eğitim, dil ve hukuki destek konularında ne tür durumlarını iyileştirici politikalar üretilebilir?

Çalışmanın temel öngörüsü ise ülkemiz kamp içi yaşayan sığınmacılara hukuksal zemin ve sayısal veriler ışığında yeterli yardım uygulamalarında bulunmuştur. Fakat kamp dışı yaşayan sığınmacılar için yeterli sosyal politika uygulamaları yapılamadığı öngörülmektedir. Bu durumun yetkililere yönlendirilen sorularla hem sığınmacıların yaşadığı süreç hakkındaki bilgi düzeyleri hem de sistemin eksik ya da yeterli yönlerinin uygulayıcılardaki görüntüsü elde edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal politika uygulayıcı kurum ve kuruluş yöneticileri mülteci ve sığınmacılara yönelik sosyal politika uygulamaları konusunda etkili, kapsayıcı, geliştirici ve iyileştirici politikaları üretmekte yetersizdirler.

Belirlenen bu temel hipotezin çerçevesinde çalışmanın alt hipotezleri şu şekildedir:

Sığınmacılara kısa süreli afet yönetimi sosyal yardım uygulamaları yerine uzun süreli ve kamp dışı sığınmacıları da kapsayıcı sosyal politika sistemine geçilmelidir.

Kamp dışı yaşayan sığınmacılar ülkemizde barınma konusunda devlet ve STK'lardan yeterli yardımı görmemektedir.

Dezavantajlı grup olan sığınmacıların yaşam şartlarını ve hayat standardını iyileştirici politikalar öngörülmeli ve tüm sistemi buna teşvik etmek gerekmektedir.

3.1. Araştırma Süreci ve Hazırlık Aşaması

Araştırmanın sürecinin öncesini ve sonrasını kapsayan zaman diliminde ister faydacı ister salt bilme amacıyla sistemli bilgi edinme yöntemidir. Bilimsel araştırma literatüre kuramsal katkı sunmak amacıyla olabileceği gibi uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm getirmek amacıyla da yapılabilir (Yılmaz ve Yenihan, 2015: 113). Bilimsel araştırma süreci için olayların gözlenmesi ve bilgilerin toplanması sırasında belli bir düzene ve sistematığa göre hareket edilip bulguların düzenli bir şekilde sınıflandırılması önemsenmektedir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesini sığınmacılara uygulanan sosyal yardım ve hizmetlerin değerlendirilmesinde uygulamayı sağlayıcı organların bakış açısı ve faydalanıcıların yeterli ya da yetersiz bulunduğu yönleri tüme varımla değerlendirerek rasyonel durumu ortaya koymaktır. Çalışmanın yürütüldüğü alan Balıkesir'de sığınmacılara sosyal politika konularında hizmet üreten yetkili makamlar ve STK yetkililerinden oluşmaktadır. Çalışmanın konusu gerek devlet gerek STK yetkililerinin görüşleri ile kamp dışı yaşayan sığınmacıların sosyal politikalarından yararlanma konusundaki durumu, ortaya konarak yeterlilik ve yetersizlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada sığınmacılar uygulanan politikaların yeterliliğinin yanında eksik yönlerinin de görülerek maksimum fayda sağlayıcı çözüm önerileri ve geleceğe yönelik tamamlayıcı plan oluşturmada faydalı kazanılmak istenmiştir.

3.2. Araştırma Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmamız ülkemiz adına Balıkesir ilimizde sığınmacılara yönelik sosyal politikada yetkili 16 kamu ve STK temsilcilerini kapsamaktadır. Bu çalışma grubuna yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Mülakat türleri kendi arasında yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış

olmak üzere üçlü sınıflandırmaya ayrılmaktadır. Yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış mülakat türleri incelendiğinde standart bir soru setinin hazırlandığı ancak görüşme esnasında konuyla ilgili soruların geliştirildiği derinlemesine bir görüşme tekniğidir (Yılmaz ve Yenihan, 2015: 113).

Örnekleme seçiminden önce araştırma evreni seçilmiştir. Bu araştırma evreni Türkiye Cumhuriyetine sığınan dört milyona yakın kayıtlı sığınmacıyı sosyal politika üreten ve uygulayan devlet organları ve STK yöneticilerini ifade etmektedir. Evren seçildikten sonra örnekleme de olasılığa dayalı basit tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda ülkemiz 81 ilini temsilen Balıkesir ilindeki AFAD, Göç İdaresi, Sağlık Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğü, Büyükşehir Belediyesi, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, STK'lar olarak ASAM, İHH ve Beşir Der yetkililerini kapsamaktadır.

3.2.1. Nitel Araştırma Aşaması

Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını çözmek ve toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere kendi çabasıyla biçimlendirdiği ve geliştirdiği bilgi üretme yollarıdır. Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda araştırmacı bir ilave sorularla gerçekliğin izini sürer ve muhatabı olduğu kişinin öznel bakış açısına önem vererek sistemli bir şekilde bilgileri ortaya koyar (Karataş, 2015: 63). Nitel görüşmeler çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır, birçok çağdaş metin nitel görüşmeleri yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış olarak gevşek bir şekilde farklılaştırmaktadır (Dicicco Bloom, Crabtree, 2006: 314-315). Görüşme tekniği temel veri toplama da başka insanları anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerden ayrıca sosyal bilimlerde kullanılan en sık yöntemlerden biridir (Yılmaz ve Yenihan, 2015: 113).

Konu gereği daha önce bu ölçek de bir araştırmanın yapılmamış olması nitel yöntemlerin seçilmesinde etkili olmuştur. Burada idarecilere yönlendirilen sorularla hem sığınmacıların yaşadığı süreç hakkındaki bilgi düzeyleri hem de sistemin eksik ya da yeterli yönleri uygulayıcılar tarafından görüntüsü elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sistemde etkinliği olanların sisteme önerileri ve geliştirilebilir yönlerini açıklaması sağlanmıştır.

İdarecilerle görüşmede hem tecrübelerini yansıtmaları sağlanırken eksik yönleri açıklığa kavuşturmaları, yeterli durumları teyit etmeleri sağlanmıştır. Kişisel bilgileri onaylarına sunularak verilmiş ve söylemleri tekrar kendilerine kontrol ettirilerek onaylandıktan sonra çalışmaya konulmuştur. İdarecilerin çoğuyla önceden telefonla randevu alınıp makamında ziyaret gerçekleştirilip yüz yüze görüşme sağlanmış bazılarıyla da telefonda iletişime geçilmiştir. Görüşülen idarecilerden bazıları isimlerinin çalışmanın içinde bulunabileceğini lakin görüşlerinin isimlendirilmesini istemedikleri için idareci görüşleri mülakat "M" olarak numaralandırılacaktır. Görüşmelerde idarecilerin ses kaydına müsaade etmemelerinden dolayı yazılı doküman olarak alınmış ve bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

3.2.2. İçerik Analizi

Elde edilen verileri açıklayabilmek amacıyla kavramlara ayırarak kavramlarla ilişkilendirilmesi içerik analizi olarak adlandırılır. Temelde benzer olan veriler anlaşılır biçimde yorumlanarak, belirlenmiş temalar ve kavramlar çerçevesinde birleştirilmiştir (Yılmaz ve Yenihan, 2015: 113). Elde edilen veriler kavramsallaştırılarak düzenlenip bu verilere göre temalar oluşturulmaya çalışılmıştır. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklamayı sağlayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Karataş, 2015: 74). Betimsel analizle belirtilen ve yorumlanan veriler, içerik analizi sayesinde derinlemesine işlenerek yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde temelde amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyerek yorumlamaktır.

Çalışmada sorulan sorular belirli kavramlarla bir araya getirilerek temalar oluşturulmuş bu başlıklarda sorulardan çıkan sonuçlar incelenmiş, derlenmiştir. Bu temalarla ilgili görüşmelerde sorulan sorulara verilen cevaplar tablolarla eklenmiştir. Bu soruların cevaplarından anlaşılan sonuçların yine temaların devamında açıklanmış ve bulgular yorumlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde mülakat verileri içinden rassal olarak seçilen her tema da beş mülakata yer verilmiş, mülakatların tamamı yüksek lisans tezinin ekler kısmına (Ek-4) verileri olarak eklenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde yarı biçimsel mülakatlar üzerinde yapılan içerik analizleri yapılmış, Balıkesirli yönetici katılımcı grubunun görüşleri değerlendirilmiş, farklı düşünceleri vurgulanmıştır.

Birinci bölümde Balıkesirli yöneticilere göre, sığınmacıların sosyolojik açıdan Türkiye'yi seçme sebepleri ve sığındıkları ülkede geleceğe yönelik düşünceleri iki temada karşılaştırılmıştır.

İkinci bölümde sığınmacıların hayati devamlılığı için önem arz eden sorunlardan olan barınma ve sağlıkla ilgili durumları işlenmiş, yönetici katılımcı grubunun görüşleri iki tema da açıklanmış, Balıkesir'deki sığınmacılara sağladıkları sosyal politikalar değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde sığınmacıların hayatlarının devamını sağlamak amacıyla kazanç elde etmek için çalışma hayatı ve iş imkânları, yine geçimlerini sağlamada devlet ya da STK'ların sosyal yardım ve desteklerinin yeri ve katkısını ölçmeye yönelik temalar oluşturulmuştur. Ayrıca sığınmacıların çocukları için ülkemizin eğitim desteği ve dil konusundaki sıkıntıları gözlenmiş, bu konular sosyal politika yöneticilerinin görüşleri açısından temalarda değerlendirilerek, farklı yönleri ayrıca değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; sığınmacıların hukuki hakları konularındaki bilgi düzeyleri, ülkemizdeki hukuksal sorunları ve sağlanan destekler hakkındaki yöneticilerin görüşleri belirtilmiştir. Yönetici katılımcı grubunun sığınmacıların hukuki haklarının korunmasıyla ilgili görüşleri, sağlanan destekler, temalarla açıklanmıştır.

Çalışmanın bu bölümlerinde sosyal politika kurum ve kuruluş yöneticilerine, sığınmacılara ülkemizde uygulanan sosyal yardımların etkinliği, sağlanan sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili düşüncelerini açık, sınırsız belirtebilecekleri geliştirici sorular sorulmuştur. Katılımcılar tarafından sorulara verilen cevaplar aynı sonuca varılan durumlar açısından, temalarda yüzdeler olarak açıklanmıştır. Temalar bütün farklı yönleriyle ayrıca ele alınarak azda olsa ortaya çıkan farklı görüşler sonuçsal olarak değerlendirilerek, tüm katılımcıların görüşleri dikkate alınmıştır.

4.1. Araştırma Kapsamında Görüşülen ve Fikirleri Alınan Yöneticilere Yönelik Bilgiler

Çalışmanın bu bölümünde Balıkesir ilinde sığınmacılara sunulabilecek sosyal yardım ve hizmet kollarının idari yapılarında yetkili, sığınmacılara sosyal yardım ve hizmet uygulamaları yürüten yönetici bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Yöneticilere Yönelik Bilgiler.

	Görüşülen Yönetici	Kurumu	Görevi	Görüşme Türü	Görüşme Tarihi
1	Bayram ŞAHİN	Balıkesir İl Afet Acil Durum Müdürlüğü	İl Müdürü	Yüz yüze	01.11.2016
2	Hulusi ÖZTÜRK	Balıkesir İl Göç İdaresi Müdürlüğü	İl Müdürü	Yüz yüze	01.11.2016
3	Ahmet ERDOĞDU	Balıkesir Karesi İlçe Kaymakamlığı	Kaymakam	Yüz yüze	03.11.2016
4	Servet KOCAÖZ	Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü	İl Müdürü	Yüz yüze	03.11.2016
5	Ahmet MEYDAN	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü	Müdür	Yüz yüze	09.11.2016
6	Ramazan KONAKBAY	Balıkesir Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	İlçe Müdürü	Yüz yüze	09.11.2016
7	Recep CEYLAN	Balıkesir Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi	Koordinatör	Yüz yüze	09.11.2016
8	Jale BAYRAKTAR	Türk Eğitim Vakfı Balıkesir Şubesi	Yürütme Kurulu Başkanı	Yüz yüze	09.11.2016
9	Ayşe YILMAZ	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Beyaz Masa Hizmetleri	Koordinatör	Yüz yüze	15.11.2016
10	Hüseyin GÜNDOĞAN	Türk Kızılayı Balıkesir Şubesi	İl Başkanı	Yüz yüze	15.11.2016

11	Melike ÇETİNDEMİR	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği-ASAM Balıkesir Şubesi	Koordinatör	Yüz yüze	15.11.2016
12	Melek AKAT	Balıkesir Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi	Koordinatör	Yüz yüze	22.11.2016
13	Hakan TOLGA	Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Acil ve Afetlerde Sağlık Hizmetleri Şubesi	Şube Müdürü	Yüz yüze	22.11.2016
14	Mustafa CANSEVEN	Balıkesir Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü	İl Müdürü	Yüz yüze	22.11.2016
15	Üzeyir ŞEN	Balıkesir Beşir Derneği	İl Başkanı	Yüz yüze	22.11.2016
16	Halil İbrahim ÖZSOY	Balıkesir İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım(İHH) Derneği	İl Başkanı	Telefonla	25.11.2016

Görüşme yapılan yöneticilerin bazıları mülakatlar bölümünde isimlerinin verilmelerini tercih etmeyeceklerini bildirmelerinden dolayı mülakat tablolarında her bir görüşmeci “M” harfi ile temsil edilecektir.

4.2. Yöneticilerin Sığınmacıların Sorunlarına ve Sığınmacılara Sağlanan Sosyal Yardımların Değerlendirilmesine Yönelik Analizleri

Türkiye'nin sığınmacılara yönelik sosyal yardım ve hizmet uygulamalarının pratikteki durumunun gözlenmesi açısından, aynı zamanda sorunların ve eksik yönlerin görülmesi bunlara yönelik çözüm önerilerinin öngörülmesi adına, rassal olarak seçilmiş, Balıkesir sosyal politika uygulayıcı kurum ve STK'ların yöneticilerinden 16 kişiyle yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Sığınmacıların ülkemizce sağlanan yardımlardan faydalanmalarını ve sorunlarını, il bazında sosyal politika uygulayıcı makamların gözünden görmek adına, Balıkesir ilindeki kurum ve STK yöneticileriyle çoğu yüz yüze olmak üzere telefonla da görüşmeler yapılmıştır. Bu değerlendirme de kullanılan kriterler ve kullanılan sistemlere yönelik analizler yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilecektir.

4.2.1. Sığınmacıların Mevcut Durumlarına Yöneticilerin Sosyolojik Bakış Açısı

Sığınmacıların ülkemizi sığınma amaçlı seçme sebeplerinin neler olabileceği yöneticiler açısından ele alınarak etkinliği izlenmiş ve bunlar değerlendirilmiştir. Ayrıca yöneticilerden sığınmacıların ülkemizdeki kalıcılığının devamlılığı veya geri dönme durumlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Aynı zaman da gündemimizde yer alan vatandaşlık verilmesi düşüncesinin yönetici görüşlerindeki durumu öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu durumlar “Türkiye'nin seçilmesinin nedenleri” ve “Geleceği görülemeyen sığınmacılar” temalarıyla iki grup içinde karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir.

Tema 1: Türkiye'nin Seçilmesinin Nedenleri

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, sığınmacıların Türkiye'yi seçme nedeni ve tercih etmelerinin sebepleri aranmıştır. Bu kapsamda yukarıda da belirtildiği gibi farklı ülkelerden gelen sığınmacılarla ilgili, sosyal hizmet yetkililerine sorular yöneltilmiştir. Genel olarak baktığımızda ülkemiz son zamanlarda Orta Doğu kaynaklı göçlere zaten istemli olarak kapılarını açmış, sığınmacılara yönelik koruyucu politikalar üretmiştir. Fakat asıl olan açık kapı politikamız mı, yakın olmamız mı ya da seçeneksizlik durumu mu, bu gibi birçok cevap aranan faktör kendini göstermektedir. Asya ve Afrika'da iç karışıklığı bulunan ve düzelmeye zaman alacak olan ülkelerin göçü seçen ve mülteci ve sığınmacı olan vatandaşları için refah bir yaşam hayaliyle süsledikleri Avrupa ülkelerine bir giriş kapısı gördükleri Türkiye seçme sebeplerini artırmaktadır. Türkiye diğer birçok ülkeye nazaran olayların başlangıcından itibaren kapılarını açması aynı zamanda güvenli iç karışıklığı olmayan daha ekonomik bir ülke olması etkili olmaktadır. Yöneticilerden de vurgulanması beklenen güven ve geleceğe yönelik istikrar vadeden aynı zamanda Müslüman ülke olarak aynı dini inanışa sahip Türkiye, sığınmacıların dini anlamda rahat olacağını ve dini kültürün getirdiği hoşgörü anlayışıyla onlara sahip çıkılacağına bilindiğidir.

Tablo 2. Katılımcıların Güvenli, Yakın, Ucuz ve Müslüman Türkiye Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları		Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Güvenli, Yakın, Müslüman Bir Ülke Türkiye	16/16
Araştırma sonuçlarına göre; ülkemiz sosyal hizmet ağını temsilen görüşülen Balıkesirli idareciler, Türkiye'nin tercih edilmesinin Müslüman, güvenli ve ekonomik bir ülke olmasının yüzde 100'ü önemli sebep olduğunu düşünmektedir.		

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticilerinin, sığınmacıların ülkemizi seçme sebepleriyle ilgili düşüncelerini Tablo 3'de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 3. Türkiye'yi Sığınmacıların Seçmesinde Balıkesir Yöneticilerinin Güvenli, Yakın ve Müslüman Ülke Olmasıyla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Türkiye Orta Doğu ülkelerine komşu ülkesi en yakın güvenilebilir ülkelerden birisidir. Ayrıca biz İslam ülkesiyiz, gelen sığınmacıları dini anlayışımız gereği muhacir kabul ettik ve ensarlık görevimizi layıkıyla yaptığımızdan Türkiye'yi tercih ettiklerini düşünüyorum.”
M2	“Yoğun sığınmacı akınlarında, ülkemizin başlıca tercih edilme sebebi bence yakın olması tabii ki buna aynı din yakın kültür de eklenince cezbedici bir durumdur. Aynı zamanda sığınmacılar için kısıtlı seçenek olması yani başka alternatiflerinin olmaması ülkemizi tercih etmelerini sağlamıştır.”
M3	“Sığınmacıların zaten savaş içinde ülkelerden kaçtığından dolayı ülkemize de çok sayıda geldiklerinden bence öncelik kriterleri ülkemizi güvenli bulmaları diyebilirim. Diğer önemli bir etkeninde Avrupa'ya geçiş amaçlı fikre sahip olarak ülkemizi köprü olarak düşünmüş olabilirler. Ülkemizin Müslüman bir ülke olması ve sosyal politikadaki uygulayıcı tavrımızda Türkiye'ye sığınmacıları çekmiş olabilir.”
M4	“Ülkemizin tüm ülkeler sınırlarını kapatırken açık kapı politikası uygulaması ve sığınmacıları kabul ederken sosyal politika hizmetlerindeki cezbedici tutumu aktif rol oynamıştır. Aynı zaman da ülkemizin güvenli ve Müslüman oluşu da gelen sığınmacıların buradaki yaşam biçimi rahatlığı açısından önemli görülmüş olabilir.”
M5	“Sığınmacılar öncelikle Türk halkından zarar gelmeyeceğini düşünerek güvenilir bir ülke olarak görmektedirler. Somali gibi ülkelerden gelen sığınmacılar, genellikle gelişmiş başka bir ülkeye mülteciliği kabul edilmiş geçici olarak barınmak ya da üçüncü bir ülkeye yönelik işlemlerini Türkiye üzerinde yapmak amaçlı seçmektedirler. Avrupa ülkelerine geçiş de bir durak ya da köprü olarak görmektedirler. Ayrıca sığınmacıların çoğunun Türk halkına sevgi beslediğini ve İslami açıdan güvendiklerini düşünüyorum.”

Değerlendirme

Rassal olarak seçilen yöneticilerin görüşlerine bakıldığında büyük oranda ülkemizin sığınmacılar tarafından güvenli, yakın ve Müslüman olması başlıca etmenlerden dolayı seçilme sebebinin oluşturulmuştur. Ayrıca bu sebebin yanında farklı düşüncelerde saptanmıştır. Yöneticilere göre kültürel yakınlığın önemli bir seçim aracı olduğu düşünülürken, akrabalık bağları bir sebep olarak görülmüştür.

Görüşlere baktığımızda özellikle ülkemizin güvenli yapısı vurgulanmış ve istikrarın devamlılığı gelecek planları oluşturmaya yetmiştir. Savaş ve iç karışıklık durumlarının özellikle İslam ülkelerinde yoğun olduğundan dolayı, İslami yapıya sahip ülkelerden kaçarken sığınacakları ülkelerin İslam'ın verebileceği hoş görü anlayışı ve din kardeşliği duygularıyla daha kolay kabul görebileceklerini düşünebilecekleri, çekici bir neden olarak görülmüştür. Ayrıca önemli noktalardan birisi ülkemizi transfer ülkesi olarak ve gelişmiş bir ülkeye geçme aracı olarak görebilecekleri üzerinde durulmuştur. Yöneticiler bu nedenin yanında din kardeşliği düşüncesinin ağır bastığını ve İslami hoşgörüyü çabuk kabul edildiğini ve bireysel yardım konusunda da dini inanç duygularının ağır bastığını ifade ettiklerini görmektediriz.

Tema 2: Geleceği Belirlenemeyen ve Öngörülemez Sığınmacılar

Ülkemizdeki sığınmacılarla ilgili önemli merak konularından birisi ülkelere geri dönecekler mi, daha doğrusu dönmeyi isterler mi ya da vatandaşlık verilse kabul ederler mi? Ülkemizdeki sığınmacı potansiyeli zaten uzun

süredir iç karışıklığı durmayan güvenin sağlanamadığı Irak, Suriye, Somali ve Afganistan gibi ülkeler kaynaklıdır. Bu ülkelere bakıldığında güven ortamının uzun vadede sağlanamayacağı tahmin edildiği için de anlaşılacağı gibi geri dönme umutlarını neredeyse kaybetmişlerdir. Özellikle Afganistan ve Irak gibi uzun dönem savaş halinin sürdüğü buna Suriye ve Somali gibi durmak bilmeyen ve giderek artan iç karışıklığı ve terör örgütlerinin varlığıyla yaşamın zorlaştığı, ülkelere sığınmacıların geri dönüşünü engellerken umutlarını da bitirmektedir.

Ülkemiz de tartışılmalı konulardan birisi olan vatandaşlık konusu her insanın birden çok ülke vatandaşı olmak istemesi ve sağlayacağı statü ve imkanlardan faydalanmak isteyeceği gibi sığınmacılarda bunu fazlasıyla istemektedirler. Ülkemizde barınan sığınmacılar, menşei oldukları ülkelerindeki çatışma halini ve süre giden güvensizlik durumunu kaygı ile izleyerek, verilirse Türk vatandaşı olmayı, bununla beraber ülkelerine geri dönmeyi düşünmektedir. Bu konuya bakıldığında önemli bir durum yöneticilerimiz bu düşünceyi paylaşmamakla beraber, güvenli ortamın oluşturulduğunda ülkelere döneceklerini düşünmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Türkiye’de Yaşama veya Ülkelerine Geri Dönme Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Türkiye’de yaşamak ve başka üçüncü bir ülkeye geçiş yapmak
	16/8

Araştırma sonuçlarına göre ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına görüşme yapılan Balıkesirli idarecilerin yüzde 50’si sığınmacıların üçüncü bir ülkeye geçmek istediğini, ülkelerine geri dönmeyeceklerini, başka gelişmiş ülkelere gidemeyenlerin Türkiye’de yaşayacaklarını düşünmektedirler. Yöneticilerin geri kalan yüzde 50’si ise ülkelerinde güven ortamının sağlanmasıyla ve göçe sebep olan faktörlerin düzelmesiyle geri döneceklerini düşünmektedirler. Yöneticilerin çoğu vatandaşlık verilmesi konusunu güncel siyasal bir konu olarak görüp, karar belirtmek istememekte geri kalan bölümü vatandaşlığın nitelikli, ülkemize faydası olabilecek sığınmacılara verilmesi kanısındadır.

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri sığınmacıların geleceğe yönelik planları, geri dönme ya da kalma istekleri ve sığınmacılara vatandaşlık verilmesiyle ilgili düşüncelerini Tablo 5.’de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 5. Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Geleceğe Yönelik Planları ve Vatandaşlık Sağlanmasıyla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Menşei ülkelerinden iltica etmelerini gerektirecek nedenler ortadan kalktığında birçok kişinin ülkesine geri döneceğini düşünüyorum. Vatandaşlık konusunda ise; konunun vatandaşlık vermek ya da vermemek üzerinden yürütmesini anlamsız buluyorum. Şu an mülteci statü değerlendirmesi Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılabilsydi (coğrafi çekince olmasaydı) zaten statü almış kişiler üzerinden vatandaşlık hakkı kazanıp kazanamayacakları da değerlendirilmiş olurdu. Suriyeliler özelinde kitlesel bir akın söz konusu olduğu için bu konuya normal iltica prosedürün den daha farklı yaklaşmak gerekiyor. Şu an yapılabilecek kısaca kriz müdahalesi diyebiliriz.”
M2	“Sığınmacılar arasında kendi ülkelerinde siyasi ve ekonomik gücü olanları geri dönmek isterler, geri kalan fakir kesim dönmek istemez, ülkemizde kalmak ister. Sığınmacılar gelecekte ülkelerinin gidişatı düzelmez ve istikrar sağlanmazsa, gelişmiş ülkelere göç etmek isteyeceklerdir. Sığınmacılara vatandaşlık verilmemelidir.”
M3	“Ülkelerine buradaki yaşam standartları düşük olanları geri dönebilir fakat burada iyi iş imkanlarını sağlayan ve kuranlar dönmek istemezler. Tam düzenleri belirsizliğini koruduğu için şimdilik yaşam standartlarını geliştirerek hayatlarına devam etmeyi hedeflediklerini söyleyebiliriz. Bence Türk vatandaşlığı kesinlikle verilmemeli fakat ülkemiz elinden geldiğince imkanları çerçevesinde yardım etmelidir.”
M4	“Ülkelerine geri dönmek isteyeceklerini düşünmüyorum. Ben burada hayatını kurmuş çocuğunu okula göndermeye başlamış, burada düzgün iş bulmuş kişilerin kültürel yakınlıktan dolayı gitmek isteyeceklerini sanmıyorum. Tabi bu durumda olan sığınmacılar vatandaşlık verilse vatandaşı olur.”
M5	“Sığınmacılar ülkelerine geri dönmek isterler, geleceğe yönelik ülkelerini geri dönerek kültürel yaşantılarını korumak isteyebilirler. Ayrıca gelişmiş ülkelere göç ederek hayat şartlarını iyileştirmek isteyebilirler. Vatandaşlık verilmeli bu şekilde ülkemiz de kayıt dışı yaşayan sığınmacılar ülke vatandaşımız gibi resmi kayıtlara tabi tutularak güvenlik sağlanmış olur.”

Değerlendirme

Ülkemiz sosyal politika uygulayıcıları niteliğinde Balıkesir’li yöneticilerin görüşleri sığınmacıların genelinin üçüncü bir ülkeye geçeceklerini düşünmekte, geri kalanının ülkelerindeki savaş hali sona erip, güvenlik sağlanmadan dönmeyeceklerini düşünmektedirler. Sığınmacıların ülkemizde iş ve çalışma hayatına uyum sağlayarak ekonomik gücünü elde edenlerin yaşam tercihini ülkemizden yana kullanacakları baskın bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Yöneticiler tarafından Sığınmacıların menşei ülkelerinde güven ve istikrarın sağlanması için gelişmiş söz sahibi ve komşu ülkelerle işbirliği yapılarak kalıcı çözümler oluşturulması ve geri dönüşün sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Ülkemiz sığınmacılara ilk anda afet yönetimi politikasıyla geçici sosyal yardım ve hizmetler sunmuş fakat gerek sürecin uzun sürmesi gerek gelişmiş ülkelerden ekonomik desteğin yeterli sağlanamaması bu uygulamaları sekteye uğratmış ve tüm sığınmacıları kapsayamamıştır. Fakat kendi imkanları dahilinde kamp içi yaşayan sığınmacılara ileri seviyede sağlanan sosyal politika hizmetlerinin de sığınmacıları ülkemizde tuttuğu yöneticiler tarafından belirtilmişlerdir. Vatandaşlığın, nitelikli, ülkemize pozitif fayda sağlayabilecek sığınmacılara verilebileceğini düşünmektedirler.

4.2.2. Sığınmacıların Barınmasının ve Sağlık Hizmetinin Sağlanması

İnsan hayatının en önemli ihtiyaçlarından birileri olan barınma ve sağlık aynı başlık altında farklı temalarla işlenmiştir. Sığınmacılar ve mülteciler açısından kendi evinden, yurdundan ayrıldıktan sonra aile olarak hayatlarının düzene girmesi için en önemli sorun barınma ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sığınmacı kabul eden çoğu ülkelerin barınma merkezlerinde tamamının barınma ihtiyacını sağlayamayacağı gibi ülkemizde de yeterli tüm sığınmacıları kapsayan barınma merkezleri kurulamamıştır. Bu sebeple ülkemize sığınan sığınmacılardan sadece Suriyelilerin %90’ı kamp dışında barınmaktadır. Bu duruma diğer ülkelerden gelen sığınmacıları da kattığımızda durumun büyüklüğü sonucu ortaya çıkan barınmanın önemi artmaktadır. Barınma konusunda genellikle devletin desteği olmadığı halkın yardımlarıyla ve ev sahipliğiyle gerçekleştiği yönetici katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

İnsanların canlı varlık olarak her zaman ihtiyaç duyacağı önemli bir hizmet olan sağlıktan da sığınmacıların faydalanma durumu ve yöneticiler gözündeki uygulama yeterliliği ve eksik yönleri görüşülmüş, yöneticiler arasında aynı çıkarımı oluşturan yeterlilik durumu açıklanmış ve farklı görüşler karşılaştırılmıştır. “sığınmacıların barınmasında devlet hizmetlerinin yetersizliği” ve “sığınmacılara vatandaşla eşit düzeyde sağlanan sağlık hizmetleri” diye iki tema da işlenmiştir.

Tema 1: Sığınmacıların Barınmasında Devlet Hizmetlerinin Yetersizliği

Sığınmacılar ülkemize barınma kamplarının kapasitesinin üzerinde gelmesi veya kendi istekleriyle bu kamplarda kalmak istemediklerinden dolayı kayıt altına alınarak belirlenen illere dağıtılmışlardır. Sığınmacılar kendi imkanlarıyla gittikleri bu illerde yine kendi imkanlarıyla evler kiralarak burada ikamet etmeye başlamışlardır. Sığınmacıların barınma konusunda devlet tarafından yönlendirildikleri illerde barınma ve yerleşim konusunda bir yardım görmeyip tamamen kendi imkanlarıyla bunu sağladıklarını ifade etmektedirler (Tosun vd. 2019:147).

Sığınmacıların barınmasında onlara evlerini kiraya vermekte tereddüt etmeyen Türk halkının misafirperverliği göze çarparken, daha önceden ülkelerinden Türkiye’ye gelen sığınmacı tanıdıklarının ve yardımsever STK üyelerinin katkıları ve destekleri görülmektedir. Sığınmacıların tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde en önemli sorun barınmalarının sağlanmasında ve tüm ülkeye belirlenen iller dışına kayıt dışı dağılım göstererek yayılmalarının engellenememesi olmuştur. Bu kapsamda baktığımızda, yöneticilerde kamp dışı yaşayan sığınmacılara barınma alanı sağlanmasında, devlet katkısının olmadığını halkımızın bu konudaki desteğini ifade etmektedirler.

Tablo 6. Katılımcıların Barınma Sağlamada Türk Halkının ve Sığınmacı Tanıdıklarının Yeterli Yardımı ve Devletimiz Tarafından Sağlanan Yetersiz Yardım Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları		Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Barınma Sağlamada Türk Halkının ve Sığınmacı Tanıdıklarının Yeterli Yardımı ve Devletimiz Tarafından Yetersiz Yardım	16/13

Araştırma sonuçlarına göre görüşme yapılan ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 80’i sığınmacıların kamp dışı barınmalarının sağlanmasında Türk halkının ve önceden yerleşmiş sığınmacı tanıdıklarının yardımları olduğunu ifade etmektedirler. Yöneticiler, sığınmacıların barınma

konusunda devlet organlarının direk yardımı olmadığını söylemekle birlikte dolaylı yünden evlerinde kullanacağı mobilya, beyaz eşya, halı veya bazı dönem kira ödemeleri gibi yardımlar sağlandığını belirtmektedirler.

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizde sığınmacıların kamp dışı barınmalarını nasıl sağladıklarıyla ilgili düşüncelerini ve barınmayla ilgili sağlanan yardımlar ile ilgili düşüncelerini Tablo 7’de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 7. Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Barınmalarını Sağlamalarıyla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Türkiye’ye gelişleriyle birlikte barınma noktasında sıkıntılar yaşadıklarını düşünüyorum çünkü hem devlet hem de STK’lar olarak kamp dışı yaşayanların tam kontrol ve ulaşımını sağlayamıyor. Barınma yardımının daha az kişilere sağlanabildiğini düşünüyorum iyi bir ikamet tespit sistemiyle daha fazla kolaylıklar ve yardımlar sağlanabilir.”
M2	“Kamp içi yaşayan sığınmacılar için barınma ve yaşam standartlarının çoğu ülkelerin sunduğu hizmetlerden çok daha üstün olduğunu ve örnek olabilecek uygulamalar olduğunu düşünüyorum. Sığınmacılar çoğu serbest ikamet etmek istiyor valiliklerce barınma yardımları yapılmaya çalışılıyor, tabi sunulan bazı hizmetlerden örneğin kadın sığınma evleri, çocuk yuvaları gibi haklardan onlarda yararlanabiliyor.”
M3	“Barınma konusunda bazı devlet organlarımızın yardımları var fakat gerçek yardım edenin onlara ücret karşılığı da olsa evlerini kiralayanların, destek veren halkın yardımcı olduğunu düşünüyorum. Fakir sığınmacıların evlerde yaşam koşullarının zor olduğunu düşünüyorum. Kamp dışı yaşayanların barınmasında devlet ve STK çalışmaları olabilir.”
M4	“Barınma konusunda kamp alanlarında AFAD kontrolünde diğer bakanlıkların ortak çalışmasıyla sağlanıyor. Fakat çoğunluğun kamp dışı yaşadığını düşünürsek bu konuda devlet yönetiminin etkili olduğunu düşünmüyorum. Bazı STK’lar ve özellikle misafirperver halkımızın gayretiyle barınma sorunun giderildiği kanısındayım. Bu konuda devlet kontrolünde sistemli kayda dayalı çalışmalar yapılabilir.”
M5	“Türkiye’de barınma konusunda genelde kirası düşük olan evlerde, az gelişmiş mahalleler de yaşıyorlar. Ev eşyalarını spotçulardan ve halktan çıkma eşyalarla sağlıyorlar. Belediyelerin ev eşyası ve beyaz eşya konusunda yardımları oluyor Aynı zamanda evsiz olanların, belediyelerce terminal, sokak gibi yerlerden toplanıp, otelde ve barınma evlerinde kalması sağlanıyor. Çok hijyenik olmayan şartlarda, kötü eşyalarla, kalabalık aileler olarak yaşıyorlar. Örneğin TOKİ mahallesinde kötü küçük bir evde 17 kişinin yaşadığına şahit olmuştum. Ev sorununu çözemsek de direk yiyecek, giyecek yardımı sağlamıştık. Sistemli çalışmalarla tespiti yapıp daha iyi barınma şartları sağlanabilir.”

Değerlendirme

Sığınmacılara ülkemizde barınma konusunda dünyada en gelişmiş ve en insani yaşam koşullarının kamplarda devlet tarafından sağlandığı belirtilmiştir. Fakat sığınmacılara sağlanan açık kapı politikasıyla sığınmacı sayısının beklenenin çok üzerinde olması ve ev sahipliği süresinin uzun bir zamana yayılmasıyla bunun tüm sığınmacıları kapsamamasının mümkün olmadığı ve kamp dışı mülteci ve sığınmacılara yeterince devlet tarafında yardım sağlanmadığı belirtilmiştir. Sığınmacıların daha önceden ülkemize göç eden yakınları varsa onlar vasıtasıyla, olmayanlar emlakçılar ya da yardımsever halkın destekleriyle ev buldukları, bu evler için de spotçulardan ikinci el ve çıkma eşyalar temin ettikleri ya da halkımızın kullanmadıkları eşyalarını verdiklerini bunlarla evlerini yaşam alanlarına dönüştürdüklerini yöneticiler söylemektedirler.

Sığınmacılara kiralık ev bulma konusunda devletin desteği olmadığını, bu konuda kapsamlı ve sistemli şekilde çalışmalar yapılabileceğini, bu konunun sömürüye duyarlı bir mevzu olduğu belirtilmektedir. Ülkemiz sosyal politika uygulayıcıları niteliğinde Balıkesir’li yöneticilerin görüşlerinde benzer düşünceler karşımıza çıkmaktadır. Balıkesir’deki yöneticiler, sığınmacıların ev bulmasında devletin ve STK’ların çok desteğinin olmadığını belirtmekle birlikte Türk halkının evlerini açtığını bunlara ulaşmakta sığınmacıların kendi becerilerinin ve tanıdıkları sığınmacıların etkili olduğu görüşündedirler. Bu kapsamda yöneticiler sığınmacıların şehirlerin kirası düşük az gelişmiş mahallelerde yaşadıklarını, barınma alanlarının hijyenik olmadığını, ısınma sağlayamadıklarını, eşyalarının kötü olduklarını düşünmektedirler.

Tema 2: Sığınmacıların Vatandaşlarla Eşit Düzeyde Sağlanan Sağlık Hizmeti

Ülkemize savaş ve terör olaylarından kaçarak sığınan sığınmacılar, ülkemizde sunulan sağlık hizmetlerinden ücretsiz, Türk vatandaşlarıyla eşit ölçüde faydalanmaktadır. Türkiye sığınma amaçlı göç eden tüm mülteci ve sığınmacıların her türlü temel ihtiyacını (barınma, beslenme, sağlık, eğitim vb.) karşılanmasını kendi imkanlarının üstünde bir gayretle sağlamaya çalışmıştır. Özellikle sayıca fazla olan Suriyeli sığınmacılar için gelmeye başladıkları tarihten itibaren büyük bir özveri ile çalışmış olup sığınmacıların sağlık hizmetlerini karşılamaya çalışmıştır. Türkiye'ye sığınan Suriye vatandaşları için planlanmış olan politikalar ve bunların gerçekleşmesine yönelik uygulamalar bütün ülkeler tarafından takdir görmüştür (Gültaç ve Balçık, 2018:194). Ayrıca sağlık uygulamalarında zaten az gelişmiş ülkelerden gelen sığınmacıların ülkelerindeki sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu, kendi ülkeleriyle kıyaslandığında ülkemizin bu konuda daha gelişmiş ve insan yaşamı odaklı düşündükleri bilinmektedir. Sığınmacılara sunulan sağlık hizmetlerinde yöneticiler de aynı görüşü paylaşarak yeterli ve eksiksiz hizmet sunulduğunu belirtmektedirler. Sağlık merkezlerinde doktor ve sağlık çalışanlarının duyarlı davrandıklarını belirtmektedirler. Sığınmacıların ülkemize gelişinden günümüze kadar olan harcamaların önemli bir kısmının sağlık hizmetleri sunumunda kullanıldığı, bu bütçenin de AFAD tarafından Sağlık Bakanlığına aktarıldığı belirtilmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Sunulan Sağlık Hizmetlerinde Memnuniyet Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Yeterli Görülen ve Memnuniyet Duyulan Sağlık Hizmeti
	16/15

Araştırma sonuçlarına göre ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 95'i, sığınmacılara sağlık hizmetlerinin Türk vatandaşlarından farksız eşit ve yeterli şekilde sunulduğunu ifade etmektedirler. Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizde sığınmacılara sunulan sağlık hizmetleri ile ilgili düşüncelerini şu Tablo 9'da şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 9. Yönetici Katılımcıların Sığınmacılara Sağlanan Sağlık Hizmetleri İle İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Sağlık hizmetlerinde zaten çok iyi olduğumuzu gelişmiş ülkelerle yarıştığımızı, hatta bu alanda sağlık turizmi gibi çalışmalarımızın, sağlık alanında iyi olduğumuz için olduğunu düşünüyorum. Tabi ki bu kapsamda sığınmacıların geldikleri ülkelerden çok daha iyi, ücretsiz hizmet verildiğini düşünüyorum.”
M2	“Sağlık hizmetlerinin yeterli olduğunu, sıkıntı yaşamadıklarını düşünüyorum. Sağlık imkânlarından faydalanırken dil sıkıntısı yaşanmaması için hem Sağlık Bakanlığı hem Göç Müdürlükleri destek sağlıyorlar. Aynı zamanda sığınmacılara sağlık hizmeti sunarken koruyucu aşılama, gebe takibi, anne sağlığı korunması gibi konularda çalışmalar yapıyor. Ülkemiz sağlık konusunda bir ayırım gözetmeden hatta onların ülkelerinde olmayan ve eksik olan konularda da destek vermeye devam ediyor.”
M3	“Sağlık hizmetlerinin yeterli olduğunu, sıkıntı yaşamadıklarını düşünüyorum. Ayrıca bizim farklı kurum olarak, bu konularda sıkıntılar duymadığımızdan, bilgimiz yok.”
M4	“Sağlık hizmeti konusunda en büyük problem dil engeli. Bunun için de hastanelerin adım attığı fakat henüz geliştiremediği bir sistem mevcut; hastanelerde kadrolu Arapça tercüman. Göçmen Sağlığı Merkezleri mevcut fakat durum da sadece Suriyeliler özeline indirgenebilecek kadar basit değil. Kamu hastanelerini kullanan Arapça ve Farsça anadilli yoğun nüfus için bu kurumlarda dil desteği gerekiyor.”
M5	“Suriyeliler sağlık hizmetlerinden faydalanmada Türk halkıyla eşit muamele görüyorlar fakat sığınmacıların sağlık konusunda ki yasal prosedürlerinde çok sık değişiklik oluyor. Bunları uygulayıcı birim çalışanları bile takip edemiyor veya sistem kendini yenilemekte geciktiklerinden sığınmacılara ait kayıtlara bazen erişilemiyor. Bu durumda önemli bir sağlık sorunu olan sığınmacı mağdur ediliyor ve tedavisi gecikiyor.”

Değerlendirme

Sığınmacıların sağlık hizmetinin sağlanmasında mevzuatta herhangi bir ayırım gözetmeksizin temel sağlık hizmeti sunumu sağlanmıştır. Sağlık hizmeti sunumunda hiçbir ayırım ve sıkıntıya maruz kalmadan, hastalıklarıyla ilgili başvurdıklarında gerek kamp içi gerek kamp dışında yaşayanlara tedavileri yapılmaktadır. Mülakat yapılan yöneticilerinde ifade ettiği gibi sağlık imkânlarından faydalanırken dil sıkıntısı yaşanmaması için hem Sağlık Bakanlığı hem Göç Müdürlükleri destek sağlamaktadır. Aynı zamanda sığınmacılara sağlık hizmeti sunarken koruyucu

aşılama, gebe takibi, anne sağlığı korunması gibi konularda çalışmalar yapılıyor. Ülkemiz sağlık konusunda bir ayırım gözetmeden hatta onların ülkelerinde olmayan ve eksik olan konularda da destek vermeye devam ettiği belirtilmiştir.

Yöneticiler özellikle sağlık hizmetlerinden faydalanmanın her insanın en doğal hakkı olduğunu, bu konuda ayırım yapılmadan, ülkemizin maliyeti ne olursa olsun bu hizmeti sunmaktan geri kalmayacağını belirtmişlerdir. Sağlık hizmetleri ile ilgili geri olumsuz dönüşlerin yaşanmadığını da ayrıca belirtmişlerdir.

4.2.3 Yönetici Görüşlerinde Sığınmacıların Geçimlerini Sağlamada İş Durumlarının ve Sosyal Yardımların Etkisi

Her insanın olduğu sığınmacılarında yaşamsal ihtiyaçlarının karşılayabilmek için maddiyata ihtiyaçları vardır. Sığınmacılar gelirken ellerinde bir miktar para getirirler de bunlar bir süre sonra bitmekte para kazanmak için çalışmaları gerekmektedir. Sığınmacıların çalışma düzenlerine baktığımızda yasal sıkıntılardan dolayı kayıtsız düşük ücretle ağır alt grup işlerde çalıştıklarını görmekteyiz. Sığınmacılar iş kaynaklarına erişimleri, iş hayatındaki zorlukları ve iş yeterliliği gibi durumlar geçim sağlama durumları analiz edilmektedir. Sığınmacıların geçiminde devletin ve STK'ların desteklerinin varlığı ve bunların yaşamı devam ettirmeye olan katkıları araştırılmıştır.

Bu konular sosyal politika uygulayıcı kurum yöneticilerine sorularak durumun yeterliliği ve eksik yönleri sığınmacıların geçimlerine yönelik bakış açıları ve önerileri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda “yöneticilere göre sığınmacıların iş imkânları ve çalışma şartları” ve “sığınmacılara çok boyutlu sağlanan sosyal yardımlar” başlıklı iki temayla açıklığa kavuşturulmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tema 1: Yönetici Katılımcılara Göre Sığınmacıların Çalışma Şartları ve İş İmkânlarına Ulaşma Yolları

İnsan hayatının belli bir standartta devamlılığını sağlamak ve yaşamı için gerekli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla paraya ihtiyaç duymaktadır. Bu parayı elde etmek amacıyla da çalışması gerekmektedir. Sığınmacılar da ülkelerinden gelirken, ülkelerindeki savaş halinin etkisiyle, edindikleri mal varlıkları değerinde maddiyata dönüşmediğinden, ülkelerindeki bütün taşınmaz varlıklarını ucuz satarak kısıtlı paralarıyla ülkemize sığınmışlardır. Bu paraları da bitince buldukları işlerde çalışmaya başlamışlardır. Dezavantajlı grup olarak görülen sığınmacılar, ülkemizde her türlü alt sınıf işlerde çalışarak, para kazanıp geçimlerini sağlamak için çabalamaktadırlar.

Görüşme yapılan yöneticiler ülkemizde iş imkanlarının az olduğunu, işsizliğin fazla olduğunu sığınmacıların genellikle alt sınıf merdiven altı işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 10. Katılımcıların İşsizlik ve Sığınmacıların Çalışmasında Ayrımcılık Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	İşsizlik ve sığınmacıların çalışma hayatında ayrımcılık
	16/9

Araştırma sonuçlarına göre, görüşme yapılan ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 55'i sığınmacıların iş imkânlarının kısıtlı olmakla birlikte alt sınıf işleri kolay bulabileceklerini çalışmalarında yasadışı uygulamalara maruz kalabileceklerini özellikle hem sığınmacıların hem işverenlerin mevzuat bilgilerinde eksikliği olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca sığınmacıların devletin ve STK'ların sağladıkları meslek edindirme programlarından faydalandıklarını ifade etmektedirler.

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizce sığınmacıların geçimlerini nasıl sağlayabilecekleri, ülkemizin iş imkânlarını ve erişim yollarıyla ilgili düşüncelerini Tablo 11'de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 11. Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Geçimlerini Sağlama ve İş İmkânlarına Ulaşmasıyla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“İş bulmanın tamamen yeteneklerine ve çalışma azimlerine bağlı olduğu kanısındayım. İş imkanları var ama tabi ki onların burada kendi mesleklerini yapmaya elverişli olduğunu düşünmüyorum. Fakat İŞKUR’un meslek eğitimlerinden faydalanmaları artırılmalıdır.”
M2	“Türkiye’de işsizlik oranı zaten %11 seviyesinde, yüksek bir oranda, bu kendi ülke vatandaşımızın bile işsizlikle boğuştuğu anlamına geliyor. Bundan dolayı sığınmacıların alt sınıf işlerde ve düşük ücretlerde çalıştığını düşünüyorum. Bu az ücretli işlerle birlikte aldıkları sosyal yardımlarla geçimlerini sürdürüyorlar.”
M3	“Geçimlerini çalışarak ya da nakdi devlet yardımlarıyla sağladığını düşünüyorum. İş bulma konusunda sıkıntı olmadığını, zaten alt sınıf işlerde çalıştıklarından, bu grupta kolay iş bulabildiklerini düşünüyorum. Tabi ki içlerinden çalışmak istemeyip, hazır yardımları sevenlerinde olduğu kanısındayım. Çalışma konusunda yapılabilecek çok bir şey yok çünkü işin varlığı bir ekonomik gelişmeyle ve iş piyasasıyla ilgilidir.”
M4	“Geçimlerini çalışarak ya da halkın yardımlarıyla sağladıklarını düşünüyorum. İş bulma konusunda mahalle halkı ya da tanıdıkların vasıtasıyla kolay iş bulabildiklerini ama kendi alanlarında işlerde, çalışma izinleri sıkıntısından çalışamadıklarını düşünüyorum. Bence çalışma izni verilip onlarında vergi ve sosyal güvenlik katkısı sunmaları sağlanmalıdır. Bu Türk vatandaşlarıyla arasındaki ayrımcılık sosyal devletin eşitlik ilkesine aykırı bir durumdur. Bunun ne zamana kadar süreceği belirsizliği sürerken.”
M5	“Çalışma konusunda çoğu kurumun iş bulma gibi bir desteği yok. Kendi imkanları ve tanıdık yardımlarıyla bulabiliyorlar. Balıkesir Belediyesinin İŞKUR bağlantılı Balmek adında meslek edindirme kursu mevcut bu kursa katılanlara günlük 25 tl ödeme yapılıyor, hem meslek ediniyor hem para kazanıyorlar. Ülkemizde kendi ülkelerinde ki eğitim alanlarıyla ilgili iş bulamıyorlar, bu konuda çalışmalar yapılması gerekmektedir.”

Değerlendirme

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanuna göre şartlı mülteciler başvuru tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma izni almak için başvurabilirken, mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi olanlar statü alınmasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilirler. Mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi kişilere verilecek kimlik belgesi çalışma izni yerine de geçmekte ve bu durum kimlik belgesine yazılır. Yine de bu statü sahiplerinin iş piyasasına erişimi, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ile istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik şartların gereli kıldığı hallerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli meslek, işkolu veya mülki ve coğrafi alan itibarıyla sınırlandırılabilir (Ekşi, 2014:189).

Ülkemizin sığınmacılara resmi yollardan İŞKUR’un meslek edindirme kursları vasıtasıyla yardımcı olmaya çalıştığını belirten yöneticiler devletin ve STK’ların direk sığınmacılara iş bulma ya da işe sokmak gibi bir yardımı olmadığını belirtmişlerdir. Yöneticiler sığınmacıların işverenlerce mağdur edilebileceklerini ve ezilebileceklerini de belirtmişlerdir. Bu kapsamda, çalışma izninin kolaylaştırılması ve yasal içeriğinin düzenlenmesi, ayrıca meslek edindirme faaliyetlerinin artırılmasıyla ilgili çalışmaların olduğu ve iyileştirilmeler yapılacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda, sığınmacıların yasal kapsamda işlerinin belirli kurullarla düzenlenerek, gerekli vergi ve sosyal güvenlik ödemelerine destek olmaları kayıt altına alınmaları yöneticilerin istekleri arasında yer almaktadır. Aslında ülkemiz son yıllarda bu konular üzerine çalışma yapmış pozitif ayrımcılık uygulamamış tüm mülteci ve sığınmacılarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi tüm vergi ödemelerinden sorumlu tutulmuştur. Çalışma hayatında da çalışma izni işveren işe aldığı anda başlamakta işten ayrıldığında bitmektedir. Ülkemizdeki %13,0 olan işsizlik oranının iş ayrımı ve seçimi yapmasa da çalışmak isteyen sığınmacıları da etkileyebileceği öngörülmektedir (TÜİK: 2019). Sığınmacılara ücretsiz sunulan sağlık ve eğitim hizmetlerinin geçimlerine ek masraf oluşturmadığı ayrıca yapılan nakdi ve diğer sosyal yardım ve hizmetlerin geçimlerini sağlamada katkısı olduğu da anlaşılmaktadır.

Tema 2: Sığınmacılara Çok Boyutlu Sağlanan Sosyal Yardımlar

Ülkemiz, sosyal politika hizmetlerini halkına sunmayı ilke edinmiş bunu hem yasal olarak Anayasa’da belirtmiş hem uygulayıcı devlet kurumları oluşturmuştur. Ülkemiz sosyal politika hizmetleri gereği yardımları kendi vatandaşlarına uyguladığı gibi ayırım gözetmeksizin korumasına aldığı sığınmacılara da sunmuştur. Sığınmacılara ülkemizde devlet organları gıda, erzak, kömür, nakdi ve giyim gibi birçok konuda yardımlar sunmuştur.

Sığınmacılara, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aile üye sayısına bağlı olarak nakdi yardımlarda bulunmuştur. Kızılay, Belediyeler ve bazı STK'lar erzak, giyim, kömür, eğitim materyali ve market alışverişi gibi yardımlarda bulunarak destek olmuşlardır. Görüşme yapılan yönetici ve sığınmacılar bu faydaların sağlanmasında ortak görüşe sahiptirler. Ülkemizin gerek devlet organlarının gerek STK'ların gerekse Türk halkının sığınmacıların hayatlarını kolaylaştırıcı önemli yardımlar sağlamışlardır.

Tablo 12. Katılımcıların Sağlanan Sosyal Yardımlardan Memnuniyet Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Sağlanan nakdi, gıda, erzak, giyim ve yakacak yardımlarından memnuniyet

Araştırma sonuçlarına göre görüşme yapılan ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 90'ı sığınmacılara ayırım gözetilmeksizin sosyal yardımlar sunduklarını ve mülteci ve sığınmacıların faydalandıklarını ifade etmektedirler.

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizde sığınmacıların geçimlerini kolaylaştırmak amacıyla sağlanan sosyal yardımlarla ve sağladıkları faydalarla ilgili düşüncelerini Tablo 13.'de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 13. Yönetici Katılımcıların Sığınmacılara Geçimlerini Kolaylaştırmada Sağlanan Sosyal Yardımlarla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Ülkemiz de sayı olarak aniden ve fazlaca olan sığınmacı akınları devletin de gücünü zorlamakta, böylesi durumda özellikle STK'lar külfet paylaşımına girerek bu yükü hafifletmektedirler. Örneğin Balıkesir’de iki tane STK’mız çok aktif çalışmakta ve hizmetler üretmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının çalışmalarını görmekteyiz.”
M2	“Ülkemiz de sığınmacılara valilikler barınma, gıda, yakacak, kömür, ev kirası gibi konularda kısmi de olsa yardımlar yapmaktadır. Bu konuda STK'ların zayıf kaldığını, onların maddi anlamda yardımlara ihtiyaçları olduğunu sığınmacılara direk yardım değil de yardımlarla onları buluşturan organlar olarak düşünüyorum. Bununla ilgili Anneler Derneği altında kaymakamlık olarak yardımlar sunuyoruz.”
M3	“Sığınmacılara yönelik kurulmuş birçok yardım organları var. Bunların yanında kendi halkımıza yönelik olan yardım kuruluşlarından da faydalanıyorlar. Aynı zaman da devletin nakdi, yiyecek, kömür ve giyecek gibi yardımları kendi vatandaşının yanında sığınmacılara da fazlasıyla sunduğunu düşünüyorum. Bu kapsamda daha sistematik uygulamalar yapılabilir.”
M4	“Türkiye’de hem devletimizin, bazı kurumlarının, hem de STK'ların, ayrıca belediyelerin ellerinden geldiğince nakdi, giyim, gıda, sağlık, barınma gibi konularda desteklendiğini görüyoruz. Bu konuda bizim kendi vatandaşlarımızda, muhtaç sığınmacıları tespit edip, onlar için belediyelere başvurup, yardım talep ediyorlar. Bu şekilde her türlü yardım ve hizmetlerden sığınmacılar ayırım gözetmeden faydalanıyorlar. Belediyelerimiz sadece bu yardımlarla kalmayıp sünnet şenlikleri yaptırıp, özellikle Balıkesir’de geçen yıl 30 tane çocuğun sünneti ve şenliği sağlandı. Burada önemli durum, sığınmacılar kendi aralarında çok organizeler, herhangi bir yardım yapıldığını duyduklarında tanıdıkları tüm sığınmacıların da faydalanmasını sağlıyorlar. Belediyeler sığınmacılara yardım konusunda, sığınmacılara tepkili kendi vatandaşlarının da iknası konusunda misyon üstleniyorlar.”
M5	“Ülkemiz de sığınmacılara nakdi yardım, aynı zamanda Kızılay’ın oluşturduğu sevgi mağazasından giyim eşyası, Kızılay ve belediyenin aş evlerinden yemek yardımı, marketlerden çeklerle gıda yardımı, kurban bayramında et yardımı, yine Kızılay’ın uyguladığı doğum yapanlara sevgi bohçası dağıtımı gibi birçok yardım ve hizmeti alıyorlar. Sevgi mağazası sayesinde Balıkesir’deki sığınmacılara 1 tır giyim eşyası dağıtıldı. Balıkesir’de 6 bin kişiye yemek dağıtımı yapılabilir, içinde kimsesizlere, muhtaçlara ve öğrencilere kalabilecek yurt imkanı ve 3 bin kişiye giyim sağlayabilecek sevgi mağazasını bulunacak bir kompleks, Kızılay ve Belediye ortaklığıyla yapılıyor.”

Değerlendirme

Sığınmacılarla ve yöneticilerle yapılan görüşmelerde ülkemizin elinden geldiğince sunmakta olduğu yardımlar memnuniyetle karşılanmış ve bu yardımların yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Görüşülen sığınmacıların çoğu bu yardımlardan faydalandıklarını belirtmişlerdir. Yöneticiler de bu yardımlara dezavantajlı grup olarak sığınma-

cıların ihtiyaçlarının olduğunu fakat bu yardımların kayıt altına alarak farklı kişilerinde faydalanması sağlanarak hep aynı sığınmacıların yardımları almaması gerektiği sistemli çalışma yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Sosyal yardımlar konusunda tek elden düzenli yardımlar olmayarak, her kurum kendinden yardım talep eden sığınmacılara bazı yardımlar sunabilmiş. Bunu tam kapsamlı olarak tüm sığınmacılara eşit şekilde sağlanmadığını belirtmek gerekmektedir. Sonuç olarak sağlanabilecek sosyal yardımların sınırı ve limiti olmadığı gibi insanların ihtiyaçları ve gereksinimlerinin de sınırı olmamakta en iyisini istemektedir. Bu kapsamda ülkemizin mevcut durumu ve kendi vatandaşlarının refah düzeyi de göz önüne alındığında elinden geldiğince politikalar ürettiği bilinmektedir.

4.2.4. Sığınmacıların Eğitim ve Hukuki Haklarının Bilinmesi ve Korunması

Sığınmacıların ülkelerinde savaş ve iç karışıklık durumlarından dolayı çocukların eğitimi arka plana atılmakta çocuklar eğitimden mahrum kalmakta ve o ülkenin gelecekte eğitimsiz bir neslini oluşturmaktadır. Ülkemizin sığınmacılara eğitim hakkıyla sağladığı eğitim hizmeti memnuniyet uyandırmıştır. Eğitim sitesinde hiçbir şekilde mağduriyet yaşatılmamaya çalışılmaktadır.

Sığınmacılar genelde kendine korunaklı yaşamını düzeltici hayati tehlikeden uzak bir sığınma alanı istediğinden hukuki haklarını arka plana itmişlerdir. Sığınmacıların 1951 Cenevre Sözleşmesiyle ve buna eklenen birçok protokolle gelen hakları mevcuttur. Sığınmacılar bu haklarını öğrenmemekle birlikte ülkemizde sığınmacıları kabul ederken kendi ülke kurallarını öğretmemiş ve sığınmacılar ülkemizde hakları ve kurallar açısından desteksiz kaldıklarını ifade ederek tanıdıkları ve yerel halktan aldıkları bilgilerle hayatlarına devam etmektedirler. Bu kapsamda “sığınmacı çocuklara sağlanan eğitim hizmetleri ve dil farklılığı” ayrıca hukuki durumları ve bilgi düzeyleri “yöneticilerin sığınmacıların haklarının korunmasında yeterlilik gözlemi” olarak iki tema altında değerlendirilecektir.

Tema 1: Sığınmacı Çocuklara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Dil Farklılığı

Ülkemiz de eğitim hizmetleri okul çağındaki tüm çocuklara zorunlu ve devletin eğitim kurumlarında ücretsizdir. Ülkemiz ilk ve orta öğretimde eğitim materyallerini de ücretsiz sağlamaktadır. Bu kapsamda kabul edilen sığınmacı çocuklarında eğitim hizmetleri devlet kurumlarınca ücretsiz sağlanmaktadır. Eğitim hizmeti masum çocukların kısıtlanamayacak haklarından biridir. Bunu ülkemizde kabul görerek çocukların eğitimden mahrum kalmamaları için ülkemiz çocuklarından ayırmayarak aynı şartları ve imkânları onlara da sunmuşlardır.

Eğitimle sığınmacı çocukların dil ve uyum sorunu da çözülmeye çalışılmıştır. Gelen sığınmacı çocuklarda puan ve kontenjan şartı aranmadan ikametlerine en yakın okullara direk kayıtları yapılmıştır.

Tablo 14. Katılımcıların Sunulan Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları		Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Sağlanan yeterli ve ücretsiz eğitim hizmetleri ve eğitim materyalleri	16/16

Araştırma sonuçlarına göre görüşme yapılan ülkemizde sığınmacılara sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 100’ü sığınmacıların ayırım gözetmeksizin ücretsiz sunulan eğitim hizmetlerinin sığınmacılar için yeterli olduğunu eğitim hizmetleri konusunda eksiklik görmediklerini ifade etmektedirler. Sığınmacı çocuklar için önemli olan okula devamlılığının sağlanması ve ailesinin maddi imkânsızlığının çocukların eğitim hayatını engellememesi gereğidir. Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizce sığınmacı çocukların eğitim hizmetlerinde faydalanmalarıyla ve ailelerinin durumuyla ayrıca yaşadıkları dil farklılığıyla ve gördükleri sorunları ve çözüm yollarıyla ilgili düşüncelerini Tablo 15’de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 15. Yönetici Katılımcıların Sığınmacı Çocuklarına Sağlanan Eğitim Hizmetleriyle ve Yaşadıkları Dil Farklılığıyla İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Milli Eğitim Bakanlığımızın eğitim konusunda eksiksiz desteklerinin olduğunu ve hiç kimseyi geri çevirmediklerini, ücretsiz eğitim hizmeti ve kesintisiz hizmet verdiği kanısındayım. Buna ek olarak öğrencilerin velileri de desteklenmeli ve öğrenciler aile olarak düşünülmelidir. Okullarda öğrencilerin dil farklılığına kolay adapte olduğu sıkıntı yaşamadıklarını düşünüyorum.”
M2	“Eğitim konusunda bir eksiklik görmüyorum. Kayıtsız sığınmacı olsalar bile eğitimden eksik kalmıyorlar, mağdur edilmiyorlar. Dil konusunda çocukların sıkıntı yaşamadığını ailelerin eksiklik yaşadığını düşünüyorum. Bu konu da halk eğitim merkezlerinin çalışmaları mevcut ama bu konuda devamlılığın sağlanmadığını isteksiz olduklarını düşünüyorum. Ailelerinde maddi durumları desteklenerek çocukların eğitimden eksik kalmaması sağlanmalıdır.”
M3	“Eğitim konusunda çocukların okul kıyafetlerine belediyeler ve bazı STK’larca destek olunuyor. Eğitim konusunda okullarda gereken destek ve eğitim sıkıntısız veriliyor. Aynı zamanda okul idarecileriyle bağlantılar kurulup aidat ve ya okul ödeneklerinin sığınmacı öğrencilerden alınmaması sağlanıyor. Dil sıkıntısı yetişkinlerde var ama bu durum iletişim kurmaya engel olmuyor, ya onların Türkçe bilenleri ya da bizim ülkemizde Arapça bilenler vasıtasıyla iletişim sağlanıyor.”
M4	“Eğitim konusunda Türk halkından daha fazla yararlanıyorlar. Okullara kayıt yapılırken kendi vatandaşlarımızdan ikamet şartı, puan sıralaması, okul kontenjanı gibi şartları ararken sığınmacılarda sadece ikamet varlığına bakılıp en iyi okullara kayıtları yapılıyor. Bu sığınmacılar için ilimizde her hafta Perşembe günü birçok kurumdan gelen yetkililerle beraber komisyon oluşturulup istekleri doğrultusunda okullara kayıtları yapılıp, e-okul sisteminde kayıt altına alınıyor. Aynı kolaylık nakille gelen öğrencilerde de aynı sınıftan başlatılarak kolaylık sağlanıyor. Eğitim zaten ücretsiz okul kırtasiyeleri ücretsiz, sadece okula devamlılık bekleniyor. Bu konuda çoğu kayıt yapılıp biraz gittikten sonra ya başka ülkeye gitmek için ya da başka sebeplerden okulu bırakıyor. Öğrencilere yardımlar konusunda direkt uygulamalarımız yok Vakıflar Müdürlüğü gibi sosyal yardım organlarından destek ya da bağlantılar sağlanıyor. Dil konusunda çocuklar kolay öğreniyor, aileleri de istekli olursa Halk eğitim sayesinde kolay öğreneceklerini düşünüyorum. Halk eğitime de dil eğitimi konusunda kitap kırtasiye yardımını milli eğitim olarak sağlıyoruz.”
M5	“Eğitim konusunda bir eksiklik yok, sıkıntısız. İkameti olan okula kaydı yapılıyor okulun hangi döneminde gelirse gelsin mağdur edilmeden okula devamı sağlanıyor. Ayrıca okul giyimi ve materyali konusunda hem devlet hem yardım kuruluşları destekliyor. Dil konusunda halk eğitim merkezleri büyük görev üstlenir. Sadece 2016 yazında Balıkesir merkezde 30 u aşkın sınıf da sığınmacılara dil eğitimi verildi ve bu eğitimler yıl boyunca talebe göre devam ediyor. Tabi burada tam devamlılık sağlanmıyor işlerine yarayacak kadar öğrenince ya da zor geldiğinde bırakılıyor. Halk eğitim merkezleri milli eğitimden sağladığı ücretsiz eğitim materyallerini de katılımcılara vererek iyi eğitim vermeyi hedefliyor.”

Değerlendirme

Eğitim hizmeti konusunda sosyal politika kurum yöneticilerinin mutlak görüşü hiçbir ayırım gözetmeksizin ve ücret talep etmeden karşılıksız imkan sağlandığı yönündedir. Bunun yanında gerek okul kıyafet ve materyalleri gerekse okul ve kayıt ve nakil konusunda hiçbir mağduriyet yaşatılmaksızın yardımcı olduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten dil eğitimi konusunda ilköğretim seviyesinde özel eğitim ve kolaylık sağlandığı ayrıca velilere yönelik halk eğitim merkezlerinin büyük sorumluluk üstlenerek Türk dilini öğretmek tanıtmak için çaba gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Eğitim hizmeti genel olarak olumsuzluğun öğrencinin gerek çalışıp para kazanmak amaçlı gerek başka bir ülkeye iltica sebebiyle eğitimine devamlılık sağlamadığı kanısıdır. Eğitim hakkı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 26. Maddesinde “Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur.” ifadesiyle belirtildiği gibi ülkemiz bu hakkı kendi vatandaşlarına sağladığı tüm ülkesine sığınan mülteci ve sığınmacılara da sağlamış ve hiçbir yükten kaçınmamıştır.

Tema 2: Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Hukuki Haklarının Korunduğu Bilgi ve Bilinçlendirme Yeterliliğinin Sağlandığı Hakkındaki Görüşleri

Görüşülen yöneticiler sığınmacıların hukuki bilgi düzeylerinin yeterli olduğunu ve ilgili kurumlarca gerekli bilgilendirmelerin yapıldığını belirtmişlerdir. Yöneticiler sığınmacıların hukuki anlamda hak gaspına uğramadığını ülkemizin sığınmacılar konusunda şeffaf davrandığını emniyet güçlerinin ve hukuk barolarının destek sunduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 16. Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Hukuki Haklarının Korunduğu ve Bilgi Yeterliliği Vurgusu.

Araştırma Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları		Mülakat Sonuçları
Yöneticiler	Hukuki bilgi, bilinçlendirme yeterliliği ve haklarının korunduğu	16/13

Araştırma sonuçlarına göre görüşme yapılan ülkemizde sığınmacılara yönelik sosyal politika sunan kurumlar adına Balıkesirli idarecilerin yüzde 80'i sığınmacıların haklarını bildiklerini gerekli kurumlarca bilgilendirmeler ve eğitimlerin verildiğini ayrıca ülkemizde sığınmacıların haklarının korunduğunu ifade etmektedirler.

Görüşme yapılan Balıkesir ilindeki resmi kurum ve STK yöneticileri ülkemizde sığınmacıların hukuki haklarını bilmeleri ve bilinçlendirilmeleriyle ayrıca yaşayabilecekleri hukuki sorunları ve çözüm yollarıyla ilgili düşüncelerini Tablo 17'de şu şekilde ifade etmektedirler.

Tablo 17. Yönetici Katılımcıların Sığınmacıların Hukuki Haklarını Bilme ve Bilgilendirilmeleriyle İlgili Mülakat Verileri.

M1	“Hakları konusunda gelen sığınmacıların zengin olanların bir şekilde haklarını öğrendiğini ve kendini koruyabildiğini, fakir sığınmacıların bu konuyla ilgisi olmadığını yaşam mücadelesi verdiğini düşünüyorum. Özellikle emniyet ve adli güçlerimiz sığınmacılara bu konuda destek sunabilir haklarını koruyabilirler.”
M2	“Göç İdaresi Müdürlüğünün sığınmacıların ilk girişlerinden itibaren ilgilendiğini düşünürsek, hukuki anlamda yardımcı olduklarını düşünüyorum. Sığınmacıların eğitim durumunun ve ekonomik durumunun kötü olduğunu düşününce, haklarını öğrenmekte çaba sarf ettiklerini ve bildiklerini düşünmüyorum. Birleşmiş Milletler temsilciliğinden ve emniyet yetkililerinden destekler alıyorlar. Ayrıca il sınırlarımızda her hangi bir kanunsuzluk ve anlaşmazlık durumuna rastlamadım, yerel yaşantımıza uyum sağladıklarını düşünüyorum.”
M3	“Hukuki konularda sıkıntı yaşamadıklarını, haklarını bildiklerini düşünüyorum. Bazılarının kötü kişilerce dilencilik gibi işlerde kanunsuz davrandıklarını ama çoğu illerde halkla arasında uyum sıkıntı yaşanmadığı kolay adaptasyonun sağlandığı haklarının ülkemizde korunduğu kanısındayım.”
M4	“Hukuki konularda ben onların haklarını bilme noktasında bir yorumda bulunamayacağım fakat şu bir gerçek, onlarda, kayıtsız gelen çok olduğu için suçla karışma ihtimalinin ve kayıtsız olduğundan ceza yaptırımının mümkün olmadığını düşünüyorum. Göç İdaresi ve Emniyet Müdürlüğünün Türkiye yasalarını uyumu konusunda çalışmalar yaptığını, haklarını koruduğunu düşünüyorum.”
M5	“Haklarını çoğunun zaten bilmediğini, ülkemizin de bu konularda çalışmalar yapmadığını düşünüyorum. Ayrıca ülkemizde de hakları korunmuyor. Özellikle çalışma alanında emekleri sömürülerek hak gaspına uğrattılıyor ve yasal zemini de olmadığından ücretlerini alamıyorlar. Sığınmacılarla ilgili kurumlar çok yoğun çalışıyor buda işlerde aksamaya sebep oluyor. Sığınmacı kimlikleri bile bir ayda çıkıyor bu zaman diliminde hiçbir haktan faydalanamıyor, evine elektrik, su bile açtıramıyor. Bu konularda destek sunabilecek bir kurum veya STK yok ya da yetersiz. Bu açıkların kapatılması resmi işlem ve süreçlerinin hızlı yapılması gereken elektronik ve memuriyet gücü geliştirilmelidir.”

Değerlendirme

Görüşme yapılan yöneticiler, hukuksal nitelikte sığınmacılardan zengin olanların haklarını öğrendikleri ve faydalandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca hukuksal anlamda bakıldığında sığınmacılar genel sosyal ve insani haklarını öğrenmek yerine üçüncü gelişmiş bir ülkeye geçiş amaçlı hukuksal yöntemleri araştırdıklarını düşünmektedirler. Yöneticiler sığınmacıların hukuki haklarının korunduğunu ülkemizin sığınmacılara yönelik iyimser sosyal politikalar ürettiğini belirtmişlerdir. Bu konu da sığınmacılar üzerinde yapılan başka bir çalışmada durumun onlar nezdinde böyle olmadığı tam tersi olarak hukuki haklarını bilmediklerini en eksik hizmet sağlama yönlerinden birisi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Tosun vd. 2019:155). Bazı yöneticiler sığınmacıların ülkemizde çalışma alanında hak kaybına uğradıklarını, haklarını arayamadıklarını ve işverenler tarafından emek gaspına uğradıklarını belirtmişlerdir. Yönetici katılımcılar için sığınmacıların hukuki hakkı bir ihtiyaç ya da durum itibarıyla sıkıntılı bir durum olarak görülmemiştir. Ülkemizin resmi kurumlarının hukuksal işlevlerini yerine getirdiği düşünülmüştür. Asıl düşünülmesi gereken bu resmi kanallardan sığınmacıların nasıl destek alabilecekleri konusunda bilgilendirilmemiş olmalarıdır.

SONUÇ

Sosyal politika uygulamaları sanayi devrimiyle o günün ezilen ve devlet korumasına muhtaç işçi kesimlerini korumak için doğsa da günümüzde sosyal politika kavramı ve kapsayıcılığı farklı türler geliştirmiştir. Sosyal politika altın çağını yarım asır önce yaşasa da günümüzde hala sosyal politika uygulamalarının farklı insan kitleleri ve sorunları için güncellenmesine, dünyanın ihtiyacı vardır. Yirmi birinci yüzyıl, coğrafyamıza başta Afganistan, Irak ve Arap Baharıyla beraber kuzey Afrika ülkeleriyle birlikte sınır komşumuz Suriye'nin de içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve terörle gelmiştir. Bu savaş ve terör olayları beraberinde insanları doğup büyüdüğü ana vatanlarını terk etmeye zorlamış ve büyük bir insanlık dramını doğurmuştur. Yurdundan başka ülkelere göç etmeye zorlanan bu insanlar başta yakın komşu ülkeler olmakla beraber gelişmiş ülkelere doğru göç akımını neden olmuştur. Türkiye tarihte birçok kez göç akımlarına maruz kaldığı gibi başta Suriye, Irak, Afganistan ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerinde, gerek jeopolitik konum itibarıyla gerekse açık kapı politikası sağlamasıyla uğrak yeri haline gelmiştir.

Türkiye 3 milyon 600 bini Suriyeli olmak üzere toplam 4 milyon kayıtlı sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2019). Türkiye sosyal politika uygulamalarının güncel versiyonları olarak sığınmacılara belirlenmiş güney doğu illerinde barınma, eğitim, sağlık, gıda, giyecek ve tercümanlık hizmetleri gibi birçok hizmetin sunulduğu çadır ve konteynir kentler kurmuş, sığınmacılara diğer ülkelere örnek olacak politikalar uygulamıştır. Türkiye sosyal devlet ilkesi doğrultusundan hareketle ekonomik gücü ölçüsünde sığınmacı ve mültecilere insani yaklaşım ve politikalar üretmeye çalışmıştır. Türkiye sadece Suriyeli sığınmacılara bütçesinden 37 milyar dolar (TÜRKSAM, 2019) harcama yapmıştır. Türkiye'ye uluslararası kuruluşlardan ve diğer ülkelere kısıtlı yardımlar sağlanmış bunlar Türkiye'nin harcamaları yanında çok yetersiz kalmıştır. Avrupa Birliği 2015 yılında tahsis ettiği Türkiye'deki Suriyelilere yönelik FRIT yardım programı kapsamında 3 artı 3 milyar toplamda 6 milyar avronun 2,35 milyar avrosunu gerçekleştiren projeler için ödemiş 3,25 milyar avrosunu da devam eden projelere bağlamıştır (MülteciDer, 2019).

Türkiye, Sığınmacıların başlangıçta kamp iç barınma sistemi şeklinde kabulüne başlasa da zamanla artan sığınmacı sayıdan dolayı tüm illere sığınmacıları yerleştirmeye başlamıştır. Sığınmacıların dağılmasıyla beraber kayıt, kontrol ve bu sığınmacılara sağlanacak yardımlarda güçleşmeye başlamıştır. Türkiye başlangıçtan itibaren sığınmacılara geçici bir yardım politikası olan afet yönetimi anlayışla sosyal yardım ve hizmet sağlamaya başlamış ve bunun devamında ileri düzey alana yönelik kurumlar geliştirmemiştir. Kamp dışı yaşayan sığınmacılar sosyal yardım ve hizmetler konusunda büyük eksiklikler yaşamıştır. Türkiye'de illere dağılan sığınmacılara sosyal yardım ve hizmetler önceden o ile yerleşmiş tanıdıkları, sivil halk, yerel STK'lar ve yerel politika uygulayıcı resmi kurumlar tarafından sağlanmıştır. Sığınmacıların ülkemizi seçme konusunda çalışmamıza katılan kurum ve kuruluş yöneticileri ülkemizin Müslüman, güvenli ve yakın komşu ülke olmasının etkili olduğunu düşünmektedirler. Sığınmacıların geri dönüşü ve vatandaşlık konusunda çoğunun başka bir ülkeye geçmek isteyeceklerini ya da ülkemizde kalacaklarını ifade etmişlerdir. Çalışmamızda sığınmacılara yönelik yerel STK ve sosyal politika uygulayıcı resmi kurum yöneticilerinin görüşlerine baktığımızda barınma konusunda sığınmacılar sivil halk ve tanıdıklarının inisiyatifine bırakılmış önemli bir hizmet göz ardı edilmiştir. Katılımcılar barınma konusunda sığınmacıların çoğu düşük gelirli mahallelerde insani yaşam şartlarının altında yaşadıklarını ve eşyalarının yetersiz olduğunu ve devlet yardımının olmadığını belirtmişlerdir. Sağlık hizmeti tüm kayıtlı sığınmacılara genel olarak devlet tekelinden sağlandığı için katılımcılar sığınmacıların sağlık hizmetinden memnun olduğunu ve ek bir yardım ihtiyacı için başvurulmadığını ifade etmişlerdir. Sığınmacıların eğitim konusunda vatandaşlardan ayrı tutulmayarak eşit bir şekilde ücretsiz en yakın ve istenilen okula kayıtlarının yapıldığını, kırtasiye ve burs konularında desteklediklerini ifade etmişlerdir. Sığınmacılar için dil öğrenimini hızlandırmak adına ücretsiz halk eğitim merkezlerinde kurslar düzenlendiğini, fakat devamlılık konusunda sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı politika uygulayıcı yöneticiler sığınmacıların düşük ücretli işlerde çalıştıklarını geçimlerini, buldukları her türlü işlerde çalışarak sağladıklarını fakat çalışmalarına yönelik geçici koruma kapsamındaki yasal mevzuat geliştirilse de mülteci ve sığınmacıların sömürüye açık olduklarını ifade etmişlerdir. Yerel politika uygulayıcılarımız sığınmacıların hukuki haklarını bildiklerini, ülkemizde haklarının korunduğunu ve ülkemiz yasalarına uyduklarını ifade etmişlerdir. Kamp dışı yaşayan sığınmacılara sağlanan politika uygulamalarının, yerel politika uygulayıcılarımızın inisiyatifinde olduğu düşünüldüğünde, ilden ile farklılıklar görülebilecektir. Balıkesir Akdeniz'e kıyısı olması sebebiyle Avrupa'ya kaçmak isteyen kayıt dışı sığınmacılar içinde uğrak noktalardan biridir. Balıkesir'de 3404 ikamet izni almış yabancı yaşarken 4715 Suriyeli yaşamını sürdürmektedir (Göç, 2019). Balıkesir'deki yöneticilerin sığınmacılara yönelik sosyal yardım ve hizmet uygulamaları önem arz etmektedir.

Sonuç olarak ülkemizde kamp dışı yaşayan sığınmacılara sağlanan sosyal yardım ve hizmetler beklentiyi karşılamakta yetersizdir. Yerel yönetimlerin bu konuda ek ekonomik kaynak ve sosyal yardım politikaları geliştirmesi gerekmektedir. İllerde yöneticilerin sığınmacılara yönelik görüşleri ve uygulamaları farklılık göstermekte genel bir sosyal politika kurumsallık ihtiyacı fark edilmektedir. Dezavantajlı gruplar arasında sığınmacı ve mültecilere yönelik kalıcı yerele indirgenmiş politika uygulamaları gerekmekte yerel yönetimler ve STK'ların ortak paydada buluşması gerekmektedir. Günümüzün gündem belirsizliği olan göç olgusu yetkili makamlarca halkla paylaşımına gidilerek göç hareketini içinde barındıran halkın aydınlatılması gerekmekte ve uzun vadeli planlar için görüş birliği oluşturulmalıdır. Geçici korumadakilere uygulanan sosyal yardım anlayışı, kısa süreli yardımı öngören afet yönetimi anlayışından çıkarılarak uzun vade de ve köklü göç yönetiminde sosyal yardım hizmeti yetkisi barındırılmalı ve ilgili STK'ları ve halkı da içine alan güçlü sistematik yapılanma oluşturulmalıdır. Sosyal politika uygulamaları tüm yerinden edilmiş göç mağdurlarını dünyanın her yerinde kapsadığında ve etkili uygulandığında önemli bir sosyal politika sorunu nihayetinde çözülmüş olacaktır.

EK: Yönetici Katılımcılara Yöneltilmiş Mülakat Soruları

1. Türkiye'yi Suriyelilerin sığınma amaçlı seçme sebebi nedir, sizce neden Türkiye'yi tercih ettiler?
2. Sizce Suriyeliler ülkelerine geri dönmek isterler mi, geleceğe yönelik planları neler olabilir? Sizce Türk vatandaşlığı verilmeli mi fikirleriniz neler olur?
3. Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldıklarından bu yana sizce barınma ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorlar? Bu konuda sizce hangi kurumlardan destek alabilirler?
4. Türkiye'de Suriyelilere sağlanan sağlık hizmetleri hakkında düşünceleriniz nelerdir? Sizce bu konuda neler yapılmalı?
5. Geçimlerini nasıl sağlıyor olabilirler? Sizce iş bulma ve çalışma konusunda ne gibi destekler alabilirler?
6. Türkiye'de yaşama konusunda gerek Türk Devleti'nin gerekse özel kuruluşların sizce ne gibi yardımları olabilir?
7. Sizce çocuklar eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanabiliyor mu? Eğitim süreçlerinde dil problemi yaşıyor olabilirler mi? Eğitim konusunda Türk devleti ve özel kuruluşlar neler yapılabilir?
8. Sizce sığınmacıların hukuki hakları korunuyor mu, yeterince bilgilendirme ve destek sağlanıyor mu?

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, K. AKARCA Y. ULUTAŞ, D. USTABAŞI GÜNDÜZ, D.(2018). "Konya'da Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyeliler Üzerine Bir Çalışma" Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Yıl: 18, Sayı: 40/2, ss: 87-114.
- ASLAN, A., CAMBAZ, H. Z. ve KARASU, S.(2018). "Üniversite Öğrencilerinin Suriyeli Mültecilere Yönelik Algı ve Görüşlerine Yönelik Bir Nitel Araştırma", R & S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:1, Issue:3, pp:472-489.
- ÇÖMEZ POLAT, F. KAYA, E.(2017). "Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar" Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss:38-48,
- DİCICCO-BLOOM, B. CRABTREE, B.F.(2006). "The Qualitative Research Interview" Medical Education, Vol:40, pp:314-321, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02418.x>
- EDWARD, J. HİNES-MARTİN, V.(2015). "Exploring the Providers Perspective of Health and Social Service Availability for Immigrants and Refugees in a Southern Urban Community" Journal of Immigrant and Minority Health August, Volume:17, Issue:4, pp:1185-1191.
- EKŞİ, N.(2014). "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku" Beta Yayınları, 1.Baskı, ISBN 978-605-333-116-2. İstanbul.
- FARLEY, R. ASKEW, D. KAY, M. (2012). "Caring For Refugees İn General Practice: Perspectives From The Coalface" Australian Journal of Primary Health, Volume:20, Issue:1, Published:21, pp:85-91, <https://doi.org/10.1071/PY12068>.
- FENNELLY K.(2006). "Listening To The Experts: Provider Recommendations On The Health Needs Of Immigrants And Refugees", J Cult Divers, Volume:13, Issue:4, pp:190-200.

- GÖÇ, (2019). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr>. (02.10.2019).
- GÜLTAÇ, A. S. YALÇIN BALÇIK, P.(2018). “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sağlık Politikaları” Sakarya Tıp Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, ss:193-204.
- KARATAŞ, Z.(2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss:62-80.
- LEVENT, F. ÇAYAK, S.(2017). “Türkiye’deki Suriyeli Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri” Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:14-1, Sayı:27, ss:21-46.
- MÜLTECİ DER, (2019). <https://multeciler.org.tr/avrupa-birliginden-3-milyar-euro-geldi-mi/> (01.10.2019).
- PAKSOY, S. KARADENİZ, M.(2016). “Kilis’te Çalışan Suriyeli Sığınmacıların Sosyoekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:58, ss:785-798.
- TAŞÇI, F.(2009). “Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç”, Kamu-İş Dergisi, Cilt.10, Sayı.4, ss:177-204.
- TOPKAYA, Y. AKDAĞ, H.(2016). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Suriyeli Sığınmacılar Hakkındaki Görüşleri (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği)” Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, ss:767-786.
- TOSUN, S.(2017). “Afet Yönetiminde Mülteci ve Sığınmacılara Yapılan Sosyal Yardımlar ve Hizmetler” Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- TOSUN, S. YILDIRIM, Y. AZAZİ, H.(2019). “Afet Yönetiminde Sığınmacılara Yapılan Sosyal Yardımlar ve Hizmetler Üzerine Nitel Araştırma”, Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Araştırma Ve Değerlendirmeler, Gece Kitaplığı Yayınevi, 1.Baskı, Cilt:3, ISBN: 978-605-180-901-4, Ankara.
- TÜİK, (2019). Türkiye İstatistik Kurumu <https://tuik.gov.tr>. (10.09.2019).
- TÜRKSAM, (2019). Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, <http://turksam.org/turksam-goc-gocmen-bulteni-28-ocak-2019> (10.09.2019).
- UNHCR, (2019). Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü <https://www.unhcr.org/tr>. (08.10.2019).
- UZUN, E. M. BÜTÜN, E.(2016). “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri” Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, Cilt:1 Sayı:1 ss:72-83.
- YILDIRIM, A.(1999). “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi” Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt:23, Sayı:112, ss:7-17.
- YILMAZ, T. YENİHAN, B.(2016). “Yükseköğretim Genel İşlevleri Doğrultusunda Akademik Performansın Değerlendirilmesi: Sorunlar ve Çözümler”, 1.Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnsan ve Toplum Bilimleri(I-BAD-2016), 19-22 Mayıs 2016, Madrid, İSPANYA.

KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimciliği Geliştirme (Yeni Girişimci) Destek Programı: TR33 Bölgesi İçin Nitel Bir Araştırma

ÖZ

Girişimcilik, günümüz küresel ekonomilerinin geliştiği ve güç aldığı çok önemli bir kaynaktır. Tüm dünyada her geçen gün giderek daha fazla insan kendi işinin sahibi olma ve kendi işini yönetme hayalini gerçekleştiriyor. Ülkemizde ise ekonomik kalkınma ve istihdam sorunlarının çözümünün en önemli faktörü olan girişimciliğin geliştirilmesi, desteklenmesi ve yaygınlaştırılmasını kendine amaç edinen Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı(KOSGEB) yeni girişimci adaylarının desteklenmesi ve eğitilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada KOSGEB girişimcilik destekleri kapsamında “Girişimcilik destek programı” ve 2019 yılında devreye giren “Girişimciliği geliştirme destek programı” nda sunulan yeni girişimci desteklerinin ülke ekonomisi ve istihdam politikası açısından önemi araştırılacaktır. Bu çalışmanın amacı; Özellikle girişimcilik destek programının TR-33 bölgesindeki(Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, Manisa) başarı oranının araştırılması ve yine aynı destek kapsamında uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin öneminin tespit edilmesi olacaktır. Bu çalışmada TR-33 bölgesinde bulunan KOSGEB uzmanlarının görüşleri ve KOSGEB veri tabanında bulunan 2010-2018 yılları arasındaki veriler üstünden nitel bir araştırma yöntemi uygulanacaktır. Türkiye’de KOSGEB tarafından verilen Uygulamalı Girişimcilik eğitimleri, yeni girişimci destek miktarları ve sayıları istatistik veriler olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada TR33 bölgesi içinde KOSGEB tarafından verilen uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin sayıları, ve geri ödemeli ve/veya geri ödemesiz olmak üzere verilen parasal desteklerin Türkiye’deki toplam değer üstünden aldıkları paylarda araştırmaya konu olacaktır.

Koray GÜRPINAR

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, KOSGEB, Girişimcilik Destek Programı, KOBİ, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi.

KOSGEB Applied Entrepreneurship Training and Entrepreneurship Development (New Entrepreneurship) Support Program: A Qualitative Research for the TR33 Region

ABSTRACT

Entrepreneurship is a very important resource where today’s global economies develop and gain strength. All over the World, more and more people actualize the dream of becoming the owner of his own business and manage their business. In our country, Small and Medium Enterprises Development Organization (KOSGEB), which aims to develop, support and expand entrepreneurship, which is the most important factor in the solution of economic development and employment problems, provides support and training of new entrepreneur candidates. In this study, the importance of the new entrepreneur supports in the “Entrepreneurship Support Program” and “Entrepreneurship Development Support Program” which was launched in 2019 within the scope of KOSGEB entrepreneurship supports will be investigated in terms of national economy and employment policy. The aim of this study; especially the success rate of entrepreneurship support program in TR-33 region (Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, Manisa) and to determine the importance of applied entrepreneurship trainings under the same support. In this study, a qualitative research method will be applied based on the opinions of KOSGEB experts in TR-33 region and the data between 2010-2018 in the KOSGEB database. Practical entrepreneurship trainings provided by KOSGEB in Turkey, amounts and numbers of new entrepreneur support were interpreted as statistical data. Also in this study, the number of applied entrepreneurship education given in by KOSGEB in the TR-33 region and repayment and / or the financial support they receive, including a grace shares in total value over Turkey will be subject to research.

Keywords: Entrepreneurship, KOSGEB, Entrepreneurship Support Program, KOBİ, Applied Entrepreneurship Training.

Dr.Öğr.Üyesi, Afyon Kocatepe
Üniversitesi,İ.İ.B.F.,Afyon,
k_gurpinar@hotmail.com

1.GİRİŞ

Yeni girişimci adaylarının, özellikle istihdamın artırılması ve ithalatın azaltılması yönündeki üretim girişimlerinin devlet tarafından desteklenmesi çok önem arz etmektedir. (OKP 2014)

Girişimcilik dünyada ve ülkemizde son yılların önemli olgularından birisidir. Bunun en temel nedeni, globalleşme ve teknolojik gelişmelerin ülkelerin ekonomik sistemlerini, üretim ve istihdamını tehdit etmesidir. Bu tehditleri azaltmak için son yıllarda girişimciliğin teşvik edilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece hem üretim hem de istihdam açısından problemlerin hafifletilmesi beklenmektedir. (OKP,2014)

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ülke ekonomisindeki önemi her geçen gün artmakta ve bu işletmelerin üretim, ihracat, istihdam ve yatırım içindeki payı önemli büyüklüklere ulaşmaktadır. Ülke ekonomisinde küçük ve orta ölçekli işletmeler büyük öneme sahiptirler. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, 2014 yılında toplam girişim sayısının %99,8'ini oluşturmuştur. Türkiye'deki istihdamın %73,5'ini, maaş ve ücretlerin %54,1'ini, cironun %62'sini, faktör maliyetiyle katma değerini 53,5'ini, maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %55'ini oluşturmuş ve ihracatın %55,1'ini küçük ve orta ölçekli işletmeler gerçekleştirmiştir (TÜİK, 2016).

Esnaf ve sanatkârların ağırlıklı olarak yer aldığı küçük ve orta ölçekli işletmeler, çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,9'unu, istihdamın yüzde 76'sını, katma değerini yüzde 54'ünü, yatırımların yüzde 50'sini ve üretimin yüzde 56'sını oluşturmaktadır. Bu verilere bakıldığında ülkemizin bir küçük ve orta ölçekli işletmeler ülkesi olduğu görülmektedir. (OKP 2014)

Girişimcilik desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra katma değeri yüksek olan ürünlerin üretilmesi, ithal ikame ürünlerinin üretilmesi ve istihdama katkısı düşünüldüğünde bu desteklerin artarak devam edeceği onuncu kalkınma planında ele alınmıştır. Yine diğer bir hedefte özellikle yeni girişimci, genç girişimci küçük ve orta ölçekli işletmelerin Finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır denilmektedir.

Girişimcilik kültürünün yaygınlaşması ve öğrencilerin kariyer planlarının içerisine girişimcilik olgusunun yerleşmesine de önem verilecektir. Bu amaçla özellikle eğitimin her kademesinde girişimcilğe yönelik örgün ve yaygın eğitim programları, girişimcilik eğitimlerinin niteliğinin artırılması, girişimci rol modellerinin tanıtılması ve ödüllendirilmesine yönelik uygulamalar yoluyla girişimcilik ile ilgili farkındalık yaratılacaktır(OKP,2014). Ülkemizin büyümesi, kalkınması ve refah düzeyinin artırılması ülke ekonomilerinin önemli hedefleri arasındadır. Bu nedenlerden dolayı yeni girişimcilerin ve genç girişimcilerin desteklenmesi konusunda Türkiye'de en önemli kurum KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı)'dir. KOSGEB yaklaşık olarak 2010 yılından günümüze halen devam etmekte olan yeni girişimci destek programını geliştirerek devam ettirmektedir. Bu desteğin ön koşulu olan uygulamalı girişimcilik eğitimleri verilerek girişimci adaylarının eğitilmesi hedeflenmektedir. Bu eğitimler özellikle İŞKUR, Üniversiteler, Ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları, belediyeler, STK'larve KOSGEB tarafından verilmektedir. Bu eğitimi alan yeni girişimciler sertifikalarını aldıktan sonra KOSGEB yeni girişimci destek programına başvuru yapabilmektedirler. KOSGEB'in öncülüğünde gerçekleşen girişimcilik eğitimlerinin beklentisi girişimciliğin özellikle bilgi eksikliğinden kaynaklanan engellerini ortadan kaldırmaktır(Namal,Kocancı,Aksoy :2018,s; 97-100).

2010-2018 yılları arasında, yeni girişimciliği desteklemek üzere KOSGEB tarafından bir program düzenlenmiştir. Bu destekten faydalanabilmek için uygulamalı girişimcilik eğitimlerini başarı ile tamamlayanlar faydalanabilmekteydi. Destek oranları tablo 3 de gösterilmiştir.

KOSGEB tarafından 17.12.2015 tarihinde devreye giren yeni girişimci desteği geri ödemesiz destek miktarını 50.000 TL'ya çıkarmıştır. KOSGEB'in bu desteği 31/12/2018 tarihi itibari ile başvuruya kapatılmıştır. Bu tarihten sonra özellikle 2019 yılı itibari ile geleneksel girişimcilerin az miktarda destek aldığı üretim yolu ile ülke ekonomisine destek sağlayan işletmelerin desteklenmesine başlanmıştır. Bu programda yeni girişimciler online olarak geleneksel girişimcilik ve ileri girişimcilik olarak eğitimler almaya başlamışlardır. Eğitim sonunda aldıkları eğitim sertifikaları ile geleneksel girişimcilik ve ileri girişimcilik desteklerine başvuru yapabilmektedirler. KOSGEB tarafından 31.12.2018 tarihinden itibaren uygulanan yeni girişimci destek programı ve destek unsurları aşağıdadır: KOSGEB (2019) <https://www.KOSGEB.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/6835/girisimciligi-gelistirme-destek>, Erişim:23.09.2019.

Yeni Girişimci desteği(Geleneksel Girişimcilik) kapsamında;

- Şahıs şirketleri 5000 TL, sermaye şirketleri ise 10000 TL kuruluş desteğini geri ödemesiz olarak alacaklardır.
- Birinci yılın sonuna kadar personele ödenen toplam prim gün sayısı, 180-539 olan işletmeye 5000 TL, 540-1079 olan işletmeye 10000 TL, 1080> olan işletmeye 20000TL geri ödemesiz birinci performans dönemi ödemesi yapılacaktır.
- İkinci yılın sonuna kadar personele ödenen toplam prim gün sayısı, 360-1079 olan işletmeye 5000 TL, 1080-1439 olan işletmeye 15000 TL, 1440> olan işletmeye 20000TL geri ödemesiz ikinci performans ödemesi yapılacaktır.
- Performans dönemlerinde prim gün sayılarına ulaşan işletmelere ayrıca, şehit yakını,gazi,genç,kadın ve engelli olma durumuna göre belirlenen tutarlara 5000 TL ekleme yapılacaktır.

Yeni Girişimci desteği(İleri Girişimcilik) kapsamında;

- Şahıs şirketleri 5000 TL, sermaye şirketleri ise 10000 TL kuruluş desteğini geri ödemesiz olarak alacaklardır.
- Birinci yılın sonuna kadar personele ödenen toplam prim gün sayısı, 180-539 olan işletmeye 5000 TL, 540-1079 olan işletmeye 10000 TL, 1080> olan işletmeye 20000TL geri ödemesiz birinci performans dönemi ödemesi yapılacaktır.
- İkinci yılın sonuna kadar personele ödenen toplam prim gün sayısı, 360-1079 olan işletmeye 5000 TL, 1080-1439 olan işletmeye 15000 TL, 1440> olan işletmeye 20000TL geri ödemesiz ikinci performans ödemesi yapılacaktır.
- Performans dönemlerinde prim gün sayılarına ulaşan işletmelere ayrıca, şehit yakını,gazi,genç,kadın ve engelli olma durumuna göre belirlenen tutarlara 5000 TL ekleme yapılacaktır.
- İleri girişimci olan yeni girişimcilere, geleneksel girişimcilikten farklı olarak teçhizat, makine ve yazılım desteği ve işletme koçluğu ,mentörlük, danışmanlık desteği (10000 TL) verilecektir. Bu desteklerin oranları yüzde 75 olarak belirlenmiş ve geri ödemesizdir. Bu destekler teknoloji düzeylerine göre verilmektedir. Düşük-orta –düşük düzey, 100000TL, Orta-yüksek, 200000 TL, ileri teknoloji ise 300000TL olarak belirlenmiştir.
- Girişimcinin işletmesine aldığı makinaların ve teçhizatların Türk malı olması durumunda destek oranlarına yüzde 15 ilave edilecektir.

Bundan sonraki diğer bölümlerde öncelikle KOSGEB girişimcilik destek programlarının 2010-2018 yılları arasındaki yeni girişimcilere verilen destek oranları daha sonra literatür taraması ve 2019 yılında değişen KOSGEB yeni girişimci mevzuatı ile ilgili bilgiler verilecektir. Son bölümde ise TR33 bölgesinde 2010-2018 yılları arasındaki uygulamalı girişimcilik eğitimleri sayıları Türkiye ortalamaları ve bu bölgede sektörel olarak verilen KOSGEB yeni girişimci desteklerinin rakamsal değerleri analiz edilecektir. Analizlere esas olan veriler KOSGEB merkez müdürlüklerinden resmi yazıyla istenen ve uzmanlarla yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen verilerden oluşacaktır. Tablo verileri 25.01.2019. tarihinde saat: 15:09’ da Afyonkarahisar KOSGEB merkez müdürlüğünde KOBİ uzmanı Murat AKGÜL’ün nezaretinde KOSGEB veri tabanından faydalanılarak elde edilmiştir.

2. KOSGEB YENİ GİRİŞİMCİ DESTEK PROGRAMLARI(2010-2018)

Tablo 1. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sınıflandırması.

KRİTER	MİKRO İŞLETMELER	KÜÇÜK İŞLETMELER	ORTA İŞLETMELER
Personel Sayısı	< 10	< 50	< 250
Net Satış Hâsılatı(yıllık)	≤ 3 Milyon TL	≤ 25 Milyon TL	≤ 125 Milyon TL
Mali Bilanço Toplamı	≤ 3 Milyon TL	≤ 25 Milyon TL	≤ 125 Milyon TL

Kaynak: 24.06.2018 tarihli Resmi Gazete’de 2018/11828 Karar yayımlanarak yürürlüğe giren, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik” ile küçük ve orta ölçekli işletmeler tanımı revize edilmiştir. Bu tanıma göre, küçük ve orta ölçekli işletmeler yukarıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

Tablo 2. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler.

1. BÖLGE	2. BÖLGE	3. BÖLGE	4. BÖLGE	5. BÖLGE	6. BÖLGE
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırklareli	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

Kaynak: (Resmi Gazete, 2012), 19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete, yatırımlarda devlet yardımları hakkındaki bakanlar kurulu kararı.

KOSGEB girişimcilik destekleri ilk uygulamada 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen 4 farklı bölgeye göre verilmekteyken Resmi Gazete, 19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan yeni bölge sistemine göre verilmeye başlanmıştır.

Tablo 3. KOSGEB Yeni Girişimci Desteği Unsurları (2010-17.12.2015 tarihleri arasında).

Destek Unsuru	Üst Limit (TL)	Destek Oranı (%)	
		Ve 2. Bölge	(3,4,5,6. Bölge)
İşletme Kuruluş Desteği	3.000		
Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat, Ofis Donanım ve Yazılım Desteği	15.000		
			Geri Ödemesiz
İşletme Giderleri Desteği	12.000		
		60	70
		Kadın Girişimci, Engelli Girişimciye %70 Uygulanır.	Kadın Girişimci, Engelli Girişimciye %80 Uygulanır.
Geri Ödemesiz Destekler	30.000		
Sabit Yatırım Desteği	70.000		Geri Ödemeli

Kaynak: <http://sgmyazilim.com.tr/saygigunenc/KOSGEB-yeni-girisimci-destegi-hibe-rakamlari-artti/>, erişim: 29.09.2019

KOSGEB tarafından verilen tablo 3 de gösterilen Yeni girişimci destekleri 2010 yılından itibaren başlatılmıştır. Bu destek 17.12.2015 tarihinde mevzuattan kaldırılmış ve girişimci için daha fazla geri ödemesiz bir destek yaratan Tablo 4 deki destek uygulaması devreye girmiştir.

Tablo 4. KOSGEB Yeni Girişimci Desteği Unsurları (17.12.2015-31.12.2018 tarihleri arasında).

Destek Unsuru	Üst Limit (TL)		Destek Oranı (%)	
	Ve 2. Bölge)		(3,4,5,6. Bölge)	
İşletme Kuruluş Desteği	2.000			
Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat, Ofis Donanım ve Yazılım Desteği	18.000			
İşletme Giderleri Desteği	30.000		60	70
Gerİ Ödemesiz Destekler	50.000		Kadın Girişimci, Gazi Birinci Derecede şehit Yakını ve Engelli Girişimciye %80 Uygulanır.	Kadın Girişimci, Gazi Birinci Derecede şehit Yakını ve Engelli Girişimciye %90 Uygulanır.
Sabit Yatırım Desteği	Gerİ Ödemeli	100.000		

Kaynak: KOSGEB(2019) <https://www.KOSGEB.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimcilik-destek-programi>, Erişim: 23.09.2019

3. LİTERATÜR TARAMASI

Her şeyden önce, sanayi toplumunun ardından küreselleşme ile birlikte yeni bir toplumsal yapıya doğru geçiş başlamış, Bilgi Toplumu olarak ifade edilen yeni toplumsal yapıda başta gelişmiş ülkelerde, ardından da gelişmekte olan ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmeler daha önemli ekonomik aktörler haline gelmişlerdir. (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2011: 32-36) Tunçbilek ve Çetinkaya yaptıkları çalışmada ise küresel ekonomik yarış ile birlikte bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan önemli gelişmeler, ülkelerin eğitim ve istihdam sistemlerini yeniden ele almalarını ve bu gelişmeler çerçevesinde yeniden yapılanmalarını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte işgücü eğitimi, istihdam ve işgücü piyasasını belirleyecek önemli stratejiler oluşturulmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu stratejilerden birisi de girişimcilik eğitimi faaliyetleridir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların uygulamalı girişimcilik eğitimlerinden genel olarak memnun oldukları ancak eğitimlerin nihai amacına ulaşmada yani girişimci olmayı başarma yüzdesi yaklaşık %20 düzeyinde kaldığı görülmektedir. (Tunçbilek ve Çetinkaya, 2017: 15-17)

Aydemir (2005: 15-18), 2000' li yıllarda KOSGEB ile ilgili yapmış olduğu çalışmasında, bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısı içinde sanayileşmenin, kentleşmenin ve demokratikleşmenin önemli unsurunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturur. Küçük ve orta ölçekli işletmelerle birlikte ele alınan en önemli konu, girişimcilik olgusudur. 1990 yılında faaliyete başlayan KOSGEB; finansman, teknoloji, ar-ge, pazar araştırma, yurtiçi ve dışı fuarlara katılma, nitelikli eleman, girişimcilik ve benzeri desteklerle üretimden pazarlamaya kadar küçük ve orta ölçekli işletmelere ve sektöre hizmet götüren en önemli kamu kuruluşu olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Aydemir, 2005: 15-18)

İslamoğlu, Namal, Köleoğlu (2014: 16-18) ” çalışmalarında, Eğitimlerin kalitesinin artırılarak, erişilebilirliğinin uzaktan eğitim yoluyla kolaylaştırılması büyük önem taşıdığına vurgu yapmaktadır. Bunun yanında girişimciye işletmesi kurulana kadar hatta ilk yıl boyunca ücretsiz danışmanlık hizmeti verilmesi gerekmektedir. Bürokratik işlemler azaltılmalı, süreçler kısaltılmalı, ödemelerin hızlandırılması için tüm iş, işlem ve ödemelerin yerel birimler tarafından yapılması sağlanmalıdır. Sonucuna değinilmiştir. Türkiye’de kamu, iki farklı girişimcilik politikasını aynı anda uygulamaya çalışmaktadır. Bu politikalarından ilki TÜBİTAK, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi kurumlar vasıtasıyla uygulanan, yenilikçi ve teknoloji kullanan/üreten etkin girişimcilerin desteklenmesi politikası ikincisi ise KOSGEB, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi kurumlar eliyle yürütülen girişimcilik

tabanını genişleterek daha fazla insanın kendi işinin sahibi olmasını sağlamaya yönelik politikadır. Türkiye'nin en azından önümüzdeki on yıl boyunca yukarıda bahsedilen iki girişimcilik politikasını aynı anda uygulaması, orta ve uzun vadede ise sadece etkin girişimcileri hedefleyen programlar yürütmesi gerekmektedir. Böylece kısa vadede kritik kütleyle (yeteri kadar girişimci) ulaşıp girişimcilik tabanı genişletildikten sonra kaynaklar sadece etkin girişimcilere tahsis edilebilir (Duran,2018: 13-14). 2014 yılında Türkiye'de ve Bölgelerde girişimcilik projesinde Türkiye girişimcilik oranı artış gösteren gelişmiş ülkeler arasında ilk sırada olmuştur. Girişimciliğin ekonomide önemi gittikçe artmaktadır. Bu nedenle girişimciliği güçlendirmek ekonomik büyümeye ve refaha katkı yapacaktır (Karadeniz, 2014: 130-133).

Sönmez A. , Toksoy A. (2014: 13-15) **çalışmalarında**, Mayıs - Ağustos 2013 aylarında KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi'ni tamamlayan 400 girişimci adayı ile yapılan çalışma sonucunda; girişimcilerin eğitim seviyelerinin yükselmeye başladığı, girişimcilik yaş aralığında yoğunluğun 30-44 yaş arasında olduğu, kadınların girişimciliğe olan ilgilerinin giderek arttığı, sonucuna ulaşmıştır.

Tiyek (2018: 12-14),KOSGEB Girişimcilik eğitimlerinin değerlendirmesi konusunda yapmış olduğu çalışmasında, 2015 yılında Kırklareli ili genelinde KOSGEB'in düzenlemiş olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin katılımcıların girişimci olup olmamaları üzerine etkisi değerlendirmiştir. Görüşme yapılan 40 kişi içerisinde sadece 2 kişi (% 5) KOSGEB Girişimcilik desteği alarak kendi işyerini kurabilmiştir. Geriye kalanlardan da 6 kişi (% 15) kendi işini kurmuş fakat herhangi bir KOSGEB desteği almadan bu işlemi gerçekleştirmiştir. Girişimci olmasında girişimcilik eğitiminin etkisi olmakla birlikte finansal desteklerden yararlanmayı çeşitli nedenlerle tercih etmemişlerdir. Girişimcilik desteğinden yararlanmama nedenlerinin başında bürokratik işlemlerin uzun sürmesi, katılımcıların girişimcilik konusundaki kararsızlıkları, girişimci olmak için gerekli öz sermaye yetersizliği gibi unsurlar olduğu sonucu elde edilmektedir (Tiyek,2018: 12-14). (Civelek 2018: 6-7) ise Ordu ilinde yapılan eğitimlerde, uygulamalı girişimcilik eğitimine katılıp, katılım belgesi almaya hak kazanan girişimci adayları, eğitime alınmadan önce sağlanacak hibe ve geri ödemeli destekler hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini ayrıca bu bilgilendirmelerin, gerek kurum aracılığı ile gerekse bu eğitimlerde iş birliği yapılacak diğer kamu ve özel kuruluşlar aracılığı ile yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bilgilendirme sayesinde öz sermayesi yetersiz olan ve kuracağı işletmenin faaliyet alanı ile ilgili bilgisi olmayan girişimci adayları bu eğitimlere katılmayacak ya da gerekli bilgi ve donanımı sağladıktan sonra eğitimlere katılma eğiliminde olacaklardır. Bu davranış biçimi de katılım belgesini almaya hak kazanan girişimci adaylarının işletme kurma olasılığını yükseltecektir. Sonucuna varmıştır. Bilinçli girişimci adayının işletme kurması durumunda başarısızlık riski de en aza indirilmiş olacaktır. (Civelek,2018: 6-7). (Ege T. 2018: 12-13)'in "TR-71 bölgesindeki Küçük ve orta ölçekli işletmeler'lerin kurumsallaşma sürecinde KOSGEB desteklerinin rolü" çalışmasında, kurumsallaşma düzeyi şirketlerin faaliyet gösterdiği sektöre göre farklılık göstermektedir denilmektedir. (Çetinkaya,Ay,2017:19-34) çalışmalarında KOSGEB tarafından verilen desteklerin belli periyotlarla ülkenin ekonomik şartlarına göre güncellenmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Kadın girişimciler üzerine yapılan bir araştırmada ise kadınların girişimci olmalarında en büyük engelin aile izninin olmaması görülmektedir.(Ballı;2017:59-60)

TR33 Bölgesinde yapılan bir çalışmada, bu bölge için destek alan işletmelerin desteklerden ve KOSGEB'ten memnuniyet düzeyinin istatistikî olarak ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. (Kandemir,Baykut,Avcı,2017: 12-14). (Türkan, Değirmenci (2017: 13-15), çalışmasında ise , girişimcilerin büyük bir kısmının KOSGEB desteklerinin yeterince kapsayıcı olduğunu, ancak limitlerinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda destek limitlerin artırılması girişimcilere taze bir kan olacaktır. Girişimciler destek ödemelerinin geç yapılmasını bir sorun olarak görmektedirler. Türkiye'nin girişimci potansiyeli yüksek bir ülke olduğu ve ülkemizde girişimciliği teşvik konusunda çalışmaların artarak devam ettiği açıkça görülmektedir (Bilginer,2016: 10-11).

4. TR33 BÖLGESİ, KOSGEB UYGULAMALI GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİ VE GİRİŞİMCİLİK DESTEK PROGRAMI (YENİ GİRİŞİMCİ DESTEĞİ 2010-2018 YILI) ANALİZLERİ

Çalışmanın bu bölümünde TR33(Afyonkarahisar,Kütahya,Uşak,Manisa) bölgesi için KOSGEB veri tabanından ve uzman görüşlerinden elde edilen 2010-2018 yılları arasında yürütülen uygulamalı girişimcilik eğitimleri, bu bölgeye verilen destek tutarları, ve sektörleri gibi veriler, Türkiye verileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Tablo verileri 25.01.2019. tarihinde saat: 15:09' da Afyonkarahisar KOSGEB merkez müdürlüğünde KOBİ uzmanı Murat AKGÜL'ün nezaretinde KOSGEB veri tabanından faydalanılarak elde edilmiştir.

Tablo 5. Afyonkarahisar ilinde 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen yeni girişimci işletme sayısı ve verilen destek tutarı.

	DESTEKLENEN İŞLETME SAYISI (ADET)	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)
AFYONKARAHİSAR	882	13.453.420,02
2012	15	148.477,73 TL
2013	46	499.491,41 TL
2014	78	861.775,00 TL
2015	102	1.310.471,57 TL
2016	164	2.386.711,65 TL
2017	201	3.908.638,83 TL
2018	276	4.337.854,00 TL

TR33 bölgesinde bulunan Afyonkarahisar ilinde 2012-2018 yılları arasında toplam 882 işletmeye 13.453.420,02 TL destek verilmiştir. Yıllar itibari ile bakıldığında desteklenen firma sayısı sürekli bir artış göstermektedir. 2012 yılında destek alan 15 işletme toplamda 148.477,73 TL destek almış işletme başına ortalama 9.898,51 TL destek verilmiştir. 2013 yılında destek alan 46 işletme toplamda 499.491,41 TL destek almış işletme başına ortalama 10.858,50 TL destek verilmiştir. 2014 yılında destek alan 78 işletme toplamda 861.775,00 TL destek almış işletme başına ortalama 11.048,39 TL destek verilmiştir. 2015 yılında destek alan 102 işletme toplamda 1.310.471,57 TL destek almış işletme başına ortalama 12.847,76 TL destek verilmiştir. 2016 yılında destek alan 164 işletme toplamda 2.386.711,65 TL destek almış işletme başına ortalama 14.553,11 TL destek verilmiştir. 2017 yılında destek alan 201 işletme toplamda 3.908.638,83 TL destek almış işletme başına ortalama 19.445,96 TL destek verilmiştir. 2018 yılında destek alan 276 işletme toplamda 4.337.854,00 TL destek almış işletme başına ortalama 15.716,86 TL destek verilmiştir. Toplam destek miktarının işletmeler tarafından ortalama olarak çok az miktarı olan %12 gibi bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 6. KÜTAHYA ilinde 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen yeni girişimci işletme sayısı ve verilen destek tutarı.

	DESTEKLENEN FİRMA SAYISI (ADET)	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)
KÜTAHYA	780	11.309.771,90 TL
2012	3	22.252,92 TL
2013	46	616.062,68 TL
2014	88	952.556,57 TL
2015	118	1.450.808,41 TL
2016	145	1.931.319,74 TL
2017	179	3.007.469,40 TL
2018	201	3.329.302,18 TL

TR33 bölgesinde bulunan Kütahya ilinde 2012-2018 yılları arasında toplam 780 işletmeye 11.309.771,90 TL destek verilmiştir. Yıllar itibari ile bakıldığında desteklenen firma sayısı sürekli bir artış göstermektedir. 2012 yılında destek alan 3 işletme toplamda 22.252,92 TL destek almış işletme başına ortalama 7.417,64 TL destek verilmiştir. 2013 yılında destek alan 46 işletme toplamda 616.062,68 TL destek almış işletme başına ortalama 13.392,66 TL destek verilmiştir. 2014 yılında destek alan 88 işletme toplamda 952.556,57 TL destek almış işletme başına ortalama 10.824,50 TL destek verilmiştir. 2015 yılında destek alan 118 işletme toplamda 1.450.808,41 TL destek almış işletme başına ortalama 12.294,98 TL destek verilmiştir. 2016 yılında destek alan 145 işletme toplamda 1.931.319,74 TL destek almış işletme başına ortalama 13.319,44 TL destek verilmiştir. 2017 yılında destek alan 179 işletme toplamda 3.007.469,40 TL destek almış işletme başına ortalama 16.801,50 TL destek verilmiştir. 2018 yılında destek alan 201 işletme toplamda 3.329.302,18 TL destek almış işletme başına ortalama 16.563,69 TL destek verilmiştir. Toplam destek miktarının işletmeler tarafından ortalama olarak çok az miktarı olan %12 -14 gibi bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 7. Manisa ilinde 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen yeni girişimci işletme sayısı ve verilen destek tutarı.

	DESTEKLENEN İŞLETME SAYISI (ADET)	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)
MANİSA	1049	15.058.116,70 TL
2012	16	140.699,89 TL
2013	89	996.772,43 TL
2014	119	1.061.324,48 TL
2015	160	2.002.748,76 TL
2016	131	1.461.941,41 TL
2017	242	4.849.528,63 TL
2018	292	4.545.101,07 TL

TR33 bölgesinde bulunan Manisa ilinde 2012-2018 yılları arasında toplam 1049 işletmeye 15.058.116,70 TL destek verilmiştir. Yıllar itibari ile bakıldığında desteklenen firma sayısı sürekli bir artış göstermektedir. 2012 yılında destek alan 16 işletme toplamda 140.699,89 TL destek almış işletme başına ortalama 8.793,68 TL destek verilmiştir. 2013 yılında destek alan 89 işletme toplamda 996.772,43 TL destek almış işletme başına ortalama 11.199,69 TL destek verilmiştir. 2014 yılında destek alan 119 işletme toplamda 1.061.324,48 TL destek almış işletme başına ortalama 8.918,69 TL destek verilmiştir. 2015 yılında destek alan 160 işletme toplamda 2.002.748,76 TL destek almış işletme başına ortalama 12.517,17 TL destek verilmiştir. 2016 yılında destek alan 131 işletme toplamda 1.461.941,41 TL destek almış işletme başına ortalama 11.159,85 TL destek verilmiştir. 2017 yılında destek alan 242 işletme toplamda 4.849.528,63 TL destek almış işletme başına ortalama 20.039,37 TL destek verilmiştir. 2018 yılında destek alan 292 işletme toplamda 4.545.101,07 TL destek almış işletme başına ortalama 15.565,41 TL destek verilmiştir. Toplam destek miktarının işletmeler tarafından ortalama olarak çok az miktarı olan %12 -15 gibi bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 8. Uşak ilinde 2012-2018 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen yeni girişimci işletme sayısı ve verilen destek tutarı.

	DESTEKLENEN İŞLETME SAYISI (ADET)	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)
UŞAK	1063	15.623.326,20 TL
2012	4	82.553,11 TL
2013	63	678.928,95 TL
2014	111	1.361.984,46 TL
2015	115	928.589,15 TL
2016	127	1.546.230,21 TL
2017	264	4.959.294,15 TL
2018	379	6.865.746,15 TL

TR33 bölgesinde bulunan Uşak ilinde 2012-2018 yılları arasında toplam 1063 işletmeye 15.623.326,20 TL destek verilmiştir. Yıllar itibari ile bakıldığında desteklenen firma sayısı sürekli bir artış göstermektedir. 2012 yılında destek alan 4 işletme toplamda 82.553,11 TL destek almış işletme başına ortalama 20.638,25 TL destek verilmiştir. 2013 yılında destek alan 63 işletme toplamda 678.928,95 TL destek almış işletme başına ortalama 10.776,65 TL destek verilmiştir. 2014 yılında destek alan 111 işletme toplamda 1.361.984,46 TL destek almış işletme başına ortalama 12.270,13 TL destek verilmiştir. 2015 yılında destek alan 115 işletme toplamda 928.589,15 TL destek almış işletme başına ortalama 8.074,68 TL destek verilmiştir. 2016 yılında destek alan 127 işletme toplamda 1.546.230,21 TL destek almış işletme başına ortalama 12.175,04 TL destek verilmiştir. 2017 yılında destek alan 264 işletme toplamda 4.959.294,15 TL destek almış işletme başına ortalama 18.785,20 TL destek verilmiştir. 2018 yılında destek alan 379 işletme toplamda 6.865.746,15 TL destek almış işletme başına ortalama 18.115,42 TL destek verilmiştir. Toplam destek miktarının işletmeler tarafından ortalama olarak çok az miktarı olan %12 -13 gibi bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

*KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimciliği Geliştirme (Yeni Girişimci) Destek Programı:
TR33 Bölgesi İçin Nitel Bir Araştırma*

Tablo 9. TR 33 bölgesi illerinde KOSGEB tarafından verilen yeni girişimci desteği toplam değerleri ve ortalama destek tutarları.

	DESTEKLENEN İŞLETME SAYISI (ADET)	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)	ORTALAMA DESTEK TUTARI
AFYON	882	13.453.420,02	15.253,31 TL
KÜTAHYA	780	10.739.771,90 TL	13.768,93 TL
MANİSA	1049	15.048.116,70 TL	14.345,20 TL
UŞAK	1063	15.623.326,20 TL	14.697,39 TL
TOPLAM	3774	54.864.634,80	14.537,52 TL

TR33 bölgesi illeri Türkiye ortalamasına bakıldığında ortalama eşit sayılabilecek derecede destek almıştır. Yıllar bazında il il değerlendirdiğimizde ise bölge illerinin bazı yıllarda ortalamanın üstüne çıktığı görülmektedir.

Tablo 10. Türkiye geneli KOSGEB tarafından desteklenen işletme sayısı (yeni girişimci) ve yıllar bazında ortalama destek tutarları.

	DESTEKLENEN İŞLETME SAYISI	VERİLEN DESTEK TUTARI (TL)	ORTALAMA DESTEK TUTARI(TL)
TÜRKİYE	92.139	1.439.863.931,25	15.627,08 TL
2012	982	10.935.744,88	11.136,19 TL
2013	5609	70.025.236,68	12.484,00 TL
2014	9275	101.901.523,98	10.986,00 TL
2015	11712	124.742.436,41	10.650,00 TL
2016	15462	238.009.607,68	15.393,19 TL
2017	22796	440.791.748,06	19.336,36 TL
2018	26303	447.963.163,28	17.030,87 TL

Tablo 11. KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimi alan yeni girişimcilerin TR 33 bölgesi illeri için dağılımı ve Türkiye genel toplamı.

	AFYON	UŞAK	KÜTAHYA	MANİSA	TÜRKİYE
2009	-	-	-	-	21
2010	43	-	49	359	8746
2011	251	-	350	711	41708
2012	407	790	444	374	61731
2013	499	1132	1118	711	88810
2014	1918	1236	3020	3411	110813
2015	2062	2262	3531	6287	122255
2016	3090	2874	5890	8983	228385
2017	3715	2871	6138	2279	259822
2018	1567	968	3684	1660	151299
TOPLAM	13522	12133	24224	24775	1.084.165

KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimleri 2010 yılında başlamış ve 2019 yılı itibari ile tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra eğitimler online olarak e-devlet üzerinden vermeye başlanmıştır. TR 33 bölgesinde toplamda 74.654 adet girişimcilik eğitimi verilmiştir. Bu rakam yaklaşık Türkiye’de verilen eğitimin %7 sine tekabül etmektedir.

Tablo 12. TR33 Bölgesinde (Afyonkarahisar, Kütahya , Manisa ve Uşak illerinde) 2010-2018 Döneminde Sağlanan Yeni Girişimci Desteği Gerçekleşmelerine İlişkin Sektörel Dağılım Tablosu.

Program Türü	Sektör Adı	Desteklenen Firma Sayısı	Verilen Destek Tutarı
Yeni Girişimci Destek Programı	BİLGİ VE İLETİŞİM	29	374.696,95 TL
	DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ	216	5.796.945,80 TL
	FİNANS VE SİGORTA FAALİYETLERİ	6	91.360,93 TL
	İDARİ VE DESTEK HİZMET FAALİYETLERİ	51	1.159.143,00 TL
	İMALAT	538	15.021.833,87 TL
	İNŞAAT	85	1.676.055,50 TL
	KONAKLAMA VE YİYECEK HİZMETİ FAALİYETLERİ	305	8.322.624,12 TL
	MADENCİLİK VE TAŞ OCAKÇILIĞI	2	9.740,95 TL
	MESLEKİ, BİLİMSEL VE TEKNİK FAALİYETLER	181	4.469.085,59 TL
	KANALİZASYON, ATIK YÖN. VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ	7	321.315,71 TL
	TOPTANPAREKENDE TİCARET; MOTORLU KARA TAŞITLARININ VE MOTOSİKLETLERİN ONARIMI	814	18.973.083,05 TL
	ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA	7	75.323,22 TL
	Genel Toplam	2241	56.291.208,69 TL

Kaynak: KOSGEB Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 62698469-622.03 -E.4112 sayılı, 18-04-2019 tarihli cevabi yazısı

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

KOSGEB yeni girişimci desteklerinin 2010-2018 yılları arasındaki süreci incelendiğinde TR33 bölgesi illeri için aşağıdaki sonuç ve öneriler verilmiştir.

KOSGEB tarafından 2010-2018 yılları arasında TR33 bölgesi illerinde toplam 75654 kişi tarafından eğitim alınmıştır. Bu eğitim alanlardan sadece 3774 adet olarak %5 oranında işletme desteklerden yararlanmıştır. Afyonkarahisar ilinde eğitim alan kişi sayısı 13522, destekten faydalanan işletme sayısı ise 882 adet olarak tespit edilmiştir. Kütahya ilinde eğitim alan kişi sayısı 24224, destekten faydalanan işletme sayısı ise 780 adet olarak tespit edilmiştir. Manisa ilinde eğitim alan kişi sayısı 24775, destekten faydalanan işletme sayısı ise 1049 adet olarak tespit edilmiştir. Uşak ilinde eğitim alan kişi sayısı 12133, destekten faydalanan işletme sayısı ise 1063 adet olarak tespit edilmiştir.

Girişimcilik eğitimlerini bitiren girişimcilerin yeni işletme kurma oranları hem TR33 bölgesi illerinde hem de Türkiye genelinde %5-7 arasında değişmektedir. Bu oran da düşük bir orandır.

Eğitim alan kişi sayısı ile işletme kuran kişi sayısı arasındaki bu fark girişimci adaylarının risk alamaması ve eğitimleri işletme kurmak için değil de sadece katılım belgesi olsun diye almalarından kaynaklanmaktadır.

Özellikle eğitim alındıktan sonra ve işyeri kurulduktan sonra yeni girişimcilerin hazırlayacakları iş planları gelecekte karşılaşacakları riskleri en aza indirmek ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak için çok önemli bir yol haritasıdır. KOSGEB iş planı hazırlanırken girişimciye mutlaka destek olmalıdır.

Afyonkarahisar ilinde %6,5 oranında, Kütahya ilinde %3,2 oranında, Manisa ilinde %4,2 oranında ve Uşak ilinde ise %8,7 oranında desteklenme oranı görülmektedir. TR33 bölgesinde toplamda eğitim alanlardan %5 oranına destek verilmiştir.

Bu oranın düşük olmasının bir önemli nedeni de iş kurmak isteyen yeni girişimcilerin öz sermaye ve işletme sermayesi konusunda ciddi zorluklar çekmesidir. Sermaye bulamayan girişimci sertifika alsa da işletme kurmak riskine girmemektedir.

KOSGEB desteklerinden TR33 bölgesinde yararlanma oranı çok düşük kalmaktadır. Bu nedenle ilgili kurumun teşvik ve destek mevzuatını yeniden gözden geçirerek aşırı bürokrasi yükünü ortadan kaldıracak ve verilen destek miktarlarında da iyileştirmeye gitmesi gerekliliği öngörülmüş ve ilgili kurum 2019 yılı itibarı ile hem eğitimlerin daha verimli olması hem de geri ödemesiz teşvik miktarlarının artırılması konusunda adımlar atmaya başlamıştır.

TR33 bölgesinde desteklenen işletme sayısı 3774 adet ve toplam destek miktarı ise 54.864.634,80 TL olarak gerçekleşmiştir. Ortalama olarak 14.537,52 TL işletme başına düşen destek miktarı görülmektedir. Afyonkarahisar ilinde ortalama destek miktarı 15.253,31 TL, Kütahya ilinde ortalama destek miktarı 13.768,93 TL, Manisa ilinde ortalama destek miktarı 14.345,20 TL, Uşak ilinde ortalama destek miktarı 14.697,39 TL olarak tespit edilmiştir. Genel olarak 2010-2018 yılları arasında Türkiye’de ise 92.139 adet ve toplam destek miktarı ise 1.439.863.931,25 TL olarak gerçekleşmiştir. Ortalama olarak 15.627,08 TL işletme başına destek miktarı düşmüştür.

Görüleceği üzere hem Türkiye geneli hem de TR33 bölgesi illerinde destek miktarları çok düşük kalmıştır. Bunun nedeni yeni girişimcilerin kurdukları işletmelerin geleneksel yöntemlerle herhangi bir mal üretimi yapmadan sadece hizmet üretecek olmasıdır. Yeni girişimci işletme kuruluş desteğini alıp geri ödemesiz desteklerden de özellikle işletme kuruluş desteği, ofis giderleri ve kira desteğini almış olmasının yeterli olacağı inancındadır. Geleneksel faaliyet kollarında ve mikro düzeyde çok sayıda işletme kurulması bu destek oranının da çok az miktarlarda olması sonucunu doğurmuştur.

TR33 bölgesi illerinde 2010-2018 yılları arasında desteklenen işletmeleri sektörel bazda incelediğimizde yukarıdaki sonuca ulaşabiliriz. Özellikle imalat yapan işletmelerin %24 oranında geleneksel faaliyet kolunda işletmelerin ise %40 oranında desteklendiğini, bilgi iletişim sektöründe ise bu oranın %1,2 ye düştüğünü Tablo 13 de görebiliriz.

KOSGEB sektörel bazda daha yenilikçi, yeni teknik ve teknoloji kullanabilecek, katma değeri yüksek veya ihrac edilebilecek ürün veya hizmet üretebilecek işletmeler, imalat sektöründe kurulan işletmeler ve istihdam oranları yüksek olan işletmeleri desteklemek için stratejiler geliştirmelidir.

KOSGEB girişimcilik programı ve girişimcilik eğitim programları 31.12.2018 tarihi itibarı ile değiştirilmiştir. Yeni mevzuata göre girişimci adayları artık inovasyon,yaratıcılık katma değer yaratma konusunda ve pazarlama konularında e-devlet üzerinden online eğitim alarak sertifika almaya hak kazanmaktadırlar. Yine yeni mevzuata göre yeni girişimcilik geleneksel ve ileri girişimcilik olarak ikiye ayrılmıştır. İleri girişimci adayları teknoloji düzeylerine göre ve performanslarına göre 370.000 TL tutarında destek alabileceklerdir. Bu durum girişimciyi katma değeri yüksek ürün üretmek ve ihracata yönlendirmek konusunda teşvik ve motive edecektir.

Özellikle KOSGEB ‘in müracaatlar ve destek ödemeleri konusunda bürokrasiyi ve hantal yapıyı ortadan kaldırıp bu süreci hızlandırmasında fayda olacaktır.

KOSGEB’in İŞKUR,TSO,Belediyeler,Üniversiteler ve Sivil toplum kuruluşları ile sürekli işbirliği içinde olması önemlidir.

Genel bir sonuç olarak bakıldığında TR33 bölgesi illeri (Afyonkarahisar,Kütahya, Manisa, Uşak) eğitim alan sayısı, desteklenen işletme sayısı, desteklenme tutarları konusunda Türkiye ortalamasındadır. Fakat desteklenen sektörler bazında bakıldığında daha çok faaliyet konuları geleneksel girişimci kodlarında girişimci sayısının yüksek olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR B. (2005) “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Küçük ve orta ölçekli işletmeler’lere Destek Veren Bir Kuruluş: KOSGEB” Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. Yıl 2005, Cilt 3 , Sayı 3, Sayfalar 101 - 125
- BİLGİNER F.G. (2016)“Küresel Girişimcilik Endeksi Çerçevesinde Türkiye’de Küresel Girişimciliğin Gelişimi: Teorik Bir Bakış Açısı” Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 29-46. DOI: 10.30711/utead.310378
- CİVELEK G. (2018) “KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine Ordu İlinde 2010-2014 Yılları Arasında Katılan Girişimci Adaylarının Sektörel Dağılımları Ve Kendi İşini Kurma Eğilimleri” Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4 (1), 29-36.

- ÇETİNKAYA A.Ş. , AY K. (2017) “KOSGEB Girişimcilik Desteklerinin Amacına Ulaşma Düzeyi: Konya İli Araştırması Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social Economic Research) ISSN: 2148 – 3043 / Cilt 17 / 30. Yıl Özel Sayısı
- DURAN H. (2018) “Türkiye’de Devletin Girişimcilik Destekleri Ve Seçilmiş Bazı Değişkenlerin Yeni Firma Doğum Oranı Üzerine Etkisi” Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2018, 3(1): 68-85
- EGE T. (2018) ”Tr-71 Bölgesindeki Kobi’lerin Kurumsallaşma Sürecinde KOSGEB Desteklerinin Rolü” International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries Dergisi / Cilt 2 / Sayı 3 / 233-246
- İSLAMOĞLU E. , NAMAL M. K. , KÖLEOĞLU Y. (2014) ” Bir Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Girişimcilik Programlarının Etkinliği: KOSGEB Yeni Girişimcilik Destek Programı Örneği” Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 5, Sayı 8, ISSN: 1309-4289
- KANDEMİR T. , BAYKUT E. , AVCI A. (2017) ”KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (Tr33 Bölgesi Uygulaması)” Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, 4(1),
- KARADENİZ E. (2014) “Türkiye’de ve Bölgeler’de Girişimcilik” KOSGEB-TEB-YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ,GEM 2014
- KOCA BALLI İ. (2017)”Kadınların Girişimci Olma Nedenleri Ve Önlerindeki Engeller: Kadın Girişimci Adayları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma” ORGANİZASYONVE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ Cilt 9, Sayı 1, 2017 ISSN: 1309 -8039
- KOSGEB(2019) <https://www.KOSGEB.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/6835/girisimciligi-gelistirme-destek>, erişim: 23.09.2019. saat: 23.31
- NAMAL M.K. , KOÇANCI M. , AKSOY B. (2018) “KOSGEB Girişimcilik Programı: Eleştirel Bir Değerlendirme” , Akademik Hassasiyetler Cilt:5 Sayı:9 The Academic Elegance 93
- OKP (2014-2018) “Onuncu Kalkınma Planı” (2014-2018), Girişimciliğin Geliştirilmesi, özel ihtisas komisyon raporu, Ankara 2014, (30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 01.07.2013 tarihli 127’nci Birleşiminde onaylanmıştır).
- ÖZDEMİR S. , ERSÖZ H.Y. , SARIOĞLU H.İ. (2007) “Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri “ . Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. Yıl 2007, Cilt 0 , Sayı 53, Sayfalar 173 - 230
- SÖNMEZ A. , TOKSOY A. (2014) “Türkiye’de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz” YÖNETİM VE EKONOMİ Yıl:2014 Cilt:21 Sayı:2
- TİYEK R. (2018). KOSGEB Girişimcilik Eğitimlerinin Değerlendirilmesi: Kırklareli Örneği. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (16), S:12-14 **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi** • Yıl: 8 • Sayı: 16 • Nisan 2018, e-ISSN 2146-1406,
- TUNÇBİLEK M. M. , ÇETİNKAYA M. B. (2017) “ İşkur'un Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin Etkinliğinin Ölçülmesi: Karabük İli Örneği “ Van YYÜİİBF Dergisi 2(4).
- TÜİK (2016) Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri,2016)
- TÜRKAN Y. , DEĞİRMENCİ Ö. (2017) “KOSGEB Desteklerinin, Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi Ve Bingöl İli Uygulaması” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* busbed.bingol.edu.tr., Yıl: 7 • Cilt: 7 • Sayı: İktisat Özel Sayısı • Güz/Autumn 2017

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetinin Kişilik Özellikleri Bakımından İncelenmesi: Batman Üniversitesi Örneği

ÖZ

Yeni ekonomik koşullara uyum sağlayabilmek için girişimcilik politikalarının doğru şekilde belirlenmesinin yanında, bu amaca yönelik kaynakların etkin ve verimli olarak kullanılabilmesi gereklidir. Ayrıca girişimcilik niyeti olan kişilerin ve başarılı girişimcilerin kimler olabileceğinin doğru belirlenmesi de gereklidir. Bu şekilde Batman Üniversitesi örneklemeden yola çıkarak girişimcilik stratejilerine katkı sağlanabilecektir. Bu amaçla; girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinden test edilmiş ve yine bu bağlamda Batman Üniversitesi öğrencilerinin girişimci kişilik yapısına yönelik kişiliğe sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. 6 adet hipotez geliştirilmiş ve bu hipotezleri test edebilmek için Batman Üniversitesi öğrencilerine anket uygulanmış ve 915 adet geçerli anket değerlendirmeye alınmıştır. Ölçek altı faktörde (boyut) “yenilikçilik, başarı ihtiyacı, kontrol odağı, risk alabilme, belirsizliğe katlanabilme ve girişimcilik niyeti” olarak toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, yapılan araştırmanın güvenilir olduğu, girişimcilik niyetine, öğrencilerin kişilik özelliklerinin anlamlı düzeyde etki etmekte olduğu ve Batman üniversitesi öğrencilerinin kişilik yapılarına bağlı olarak yüksek düzeyde girişimcilik niyeti taşıdığı görülmüştür. Bu sonuçlara bağlı olarak kamuya ve tüm ilgililere görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Özellikleri, Girişimcilik Niyeti, Girişimcilik

Jel Sınıfı: M10, L2, L26.

Investigation of Entrepreneurship ~Intention of University Students From Personal Properties: The Case of Batman University

ABSTRACT

It is necessary to use the resources for this purpose effectively and efficiently for adapt to new economic conditions dependent on entrepreneurship of private sector rather than public employment intercalarily for the correct determine to entrepreneurship policies . In addition, it is necessary to determine who can be entrepreneurs and successful entrepreneurs. In this way, it will be possible to contribute to entrepreneurship strategies based on the sample of Batman University. With this purpose, the effect of entrepreneurial personality traits on entrepreneurial intention tested over the students studying at Batman University and in this context whether Batman University students have personality towards entrepreneurial personality structure. 6 hypotheses are developed and survey applied to Batman University students for test these hypotheses. Again in this context 915 valid surveys were evaluated. The scale was gathered under six factors (dimension) as “innovation, need for success, locus of control, risk taking, tolerability of uncertainty and intention of entrepreneurship”. As a result of the analysis, we have some determinations there are; the research is reliable, students’ personality traits had a significant effect on entrepreneurship intention and Batman University students have high level of entrepreneurial intention depending on their personality structure. Based on these results, opinions and suggestions were made to the public and all concerned.

Keywords: Personality Traits, Entrepreneurship Intention, Entrepreneurship.

JEL Classification: M10, L2, L26.

Yusuf AYDEMİR¹

Osman YILMAZ¹²

¹ Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ysfaydmr@hotmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

osman.yilmaz@batman.edu.tr

1. GİRİŞ

Dünyadaki teknolojik ve bilimsel gelişmeler, beraberinde toplumsal yapıyı değiştirmiştir (Yüksel vd. 2015: 144). Toplumsal yapının değişimi girişimciliği, girişimcilik kişisel ve toplumsal refahı yükselten etkisi ile literatürde derinlemesine incelenmektedir (Korkmaz, 2012: 210).

Toplumsal gelişmişliğe ve ilerleme hızına olan etkileri ile girişimcilik günümüzün en önemli rekabet araçlarından- dır. (Tikici ve Aksoy, 2009: 39) Dönem dönem yaşanan ekonomik çıkmazı aşabilmenin en etkili yöntemlerinden- dir. Girişimcilik teknolojik gelişim, ekonomik kalkınma, istihdam artışı sağlayan etkileri ile ekonomik krizlerin panzehridir (Akyurt, 2018: 444; Durak, 2018: 282).

Girişimcilik niyeti girişimcilik sürecinin başlangıcı ve tetikleyicisidir. Girişimcilik niyetinin kökenini inceleyen çalışmalarda bu niyetin doğuştan mı gelmekte, yoksa sonradan mı kazanılmakta olduğu tartışılmıştır. Çevre ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların sonucunda ulaşılan yargıya göre; kişilik, her insan için farklı şekilde, genetik, çevre, aile, statü, kültür, dil gibi faktörlerle oluşmaktadır (Bozkurt vd. 2012: 231; Bird, 1988: 442; Uygun vd. 2012: 147). Gençlere girişimcilik üzerine eğitim verilmesi ve öğrencileri girişimciliğe teşvik edip, girişimciliğe “doğru” yönlendirilmesi çok önemli olmakla birlikte kıt kaynakların etkin ve verimli olarak kullanılması için hangi kişisel özelliklerin girişimciliğe ne kadar ve ne yönde etki ettiğinin bilinmesi önem- lidir. Doğru bilgi ile girişimci olabilecek gençlerin doğru yönlendirilmesi sonucunda ülkenin insan kaynaklarının ve ekonomik kaynaklarının israf edilmesi önlenecektir.

2. GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik için en önemli 4 unsurun “*sermaye, insan, bilgi ve kaynak*” birlikte işletmeye değer katan yapıya dö- nüştürülmesi gerekir. Girişimci, bu faktörleri bir araya getirip değere dönüştüren kişidir (Aykan, 2012: 196; Aydın ve Çakar, 2013: 54). Girişimci; kendi özel sermayesi ya da sermaye piyasasından sağladığı üretim faktörlerini birleştirir, birleştirdiği ve kullandığı bu faktörler sonucunda oluşabilecek riski üstlenir (Küçük, 2014: 28).

Kişilik kavramı Latince olan “*Persona*” sözcüğünden türemiştir. “*Persona*” eski Yunan tiyatrolarında oynayan oyuncuların taktığı maskeye verilen isimdir. O zamanlarda “*Persona*” maskenin arkasındaki kişiyi değil, tiple- mesini yaptığı kişiyi temsil etmekteydi. Zamanla kişilerin sergiledikleri tavır ve davranışları anlatmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Aslan,2008: 8).

Psikologların üzerinde durduğu, birden fazla tanımı bulunmakla birlikte kişilik, çevre ile kurulan ilişki biçimi- nin tutarlılığını öznel yapı biçimidir (Cüceloğlu, 2010). İnsanların yaşam biçimi olarak da tanımlanabilir (Dub- rin,1994: 56).

Kişilik kavramıyla benzeşen ve çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan “*karakter, mizaç (huy), benlik, yetenek ve kimlik*” kavramları (Aktürk, 2012: 44) aşağıda açıklanmıştır.

2.1. Karakter: Günlük hayatta kişilikle eş anlamlı kullanılan bir kavramdır. Psikologlara göre kişiliğin ayrılmaz bir parçası olan karakter, kişiliğin sosyo-ahlaki özelliklerini yansıtır (Zel, 2006: 124).

Karakter, kişiliğin iskeleti konumundadır. Kişilik özellikleri kişinin zaman içerisinde gösterdiği ve devam ettiği özellikler karakterinin yansımasıdır. Sosyo-ahlaki açıdan karakter kişilerin konu hakkındaki farklılıklarını ifade etmek için kullanı- lır. Karakter, kişilerin içinde bulunduğu çevrenin kuralları ile yakından ilgilidir (Bozkurt ve Erdurur, 2013: 8).

2.2. Mizaç (Huy) : Huy ya da mizaç kişiliğin iç dünyasını açıklayan bir kavramdır. Bazı araştırmacılar tarafından mizaç, duyguların farkına erken varılıp varılmaması, tekrar edilip edilmediği ve derinden hissedilip hissedilmedi- ğiyle ilgili tüm nitelikler olarak açıklamaktadırlar (Zel, 2006: 124).

2.3. Benlik: Kişilik kavramıyla karşılaştırılan bir kavramdır. Benlik, kişinin kendini kavramasıdır. Bu yüzden ki- şiliğin subjektif yanıdır. Benlik, doğumdan itibaren kişinin başına gelen olayların etkisiyle oluşur. Benlik, olumlu ya da olumsuz yaşanan olaylar sonucunda öğrenilen ve gelişmeye devam eden bir tanımdır (Aktürk, 2012: 44).

2.4. Yetenek: Kişiliği oluşturan ve kişiliğin biçimlendirilmesine yardımcı olan faktördür (Zel, 2006: 124).

Yeteneğin oluşumu zihinsel ve bedensel olmak üzere ikiye ayrılır (Kutunis, 2003: 53): Zihinsel olarak, daha çok sonuç odaklı (analiz etmek, çözüme kavuşturmak, düşünmek, ilişki vb.) iken. Bedensel olarak; fiziki (ayakta dur- mak, görmek, duymak, koşmak vb.) odaklıdır (Zel, 2006: 124).

2.5. Kimlik: Kişiliğin yerine kullanılan bir kavramdır. Kimlik, kişinin özelliklerini yansıtan, onu diğer kişilerden farklı kılan özelliklerin bütünüdür (Kulaksızoğlu, 1999).

3. GİRİŞİMCİ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Girişimci kişiliğin, doğuştan ve dış faktörlerin etkisiyle oluştuğu yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Kişilerin, **içinde bulunduğu** aile, yaşadığı toplum, çevre, kişinin aldığı eğitim ve ekonomik durum girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerdir (Chen ve Lai, 2010: 594).

Girişimci kişilik özellikleri girişimcileri başka kişilerden ayıran özellikleri barındırır. Girişimci olmak isteyen kişiler vizyona sahip olmalı, girişimci olmaya yatkın ve başarılı olacağına inancına sahip olmalıdır. Girişimciler; yenilikçi, seri, hızlı karar verebilen, sayısal düşünebilen, yetenekli kişilerdir. Girişimciler risk amayı seven hayat şartlarında karşılıklarına çıkacak zorluklara dayanabilecek kişilerdir (Tekin,1999).

Girişimcilerin ana özellikleri üzerinden yapılmış araştırmalarda girişimcilik özelliklerinden en önemlileri; “*yenilikçilik, başarı ihtiyacı, kontrol odağı, risk alabilme, belirsizliğe katlanabilme ve girişimcilik niyeti*” dir (Sönmez, 2017: 12).

3.1.Başarı ihtiyacı: McClelland (1961) tarafından girişimcilerin tutumlarını etkilediği ileri sürülen teoridir. McClelland; girişimcilğe yönlendirme, risk üstlenme, sorunları çözüp geliştirme ve amaçlara katkı sunmak başarı ihtiyacına da katkı sunacaktır (Hisrich ve Peter, 1998: 70). Girişimciler genelde **çalışmayı seven** güçlü motivasyona sahip kişilerdir (Keleş, 2013: 33).

3.2.Kontrol odağı: Kişiler yaşanan olayların sonucunu, kendi kontrolleri içinde ya da kendi kontrolleri dışında algılamalarıdır (Naktiyok, 2004: 11). Bu kişiler, kendi hayatlarındaki olayların kontrolünü elinde bulundururken, dış kontrol odaklı kişiler kendi yaşamlarındaki olayları şans faktöründen ve kaderden kaynaklı olarak değerlendirirler (Koh, 1996: 14).

3.3. Risk almak: Girişimciliğin doğasında risk almak vardır (Erdem, 2001: 46). Girişimciliğin; özgürlük, hizmet, istihdam, para kazanma vb. artılar olmakla beraber, riske girme gibi eksileri de vardır (Kutaniş ve Alpaslan, 2006: 140). Girişimcilerin risk alma yönelimleri yüksektir. Risk alabilme girişimciliğin doğasında vardır. Girişimciler risk almadan yenilik olmayacağını, risk alarak başarısız bir sonuç elde edebileceğini de kabullenirler (Tikici ve Aksoy, 2009: 39).

3.4. Belirsizliğe Karşı Tolerans: Belirsizlik durumu, kişilerin ellerinde yeterli kadar kaynak olmaması nedeniyle tam anlamıyla sınıflandırılmayan durumdur. Belirsizliğe karşı tolerans, belirsizlik zamanlarına rağmen olumlu tepki verebilmektir (Erdem, 2001: 44). Girişimciler her zaman kazanmazlar. Ekonomik ve sosyal değişiklikler ile müşteri taleplerindeki değişimlerde toleranslı oldukları gibi kazanmayı da tolere ederler. Bu değişikliklerden dolayı fazla rahatsızlık hissetmezler (Koh, 1996: 15).

3.5. Yenilik: Shumpeter’e (1934) göre; girişimciliğin yoğunlaştığı nokta yenilikçiliktir. Yenilikçiler, işletmelerin kaynaklarını kullanarak yeni ürün elde eder ya da kaynakları artırarak istihdam sağlar (Rahman ve Lian, 2011: 256). Wonglimpiyarat’e (2005) göre; yenilik, önündeki fırsatları değerlendirilerek, mevcut teknolojinin geliştirilmesi ve daha kolay kullanımını sağlamaktır (Bozkurt ve Erdurur, 2013: 8).

3.6. Girişimcilik Niyeti: Bireysel ve çevresel etkenlerin birleşimi olup, kişilerin iş yapma isteklerini ifade eden özgürlükçü ve yenilikçi olma, risk alma ve rekabet gibi tüm süreçlerin bütünüdür (Börü, 2006). Girişimcilik niyeti, iş süreci planının geliştirilmesi ve uygulanmasını sağlayan zihinsel bir süreçtir (Body ve Vozikis, 1994). Bu nedenlerle kişinin iş kurma ve girişimci olması yönündeki etmenlerin neler olduğu bilinmeden girişimcilik niyeti anlaşılabilir (Basım ve Şeşen, 2012: 24).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile ülke ekonomisini kalkanıran, istihdam ve kalkınma sorunlarının çözümüne katkı sağlayan girişimciliğin ana öncüsü olan kişilik özelliklerinin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi Batman Üniversitesi öğrencileri aracılığı ile ölçülerek, literatüre ve girişimcilik uygulamalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

4.2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Batman Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada, 6 fakülte, 4 yüksekokul ve 2 meslek yüksekokuldaki toplam 12.110 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada lisans ve önlisans öğrencilerinin girişimcilik niyeti ve kişilik özellikleri arasında bir farklılık olacağı öngörülmemiştir.

Araştırmanın evreninden %95'lik güvenilirlik sınırları içinden, %5 hata payı öngörülerek bu çalışmanın en az 372 öğrenciye uygulanmasının yeterli olacağı hesaplanmıştır. (<http://www.surveysystem.com/sscale.htm>).

Araştırmanın en az 372 olarak hesaplanmasına karşın, uygulanması gereken öğrenci sayısının altına düşmemek ve sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek düşüncesiyle, daha yüksek bir sayıda anket formu dağıtılmıştır. Bu amaçla, toplam 1200 anket formu dağıtılmış, 1100 anket formu geri dönmüş, anketlerden 100 tanesi doğru bilgi verilmediği ve 85 tanesi de veri eksikliğinden dolayı analizlere dâhil edilmezken, toplam 915 anket üzerinden analizler yapılmıştır.

4.2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilere ulaşmak için anket uygulaması yapılmıştır. Anket 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin kişilik özelliklerini ölçmek üzere Koh'un (1996) Hongkong'ta tezsiz öğrenim gören yüksek lisans öğrencileri üzerinde çalıştığı ve Bozkurt aracılığıyla 2005 senesinde Türkçeye uyarlanan 36 ifadeli "girişimci kişilik özellikleri" ve Linan ve Chen'nin (2009) yılında geliştirdiği girişimcilik niyeti seviyelerini ölçmek üzere geliştirilen, Şeşen ve Basım tarafından 2012 yılında Türkçeye çevrilen 6 ifadeli "girişimcilik niyeti" ölçeği olmak üzere toplam ifade yer almaktadır. İkinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek için 18 soruluk kişisel sorular bulunmaktadır.

4.2.3. Güvenilirlik ve Geçerlilik: Güvenilirlik Peter (1979) tarafından, bir anket ya da ölçeğin hatalarından arındırılmış şekilde tutarlı bir sonuç elde etmek için ölçülmesi şeklinde tanımlanmıştır. Perreault ve Leigh (1989), bir anket veya ölçeğin aynı şartlarda yapılacak tekrar tekrar analizler sonucunda benzer sonuçlar vermesi halinde güvenilir olacağını belirtmişlerdir. (Erdurur, 2012: 58)

İçsel tutarlılığın sağlanmasında Cronbach (1951), araştırmalarda kendi adını taşıyan Cronbach alfa kat sayısının çok önemli bir araç olduğunu belirtmiştir. Alfa değeri, 0 ile 1 arası değerler almalı ve kabul edilebilir bir değer en az 0.70 olması gerekir (Altunışık ve diğ., 2007: 116).

4.2.2.1. Girişimci Kişilik Özellikleri Ölçeği

Koh'un (1996) geliştirdiği ve Bozkurt (2005) tarafından Türkçeye çevrilen girişimci kişilik özellikleri ölçeği, 36 ifadeden oluşur. Bu ölçek 5 farklı boyutta değerlendirilmiştir. Bu ölçeğin ilk 7 ifadesi "Risk almak" ikinci 3 ifadesi "Yenilikçilik", üçüncü 9 ifadesi "Başarı ihtiyacı", dördüncü 8 ifadesi "Kontrol odağı" ve beşinci 9 ifadesi "Belirsizlik toleransı" ifadesidir. Bu ölçekte 5'li likert ölçeği olan "(1) Kesinlikle Katılmıyorum", "(2) Katılmıyorum", "(3) Bazen Katılıyorum Bazen Katılmıyorum", "(4) Katılıyorum" ve "(5) Kesinlikle Katılıyorum" değerlerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerden kendilerine uygun ifadeyi işaret etmeleri istenmiştir (Gençay, 2017: 51).

4.2.2.2. Girişimcilik Niyeti Ölçeği

Bu ölçekte Linan ve Chen (2009) tarafından geliştirilen ve ölçeğin 1. Bölümünde yer alan 6 ifadeli "girişimci niyeti" ölçeği kullanılmıştır. Burada öğrencilerin "girişimcilik niyetleri" değerlendirilmek istenilmiştir. Bu ölçek de 5'li likert ölçeği olan "(1) Kesinlikle Katılmıyorum", "(2) Katılmıyorum", "(3) Bazen Katılıyorum Bazen Katılmıyorum", "(4) Katılıyorum" ve "(5) Kesinlikle Katılıyorum" değerlerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerden kendilerine uygun ifadeyi işaret etmeleri istenmiştir (Gençay, 2017: 52).

4.2.2.3. Kişisel Sorular

Araştırmaya katılan öğrencilere, demografik özelliklerini öğrenmek için, öğrencilerin cinsiyetleri, okudukları Fakülte/MYO, buldukları sınıf, ikamet yeri, aile fertlerinin mesleği, aile fertlerinin eğitim durumları, ailenin aylık geliri, vb. sorular sorulmuştur.

4.2.3. Verilerin Analizi

Yapılan anketin veri analizleri, IBM SPSS 22.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada; Güvenilirlik analizi, frekans analizi, betimsel analiz, korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon (simple linear regression) analizinden faydalanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil: Araştırmanın Modeli .

4.4.1 Araştırmanın Hipotezleri

H1: Kişilik özellikleri girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H2: Risk almak girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H3: Yenilikçilik girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H4: Başarı ihtiyacı girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H5: Kontrol odağı girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H6: Belirsizliğe karşı tolerans girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında katılan öğrencilerin demografik özelliklerin frekans dağılımları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilere Ait Demografik Özellik Frekans Dağılımı.

Cinsiyet	n	%
Erkek	425	46,4
Kız	490	53,6
Toplam	915	100,0
Fakülte	n	%
Fen Edebiyat Fakülte	111	12,1
Mühendislik Mimarlık Fakülte	123	13,4
Teknoloji Fakülte	19	2,1
Güzel Sanatlar Fakülte	19	2,1
İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte	46	5,0
İslami İlimler Fakülte	46	5,0
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO	21	2,3

BESYO	65	7,1
Sağlık YO	18	2,0
Batman Meslek Yüksekokulu	297	32,5
SHMYO	141	15,4
Kozluk MYO	9	1,0
Toplam	915	100,0
Sınıf	n	%
Bir	171	18,7
İki	415	45,4
Üç	214	23,4
Dört	115	12,6
Toplam	915	100,0
Öğrenim Türü	n	%
Normal	627	68,5
İkinci Öğretim	288	31,5
Toplam	915	100,0

Araştırmaya katılanların % 46,4'ünün erkek (425 öğrenci), %53,6'sının kız (490 öğrenci) olduğu belirlenirken katılımcıları büyük çoğunluğunun %32,5'inin (297 öğrenci) MYO'da okudukları, %45,4'ünün (415 öğrenci) ikinci sınıfta okudukları belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin %68,5'inin (627 Öğrenci) normal öğretim, %31,5'inin (288 öğrenci) ise ikinci öğretim öğrencisi oldukları belirlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Aile Özelliklerine Ait Frekans Dağılımları.

Ailenin İkametgah Yeri	n	%
Büyükşehir	165	18,0
İl	426	46,6
İlçe	189	20,7
Belde (Kasaba)	30	3,3
Köy	105	11,5
Toplam	915	100,0
Annenizin Mesleği	n	%
Özel	34	3,7
Kamu	29	3,2
İşyeri Sahibi	26	2,8
Çalışmıyor	826	90,3
Toplam	915	100,0
Baba Mesleği	n	%
Özel	271	29,6
Kamu	182	19,9
İşyeri Sahibi	173	18,9
Çalışmıyor	289	31,6
Toplam	915	100,0
Annenin Eğitim Seviyesi	n	%
Okuma Yazma Seviyesi	366	40,0
İlköğretim Mezunu	407	44,5

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetinin Kişilik Özellikleri Bakımından İncelenmesi: Batman Üniversitesi Örneği

Lise Mezunu	120	13,1
Ön lisans / Lisans Mezunu	18	2,0
Yüksek Lisans Mezunu	4	0,4
Toplam	915	100,0
Babanın Eğitim Seviyesi	n	%
Okuma Yazma Seviyesi	70	7,7
İlköğretim Mezunu	446	48,7
Lise Mezunu	280	30,6
Ön lisans / Lisans Mezunu	109	11,9
Yüksek Lisans Mezunu	10	1,1
Toplam	915	100,0
Ailenin Aylık Ortalama Gelir	n	%
Asgari	290	31,7
1301-2500	383	41,9
2501-5000	185	20,2
5001 Üstü	57	6,2
Toplam	915	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğunun ailelerinin %46,6 oranında il merkezinde yaşadıkları, %90,3'ünün annesinin çalışmadığı, %31,6'sının babasının çalışmadığı, %44,5'inin anne eğitim durumunun ilköğretim olduğu, %48,7'sinin babanın eğitim durumunun ilköğretim olduğu ve ailelerin ortalama gelirlerinin %41,9'unun 1301 - 2.500 TL arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Girişimcilik Hakkındaki Görüşlerine Ait Dağılımlar.

Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor musunuz?	N	%
Evet	690	75,4
Hayır	225	24,6
Toplam	915	100,0

Katılımcıların %75,4'ünün kendini girişimci olarak görürken %24,6'sının girişimci olarak görmedikleri belirlenmiştir.

Tablo 4. Girişimcilerin Kişilik Özelliklerine Ait Faktörlerin Güvenirlilik Analizi (α) Katsayıları.

	Soru Sayısı	Güvenirlilik Katsayısı (α)
Risk Almak	7	0,847
Yenilik	3	0,770
Başarı İhtiyacı	9	0,810
Kontrol Odağı	8	0,866
Belirsizliğe Karşı Tolerans	9	0,833
Girişimci Kişilik (Genel)	36	0,869

Tablo 5: Girişimci Niyeti Cronbach Alpha Katsayısı

	Soru Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı (α)
Girişimcilik niyeti	6	0,897

Yapılan çalışmada ölçeğin güvenilirlik analizi hesaplanmış ve risk alma (0,847), yenilikçilik (0,770), başarıma ihtiyacı (0,810), kontrol odağı (0,866), belirsizliğe karşı tolerans (0,833) olduğu ve genel ortalamanın (0,869) olduğu, girişimcilik niyeti (0,897) alfa katsayıları 0,7'nin üstündedir. Bu durumdan yapılan çalışmanın oldukça güvenilir olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Ait Betimsel Analizler.

Ölçek/Boyutlar		s.s
Girişimcilik Niyeti	3,74	0,95
Belirsizliğe Karşı Tolerans	3,58	0,77
Risk Almak	3,03	0,92
Yenilik	3,50	1,07
Başarı İhtiyacı	3,69	0,79
Kontrol Odağı	3,33	0,95
Girişimci Kişilik	3,44	0,53

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait betimsel istatistikler incelendiğinde, girişimcilik niyetinin yüksek düzeyde olduğu (=3,74), belirsizliğe karşı tolerans düzeyinin (=3,58) yüksek seviyede olduğu, risk almanın (=3,03) orta düzeyde olduğu, yenilikçilik düzeylerinin (=3,50) yüksek düzeyde olduğu, başarı ihtiyacının (=3,69), düzeyinin yüksek olduğu, kontrol odağı (=3,33) düzeylerinin orta seviyelerde olduğu belirlenmiş olup ve girişimci kişilik (=3,33) düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir (=3,44).

Tablo 7. Verilerin Dağılımına İlişkin Analiz Sonuçları.

Ölçek/Boyutlar	İstatistik	Standart	Sig. (P)		Median Değeri	Basıklık Değeri	Çarpıklık Değeri
Girişimcilik Niyeti	0,105	915	0,000	3,74	3,83	-0,77	0,17
Belirsizliğe Karşı Tolerans	0,084	915	0,000	3,58	3,44	-0,13	-0,09
Risk Almak	0,089	915	0,000	3,03	3,14	-0,27	-0,41
Yenilikçilik	0,137	915	0,000	3,50	3,33	-0,08	-1,03
Başarı İhtiyacı	0,068	915	0,000	3,69	3,67	-0,65	0,37
Kontrol Odağı	0,067	915	0,000	3,33	3,25	-0,21	-0,37
Girişimci Kişilik	0,037	915	0,005	3,44	3,44	-0,18	0,02

Verilerin dağılımlarını belirlemek üzere; aritmetik ortalama, mod değeri, medyan değeri, çarpıklık ve basıklık değer katsayısı incelenmiştir. Bu kapsamda aritmetik ortalamalar, mod değeri ve medyan değeri birbirine yakın ya da eşit olması, çarpıklık değeri ve basıklık değeri katsayılarının ± 2 sınırına yakın olduğundan veriler normal dağıldığı anlaşılmaktadır. Normallikten geldiği belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 8. Değişkenler Arası İlişkilere Ait Korelasyon Analizi Sonucu.

Ölçekler / Boyutlar	Girişimcilik Niyeti	Belirsizliğe Karşı Tolerans	Risk Almak	Yenilikçilik	Başarı İhtiyacı	Kontrol Odağı	Girişimci Kişilik
Girişimcilik Niyeti	1	,354**	,131**	,227**	,213**	,188**	,364**
Belirsizliğe Karşı Tolerans		1	,153**	,305**	,264**	,224**	,653**
Risk Almak			1	,112**	,185**	,094**	,515**
Yenilik				1	,314**	,136**	,487**
Başarı İhtiyacı					1	,280**	,692**
Kontrol Odağı						1	,635**
Girişimci Kişilik							1

**p<0.01

Değişkenler arasında ilişkiler incelendiğinde, tüm değişkenler arasındaki ilişkilerin (p<0.01) istatistikî yönünden anlamlı olduğu belirlenmiştir. Girişimcilik niyeti ve belirsizliğe karşı tolerans arasında 0,354 ile yüksek pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Girişimcilik niyetine en düşük seviyede ilişkinin ise 0,131 ile risk almak arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Girişimci Kişiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	1,495	0,192	7,773	0,000**		
Girişimci Kişilik	0,653	0,055	11,813	0,000**	139,537	0,000**

**p<0.01,

R² = 0,132, DW = 1,870

Bağımsız Değişken: Girişimci Kişilik

Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti

DW: Durbin Watson

Tablo 9'da Girişimci kişiliğin Girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistikî (F_(1,913)=139,537; sig=0,000; p<0.01) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2'den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Girişimci kişiliğin değişimini (R²) %3,4'lük kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Girişimci kişiliğin (t= 11,813; sig=0,000; p<0.01) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

Girişimcilik Niyeti = 1,495+0,653* Girişimci Kişilik

Regresyon eşitliği bakıldığında, girişimci kişilikte bir birimlik artışta girişimcilik niyeti seviyesinde 0,653'lük artış olması beklenmektedir.

Bu durumda girişimci kişilik özelliğinin, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Risk Almanın Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	3,327	0,108	30,826	0,000**		
Risk Almak	0,137	0,034	4,004	0,000**	16,030	0,000**

*p < 0.01,

R² = ,016, DW = 1,31

Bağımsız Değişken: Risk Almak

Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti

DW: Durbin Watson

Tablo 9’da Risk almanın girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistiki ($F_{(1,913)}=16,030$ Sig=0,000 $p<0.01$) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2’den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Risk alma değişimini (R^2) %16’lık kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Risk almanın ($t=4,004$; sig=0,000; $p<0.01$) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Niyeti} = 3,327+0,137* \text{Risk Almak}$$

Regresyon eşitliği incelendiğinde, risk almada bir birimlik artışta girişimcilik niyeti seviyesinde 0,137 artış olması beklenmektedir.

Bu durumda girişimci kişilik özelliklerinden risk almanın, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11. Yeniliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	3,036	0,105	28,955	0,000**	49,449	0,000**
Yenilikçilik	0,201	0,029	7,032	0,000**		

** $p < 0.01$,

$R^2 = ,050$, $DW = 1,875$

Bağımsız Değişken: Yenilikçilik

Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti

DW: Durbin Watson

Tablo 11’de Yeniliğin Girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistiki ($F_{(1,913)}=49,449$; sig=0,000; $p<0.01$) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2’den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Yenilikçiliğin değişimini (R^2) %5’lik kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Yeniliğin ($t= 7,032$; sig=0,000; $p<0.01$) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Niyeti} = 3,036+0,201* \text{Yenilik}$$

Regresyon eşitliğine bakıldığında, yenilikte bir birimlik artış halinde girişimcilik niyeti seviyesinde 0,201 artış olması beklenmektedir.

Bu durumda girişimci kişilik özelliklerinden yenilikçiliğin, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12. Başarı İhtiyacının Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	2,790	0,148	18,889	0,000**	43,309	0,000**
Başarma İhtiyacı	0,258	0,039	6,581	0,000**		

** $p<0.01$,

$R^2=0,044$, Durbin Watson= 1,840

Bağımsız Değişken Başarma İhtiyacı

Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti

DW: Durbin Watson

Tablo 12’de Başarı İhtiyacının Girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistiki ($F_{(1,913)}=43,309$; sig=0,000; $p<0.01$) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2’den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Başarı İhtiyacının değişimini (R^2) %4,4’lük kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Başarı ihtiyacının ($t= 6,581$; sig=0,000; $p<0.01$) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Niyeti} = 2,790 + 0,258 * \text{Başarı İhtiyacı}$$

Regresyon eşitliğine bakıldığında, başarı ihtiyacında bir birimlik artış halinde girişimcilik niyeti seviyesinde 0,258 artış olması beklenmektedir.

Bu durumda girişimci kişilik özelliklerinden başarı ihtiyacının, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 13. Kontrol Odağının Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	3,112	0,113	27,481	0,000**		
Kontrol Odağı	0,189	0,033	5,775	0,000**	33,350	0,000**

** $p<0.01$,
 $R^2 = ,034$, $DW= 1,845$
Bağımsız Değişken: Kontrol Odağı
Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti
DW: Durbin Watson

Tablo 13’te Kontrol Odağının Girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistiki ($F_{(1,913)}=33,350$; sig=0,000; $p<0.01$) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2’den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Başarı İhtiyacının değişimini (R^2) %3,4’lük kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Kontrol odağının ($t= 5,775$; sig=0,000; $p<0.01$) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü ve artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Niyeti} = 3,122 + 0,189 * \text{Kontrol Odağı}$$

Regresyon eşitliği bakıldığında, kontrol odağının bir birimlik artışta girişimcilik niyeti seviyesini 0,189’luk arttırması beklenmektedir.

Bu durumda girişimci kişilik özelliklerinden kontrol odağının, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 14. Belirsizliğe Karşı Toleransın Girişimcilik Niyeti Üzerine Olan Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi.

Bağımsız Değişken	Beta Katsayısı	Standart Hata	T Değeri	Sig. (P)	F	F anlamlılık
Sabit değişken	2,177	0,14	15,562	0,000**		
Belirsizliğe Karşı Tolerans	0,437	0,038	11,441	0,000**	130,896	0,000**

** $p<0.01$,
 $R^2=0,124$, $Durbin\ Watson= 1,832$
Bağımsız Değişken: Belirsizliğe Karşı Tolerans
Bağımlı Değişken: Girişimcilik Niyeti

Tablo 14'te Girişimci kişiliğin Girişimcilik niyetine olan etkisi üzerine yapılan regresyon analizi istatistiki ($F_{(1,913)}=130,869$; sig=0,000 $p<0.01$) olarak anlamlı bulunmuştur. DW değerinin 2'den küçük ve 2 ye yakın olması korelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Girişimci kişiliğin değişimini (R^2) %12,4'lük kısmı girişimcilik niyetindeki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Belirsizliğe karşı toleransın ($t= 11,441$ sig=0,000 $p<0.01$) girişimcilik niyetine anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.

Analiz sonucunda regresyon eşitliği aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Niyeti} = 2,177 + 0,437 * \text{Belirsizliğe Karşı Tolerans}$$

Regresyon eşitliği bakıldığında, belirsizliğe karşı toleransta bir birimlik artış girişimcilik niyeti seviyesinde 0,437'lik artış sağlar.

Bu durumda girişimci kişilik özelliklerinden belirsizliğe karşı toleransın, girişimcilik niyetine anlamlı etkisini araştıran H6 hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli Sonucu.

Tablo 15. Hipotez Test Sonuçları.

NO	HİPOTEZ	SONUÇ
H1	Kişilik özellikleri girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul
H2	Risk almanın girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul
H3	Yeniliğin girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul
H4	Başarı ihtiyacının girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul
H5	Kontrol odağı girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul
H6	Belirsizliğe karşı tolerans girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü artan bir etkiye sahiptir.	Kabul

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimciliğin şekillenmesinde en önemli etken, kişinin genetik özellikleri ve çevre koşullarından etkilenme sürecidir. Bundan dolayı kişilerin doğup büyüdüğü ve yaşadığı çevreden ötürü girişimcilik niyetleri ortaya çıkmakla beraber kişilik özelliklerinin girişimcilik yapabilecek özellikler taşıması halinde, girişimcilik konularında umutlu olmakta, girişim konularında güven duyabilmekte ve girişimcilik niyeti taşımaktadır. Batman Üniversitesinde okuyan öğrencilere kişilik özellikleri ve girişimcilik niyetleri üzerinden yapılan anket bulgularının analizi sonucunda; çalışmada kullanılan alt faktörlere ait güvenilirlik analizlerinin güvenilir olduğu ve girişimcilik niyetinin kişilik özelliklerine bağlı ve kişilik ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgular literatürde ki

bulgular ile örtüşmektedir.

Çalışmada kullanılan ölçeklere ait betimsel analizler sonucunda Batman Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyeti, belirsizliğe karşı tolerans, yenilikçilik, başarıma ihtiyacı ve girişimci kişilik düzeyinin yüksek olduğu, risk almak ve kontrol odağı düzeyinin orta seviyede olduğu belirlenmiştir.

Yapılan araştırma sonuçlarından Girişimci Kişilik özelliklerinden “*Risk almak, Yenilikçilik, Başarı İhtiyacı, Belirsizliğe Karşı Tolerans ve Kontrol Odağı*” girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif düzeyde etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Batman Üniversitesi öğrencilerinin yaşanan ekonomik sıkıntılara ve yaşadığımız coğrafyadaki sosyal problemlere ve bunların getirdiği belirsiz ortama karşı, risk eğilimi ve belirsizliği tolere etme yeteneği yüksektir. Öğrenciler belirsizliği ve riski kabullenmektedir. Girişimcilik niyetleri yüksektir. Girişimciliği kendileri açısından olası çıkış yollarından birisi olarak görüyorlar. Bu durumda yaşanan coğrafyaya uyum sağlama yeteneği kazandıkları anlaşıyor.

Batman Üniversitesi öğrencilerinin yenilikçi kişilik yapıları yüksektir ve buna bağlı olarak girişimcilik niyetleri de yüksektir. “Yenilikçi kişilik yapısı girişimcilik niyeti üzerinde etkilidir” hipotezi kabul görmüştür. Dünyada hızla gelişen teknoloji sayesinde, ekonomi değişmekte rekabet yoğunlaşmaktadır. Değişen teknoloji ve ekonomiye ayak uydurmak zorunda kalan kişi ve kurumlar yenilikçi olmadığı sürece rekabet edemezler. Rekabetçi kişiler farklı düşünmek ve yeniliğe açık olmak zorundadır.

Batman Üniversitesi öğrencilerinin ortalama gelir düzeyi düşüktür ve ailelerinin sosyo-ekonomik koşulları kötüdür. Öğrencilerin başarmaya ihtiyaçları yüksektir. “Başarı ihtiyacının girişimcilik niyetine etkisi vardır”, hipotezi kabul edilmiştir. Bu öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin pratiğe dönüşme ihtimalinin yüksek olduğu anlamına geldiğinden, öğrencilerin ileriye dönük girişimcilik davranışlarının desteklenmesini ve doğru eğitim ve teşviklerin verilmesini gerektirir.

Batman Üniversitesi öğrencilerinin genelinde girişimci kişilik yapısının yüksek olması bu öğrencilere girişimcilik desteklerinin verilmesinin bu yönde ekonomik ve sosyal yatırımların yapılmasının doğru olacağını göstermektedir.

Bir kişiye çalışabileceği iş sağlama maliyetlerinin ne kadar yüksek olduğundan hareketle; girişimcilik niyeti taşıyan ve sosyo-ekonomik koşulları nedeni ile çok fazla seçenekleri bulunmayan Batman Üniversitesi öğrencilerine gerekli sosyal, ekonomik ve diğer altyapı destekleri sağlanması halinde, doğru yönlendirme ve eğitim ile girişimcilik hedeflerini gerçekleştirme oranları yüksek olacak ve ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Klofsten’e göre (2000), üniversitelerin girişimcilik üzerine üç temel faaliyeti gerçekleştirmesi gerekmektedir. Birincisi öğrencilere üniversite içinde girişimci kültürü olduğunu benimsetmek ve devam ettirmek. İkincisi girişimcilik dersinin verilmesidir. Üçüncüsü gelecekte iş kurmak isteyen öğrenciler ve kişiler için kurs vb. programlar açmaktır (Bozkurt ve Alparslan, 2013: 9).

Bugünün üniversite öğrencisi olan gençler, geleceğin potansiyel iş kadını ve iş erkeği olma yolunda gitmektedirler. Günümüz Türkiye’sinde kamu ve özel sektörün bu kadar eğitilmiş ve mezun olan öğrenciyi barındırması ve istihdam etmesi imkânsız görünmektedir. Geleceğin girişimcilerini yaratmak için şimdiden gerekli tedbirler almak ve bunun için eğitim politikasının belirlenmesini uygun olacağı kanaatindeyiz.

Yapılan diğer çalışmalar gibi bu çalışmada kısıtlamalar bulunmaktadır. Batman Üniversitesinde öğrenim gören önlisans/lisans öğrencilerini kapsasa da kişilik özelliklerinin coğrafyadan coğrafyaya değiştiği varsayılarak bu araştırmanın başka coğrafyada bulunan üniversite öğrencilerini kapsayacak şekilde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. Bu yönde bir çalışma yapılarak bir farklılık olup olmadığını tespit etmek üzere bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AKTÜRK E. (2012). «Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerindeki Etkisi: Düzce Üniversitesinde Bir Araştırma», (Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 44
- AKYURT, N. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Sağlık Örneği” *Medical Sciences*, 13(2), 43-57.
- ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (5. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- AYDIN, E., ÇAKAR, U. (2013). *Girişimcilik ve Ekolojinin Bütünleşmesi: Ekogirişimcilik, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt:50 Sayı:581, 54-55
- AYKAN, E. (2012). “Girişimciliğin Değişen Yüzü: Ekogirişimcilik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17, S.3, s.195-212.
- ASLAN, S. (2008). *Kişilik, Huy ve Psikopatoloji*, RCHP (Reviews, Cases and Hypotheses in Psychiatry), 2 (1-2), 8-9.
- BASIM, N.H, ŞEŞEN, H. (2012). “Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:12 Özel Sayı ss:21-28
- BIRD, B. (1988). “Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case For Intention”, *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.
- BOYD, N.G. ve VOZİKİS, G.S. (1994). “The Influence of Self-Efficacy on the Development of Entrepreneurial Intentions and Actions” *Entrepreneurship Theory and Practice*, 63-75.
- BOZKURT, Ö. ERDURUR, K. (2013). “Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (8: 2)
- BOZKURT, Ö. Ç., KALKAN, A., KOYUNCU, O. ve ALPARSLAN, A.M. (2012). “Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma” *Journal Of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, year: 1(15), 231.
- BOZKURT, Ö., ALPARSLAN A. M. (2013). “Girişimcilerde Bulunması Gereken Özellikler ile Girişimcilik Eğitimi: Girişimci ve Öğrenci Görüşleri”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt 8. S:9
- BÖRÜ, D., (2006), *Girişimcilik Eğilimi – Marmara Üniversitesi İşletme Bilimi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayın No, 733, 2006
- CÜCELOĞLU, D. (2010). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, (15. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DUBRİN, A. (1994). *Applying Psychology: Individual and Organizational Effectiveness*, USA: New Jersey Prentice Hall. S.56.
- DURAK, İ. (2018). *Girişimcilik Niyeti ile Duygusal Zekâ ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 281-297.
- ERDEM, F. (2001). “Girişimcilerde Risk Alma Eğilimi ve Belirsizliğe Tolerans İlişkisine Kültürel Yaklaşım”. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2, ss. 43-61.
- ERDURUR, K. (2012). *Turizm Lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği*. *Yüksek Lisans Tezi*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce. 58
- FERRANTE, F. (2005). “Revealing Entrepreneurial Talent”, *Small Business Economics*, 25, pp.159-174.
- HİSRİCH, D. R., PETERS, P. M. (1998). *Entrepreneurship*, Mc.Graw-Hill Irwin, USA.
- KELEŞ, H. N. (2013). “Girişimcilik Eğilimin Kuşak Farkına göre incelenmesi”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (26): 23-43
- KOH, HIAN, CHEN. (1996). “Testing Hypotheses of Entrepreneurial Characteristics, A Study of Hong Kong MBA Students”, *Journal of Managerial Psychology*, Vol.11, No. 3, 12-25.
- KORKMAZ, O. (2012). “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 209-226.
- KULAKSIZOĞLU, A. (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi

- KUTANİŞ, Ö. R. (2003), “*Örgütlerde Davranış Bilimleri (Ders Notları)*”, (1. Basım), İstanbul: Avcı Ofset.
- KUTANİŞ, R. Ö. - HANCI, A. (2004). “Kadın Girişimcilerin Kişisel Özgürlük Algılamaları”, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi. 25-26 Kasım, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ss. 457-464.
- KÜÇÜK, O. (2014). Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- LİNAN, F; Yİ-WEN, C. (2009). “Development and Cross-Cultural Application of A Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 33, No: 3, 593-617.
- MCADAMS, D. P. (1997). “The Five-Factor Model in Personality: A Critical Appraisal”. *Journal of Personality*, 60, 329-361.
- RAHMAN, M. M., VE LİAN, K. F. (2011). The Development of Migrant Entrepreneurship in Japan: Case of Bangladesh. *Journal of International Migration and Integration*, 12(3), 253-274.
- SÖNMEZ, E. (2017). Girişimcilik Niyetinin Kariyer Planlamasındaki Yeri: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, S.12.
- ÖZDEN K., M. TEMURLenk, S. BAŞAR, S. (2008). “Girişimcilik Eğilimi: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, 2. Uluslar arası Girişimcilik Kongresi Bildiri Kitabı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bişkek, Kırgızistan, ss. 229-240.
- TİKİCİ, M., ve AKSOY, A. (2009). Girişimcilik ve Küçük İşletmeler, Nobel Yayın Evi, 1. Basım, Ankara,
- UYGUN, M., METE, S., & GÜNER, E. (2012). Genç girişimci adayların girişimcilik eğilimi ve girişimcilik özellikleri arasındaki ilişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 145-156.
- YÜKSEL, H., CEVHER, E., YÜKSEL, M. (2015). Öğrencilerin Kişilik Özellikleri ile girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5 Sayı:1 Ss:143-156
- ZEL, U. (2006). *Kişilik ve Liderlik*, 2. Baskı, Ankara; Nobel Yayın Dağıtım.